Jewish
Cultural Reconstruction

חכמת

יהושע

בן סירא

נעתק

ללשון עברי ואשכנזי ומתורגם ארמית

עם

באור הענין ופתרון מלות הארמית והערות מוסר

מאת

יהודא ליב בן זאב

נדפס פה ברעסלויא שנת תקנ"ח

(Ladenpreiß 1 Rthlr.)

Breslau,

gedruckt in der Königl. Preuß. privilegirten Graßischen

Stadt=Buchdruckerey, 1798.

שמות החתומים

ברעסלויא

ר' אביגדור ראָזנבערג
ר' אביגדור קאַזקעל
ר' אברהם דאַנציגר
מיט דירעקטאָר אַן
דער ק. ווילהעלמס־
שולע.
ר' אברהם הירש
ר' אברהם פרן
ר' אברהם הייכרס־
דאָרף
ר' אברהם איכלהיבל
ר' אברהם גאָטיינר
ר' אברהם לעפּמאַן
ר' אברהם שפייער
ר' אברהם חיים
ר' אברהם ווילאַנד
ר' אברהם שטיינמאַן
ה' אינשפעקטאָר
וואָלפּסאָהן,
אָבערלעהרער אַן דער
ק. ווילהעלמסשולע
ר' אַהרן יאַפלע
ר' אַהרן אַ"ש
ר' איזק פ"ד
ר' איזק גד
ר' איזק לאַספע
ר' איזק ליגניצר
ר' איזק לאַכטהיים
ר' איזק ליטויא
ר' איזק יערסלאָוו
ר' אלי' פולווערמאַכר

ר' אנשיל כהן
ר' אשר לייפציגר
ר' בנימין ברלין
ר' בנימין א"ד
ר' בנימין אַלכסנדר
ר' בערמאַן פּרענקל 2
ר' בער מאַרק
ר' בענדיט שאָטלענדר
ה' פּראָפּעסאָר בעניש
ר' ברוך פּ"פּ
ר' ברוך לאַדיק
ר' ברוך מאַרקוזע
ר' גאָטליב א"ד ברויר
ה' אַססעסאָר דאָהם
מיט דירעקטאָר אַן
דער ק. וו. ש.
ה' דאָקטאָר וואַרבורג
ה' דאָקטאָר העכשל
ה' דאָקטאָר פ"א
ר' דוד שאַט
ר' דוד פולווערמאַכר
ר' דניאל לעווי
ר' הירש באָרנשטיין
ר' הענך פרידלענדר
ה' פּראָפּעסאָר וואַלטר
ר' וואָלף ווינר
ר' וואָלף בריקז
ר' וואָלף פרענקל
ר' וואָלף לאַכמאַן
ר' וואָלף אָטנסאָסר
ר' וואָלף אָפּפּענהיימר
ר' וואָלף גאָלדשמיד
ר' וואָלף היימאַן

ר' זנוויל בריינרסדאָרף
ר' זכרי' גאָלדשטיקר
ר' זלמן בר"ל גלאָגויא
ר' זעליג כהן
ר' זעליג יפה
ר' זעליג בנלאל
ר' חיים לעבנהיים
ר' חיים פינטק
ר' חיים פינקוס
ר' חיים שווייצר
ר' חיים שיק
ה' פּראָפּעסאָר לאָווע
מיט דירעקטאָר אונד
אָבערלעהרער אַן דער
ק. ווילהעלמסשולע
ר' יואל פיירלש
ר' יואל יאַקאָבסטהאַל
ר' יהודא הויזמאַן
ר' יואל פיק 2
ר' יוחנן פ"ל
ר' יוסף כהן
ר' יוסף פלעסנר
ר' יוסף קאָרנאָ
ר' יחזקאל פ"ש
ה' יאַקאָבסאָהן 2
ר' יעקב ווערטהיימר
ר' יעקובקי בראָדר
ר' יעקב אָלענדאָרף
ר' ישראל אַמלינג
ר' ישראל שקלאָווער
ר' ישראל פאַנקאַפקע
ר' ישראל שווייצר
ר' ליב אָטנסאָסר

ר' ליב

ר' ליב פירשט 2
ר' ליב ווירקהיים
ר' ליב פארבר
ר' ליב סג"ל מבריג
ר' ליב טרויב
ר' ליב ב"ר אביגדור
ר' [illegible]זר שטיינויא
ר' [illegible]זר ברוק
ר' [illegible]זר קארא
ה' [illegible]אן אגעגט ליפמאן
[illegible]מייער 3
ר' [illegible] אפפנהיימר
ה' רעקטאר [illegible]
ר' מאיר גינסבורג
ר' מאיר פייערלס
ר' מיכל שלעזינגר מיט
דירעקטאר דער ק'
ווילהעלמסשולע 6
ר' מיכל שווייטלר
ר' מיכאל פריימאן
ר' מיכאל חר"ל ריזלס
ר' מענדל פאנאפקי
ר' מענדל ברעזע
ר' מענדל בורגהיים
ר' מרדכי ראך
ר' מרדכי שוויילער
ר' מרדכי פ"ל
ר' משה פלעט
ר' משה בר"כ
ר' נחמי' גלאגוי
ר' נטע רייכנבאך
ר' נתן כהן גלוגא
ר' נתן שטיינויא
ר' עזריאל הויזדארן

ה' פראפעסאר
פיללעבארן
ר' פייטל הילדטבאך 2
ר' פייטל פארבר
ר' רפאל גד
ר' רפאל וואלף ג"ב
ר' שמואל זעליג לעווי
ר' שמואל בר"ז ג"ט
ר' שמואל בר"ט סופר
ר' שלמה האלטויא
ר' שלמה ראוויטש
ר' שבתי שטיינמאן
ר' שמעון שווייטלר
ר' שמעון דוב ג"ט
ר' שמשון ב"ר לאזר

בריג

ר' הילל סג"ל
ר' זלמן לייבטר
ר' פאלק
ר' פינחס לייבטר

בערנשטאט

ר' מאיר זיטנפעלד
ר' משה שווייטלר

ברלין

הגאון אב"ד נ"י
ר' אברהם בר"ן ה"ט
ר' אהרן ג"ט
החכם ר' אייזק אייכל
ר' אייזק הלפטע
ר' אייזק עלקט
ר' אייזק ג"ט

ר' אשר שעניפלי
ר' ברוך לינדויא 6
ר' בונם פ"ל
ר' דוד טאמטור
החכם ר' דוד פ"ל
ר' דוד פייט
ר' דוד עפרים
ר' דניאל לעווי
ר' הירץ בער
ר' הירש בר"נ
ר' הירש קינשפורג
ר' זאלקינד בר"ב
ר' זלמן פאהן
ר' זעליג ברוינשוויג
ה' יאקאבי בוכהענדלר
ר' יוסף מענדלסזאהן
ר' יוסף חר"ל
ר' יחיאל פרענקל
ר' ישראל זאקס
ר' ישראל ליב
ר' ליב דעסויא
ר' ליב זאקס
פ"וו ר' ליפמאן טויסק
ר' ליפמאן ברש"ס
ר' ליפמאן מיטנוואלד
ר' לייזר בישין
הג' רמב"ד מ' מאיר נ'
ר' מאיר פירד
ה' מארקוס האמבורג
ר' משה בר"ש לעווי
ר' משה זאמטווע
ה' מאזעס לעווין
ר' משה ארנטוואלד
ר' משה טאמטור

ר' נחום

ר' נחום פיק
ר' נחמן בר"ש בר"מ
ר' נתן ריס
ה' פיליפ פייט
ר' צדוק נויען
ר' ראובן בר"ש ברעסלו
ר' ראובן גאָלדשמידט
ה' לעבל רינטל
ר' שמעון אוהר
ר' שמואל חר"מע

גלאגוי

הגאון אב"ד נ"י
ר' אהרן פרענקל
ר' אייזק ל"ב
ר' אלי' ליב
ר' בנימין פרענקל
ר' דוד לינדא
ר' הירש טויבעס
ר' זלמן ברה"מ
ר' יעקב לעווי
ר' יעקב בער
ר' יוסף ליב
ר' ליב פרענקל
ר' ליזר פרענקל
ר' ליפמאַן גרין בערג
ר' מאיר איגר
ר' מענדל
ר' מיכאל ליב
ר' מרדכי ליב
ר' משן
ר' משה ברה"מ
ר' רפאל ליב

ר' רפאל נתן
ר' שמואל זעליג

האמבורג

הר' אב"ד דק"ק וואָרט
ר' אברהם כהן
ר' אברהם לעווי
ר' אילק העטסי
ר' אייזק הערץ
ר' אילק היינע
ר' אלי' לייניג
ר' אלי' המעלע
ר' אלי' רעננר
ר' בערל טייר
ר' גבריאל כהן
ה' גאָלדשמיד ענגלענ־
דער
ר' דוד שלעזינגר
ר' הירש דאָקטאָר
ר' הירץ לייניג
ה' ד' וואָלף ברלין
ר' וואלף המעלע
ר' זלמן האָלענדר
ר' זעליג המחובר
ה' ד' זיאמאָן
ה' טילק
ה' יאקאָבי הערץ
ר' יאקב בויער
ה' יאקאב הייאמן כהן
ר' יאקב זולצבאך
ר' יעקב שטערן
ר' יעקב פינטק
ר' יוסף קוח

ה' יוליוס
ר' ישראל ברעסלא
ר' ירמי' המחובר
ר' לימא רעננר
ר' ליזר שמש
ר' ליב קנאָר
ר' ליב עמדן
ר' ליב רעגנזבערג
ר' ליב פירשט
ר' ליפמאַן דרעזן
ה' לאָמכין
ר' מאיר פאָפרט
ר' מאיר מָשט
ה' מאַרקוס
ר' מאַן רעגנזבורג
ר' מאניש המעלע
ר' מאיר רעגנזבורג
ה' ד' מייער
ה' מוטעפיע ווידמאַלגי
ר' משה לווארט
ר' משה בויער
ר' מתת כהן
ה' בן טיר
ר' נתנאל מארקוס
ר' פייבוש שלעזינגר
ר' פייבוש שפייר
ה' נאדיק
ר' ראובן רעננר
הגיד ר' שמואל ווערט־
הייאר
ר' שמואל ווארבורג
ר' שמואל כמט

אלטונא

אלטונא

ר' אברהם האדנבורג
ר' איצק טין
ר' איצק זייטרטראך
ר' מכטן רעה
ר' זלמן פ"פ
ר' יוזם לוי
ר' ליזר חתן הגאון אב"ד
ר' לייזר האללענדר
ר' אמיר כהן
ר' אמיר פירד
ר' שמחה צוקר בעקר

האנובר

ר' אלי' קאמר מגענט
ר' אברהם כהן
ר' בענדיט בר"ז
ר' דוד בר"ז
ה' הירץ היזדסהיים
ר' הירץ בר"ז
ר' ליב בר"ז
ר' איכל בערנד
ר' פייבל בר"ז
ר' פייבל אפנהיים

ליסא

ר' איצק בר"י
ר' איצק ארגלין
ר' בער באדרשטיין
ר' גרשון פרענקל
ר' גומפל בער
ר' הירש בר"ט שתרלן
ר' זאלקינד לאווענטאהל
ר' זלמן הירשפעלד
ר' טרמטל קאענטטעט
ר' ליפמאן באדרשטיין
ה' ד' אמגנוס
ר' מנשה באדרשטיין
ר' סענד. בערשלעזינגר
ר' שלמה לאווי
ר' שמואל לאווענטהאל

פ"פ אם מיין

ר' אלי' פרידלענדר
ר' אלי' בר"ל רייס
ר' איצק המכאווער
ר' אייזק בר"א רייס
ר' דוד רייס
ר' דוד הענפעלד
ר' הענלע באמבערג
ר' וואלף היידנהיים
ר' וואלף פריידנבאך

ר' יוסף וויין
ר' יוסף לייפניק
ר' יעקב גוטנטאג
ר' עקיבא בר"ל וויין

ראטיבאר

ר' הענך פרענקל
ר' זלמן 2
ר' יוסף טראפלווין
ר' אמניס
ר' שלמה כל

שווערין
(אין מעקלענבורג)

ר' אלי' כל
ר' הירץ בר"א
הגאון א' ארדכי יפה
ר' איכל
ר' נתן
ר' פנחס
ר' ראובן
ר' שמשון

הנגיד החריף מ' ליבוש ק"ר מ"מ מזאווישאלסט

לכבוד

איש יקר ונכבד שוע ונדיב לב הנגיד הקצין המפורסם

מוהרר

לימא רעננער נ"י

עם

אשתו הגבירה היקרה אשת חיל ומשכלת

מ' מיענדעל תי'

בעיר המהללה האמבורג יע"א

רחש לבי הספר הזה

אהובי!

מדי עברי במסעי דרך קריתכם הנשגבה רבת המהוללת העיר המהוללה האמבורג יע"א. ראיתי אנשיה טובי לב ונדיבי רוח שועיה נכבדים ויקרים, ומהם הכי נכבד לשם ולתהלה, הנגיד הקצין חכם ושוע הנדיב המפורסם מ' שמואל ווערטהיימר נ"י. ועוד אנשי חפץ כמוהו: זכרם לטוב חרות על לוח לבי למשמרת:

אולם אתם מכובדי הגדלתם והוספתם טובה וחסד עמדי, כי על כן באתי בצל קורתכם, עד מהרה ירוץ דברכם לאחר שנה אתנו והיטבנו לך, וכלכלתם אותי לתת לי ארוחתי כל ימי שבתי אתכם, ואצלתם לי ברכה מאתכם, גם להרגיע נפשי בקשתם. קצרה לשוני לבאר די ענג ושעשוע מזיו כבודכם שבעתי. ונהלת פניכם אתי ותום לבבכם עמדי הרגיעוני על כל. כי לא כגר שמתוני, לא כזר אשר חדשים מקרוב יבוא, חשבתם אותי. ולא כאורח עשיתם עמדי, אכן כבן קרבתוני, כאח דבקתוני, כרע מקדם נאמנה רוחכם לי. על כן טובכם לא אשה. ומדי העלותי זכרונכם עלי לבי לא ימוש תודתכם מפני יומם, ואף לילה רוחי בקרבי תשחרני לאמר במה תודיע איפוא כי חפץ תודה אתה חלף נדבה וחסד? החשיתי ודוממתי, עד מועד נכון, הובאתי לאור הספר היקר בן סירא, הדורש לחכמה ומוסר, ומהלל אנשי נדבה וחסד כמוכם, אז אמרתי אבוא במגלת ספר להעלות שמכם על ראשו, מעשי צדקה וחסד כמעשיכם בו תביטו ותתענגו, ובו אשלם נדרי נגדה נא לכל העם, להראות חפץ לבי לתודתכם ואם ידי קצרה מהטיב: גם שבח תודה מקטר ומגש לאיש אהוב בעיני אלקים ונכבד בעיני אדם, דורש חכמה ודובר נחת הנגיד השלם מ' אליהו ליינע אפי' באשה הנלבת עמכם בזה, שאו נא מנחת תודה כי לכם יאתה.

יהודא ליב בן — זאב.

הצעה

השאלה הראשונה, אשר יפול לב הקורא המשכיל עליה כקראו שם הספר בן סירא, מפיקפקא בתלמוד, אמר רב יוסף אף בספר בן סירא אסור למיקרי (סנהדרין דף ק): — ואנכי טרם אענה לכוין דעת רב יוסף על מי ועל מה אמר? אביא מערכת התנאים והאמוראים, העומדים לימין צדקת הספר, והמיקרים דבריו כדברי ספר מוסר יקר כאשר הוא באמת; ולזה אציג לעיני הקורא כל המקומות בתלמוד, שמביא דבריו, לשם ולתהלה ללמוד ממנו חכמה ומוסר.

(א) איתא בברכות (דף מח) * ינאי מלכא ומלכתא כריכו ריפתא, לא הוו להו אינש לברוכא כו' אמרה ליה דביתהו, אשתבע לי, דאי מייתינא לך גברא דלא מצערת ליה, כו' אייתה ליה לר"ש בן שטח, אותביה בין דידיה לדידה. א"ל הזי כמה יקרא עבדינא לך, א"ל לאו את קא מוקרית לי אלא אוריתא הוא דקא מוקרית לי. שנא' °סלסליה ותרוממך ובין נגידים תושיבך (בן סירא ו) [ואף שמפירש"י משמע שהביא קרא (דמשלי ד) אך תוס' דסוף פ' המוכל ודעירובין (דף סד) מייתא, שהוא מס' ב ס ע"ש. והיה אנלם כעין דמיון בלבד, אך יש לי ראי' חזקה כי ר"ש ב"ש כיון אל קרא דבן סירא, מהא דבמדרש רבה פ' מקץ סי' צ"א, מביא האי מעשה גופא דינאי המלך בשנוי לשון קצת, וז"ל * א"ל ולמה יתבא לך בין מלכא למלכתא? א"ל בס' בן סירא כתיב °סלסלה ותרוממך ובין נדיבים תושיבך ע"כ. הרי לך שאחר כהדיא קרא דב"ס. ומהתמה כי נעלמו מעיני רש"י ז"ל דברי מדרש הנ"ל וגם בתלמוד ירושלמי נזיר פ' ב"ש מביא כהדיא שהוא מס' ב"ס]:

ב) ובעירובין (דף סד) * אמר רב חייא ב"א אמר רב, כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל, שנאמר °בצר אל יורה (בן סירא ז) (וע"ש בתוס').

ג) בגמ' הנ"ל (דף נ"ד) א"ל רב לרב המנונא °בני אם יש לך היטיב לך: כי אין בשאול תענוג ואין למות התמהמה: ואם תאמר אניח לבני ולבנותי חק בשאול מי יגיד לך: בני אדם דומים ליעשבי השדה הללו נוצצים והללו נובלין ע"כ (והם מדברי ב"ס פרשה יד, ואף שלא הזכירם בשמו): כי הספר הזה שגור היה בפי רב, כנראה:

(ד) חגיגה (דף יג) *ואמר רב אחא בר יעקב, עוד רקיע אחר יש למעלה מראשי החיות כו'. עד כאן יש לך רשות לדבר. מכאן ואילך אין לך רשות לדבר. שכן כתוב בס' בן סירא °במפלא ממך אל תדרוש ובמכסה ממך אל תחקור במה שהרשית התבונן; ואין לך עסק בנסתרות (בן סירא ג) [ובמדרש רבה (פ"ח דף י) * ר' אליעזר אומר בשם בן סירא °בגדול ממך אל תדרוש, בחזק ממך אל תחקור, במופלא ממך אל תדע ובמכוסה ממך אל תשאל במה שהרשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות (פי רש"י) ד' מדות יש כאן, לומר שלא תחקור מה למעלה ומה למטה ומה לפנים ומה לאחור)]:

(ה) ביבמות (דף סג עב) *אמר רבא לרבה בר מרי כו' כתיב בס' בן סירא °אשה טובה מתנה טובה כו' (בן סירא כו) העלם עינך מאשת חן כו' (שם ט) אל תהי צר צרת מהר כו' (שם לא):

(ו) כתובות (דף קי *) כל ימי עני רעים בן סירא אומר אף בלילות °בשפל גגים גגו ובמרום הרים כרמו כו' (בן סירא לב) והמאמר הזה שנוי בבבא בתרא (דף קמ"ה) ומשולש בסנהדרין (דף ק):

(ז) בבא קמא (דף לב) *אמר רבא לרבה בר מרי, מנא הא מלתא, דאמרי אנשא, מטייל ואזיל דיקלא בישא לגבי קניא דשרכי? א"ל ד"ז כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים. כתוב בתורה °וילך עשו אצל ישמעאל (בר' כח) שנוי בנביאים דכתיב ויתלקטו אליו אנשים פוחזים (שופטי' יא) ומשלש בכתובים שנא' כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו (בן סירא יג):

(ח) בבא בתרא (דף לח) *הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסבים, וקל מסובים התן הדר בבית חמיו, וקל מחתן אורח מכנים אורח. וקל מאורח משיב דבר בטרם ישמע (בן סירא לא):

(ט) סנהדרין (דף ק) אמר רב יוסף מלי מעליותא דאית בהו דרשינן להו °אשה טובה מתנה טובה, כו' כדאיתא בגמרא דיבמות שהבאתי (סי' ד):

ואחרי הדברים והאמת האלה, שגדולי התנאים והאמוראים מביאים דבריו, בלי חשש ומיחוש היותו ספר חיצון, ואין אחד מהם גולה את אזנם לאמר, איכה הבאת את דבריו הלא ספר חיצון הוא ואסור למיקרי ביה? — ולא זו בלבד אלא אדרבא היה הספר

ההוא

ההוא יקר בעיניהם והיו דורשים וסומכים מדרשם עליו כעל אחד מכתבי הקדש כנראה מלשון רב שהבאתי (ערכין דף סד) שהביאו כמקרא ידוע שכאמר. ומדברי ר"ש בן שטח (ברכות דף מח). ורבה בר מרי אמר בהדיא „ומשולש בכתובים" (ב"ק דף צב) וא"כ משמע מדבריו שהיו מונים אותו בין כ"ד כתבי הקדש, ואיך א"כ יעלה על הדעת, שהאחד מונה הספר בין כתבי הקדש, והאחר יאסר למקרי בו? ובודאי מה שכיון זה לא כיון זה ומה שכיון זה לא כיון זה, כאשר אבאר. וכל הגדולים והשלמים המה לי בעוזרי, כי לא לבד מותר לקרות בספר הזה, אך ראוי ונכון לקרות בו, ללמוד ממנו יראה חכמה ומוסר. ופקח נא עיניך וראה מה שכתב הרי"טבא (בב"ת דף נא עב) וז"ל * כתוב בספר בן סירא. אעפ"י שקראוהו בסנהדרין ספרים היצונים? שמעינן שלא אסרו שם לא לעשות ממנו קביע, אבל מ"מ ראוי להגות בו ללמוד ממנו חכמה ומוסר עכ"ל. ומי הגיד לו לריט"בא? ומנא לו החלוק הזה, אם לא שהיה קורא בו, וראה דבריו טובים ונכוחים, והיו נפלא בעיניו, איכה יאסר שלם האומה למקרי בספר מלא יראה ומוסר? ע"כ דחק עצמו ליישב, כי התורה לא ללאו יצאה אלא לחלק יצאה. לאסור עיון קבע ולהתיר עיון ערארי. ואם כדברינו כן הוא, הנה המשפט הזה לא לבד על ספר בן סירא נחרץ כי אם על כל מקראי הקדש כדאיתא בברכות (דף כח) דאמר ר' אלעזר לתלמידיו מנעו בניכם מן הגיון (פירש"י לא תרגילום במקרא יותר מדאי). אך לענ"ד, דברי התלמוד צדקו גם יחד, ר' יוסף לדעתו צדק כי אסר למקרא בס' בן סירא לגמרי, ואנחנו נלך בעקבות שאר חכמי התלמוד כי נקרא בספר הזה, הא כדאיתא והא כדאיתא:

ולזה נביא דברי ר"י והסוגיא בלשונו והשקלי וטריא בגמרא, דסנהדרין (דף ק), כהויתו וז"ל * תנא רב יוסף אף בס' ב"ס אסור למיקרי, א"ל אביי מ"ט? אי לימא משום דכתיב ביה לא תנטוש גילדנא מאדניה דלא ליזל משכא להבלה. אי מפשטא באוריתא נמי כתיב לא תשחית עצו כו'. ואלא משום דכתיב בה בת לאביה מטמון שוא כו'? הא רבנן נמי אמרוה כו'. ואלא משום דכתיב ביה, לא תיעול דויא בלבך דגברא גיברין קטל? הא שלמה נמי אמרוה. ואלא משום דכתיב ביה מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא ביתך? הא רבנן נמי אמרוה. ואלא משום דכתיב ביה. זלדקן קורטמן עבדקן סכסן. דנפחי בכסא לא צחי,

צחי, אמר במאי ניכול לחמא? סב לחמא מינה, מאן דאית ליה מעברתא בדיקניה כ"ע לא יכיל ליה. (ופי' רש"י וכל אלה דברי רוח הן לכן אין קורין בו) ע"כ.

ועתה הקורא הנעים כאשר תשים נא עינך ולבך בספר הזה אשר הוא עתה בידינו, ולא תמצא בהם מדברי' האלה שמביא בעל התלמוד משמו, אשר על אודותם אסר למקרי בו, זולתי פסוקי בת לאביה, מנע רבים מתוך ביתיך. ושאר המאמרים שמביא, אין מהם לא רמז רמיזה בו, וא"כ איננו מספר בן סירא הזה. והראיה החזקה אשר לי על זה, כי אותן הפסוקים שנמצאים בו מביא בעל התלמוד בלשון עברי, צח ונקי, הלשון שדבר המחבר, ואותן הפסוקים שאינם נמצאים בספרים אשר בידינו, מביא בעל התלמוד בלשגי שפה בבלית ארמית. ומי לא יראה וירגיש כי מליצת זלדקן קורטמן עבדקן סכסן הוא גוף מליצה בלשון ההוא לשון נע"ל, ולא העתקה מעברית, ואלו היה מספר בן סירא שלנו המחובר בלשון עברי היה בעל התלמוד מביא בל"ע כפסוק מנע רבים מתוך ביתך, וכפסוק בת לאביה. אלא שאינם מדברי ב"ס כאשר אמרנו. ואחר שמסקנת התלמוד, כאסור קריאת ב"ס משום איזה פסוקים הנזכרים לעיל, ועליהם באו ראיות ברורות ועדות מוכיחות, כי אינם מספר ב"ס שלנו, א"כ בנפול הסבה בטל המסובב, ולא חל המאמר אסור למקרא על הספר הזה, ואין כאן חשש אסור כלל:

ולא נשאר לי מעתה אלא לגלות. איך יתכן שיתמו בעלי התלמוד דברים לספר ההוא מה שלא אמר המחבר ולא עלו על לבו? אולם גם זה נקל לישב, כי אחרי העיון בכל המקומות שמביא התלמוד דברי הספר, אף שהם לקוחים ממנו, הם משתנים מאד בנוסח הלשון, ובסדור הפסוקים, אשר מזה נראה להוכיח, שלא היה ספר בן סירא, שלם ומסודר על סדר הראוי בידי בעלי התלמוד, בכתב ספר מחובר, כאשר הוא עתה בידינו, אך היו מאמריו ומליצותיו שגורות להם ע"פ במסורה איש מפי איש, והיו משתמשים במשליו גם ההמון. כמנהג האומה עד היום בספר משלי, ועל דברים מסורי' ע"פ מה נקל להשתנות נוסח מאמר אחד בתוספת וגרעון, (כאשר תראה החלוף בנוסח פסוק במפלא ממך בל תדרוש כו' לפי מה שהובא בגמ' חגיגה (דף יג) נגד מה שהובא במדרש רבה (פ' ח דף י) הנזכר למעלה). ולפי שהיה ישוע בן סירך, בימים ההם מפורסם באומה לאיש גדול בתורה ובחכמה, וידוע לאיש ממשל משלים מליצה וחידה לו, ע"כ כל משל ומליצה השגור בפי האומה אז, ולא היה נודע מי אביהו ומי אמרו, היו אומרים

בשתם

בספרם בן סירא אומר. כאשר עד היום מיוחסים דברים ללא אמרם לאומר דברים כדומה להם. ועל אופן הזה נקל היה ליחס מליצות הבל ודברי תועה לבן סירא, ולכונה הזאת נדקו דברי ר"י אסור למקרי בו. אבל על האופן אשר הספר בידינו, ועינינו לנכח יביטו, כי הוא ברור ונקי מסיגי משלי תועה ודברי רוח, רק כלה יראת יי חכמה ומוסר, המעיר לב בני אדם לטוב ומרחיק מרשע, לכונה הזאת גם רב יוסף יתן עידיו ויצדיק הספר, באמרו מלי מעליותא דאית בהו דרשינן להו (סנהדרין ק), ומשפטי החכמים אמת צדקו יחדיו:

ולא עוד, ומה אם ספרי קהלת אמרו (בשבת דף ל) בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, מפני שדבריו סותרים זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו, מפני שתחלתו ד"ת וסופו ד"ת. ומה אם ספר משלי בקשו לגנוז (שם) ולא גנזוהו כי עיינו בו ואשכחו טעמא, אף כי הספר הזה, אשר כלה מלא חכמה ומוסר ויראת יי' כי ראוי הוא לאשרו ולקיימו. הן אלה אשר העליתי בדרישה ובחקירה, יגעתי ומצאתי בראיות ברורות ועדים נאמנים, העומדים לימין צדקת הספר, והוצאתי המחבר היקר מתלונות פי הבוערים בעם, המעלימים עיניהם ומושכים ידיהם מספר בן סירא, ונשענים על מאמר ר"י הנ"ל מבלי דעת הסבה על מה ולמה? כאשר הוכחתי. וזכות המחבר וספרו יגן עלי ועל כל אוהבי אמת בלבבם. והקורא אשר ישים עינו ולבו אל דברי הספר יקרא ואז יגזור משפטו ויראה היש אמת בדברי אם לא:

עוד אמת למודעה אני צריך, כי ספר אחד קטן מתגולל בידינו, שמו בן סירא בן ירמיה הנביא, נדפס היום מאה שנה (שנת תכ"ז) בעיר לא נודע שמה. וכתב שם בהקדמת הספר, וז"ל, כתיב עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר. בא וראה כמה גדולים מעשיו של הקב"ה כו' פירז"ל עושה גדולות עד אין חקר, כנגד כל יצירה, ונפלאות עד אין מספר כנגד שלשה שנילדו בלא שכיבת הורתן עם אדם, ואלו הן בן סירא, רב פפא, ורב זירא, כו'. ומביא שם המעשה, כי בתו של ירמיה נתעברה באמבטי במרחץ שנכנס זרע בקובתה, מחמת שכנסו רשעי הדור את ירמיהו הנביא להוציא ז"ל במרחץ, ע"ש ואין קץ לדברי רוח הבלים ודברי שטות שמביא שם בהקדמה: ובראשונה האמנתי, כי אולי הוא איזה אגדה בתלמוד או במדרש, ואם קבלה היא נקבל, אבל אין הדברים כן, כי שאל שאלתי, את פי אדונינו מורנו ורבנו הגאון מ' ישע"י ברלין נ"י רב"ד דפה, כי הוא בקי בתלמוד במדרש בספרי ספרא ותוספתא, וכל דבר מדברי החכמים לא נעלם

ממנו,

ממנו, ויפה הקדוש אמר, לא מיני' ולא מקצתה נמצא בדברי החכמים, ואף כי מצאתי בצמח דוד ח"א ג א תת"ח, אמר ג"כ כי לא מצא דבר זה בתלמוד או במדרש, אך הוא מלקוטי מהרי"ל, ואמר שלפי דעתו הוא גוזמא בעלמא. וכמוהו אמר בעל סדר הדורות (דף לד). גם לפי מה שאמר בהקדמה, לא היה אפשר שהיה בן ירמיה, לפי שהוא מהלל בסוף ספרו פרשה נ', את שמעון בן חוניי הנקרא שמעון הצדיק, והוא היה יותר מתאה שנה אחר מיתת ירמי'. וגם המשלים והמליצות שהביא שם ע"פ א ב נראים כי הם בדוים מאחד מקטני הדעת, אשר אסף ולקט המאמרים המוזכרים בתלמוד, ודרש ע"פ א"ב, בדרך שאלה ותשובה רב ותלמיד, ככל העולה על רוח המלקט, ולא ידע דרך החכמה ואיה מקום התבונה. ושאר המשלים אשר הביא עוד שם בשמו בלשון ארמית הן מעטין מאד ונער יכתבם. ואלו הן: כלתא עלתה לגננא ולא ידעא מא מטי לה: לחכימא ברמיזא לשטיא בכרמיזא: מוקיר מבסרוהי דומא לחמרא: נור דליק מוקיד נדישין סגיאין: סבא בביתא סמנא טבא בביתא: ערבא טבא מאה צפרין וכישא אלף אלפין: פתיר פתורא פריש מחליקת: צריך את למסב ולמתן ויהא הולקך עם בר מזלא: קריבא סהורתא אבלתיה מריה ורחיקא אביל למריה: רחימא קדמאה לית את כפרי ביה: שתין מלוכין יהון לך ומליכות נפשך לא תשבוק: תתיהב לך יד כי הות שביעא ולא דהגית בפנא: זהו ענין כל הספר הקטן הזה אם ראוי לקרוא ספר. ואם על הספר ההוא כיון רב ייסף מה נדקו דבריו, כי מלא הכל הבאי ודברי תועה לא חכמה ולא מוסר. אך ברור אצלי כי הספר הזה בדוי מלב אחד האחרונים, אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, כי הוא שם כפי בן סירא מעשה דר"י בן לוי אשר חטף חרב מלאך המות וקפץ לג"ע, ע"כ ראיתי להעיר לב הקורא על זה שידע להבדיל בין אמת לשקר, ולא יחליף חכמה בסכלות, ולא ימיר דברי מוסר בדברי הבל, ומה לתבן את הבר, וסכל את נבר. ואתה הקורא המשכיל שים לבך לספר הזה כי בו תמצא חפץ ודבר דבר: רפאות יהיה לשריך ודעת דבריו לנפשך ינעם:

הקדמה

הספר הזה, גם הוא אחת מסגלות יקרות, הנשאר לנו מאבותינו, לזכר תפארת ישראל, בהיותם שלוים ושקטים על אדמתם בארץ הנבחרת, והוא אחד משמונה ספרים הנוספים על כ"ד כתבי הקדש, ואינם נמנים עמהם, הנקראים בלשון העמים (אַפָּאקְרִיפֿאַ). הנה נכבד הוא מהם, בערך ויקר עד למרבה, אם מצד איכותו, כי הוא כולל יותר ענינים יקרי הערך מכל שארי הספרים הנוספים, ואם מצד מחברו, כי נודע בברור מי ומי אשר חברו, והיה הספר הזה רם באומה בימים ההם, ונשא בפי חכמי התלמוד (עיין הגהה). וגבה מאד בעיני העמים והשרים, כי ראו את יפיו, וחברוהו אל הביבליאה שלהם, וקראוהו בשם (עקְלעזיאַסטיקוס, פֿאָלקס "זיטען" בוך). לפי שהוא ספר מוסר לכל כתות בני אדם; כולל משלים ומליצות בדרכי המוסר והמדות כספר משלי שלמה. התבוננות והשקפה בדרכי העולם ובעסקי בני אדם כספר קהלת. וחקירות בפליאות היצורים, כספר איוב. ואם היות הספר גלוי לכל העמים, והוא לא מקרב אחיהם הוא, עם זה נסתרה דרכו עתה מעם יי אלה, אשר מאחד העם מקרב אבותנו יצא, כמום היה באוצרות לשונות זרות, ובלשון הקדש לא נראה ולא נמצא, כי אבד מאתנו, והיה כל מבקש חזון בדבריו (לשמע שמעו) אל לשונות הגוים ידרוש. לכן קמתי עתה להשיבו אל נוהו הראשון, ולהלבישהו באדר יקר תפארת לשוננו, להפיץ מעינותיו גם בקרב בני עמינו, ויראו גם המה יקרו וישרים יאשרוהו, יאכלו מפרי דבריו, ויהללו בשערים חכמתו:

מחבר הספר הזה. יהושע בן סירא מתושבי ירושלים [כן חתם הוא שמו בסוף פרשה נד, ובראש התרגום הארמית חתום שמו יהושע בן שמעון בן סירא, ובעל שבט יהודה (הביאו צמח דוד ח א, ג' א תמ א, ובסדר הדורות דף לח) כתב עליו, שהיה בן בנו של יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול הנזכר בעזרא ג]. והוא היה חכם גדול ומכובד בעם, כאשר כתב עליו היוסיפון (ס' ג' פט'ו) בימים ההם היה יהושע בן סירך שר וגדול על היהודים ע"כ. והוא בן סירא היה כמו מאה שנה ויותר אחר בנין בית שני: וזה נודע מצד מה שמהלל בסוף ספרו (פרשה נא) את שמעון בן חוניי כהן הגדול, שהגביה נתלי בה"מ,[כאלו ראהו בעיניו, והוא שמעון בן חוניי בן שמעון בן חניו בן עדו הנקרא שמעון הצדיק, היה בימי (בטאָלעמיוס פֿיאָלאָפעטאָר) כמבואר ביוחסין (דפוס א'ד דף קג קד) כתב שם וז"ל: בטלמיוס פילידעלפוס מלך שנת תמ"ט (דהיינו ס' שנים אחר בנין הבית) ואז חוניו בן ידוע (או עדו) אבי

של

הקדמה

של שמעון הצדיק, ותכף שמעון כנו אשר יצא לאלכסנדר כו'. ואחריו חוניו בן שמעון כו' ואחריו שמעון בן חוניו כהן גדול, והגביה כותלי בה"מ כו' (שנת ג"א תק"לט) ובסוף זמן הזה היה ר' יהושע בן סירא שחבר נ' ספרים, והם מחוברים עם הכ"ד לרומיים עכ"ל. וא"כ נראה מדבריו שהיה בימי שמעון בן חוניו השני, (שלא כדעת החכם וייכֿ־הַרן במבוא לספרים הנוספים איינלייטונג אין דיא אַפּאָקריפֿישען ביכֿער). ואף שיש לעיין עוד בהצטדקות החשבון הזה, אך אין רצוני להאריך בדבר אשר אין הכרח ולא תועלת גדול בידיעתו, אשר אחר כל הפלפול והטענה ומענה והברור, לא יצא מכלל ספק:

החכם בן סירא הנזכר, חבר ספרו בלשון עברי צח ונקי, כנראה מהמאמרים שמזכיר התלמוד מדבריו, וכאשר נתבונן מספרו, נשכיל כי החכם לקח לו לדוגמא ספר משלי, והלך בעקבותיו, לחבר משלים ומליצות במאמרים קצרים מעטי הכמות ורבי האיכות, אשר כל פסוק ענין לעצמו, והוא מחובר לרוב משני צלעות, הצלע האחת משל והצלע השנית הנמשל. ע"כ אין לבקש בו סדר והמשך וחבור בין פסוק לפסוק כמו שלא ימצא הסדור הזה והחבור הזה בספר משלי, כי המאמרים והמשלים כאלה יסודרו איד הכותב כפי אשר תעלינה על מגודת רעיוניו, וכפי השקפתו בדברים, זולתי במקצת המקומות, ובפרט מפרשה א' עד פרשה ט"ו ועל המעט בפרשיות שאחריו, יש לספר הזה יתרון בענין הזה על ספר משלי, שימצאו בדבריו חבור והמשך בין הפסוקים והתלות ענין בענין, מה שלא ימצא במשלי, אבל זולת זה, חבר הספר בכל וכל דוגמת ספר משלי, ובעבור זה קרה לו ג"כ מקרה מחבר משלי, שישנה וישלש מליצה אחת, ומשל אחד, ומאמר אחד, במקומות מתחלפות, אם בלשון ההוא בעצמו, או בשנוי הלשון קצת, או בהרחבת הבאור, ותוספות החזוק, וביתרון המשך כמנהג ממשלי משלים קצרים כאלה. גם ימצאו בו למעט פסוקים קצרי הבנה, כמו שימצאו ג"כ בספר משלי, וזה לפי שמביאים לפעמים איזה מליצה, אשר היתה כונתה ידועה לכל מצד פרסום המליצה בפי כל המון, ועתה נעדרה ממנו הכונה (עיין פרשה ו פסוק ג. ד.). עוד הבדל אחד התבוננתי, בין ספר משלי לספר הזה, בענין איכות המליצות. והוא, כי מחבר ספר משלי להיותו מלך וראש המושל במעלת החכמים הגדולים במדרגה, ע"כ רוב משליו ומליצותיו. להורות דרכי מוסר והנהגה לשרים שופטים ומנהיגים ונכבדי ארץ, ועל המעט

הקדמה

שיופיע אורו על ההמון, במדותיו ומוסריו, אבל החכם הזה, לפי שהיה איש פשוט, מערך ההמון, ע"כ רוב מליצותיו ומוסריו לתועלת המוני, ואדרבה מרחיק את האדם הבינוני, מהתקרב אל הגדולים הרמים והנכבדים, ומשתדל לרוב עם האנשים אשר במדרגת המון. והם מועילים מאד לכל אדם כערכו, ועם זה הוא מעריך לקחו לכל כתות בני אדם. ומורה דרך-מוסר והנהגה איש איש לפי מדרגתו ודרכו, ולפי מדת ימיו, הצעיר כצעירתו והבחור כבחרותו הקטן לפי קטנו והזקן כזקנותו; לקנין כדל, לתושב כנכר, והיה משקיף על מדות בני האדם והפעליותיהם, חפצם, תאותם, עסקם וענינם, טובם ורעתם תומתם וערמתם, אם מצד הנסיון ומצד הבחינה, או מצד הידיעה והפרסום. וידבר על כל המדות, הטובות והרעות, המהוללות והמגונות, ומעיר על המדות הטובות, כרחמים, וענוה, בשת, וסבלנות, ספוק וכלכול אמונה, והכרות ודעות, וכדומה להם; ומרחיק ממדות הרעות, ככעס, ורגז, קנאה, שנאה, מדון, מריבה ורכילות, לשון הרעה, והדאגה, והחמדה, ובקשת התענוגים והמותרות, והערמה ומרמה ובכל הנכללים בהם, ועם זה מהלל החכמה, ומצוה על יראת ה' ושמירת התורה. ועל כלה, על כל איש נפלאות ידבר, מצד הפליאו יצוריו, והודות ליי' על טובו וחסדו, ולשבח נורא עלילותיו: וגם מזה לא תנח ידו לפאר גדולים אנשי השם מעשי אבותינו הקדושים אשר בארץ איש איש בדורו בחתימת ספרו. זהו כלל ענין הספר, אשר על זה ראוי להקרא בשם היקר אשר נתן לו **חכמת יהושע בן סירא** [לפי מה שמצאתי השם בפתיחת תרגום הארמית **כתבא דישוע בר שמעון אסירא, דמתקרי הא כתבא הכמתא דבר אסירא**]

ויהי אחרי מות החכם הנזכר, קם נכדו הנקרא ג"כ בן סירא, והעתיק את הספר ההוא ללשון יון בהיותו במצרים, בימי (בטָלָמאיוס עווערגעטיס) כאשר הזכיר הוא בעצמו בהקדמתו אשר הגיע לפני העתקתו (ואנכי אזכירנה אח"כ). ועשה זה לפי שקרוב בימים שלפניו נעתק כל התורה אל לשון יונית במצות (בטָלָמאיוס פֿיֿלאדעלפֿוס) ע"י ע"ב זקנים, כנזכר בתלמוד (מגלה דף ט) ובכל כותבי הדורות (ובפרט בספר מאור עינים שמספר כל המעשה בפרוטרוט בחלק הנקרא הדרת זקנים). וראה הוא להעתיק גם ספר היקר הזה ליונית, אם במצות המלך מצד פרסום יקרו אז לספר מפואר, או לכבוד אבותיו, להראות העמים והשרים את יפי הספר. ומן ההעתקה ההיא נעתק כמעט

אל

הקדמה

אל כל לשונות הגוים המזרחיות והמערביות כלשון ארמי (זיריש) וערבי, ורומי, ואשכנזי (וזאת לא ידעתי אם גם הארמית נעתק מיוני או מגוף העברי כאשר אדבר עוד · אך זאת ברור, כי העתקת הרומי והאשכנזי הם מלשון יונית)· ומאז ועד עתה, לא נשאר בידינו שאר וזכר מגוף הספר בלשון עברי כי נאבד מאתנו על אופן אשר לא ידענו סבתו · (כאבדן שאר ספרים יקרים משכיות חמדת אבותינו, והכל על דאבדן) וכל ההעתקות מספר הזה המתגוללות בעמים בלשונות הנזכרות, הן כלם מהעתקת היונית שזכרתי, וגוף העברי עיניהם לא ראו, כאשר יתנו עידיהם ויצדיקו·

ואני כנואי להעתיק הספר ההוא ללשון עברי (זה ימים רבים) ולא ידעתי אז לקרוא מקרא אחר להעתיק ממנו, זולתי העתקה האשכנזית המחובר בספרי הביבליאה, וראיתי הספר בהעתקה הזאת, והשיבותי את ידי, ולא מלאני לבי לקרבה אל מלאכת ההעתקה ממנו משתי טעמים, האחד מי יבטיח לי בהעתקה הזאת (המורקת מכלי אל כלי זה כמה פעמים מעברי ליוני ומיוני לאשכנזי ומי יודע עוד) אם כיון המעתיק, אל הכונה האמתית מגוף הנעתק? אם לא שגה וטעה בהבנת הענין, מהפך אל הפך? אם לא הוסיף או גרע כפי העולה על רוחו, עקב רוח אחת היתה עמו? — והשני, להעתיק ספר יקר כזה במליצה נחה, מלשון אל לשון, אשר שתי הלשונות הן מתחלפות ומרחקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב, ואין להם שווי ודמיון בשום נד, בדרכי הדבור ובסדור המלות, הוא ענין קשה מאד, כאשר יבין זה כל איש יודע ומבין משפט ההעתקה וככד ענינה. והייתי א״כ מוציא מתחת ידי ספר שאינו מתוקן, משחת המראה לא תאר ולא הדר לו, ע״כ נאלמתי דומיה זה ימים רבים, החשיתי מטוב וכאבי נעכר·

אך זה ימים מקרוב חפץ ה׳ בידי הצליח, כי אנה לידי ספר התנ״ך הגדול עם העתקת ארבע לשונות המפוארות והם ארמית בכתב ולשון אשורית (זיריש) ערבי (ארחביש) יונית (גריכיש) ורומית (לאטיין) ונקרא (פאָליגלאָטע) הנדפס בלונדון קרוב מאתים שנה *) ובתוכם מצאתי גם ספר בן סירא בלשון ארמית בכתב אשורית, הנקרא כפי המוכנו לשון

תרגום

---

*) ומצאתיה הנה כ״פ, בביבליאָטעק, תחת יד האדון החכם (רעקטאָר טייבנע)׳, ובביבליאָטעק, תחת יד האדון החכם (רעקטאָר אמבּוּזא) ;

הקדמה

תרגום שמתי עליו כמצוא חפץ ומהר חשתי ולא התמהמהתי, לגשת אל מלאכת ההעתקה, כי כן קויתי להנצל משתי סבות הנזכרות אשר מנעוני ממלאכת חפצי; האחד יען כי ההעתקה הארמית קדומה ונראה להיות מגוף הספר הכתוב בעברי *) היא נצלת יותר מסיגי הערוב והשנוי והחלוף בכוונה ובנוסח. והשני לפי שיש ללשון ארמית קרבות גדולה עם לשון עברי, כשתי אחיות, ומצד זה יקל לי גם מלאכת ההעתקה ולשער יותר נוסח גוף לשון המחבר; ואף אם לא אשיב נאות המליצה ממש אל כוונו הראשון מ"מ יהיה קרוב לה. **)

והיה עם לבבי בראשונה להעתיק רק מהעתקה הארמית מלה במלה. אך המחשבה הזאת לא עלתה בידי, כי לא הספיק לי ל' הארמית לבדו לבאר כל כונתו, כי באו בו מאמרים סתומים. והו' מצד העדר שלמותו וחסרון וטעות אשר נמצאו בו, אם מצד חלוף ידי המעתיקים, או מצד טעות הדפוס ומצד הדמיון באותיות, כמו א וז' ב' וכ' ל' וע', ולפעמים חסרים מקראות רבות (כאשר רמזתים בבאורי), לזה ראיתי לפשר בין ב' ההעתקות, הארמית

והיונית

---

*) הראיות אשר לי על זה, האחד, לפי שלא אדמה היות אחד באחרונים מבין הלשון הארמית על בריו, אשר היה יוכל להעתיק אותו אליו. והשנית ברור אצלי שלא נעתק הארמית מיונית, מצד ההבדל, השנוי והחלוף הרב אשר מצאתי בכל פרשה ופרשה בין העתקת נוסח היונית ובין הארמית. כאשר הורתי בפירושי השנוי בכל המקומות. אשר מצד הראיות האלה שפטתי לאמר כי המתרגם הכתובים תרגם גם הספר הזה, מגוף לשון העברי. כי לשונו דומה לתרגום הכתובים:

**) ולמען הראות, מה מועיל ההעתקה מל' ארמית, כנגד ההעתקה משאר לשונות המערביות, אציג לך פסוק אחד מס' חכמת שלמה שהעתיק החכם המליץ המפואר בדורינו ר' נפתלי הירץ וויזל נ"י, הנותן אמרי שפר בכל דבריו (פרשה יח פסוק יח) אָז נָפְלוּ אֵלֶּה מִכָּה וְאֵלֶּה מִכָּה נִגָּפִים וַחֲצִי מֵתִים כו'. ומי לא יראה כי היא כשגגה שיצאה מלפני השליט, כי אין זה דרך הדבור בעברי לומר חצי מתים (האלב טויד) כי הוא ל' אשכנז. וראיתי בהעתקה הארמית וז"ל ומשתהפין היו ונפלין לכא ולכא ואנש אנש מנהון בית מות לחי: (פתף והשלכו מפה ומפה ואיש איש מהם בין מות לחיים. אך ההעתקה האשכנזית גורם לשגגה כזאת:

הקדמה

והיונית · ושתי ההעתקות שקבלתי במאזני הבחינה והטובה מהן בחרתי להעת' העברית · ולכן חברתי העתקה הארמית מול העברית זה לעמת זה, למען יפלס המבין מעגל העתקתי *) וגם הרחבת לשון הארמית מועיל מאד לגלות בהן הרבה מלות סתומות בתלמוד · והמקרא הנוסף בעברי מנוסח היונית ואיננה בארמית הנחתי כוכב אצל מספר המקרא כזה (א*) · והוספתי על ההעתקה באור . אם לבאר שרש מלה בל' עברי בהראות מקומו בספרי תלמוד לשון עברי · או לבאר מלות הזרות בל' הארמית, ע"י המתורגמין הערוך ומעריך המערכת, או הוספתי הערות מוסר מתישב אחד לענין המקרא, ועל שלש אלה. חברתי שיהם העתקה בלשון אשכנז קלה ופשוטה, למען תמלא כל עם הארץ דעה את הספר, כי הוא מועיל, מַשכיל ומורה מוסר ומיסר, מייעץ ומזהיר, לכל איש ואיש למקטון ועד גדול. (ועד כמה הטיבה מליצת העתקתי, המשפט לקורא). והיה אם ימצא הספר הזה חן בעיני הקוראים האהובים, הריונותי ידי גם כן יתר ספרים המיוחסים שיכו ואינם בידינו, כי עוד לשוק מלים יקרים בספרים ההם, כאותים לגלותם לאחינו בית ישראל, והם כנמצאים בלשון הארמית; כספר ברוך בן נריה· יהודית· שושנה· דברי הימים לבני השמונאים (ואַחַכַבּעַר) ע"ד שהעתקתי הספר הזה בתרגום ובבאור ובלשון אשכנז· והפעם אודה ה', כי נפתלי אלקים נפתלתי עם לחץ עתי וגם יכלתי בעזרתו להוציא גם הספר הזה, והוא יזכני להוציא גם שאר חבורי לאור כי בו בטחתי·

ברעסלויא ר"ח אדר תקנ"ח·

יהודא ליב בן זאב

---

*) ועשיתי זאת עוד לכונה אחרת, אחרי ראותי כי אבדה האמונה למחברים, מיום אשר קם איש, בודה ספרים מלבו ומיחס אותם לגדולים אשר בארץ המה, וקרא שמותם עלי אדמות כספר אסף, חדשים מקרוב יבאו ג'ח, אשר לא שערום אבותינו, וכבר חכמים הגידו ולא כחדו מעבות לו כחשו בפניו, ואנוכי חסתי על כבוד הזקן מהזכיר שמו: אך לא נכון הוא לעשות כן, ליחס דברים ללא אומרם, ותועבה היא לנו, ע"כ להוציא נפשי מהחשד הזה, חברתי העתקה הארמית אל העברית למען הראות כי לא מלבי בודאתי מלים, ולא תהי' האמת נעדרת:

חכמת

יהושע

בן סירא

א (א) **החכמה** מאת יי אלהים ומעולם ועד עולם אתו
היא: (ב) מי מנה חול ים ומי ספר אגלי
מטר ומי יתן צבא לימי עולם: (ג) מי תכן גבהי שמים ומי מדד
אפסי ארץ ומי כל תהום לעמק: (ד) והחכמה רבה מכל
אלה ואין חקר לתבונתה: (ה) מי גלה מאז מקור
החכמה ותעלומות שכל מי ידע: (ו) אחד הוא אל יחיד
נורא ואדיר תקיף ושליט על כל אוצרותיה: (ז) הוא
בחנה הבינה וגם חקרה ואזן ותקן הכל על מכונו: (ח) וישפך
חכמתו על כל בשר והרבה מדע ליראיו: (ט) יראת יי
הדר ויקר כבוד וכליל תפארת: (י) יראת יי שמחת לב
הדיה וגילה וחיי עולם: (יא) ירא יי ייטב אחריתו ולקץ ימיו
יברך: (יב) ראשית חכמה יראת יי ועם אמונים מבטן אמם
נוצרה:

(א) **אללע** ווייזהייט איזט פאן גאטט, עוויג איזט זיא ביא איהם:
(ב) ווער קאן דען זאנד דער מעערע, דיא טראפ־
פען דעס רעגענס, אונד דיא טאגע דער וועלט, צאהלען?: (ג) ווער
וויל דיא היהע דעס הימעלס, דיא ברייטע דער ערדע אונד דיא טיי־
פע דעס מעערס אויס מעססען: (ד) דיזע אללע איברטריפט דיא וויי־
הייט, אונד איהרע איינזיכטען זינד אונערגרינדליך: (ה) ווער האט
דער ווייזהייט קוועללע ענטדעקט? וועם איזט איהר אורשפרונג
קונד געטהאן וואָרדען?: (ו) איינר איזטס, דער אללערהייליגע אונד
עהרפורכטספאללע גאטט, דער איבר איהרע שאטצע וואלטעט: (ז)
דיזער האטטע זיא בטראכטעט, ברייטעט, אונד ערגרינדעט; אונד האטטע
זיא פערטהיילט אין אללע זיינע ווערקע: (ח) ער גאט אויך ווייזהייט
אויף יעדע קרעאטור נאך זיינר איינזיכט, רייכרס מאאס אבר אויף דיא,
דיא איהן פירכטען: (ט) דיא פורכט גאטטעס איזט עהרע אונד רוהם,
וואננע אונד איינע פעסטליכע קראנע: (י) דיא פערעהרונג גאטטעס
ערפרייעט דאס הערץ, שענקט הייטרקייט, פערגניגען אונד עווי־
געס לעבען: (יא) דעם פראממען געהט עס דאך אם ענדע וואהל, אונד
נאך איהם טאדע ווירד ער געזעגנעט: (יב) דער ווייזהייט אנפאנג
איזט גאטטעספורכט, זיא ווירד איהם מוטטרלייבע מיט דען גאטטעס־
פערעהררן

כל חכמא מן קדם מריא והי עמה מן עלמין: ב חלא דימא ונוטפתא דמטרא ויומתא דעלמא מנו משכח לממנא: (ג) רומא דשמיא ופתיא דארעא ותהומא רבא מנו נמשוח: (ד) מן כלהין הלין סגית חכמתא ועשנת הימנותא: (ה) מן לקודמין שרשי חכמתא למן אתגלון וטמרי סכולתנותא מנו ידע: (ו) חד הו דחיל בלהודוהי אלהא דהויו שליט על כל איצריה: (ז) בדקה וחזא ומנו ויהב ופלגה לכל עבודוהי: (ח) עם כל בסר איך צבינה יהבה ואסגידה לכל דחלוהי: (ט) דחלתא דמריא הדרא ואיקרא ורבותא וכלילא דתשביחתא: (י) דחלתא דמריא מהדיא לבה וחדותא ודיצא וחיא דלעלם: (יא) דדחל אלהא תטאב חרתה ובאחרית יומתא נתברך: (יב) ריש חכמתא דחלתא.

א (א) כל חכמא. פתח דברי החכם יאיר, בספור מעלות החכמ' וגדל ערכה. ואמר כל חכמא מן קדם מרא הוא האדון יי צבאות, ע"ד האמור כי יי יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ח). וכן דרך מושלי משלי חכמה לתאר החכמה פעם כעצם מפשט עומד בפני עצמו, ופעם בתאר קנין ליוצרה. וכן שלמה ראש המושלים שם דברים בפי החכמה, ובלשונו היא מדברת, הלא החכמה תקרא ותבונה תתן קולה (משלי ח): (ב) מי מנה עפר חול אשר בים, וכמה טפות במטר, וימי עולם מי יספר: (ג) מי ימוד השמים לרום. והארץ לעמק, ומי ישער מצולות תהום: (ד) מן כלהין הלין. מכל אלה: סגית חכמתא. גדלה החכמה: ועשנת הימנותא. ועז אמונתה. אל יעז אנוש (משלי כד) תרגם אל יתעשן בר נשא. כל חזק, עז, תקף, עצם, ערך, אמיץ. יתורגם בל' עושנא: (ה) מן לקודמין, מקדם מאז למי נגלו שרשי החכמה ומקורה: וטמרי סכולתנותא. ומצפוני שכל: (ו) אחד הוא בורא ויחיד הוא אלהים הוא שליט בכל אוצרותיה: (ז) בדקה, חפשה, וראה, וספר, וכתן, וחלק אותה לכל עלילותיו: (ח) ועל כל בשר האציל מחכמתו כפי חפצו, ואסגיה לכל דחלוהי. ליראיו הרבה חכמה: (ט) ורבותא. וגדלה. וכלילא דתשבוחתא. עטרת תפארת: (י) מהדיא לבא. משמח לב: כאשר שש על אבותיך ת' כיתא דחדי על אבהתך (דברי' כח): (יא) תטאב חרתה. ייטב אחריתו. בלל' חרתה בס' הזה בה' א הוא ל' אחרית. וחרתא בא"ל'ף הוא ל' מריבה. דוק ותשכח, ואינכו מסכים עם המתרגם ספרי אמ"ת, כי הוא

נוצרה: (יג) באנשי אמת תכון לעד ולבניהם תשמור
אמונתה: (יד) ראשית חכמה יראת יי תרבה שלום וחיי
מרפא: (טו) תמלא אוצריו חכמה ואסמיו בתבואתה:
(טז) ראשית חכמה יראת יי תשקהו מטובה ומרוב פריה:
(יז) מטה הזק ומשען עז לתומכיה תהלה ויקר למתהלכים
בארחותיה: (יח) שרשיה הוי־עד וענפיה ארך ימים: (יט)
אשרי אנוש מחזיק בה כי יקרה היא מכל מטמונים: (כ)
אשרי איש הוגה בה וכל מצותיה יעשה: (כא) עטרת עולם
תתן לראשו וצדקתו תכון לעד בין קדושים: (כב) שמח
בה ותשמחך ולא תעזבך לנצח: (כג) יראת יי תציל מרשע
ומתהלך־בה יכפה אף: (כד) בעל־אף לא יאשר כי על
חמת אפו ידחה ברעה: (כה) וארך רוח יצפון אמריו לעת
נכון

פֿרעהרער געטהאַפֿפֿן: (יג) בייא דען וואַהרהייט־ליבענדן האַט זיא
איין עוויגע וואָהנונג איינגעשלאַגען, אונד פֿאַנד בייא איהרן נאַך־
קאָממען גלויבען: (יד) גאָטטעספֿורכט זעטיגעט מיט ווייזהייט,
זיא טרענקט דיא מענשן מיט איהרעם געוועכס: (טו) זיא פֿילעט
איהר הויז מיט קענטכיט, אונד אַללע שטעללע מיט איהרען פֿריכ־
טען: (טז) דיא קראָנע דער ווייזהייט איזט גאָטטעספֿורכט, זיא
ברינגעט פֿרידען אונד דויערנדע געזונדהייט: (יז) זיא איזט איינע
פֿעסטע שטיצע, דענן דיא זיך אַן איהר האַלטען, אונד ווער זיא
בזיצט דעסען רוהם ווירד דורך זיא ערהעהט: (יח) דיא וואורצלען
דער ווייזהייט איזט עוויגע גליקזעליגקייט, אונד איהר צווייגען
לאַנגעס לעבען: (יט) הייל דעם מאַננע! דער אין איהר נאַכדענקט,
זיא איזט איהם וועהרטער אַלס אַללע שעטצע: (כ) הייל דעם מאַננע
דער זיך צו איהר העלט, אונד נאַך איהרער פֿאָרשריפֿט האַנדעלט:
(כא) זיא פֿערהערליכט איהן אין עוויגקייט, אונד זיין אַנדענקען
בלייבט איממער אונטער דען הייליגען: (כב) דער זיא האַלט דען העלט
זיא אויך, אונד פֿרלעסט איהן ניא: (כג) דיא גאָטטעספֿורכט
וועהרט דיא זינדע, איהר בייטשטאַנד ווענדעט דען צאָרן אַב: (כד)
איין יעהצאָרניגער קאַן ניכט אונגעשטראַפֿט בלייבען, דען זיין שנעל־
לער

דהלתא דמריא ויעם מהימנא מן כרסא דאמהון אתברית: (יג)
עם אנשא דקושתא והי מן עלמא אתתקנירת ויעם זרעהון
אתקים חסדא: (יד) ריש חכמתא דחלתא דמריא ומסגיא
שלמא וחיא ואסיותא: (טו) כל אוצריה תמלא חכמה
וסימתה מן עללתה: (טז) ריש חכמתא דחלתא דמריא
וטובא מרויא מן סוגאת עללתה: (יז) חוטרא הי דתוקפא
ובית מסמך תשביחתא ואיקרא דלעלם לכל מן דאזל בתרה:
(יח) עקריה חיא דלעלם ועופיה נוגדא דיומתא: (יט) טוביהי
לבר אנשא דבה נרנא והי טבא לה מן כל סימתא: (כ) טובוהי
לבר אנשא דנתקרב לותה ובפוקדנה נשתמש: (כא) כלילא
דלעלם תסימוהי וזכותא דלעלמין בית קדישא: (כב) נהדיא
בה ותחדי בה ולא תרמיוהי לעלם עלמין: (כג) מלאבוהי
דאלהא נאחדא בה ונמנין כל תשבחתה דמריא: (כד) הנא
כתבא כלה מלא חיא טובוהי לבר אנשא דנשמע וניעבו ...:
(כה) שמעוני דחלוהי דאלהא וצותו ואתבינו במלי:
מגו

הוא מעתיק אחרית במלת סוף. (יב) ויעם מהימנא כו'. אין הכוונה בזה
כי יש יתרון לאיש מאיש מלידה ומבטן, כענין השגת החכמ' כי כל אכין
שווין בעת לדתם, אך ליראי ה' תתקים החכמה להם מיום לדתם מגד
השתדלותם בה תמיד: (טו) וסימתה כמו ואקמיו פל' עברי, וכמטמונים
תחפשנה (משלי ג) ת' ואיך סימא: מן עללתה, תבואתה, ומכל תבואתך
(שם) תרג' ומן כל עללתיך: (טז) מן סוגאת. מרוב. (יז) חוטרא הי
דתוקפא. חוטר ומטה חוק היא, וסומך לנשענים בה: (יח) עקריה חיי
עולם באור הכנת. ועפיה ארך ימים. ארך אפים תרג' נגיד רוחא:
(יט) דבה נרנת. בה יהגה. ובהורתו יהגה (תהל' ב) מתרג' ובאורייתה
מרנין. וכל ל' הגיון בתהל' מתרגם בל' רנון: (כ) כלילא דלעלם
תסימיוהי. כלילת עולם תשים לו, ומלת תסימיוהי כמו תשימנו בל' עברי:
בית קדישא. כמו בין קדושים: (כא) נחדא בה ותחדי בה, לפי הענין
הכוונה אחוז בה ותאחז בה ולא תעזבנה לעולם: ומפסוק הזה עד פסוק
(כט) לא נמצא בהעתקה סיונית רק בארמית. וזה שהעתקתי בעברי הוא
מנוסח הסיונית. והנני מבאר ראשונה נוסח הארמית, ואח"כ אכופף שבית
ידי לבאר הסיונית. (כב) מלאכי אלהים ישמחו בו ויספרו כל תהלות ה':
(כג) הספר הזה כלה מלא מלי חיים, אשרי אנוש שומע לו ויעשה דבריו:
(כד)

נכון וליום מועד תנחמנו: (כו) ישא עשק ימים רבים עד
בא ארובתו ובפי ישרים יהלל: (כו) יראת יי חכמה ומוסר
אמונה וענוה רצונו: (*) באוצר החכמה משלי תבונה
ותועבת רשעים מישרים: (כח) יכלת בוגד דבר יי כי מטמון
החכמה נסתר מנגד עיניו: (כט) בני ביראת יי לא תכזב
ולא תקרב אליו בלב ולב: (ל) לא תתהדר בה לעיני בני
אדם והשמר מאד בשפתיך: (לא) אל תתרומם במהלל
פיך פן תפול ולעיני כל תתגלע: (לב) פן יגלה יי מזמת אונך
והרפתך תגלה בקהל: (לג) יען לא נאמנה רוחך ביראת
יי ותוך לבך מלאה נקלה:

ב (א) בני בגשתך לעבודת יי הכון נפשך למסות: (ב)
החזק בו ולא תרפינו למען תחכם בארחותיך: (ג) כלכל
לבך

זער וואהט טטירלט איהן אין אונגליק: (כה) דער זאנגמיהטיגע
אבר דולדעט איינע צייטלאנג, אין דער פאלגע באהנט איהן פריידע:
(כו) ער פערבירגט איינע צייטלאנג זיינע ווארטע, דיא טוגנדהאפ־
טען לאבען זיינע קלוגהייט: (כז) אויט דעם טאטצע דער וויזהייט
קאמאן טרעפפענדע לעהרען; דעם זינדר איזט גאטטעספורכט
פערהאטט: (כח) ווינטעסט דוא וויזהייט זא האלטע דיא בפעהלע
גאטטעס, אונד ער ווירד זיא דיר געבן: (*) דיא פורכט גאטטעס
איזט וויזהייט אונד געזיטטליכקייט, אונד זיין וואהלגעפאללען
איזט רעכטשאפענהייט אונד זאנפטמוהט: (כט) מיין זאהן ווערדע דער
פערעהרונג גאטטעס ניכט אונטריי, אונד העננע איהם ניכט מיט
געטהיילטעם הערצן אן: (ל) זוכע קיין רוהם בייא דען לייטען
דורך הייכלייא, אונד האבע אכט אויף דיינע ליפפען: (לא) ער־
העבע דיך ניכט זעלבסט, דאס דוא ניכט פאללעסט, אונד צו שאנ־
דען ווערדסט: (לב) דען גאטט ווירד דיינע טיקקען אפפענבארען,
אונד דיך מיטטען דער פערזאממלונג צו שאנדען מאכען: (לג) וויל דוא
ניכט אין גאטטעספורכט אויפריכטיג געוואנדלט האסט, אונד דיין
הערץ וואר פאללער געזיטנרייא:

ב (א) מיין זאהן! ווילסט דוא גאטטעס דיענר זיין, זא בערייטע דיך
נון צו לייטען פאר: (טיקקע דיך צור פערזוכונג:) (ב)

מנו דצבא דנארת חיא יורתנא דלעלם וחדותא רבתא: (כו) כל מלי שמיע ויעבד ותתכתב בספרא דחיא: (כז) רחם דחלתה דמריא ואשר בה לבך ולא תדחל: (כח) קרוב ולא תתמתן ותשכח חיא לרוחך וכד תהוא קרב איך גנברא ואיך חילתנא: (כט) ברי לא תכדב בדחלתה דמריא ולא ולא תקרוב עלידה בתרין לבין: (ל) ולא תתיקר בה לעין בני אנשא ובספותך הזית זהיר להדא: (לא) לא תסנא מאמרה ולא תזוע ולא תסגא לנפשך קללא: (לב) דלמא נסגא מריא אסוריך ובגו כנישתא נרמיך: (לג) מטל דאשתמהירת ברחלתא דאלהא וגיה דלבך מלא נקלה:

ב (א) ברי אן קרבת לדחלתא דאלהא אשלמת נפשך לכל נסיונין: (ב) אתדבק בה ולא תרפיה מטל דתתחכם באורחתך: (ג) כל דאתא עליך קבל ובמרעא ובמכסנותא

אגר

(כד) שמעוני יראו יי והקשיבו התבוננו במלי: (כה) מי זה מכן לרשת חיים ירושת עולם וחדוה רבה?: (כו) הוא ישמע כל דברי ויעשה אותם ויכתב בספר החיים: (כז) אהוב יראת יי והחזק בה לבך ולא תירא: (כח) קרוב ולא תאחר. ותמצא חיים לרוחך, וכאשר תקרב אליה תהיה כגבור וכאיש חיל: [ולפי נוסח היונית. (כב) יראת ה' תציל מרשע, כי לא יאכה לצדיק און, ומתהלך בה ישכך אף, כי דרך הצדיק לעבור על מדותיו, וכוח לרצות בהכעיסו אדם: (כג) כי זעף אף לא יאשר. איש ממהר לכעוס על כל דבר לא יישר דרכו, כי בחמת אפו ימהר לעשות נקם, והכועס עושה בחמתו רעות רבות ובסוף חמתו יתחרט ואין להשיב, ע"כ איש חימה מהר יכשל ויפול ברעה: (כה) וארך רוח, קשה לכעוס לא ימהר כבדי כזיין וקנף. אך ישא ויסבול עתו ותכחתכו צדקתו. (כו) גם כי ילחץ ויסבול עשק ועול ימים רבים לא יתמרמר, הוא יצפה לתשועתו וימצא תרופה למכתו, ועל סבלו יהללנו רבים:] (כט) ברי לא תכדב. לא תכזב כיראת ה'. כדרך המתקדשים והמתטהרים לעיני בני אדם, גלוים טוב ותוכם מלא ערמה ומרמה. וזה שאמר ולא תקרב אליו בתרין לבין, בלי כונה שלימה: (ל) לא תתיקר בה. ר"ל שלא תשים חסידותך רק למראה עין ולתפארת בני אדם. ושמור פיך מהתרוממות: ובספותך כתו ובשפתיך כל' עברי: הזית זהיר לחדא. היה זהיר מאד: (לא) לא תסנא, לא תשנא (דבר"י ולא תסור ממנו, פן תרבה לנפשך קללה ועונש: ולפי נוסח היונית, (לב) אל תרומם במהלל פיך, אזהרה מהתפאר האדם את עצמו,

פן

לבך בכל אשר יעבור עליך ונציר רוחך ברעה וביגון: (ד)
האמין ביי והוא יעזרך בטח בו והוא יישר ארחותיך: (ה) כי
ני זהב באש יבחן ובן־אדם בכור־עני: (ו) יראי יי חכו לתשועתו
ולא תמהרו פן־תפלו: (ז) יראי יי האמינו־בו והוא לא יעשק
פעלתכם: (ח) יראי יי הוחילו לתשועתו לחדות עולמים
ולחסדו: (ט) זכרו נא לימים הראשונים התבוננו למימי קדם
וראו: (י) מי האמין ביי ונעזב או מי בטח בו ויבוש ומי קרא
אליו ולא ענהו: (יא) כי חנון ורחום יי עונה ומציל בכל צרה
ושומע בקול עושי דברו: (יב) לב נמס וידים רפות אדם
פוסח על שתי סעפים: (יג) אי לו איש לא נכון לבו ביי

ואף

האנגע איהם אונוואנדעלבאר אן, זא ווירסט דוא אין דער
פאלגע גליקליך זיין: (ג) אללעס וואס דיר ווידרפעהרט
דאס דולדע, אונד בייא דען ערניידרונגן דעס אונגליקס זייא שטאנד־
האפט: (ד) פערטרויע גאטט זא ווירד ער דיר אויפהעלפן, האפפע נור
איהם, זא ווירד ער דיינען וואנדל ריכטען: (ה) דען וויא דאס גאלד
דורכ'ס פייער, זא ווערדן גאטט'ס ליבלינגע דורך ליידען בעוואהרט:
(ו) איהר פערעהרר גאטט'ס האררט אויף זיינע גנאדע, אונד וואנקט
ניא דאמיט איהר ניכט פאללעט: (ז) איהר פערעהרר גאטט'ס
טרויעט איהם, אייער לאהן קאן אייך ניכט ענטגעהן: (ח) איהר
פערעהרר גאטט'ס האפפעט גוטעס, האפפט עוויגע פריידע אונד
הייל: (ט) זעהעט אויף דיא פאריגען געשלעכטער. בטראכטעט
אונד מערקט וואהל: (י) וועססען פערטרויען אויף גאטט וואר
וואהל פערגעבליך? ווער פערעהרטע גאטט שטאנדהאפט, אונד ווארד
פערלאססען? ווער ריעף איהן אן, אונד ווארד אבגעוויזען? (יא)
גאטט איזט גנעדיג אונד בארמהערציג, ערלעזעט דיא זינדענשולד,
אונד ערעטעט אויס דער נאהט אונד דיא זייגער שטימע געהארזאם
זינד, דעססען פלעהן ערהערט ער: (יב) פערזאגט הערצ'ס אונד
קראפטלאזע ארמע זינד דיא, וועלכע אויף צווייערלייא פפאדען וואנ־
דלן: (צוויטן פערטרויען אונד מיסטרויען), דער דאהער באלד דורך
געבעט בייא גאטט, אונד באלד דורך בטרוג בייא מענשן הילפע
זוכט:

אגר רוחך: (ד) הימן באלהא והו נהוא לך עדורא סבר בה והו
נתרוץ אורחתך: (ה) מטל דבנורא מתבקא דהבא ובר אנשא
בכורא דמסכנותא: (ו) דחלוהי דמריא סברו לטיבה ולא
תשתוהרון דלמא תפלון: (ז) דחלוהי דמריא הימנו בה והו לא
מבירת אגרכון: (ח) דחלוהי דמריא סברו לטובה לחדותא
דלעלם ולפורקנה: (ט) אסתכלו למדם דמן לקודמין הוא
ולדמן דרי עלמא אתבינו וחזו: (י) מנו הימן בה ושבקה או
מנו אתתכל עלוהי וארמיה או מנו קריה ולא עניהי: (יא)
מטל דחננא הו ורחמתנא מריא ושמע ופרק בכל עדן דעקתא
ושמע בקלא דעבדי צבינה: (יב) לבא מסיא ואידא מרפיתא
בר אנש דפסע על שבילין סגיאין: (יג) וי לה ללבא דלא
מהימן

פן תפול מגבהך ותהיה לחרפה בעיני כל אדם כי אין בזיון כבזת גבה לב:
(לב) פן ירבה יי' אסוריך ובתוך קהל ועדה יורידך מרוממותך: (לד) יען לא
נאמנה רוחך ביראת ה' ותוך לבך מלא מרמה וקלה מחשבות בזיות ורעות:

ב (א) לאסות. לנסיונות; ולפי שהקדים החכם בפרשה הראשונה
להבטיח כל טוב ליראי ה' ולחושבי שמו, בא להורות בפרשה שאחריה.
כי יתכן שירע ג"כ לצדיק ע"צ הבחינה והנסיון. ע"ד כי את אשר יאהב ה'
יוכיח. וה' יבחן צדיק ולז"א הכן למוסר נפשך. כי המכין עצמו לדבר טרם
בואו לא יחרד בבואו ולא יתרעם. ובת"א אשלם. ג"כ לשון הכנה וזמון לקבל
באהבה: (ג) כלכל לבך. כמו וכלכל לא אוכל. והוא ל' סבל. ובארמית.
קבל. (פר'יב נעהמן) (ובמרעא. וברעה: ובמסכנותא. בתוכחה. תשובו
לתוכחתי (משלי א) ת' תתפנון למכסנותי): ובצור רוחך. מלתת תפלה
על היסורין: [(ד) עדורא. עזר: סבר. תקוה: נתרוץ אורחתך. הוא תר'
של יישר ארחתיך (משלי ג): (ה) כי זהב באש יבחן. פי' יתחזק ויתאמץ.
ותפש זהב, כי כל מתכות נגרע מערכן יותר בשרפת אש מזהב, וכן הצדיק
יתחזק ויתאמץ לבו בכור עוני. ולא יגרע מערכו. ומלת יבחן כולל הצרוף
והחזוק. (מתבקא. נבדק ונבחן): (ו) ולא תמהרו. לא תהיו נמהרים לבקש
העזר טרם בואה, ובארמית לא תשתוהרון. והוא מענין השקידה והקדימה:
[(ז) מבית אגריכון. יעשוק שכרכם]: (י) מי האמין. ע"ד מי נקי אבד
ואיפה ישרים נכחדו: (או מנו אתתכל. לשון בטחון. ובוטח הלבו. תרג'
דתכל בלבה): (יב) לב נמס כו'. רומז לאדם בלתי בוטח בה' באמת אך הוא
מסופק, פעם מתטהר ומתקדש לחנוף יוצרו לתקות הטוב ממנו, ופעם יעשה

בכלי

ואף הוא לא יקום: (יד) אי לו איש רפתה רוחו ומה יעשה
ליום פקדת יי: (טו) יראי יי ישמרו דבריו ואוהביו נוצרי
עדותיו: (טז) יראי יי יבקשו רצונו ואוהביו יאלפו חקותיו:
(יד) ירא יי ירבה הון וזרעו אחריו לברכה: (יח) ירא יי נכון לבו
ויעזבו רוחו נכאה: (*) יראי יי יכינו לבבם לפניו ויכניעו רוחם:
(*) לאמר טוב לנפול ביד יי מנפול ביד אדם: (יט) כי כגדלו כן
רחמיו וכשמו כן עלילותיו:

ג (א) שמעו בנים לדברי אביכם ועשו למען ייטב לכם: (ב)
כי יי השר אב על בניו ואשר משפט אם על ילדיה:
מכבד אביו נשא פשע ומוקיר אמו יאסף הון: (ד) מכבד אביו
יכבד מבניו יקרא ויי יענה: (ה) מכבד אביו יאריך ימים ומוקיר
אמו

זוכֿט): (יג) וועה דעם הערז דאס קיין גוטרויען האט, דארום
ווירד ער אויך ניכֿט בשטעהן קענן: (יד) וועה דעם, דער
דיא גדולד פֿרליהרט, וויא ווירד עס איהם געהן, ווען איהם גאטט
ליידען גוטיקקען זאלטע?: (טו) דיא פֿרעהרר גאטטעס איטטרויען
זיינען פֿרהייסונגן ניכֿט; דיא איהן ליבן האלטען זיינע בפֿעהלע:
(טז) דיא גאטט פֿרעהרן, שטרעבן נאך זיינעם וואָהלגפֿאללען,
אונד דיא איהן ליבען לערנן דאס גזעץ: (יז) דיא גאטטעספֿרעה־
רער ערוואַרבען רייכֿליכֿעס פֿראעגן, אונד איהרע קינדר בלייבען
גזעגנט: (יח) דיא גאטטספֿרעהרר זינד אוהטפֿאָלז, דיא אבר פֿאָן
איהם אבפֿאללען זינד אוהטלאָז: (*) יענע שיקען איהר הערז אית
דעהאיטיגונג פֿאָר גאטט: אונד שפרעכֿן: (*) וויר וואָללען ליבר
אין דיא העגדע גאטט'ט אוס דער מענשן פֿאללען: (יט) דען ער
איזט עבן זאָ ערבאַראונגספֿאָלז אלס מעכֿטיג:

ג (א הערט איך קינדר, אייערן פֿאטר, אונד פֿאָלגט, דאמיט
עס אייך וואָהל געהע: (ב) דען גאטט גאב דעם פֿאטר הערר־
שאַפֿט איבר זיינע קינדר, אונד דער מוטטער מאכֿט איבר איהר
זאָהנע; (ג) ווער זיינען פֿאטער עהרט, דעסטן זינדען פֿערגייהט
גאָטט, אונד ווער זיינע מוטטער האָכֿאַכֿטעט, דער זאַמלעט שעטזע ביא:
(ד) ווער זיינען פֿאטר עהרט, ווירד פֿאָן זיינען קינדרן פֿרעהרט
ווערדן.

מהימן ואף הו לא נתקים: (יד) וי למן גנברי תוכלנא מנא תעבדון כד נרון מריא: (טו) דחלוהי דמריא לא נסנון מאמרה ואילין דרחמין לה נטרון אורהתה: (טז) דחלוהי דמריא נתרעון צבינה ורחמוהי נאלפון נמוסה: (יז) דדהיל אלהא נסגא קנינה וזרעה נתברך מן בתריה: (יח) דדהיל אלהא נתקן לבה ודשבק לה מובד רוחה: (יט) מטל דאיך רבותה הכנא רחמוהי ואיך שמה הכנא עבדוהי:

ג (א) ברי דין לאבהא שמעו ועבדו מטל דתחון חיא דלעלם: (ב) מריא גיר שבח לאבא על בניא ודינא דאמא על ילדיה שרר: (ג) דמיקר לאבוהי משתבקין חובוהי וסאם סימתא מן דמיקר לאמה: (ד) דמיקר לאבוהי נחדא מן ברדה וכד מצלא נשתמע ונתענה: (ה) דמוקר לאבוהי יסגון יומתה ורמא חובלא

טבא

נכלי און להשיג טוב מבני אדם. ולזה הוא פוסח על שתי סעיפים: ואיש כזה הוא רך לבב ורפה ידים. וכל מעשיו במבוכה ובספק: (יג) אוי לו לאיש אשר לא נכון לבו בטוח בה' באמת. כי לא יקום: (טז) יראי ה' יבקשו רצון. פי' רצוים וחפצים כאשר יגזור עליהם ולא יתרעמו. וכמוהו בארמית נתרעון צבינה. רוצים בחפצו: (יח) נכון לבו. כתרגומו נתקן לבה יחזק ואמיץ בלי מורא ופחד. ועוזבו אובד רוחו. הוא איש מורך ורפה רוח: (*) יראי ה' כו' טוב לנפל כו' ב' פסוקים האלה נעתקים מנוסח היונית. ובארמית אינם:

ג (ב) כיה' השר. לשון שרר' וממשלה. ואשר. וחזק וקים. (ובארמית. מריא גיר'. מלת גיר כמו. כי הנה. איפוא בלשון עברי. שרר. קים וחזק): (ג) וסאם סימתא. כבר פירשתי שהוא ל' הון ואוצר בלות' אוף הון): (ה) ורמא חובלא טבא. פי' הריס והפיל משכון טוב והוא מנהג לשון ארמית כלומר. לצפות על תשלום גמול. לא תשימון עליו נשך. תר' חבוליא: (ד) ברי באמר ובפעל תכבד הוריך. והוא ע"ד שחלקו רז"ל בין כבוד למורא. אי זה מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתור את דבריו. והכבוד הוא מאכילהו מלבישהו ומשקהו כו' והיינו דבור ופעולה: (ח) לא תבוז ליקהת אביך. פי' לא תלעג על זקנת אביך. כי ליקת אם תר' לקשישותא דאמא. כי דרך פתותי המון. ללעוג ולשחוק על אבותם בזקנותם, כי טרפה דעתם ונטלה טעמם ועושים מעשי נערות: ולפי נוסח הארמית לא תתיקר בנערא דאבוך. לא תתכבד בקלונו. כי קלון בל' ארמי נערא. ולפי שאין זה רגיל כ"כ כמבזה אבותיו זקנים לכן בחרתי במלת ליקהת בהעתקתי:

חובת

אמו יפיק רצון מיי׃ (ו) ברי באמר ובמעשה תכבד הוריך
למען תברך מברכתם׃ (ז) ברכת אב בנתה בית בנים
וקללת אם תהרסהו׃ (ח) אל תבוז ליקהת אביך כי לא
לכבוד הוא לך׃ (ט) כי כבוד אב כבוד בנים וקלון אם קלון
בר בינה׃ (י) בני כלכל שיבת אביך ולא יהיה גמלו עליך
לטרח׃ (יא) שאהו כי פג טעמו ואל תכאיבו בימי כחו ולא
תתפאר עליו בכח בחורים׃ (יב) צדקת אב לא תשכח מגן
היא בעד חטאים׃ (יג) בימי רעה תזכר לך כחם על קרח
למחות פשעים׃ (יד) בז לאב חרף עושהו ויעכר אמו זועם
יי׃ (טו) בני ברוב עשרך הצנע לכת ותרב תפארתך מאיש
מתן׃

ווערדן, אונד ווען ער בעטעט ערהערונג פינדן׃ (ה) ווער זיינען
פאטער הָאכאכטעט, ווירד לאנג לעבן, אונד ווער זיינע אוטטער
הָאכהאָלט, פינדט גנאדע בייא גאָטט׃ (ו) איין זאָהן! ערווייזע
דיינען עלטרן אכטונג דורך וואָרטע אונד טאהטן, דאמיט דוא איה־
רען זעגן ערלאנגסט׃ (ז) דער זעגן דעס פאטרס גרינדט דער קינ־
דער הייזער, דער אוטטר פלוך שטירצט זיא אום׃ (ח) שפאָטטע
דיינס פאטערס געברעכן ניכט, (זיינס אלטרס ואהנגן) דען עס
בריגגט דיר קיינע עהרע׃ (ט) אויס דעם אנזעהן דעס פאטרס
ערוואכסט דען קינדרן עהרע, דער איבלע רוף דער אוטטר ווירד
דען קינדרן צום פאָרוואורף׃ (י) איין זאָהן! פפלעגע דיינן פאטר
איס אלטר, אונד לאס דיר זיינע אונבקוועמליכקייטן ניכט בשווער־
ליך פאללען׃ (יא) האלט איהם זיינע פרשטאנדשוועכע צו גוט,
אונד פראכטע איהן ניכט וועגן דיינר פאָללען יוגענד קראפט׃ (יב)
אעלטרן וואָהלטוהן ווירד ניא פרגעסן, אונד טילגט פאָר זינדע
(יג) נור זייט דער נאָהט ווירד זיא דיר גדאכט ווערדן. וויא איין
פאָר דער זאָננע ווערדן דיינע זינדען גטילגט׃ (יד) ווער זיינען
פאטער פראכטט איזט איין גאָטטס לעסטרר. אונד ווער זיינע אוט־
טער ערביטטערט, איזט וויא איין פאָן גאָטט פרפלוכטר׃ (טו)
איין זאָהן: ווען דוא נאָך זאָ רייך ביזט האנדלע בשיידען, זאָ
ווירסט דוא בליבטר זיין, אלס איינר דער גשענקע אויסטהיילט׃

(טז)

טבא על אלהא מן דמיקר לאמה: (ו) ברי בעבדא ובמלתא יקר לאבוך מטל דיאתין עליך כלהון בירכתה: (ז) בורכתא דאבא תקים מדורא ולוטתה דאמא תעקורי עקרא: (ח) לא תתיקר בצערא דאבוך מטול דלא הוא איקרא היא לך: (ט) איקרה גיר דגברא איקרה הו דאביהי וחובא רורבא מן דמצער לאמה: (י) ברי אתעשן באיקרה דאבוך ולא תשבוק איקרה כל יומי חייך: (יא) אפן בטל מדעה שבוק לה ולא תבהתיוהי כל יומי חיוהי: (יב) זדקתא דאבא לא מתטעיא וחלף חובא הי מתנצבא: (יג) ביומא דעקתא הי תתדכר לך איך הומא אל גלידא למבטלו חטהא: (יד) מטול דמגדף מן דשאט לאבוהי וליט קדם מריא מן דמצער לאמה: (טו) ברי בעותרך במכיכותא הלך ומן גברא דיהב מוהבתא ירחמונך: (טז) בכל דאנת דרב

בעלמא

חובא רורבא. כמו רברבא. פי' עונש גדול ישיג לועג לאמו: (י) ברי אתעשן. התאמץ. ולפי שהוא טרח גדול לכלכל שיבת אבותיו טרחם משאם בזקנותם כבד על האדם, לכן אמר התאמץ ונשא, ולכוונה הזאת העתקתי ולא יהיה עמלו עליך לטרח: (יא) גם כי סר טעמו. ע"ד לא נסבא טעמא. וטעם זקנים יקח. וכמוהו בארמית. אף אן בטל מדעה, כדרך הזקן בטלו חושיו והנהגותיו ושכלו: ולא תבהתיוהי. לא תבייש אותו, כן מביש תרג' בר מבהתנא: ולא תתגדל עליו בכח בחורים. לפי שאתה בחור ורך וחיל בך לרוץ ולהשיג כאחד הגבאים, והוא מט ושוח חלש ורפה, ינוד כנוד הקנה, לא תבייש אותו בזה (ובארמית חסר סוף המקרא. רק בכ"י נמצא): (יב) מתטעיא. ברית אלהיה שכחה ת' טעת: מתנצבא. מגן: (יג) גלידא. מים שנקרשו מחמת הקור ערכין פ"א: (טו) ברי בעשרך הצנע לכת. בענוה וברוח נמוכה. ותרב תפארתך מאיש נותן מתנות. העתקתי לפי נוסח הארמית. כי לפי נוסח יונית ותיקר בעיני כל אדם: (טז) כל אשר תרב גדולתך כן תשפיל נפשך והמצא חן בעיני ה': (יז) כי רם ה' ונשא ועם ענוים סודו. כן הוא כ"י ועיין בת"א: (יח) במפלא ממך בל תדרוש כו'. העתקתי המקרא הזה כאשר הובא בגמ' חגיגה פ' א"ד. אמר ר' אחא ב"י עוד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות כו' עד כאן יש לך רשות לדבר מכאן ואילך אין לך רשות לדבר, שכן כתוב בס' בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור במה שהרשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות. ולפי לשון הארמי יהיה ההעתקה. הקשה ממך לא תבקש. והחזק ממך לא תחקור.

וכולל

מַתָּן: (טז) בְּרִבּוֹת שִׂיאֲךָ הִכָּנַע רוּחֶךָ וּמָצָאתָ חֵן בְּעֵינֵי יְיָ:
(יז) כִּי רָם יְיָ וְנִשְׂגָּב וְאֶת עֲנָוִים סוֹדוֹ: (יח) בְּמֻפְלָא מִמְּךָ
בַּל־תִּדְרוֹשׁ וּבִמְכֻסֶּה מִמְּךָ בַּל תַּחֲקוֹר בַּמֶּה שֶׁהֻרְשֵׁיתָ
הִתְבּוֹנֵן: (יט) חֲדַל לִבְּךָ מִנִּסְתָּרוֹת וּבְתַעֲלוּמוֹת הַמַּעֲשִׂים
וּמְסִבּוֹתָם לֹא תְחַפֵּשׂ כִּי רַב מִמְּךָ הָרְאָה לָךְ: (כ) כִּי רַבּוֹת
מַחֲשָׁבוֹת מְבוּכַת בְּנֵי אָדָם וּדְמוּת כָּזָב תַּתְעֵמוֹ: (כא) חֲסַר
בַּת־עַיִן יִבָּצֵר מֵרְאוֹת וְנִבְעַר מִדַּעַת חֲדַל עֵצָה וְתוּשִׁיָּה:
(*) כִּי בְּגוֹבַהּ אַפָּם רַבִּים כָּשְׁלוּ וּגְדוֹלֵי לֵבָב יִפְּלוּ בְּמוֹרָד: (*)
מַפִּיל נַפְשׁוֹ בְּרָעָה בָּהּ יְחֻבַּל וְדוֹרֵךְ בִּנְתִיב מוֹקֵשׁ בּוֹ יִכָּשֵׁל:
(כב) קְשֵׁה לֵב רָעָה אַחֲרִיתוֹ וְאוֹהֵב טוֹב יְיַשֵּׁר לָכֶת: (כג) קְשֵׁה
לב

(טז) יע גרעסר דוא ביזט יע הראבלאסענדר זייא, דא ווירד דער הערר דיר האָלד זיין: (יז) גראָס איזט דיא מאיעסטעט גאָטט'ס, אונד מיט דעהמיטיגען פפלעגט ער ראהט: (יח) פֿאָרשע ניכט וואס דיר צו שווער איזט, אונד וואס דיר צו שטארק איזט פֿאָרשע ניכט נאך (ריכטע ניכט נאך העהרם שטאנדע, אונד דענקע ניכט איבר דיין פֿרעגן). וואס דיר בעפֿאָהלן איזט דאס איבע בטראכטע: (יט) וואס דיינעס אמטעס ניכט איזט, לאס דיינען פֿאָרוויטן. אונד דרינגע ניכט איין אין דיא געהיימניסטע דער דינגע, עס איזט דיר שאהן פֿאָרהין מעהר געצייגט ווארדן אלס דער מענשליכע פֿערשטאנד פֿאססען קאן. (כ) פֿילע פֿערפֿיהרט איהר אונטערנעהמונגסגייסט, אונד פֿאלשע דינקל ברינגט זיא אום דען פֿערשטאנד: (כא) פֿעהלן דיר דיא אויגן זא קאנסט דוא ניכט זעהן; איזט דיר ניכט פֿעהיגקייטן צו טהייל ווארדען, זא פֿערמעסע דיך ניכט: (דרענגע דיך ניכט צו איינעם שטאנדע אדר געשעפֿטן צו דערן פֿערוואלטונג עס דיר ענטוועדר אן לייבליכן אדער גייסטיגן קרעפֿטן פֿעהלט): (*) פֿילע האט איהר פֿערמעסענהייט געשטירצט, אונד דיא גראָס טהון זינקן אם אייטען: (*) ווער זיך אין געפֿאהרן בגיבט פֿערדירבט דארין, אונד ווער אויף קרומע וועגע געהט שטרויכלט: (כב) איין פֿערוועגנר מענש ניהט זיך צולעצט פֿיל עלענד צו, דער אבר גראדע געהט שטאָלפערט ניכט: (כג) איין שטארר־

זיניגר

בעלמא אוער נפשך וקדם אלהא תשבח רהמא: (יז) מטל
דסגיאין אנון רחמוהי דאלהא ולמכיכא ראזא מתגלין: (יח)
דקשין מנך לא תבעא ידתקיפין מנך לא תעקב במה דאשלטוך
אסתכל: (יט) ולית לך תוכלנא אל כסיתא ובשדכא דעבדוהי
לא תתעסק מטל דסגי מנך אתחוי לך: (כ) מטל דסגיאין
אנון רעיניהון דבני נשא ודמותא בישתא מטעין: (כא) מן
דלית ליה בבתא דעינא חסיר נוהרא ומא דגהר אנת מן ידעתא
לא תהוא מלך למפסו: (כב) לבא קשיא תבאשי חרתה ודרהם
טבתא בהון נדרוך: (כג) לבא קשיא נסגון כאביהי ודמרח
נוסף חטהא על חטהא: (כד) למחותה דממיקנא לירת
אסיותא מטל דמן נצבתא בשתא נצבתה: (כה) לבא
חכימא

וכולל המקרא ב' ענינים. הראשון לא תבקש עשר וכבוד וחמודות הקניים למעלה מכדי יכלתך ומעמדך. והשני בחלק העיוני לא תדרוש ותחקור דברים עמוקי העיון ולמעלה מכדי השגתך: כמה שהרשית התבונן בין בקניים ובין במושכלות: (יט) ואין לך עסק בנסתרות. וזה ולית לך תוכלנא מל' יכולת ועסק על כסיתא. ובשדכא דעבדוהי במשפט המעשים ובהנהגת הדברים לא תתעסק לחפש אותם. (ומלת שדכא עיין להלן פ' י"א ח) ואולי רומז על חקירת ההשגחה. כי כבר רב ממך הראה לך יותר ממה שיש בכח שכלך להשיג: (כ) כי רבות מחשבות מבוכת בני אדם. מי שמעמים על נפשו ענינים רבים ועשתונות שונות הוא נבוך ומבולבל בהם. ודמות כזב תתעם. מדמים דמיונות כוזבות ויהבלו ישתגעו ויתהוללו מרוב עסקים. לכן בכל עסק ובכל חפץ אשר יפנה האדם אליו, יבחון תחלה אם הוא ראוי לכך ואם אין ידו משגת יעזבנו ולא ילבש מדה יארך ממדתו: (כא) חסר בת עין יבכר מראותי וכן חסר דעת לא יהיה יועץ לפתות בני אדם. ותרגומו לא תהוא מלך למפסו. להבחין בה חסרונך. וכן משמעות נוסחא היונית. ומלת מפס הבחנה הוא. והערוך מפ' עוד מפים מפתה בני אדם להטעותם ע"ש: (כב) קשה לב רעה אחריתו וצ"ד ומקשה לבו יפול ברעה. קשה לב, הוא עומד על דעתו, ולא ישמע לאזהרה: (כג) קשה לב. הוא איש המוסר נפשו לסכנה. ירבו מכאוביו. ורהב הוא איש גאון אשר מגדל גאוהו לא יסור מדבר גם כי יראה אחריתו לא טוב, כי חרפה הוא לו, איש כזה ירבה רעה על רעה. ותרגומו ודמרח. סוג לב ת' דמריח לבה. פי' לבו מלא סיגי אולת: (כד) למחן יהיר אין מזור.

כי

רבים מבאוביו ורהב ישפית און על און: (כד) למחץ יהיר
אין מזור כי שרש רשע שרשו: (כה) לב חכם ישכיל במשלי
חכמים ואזן שומעת תשמח בנבונים: (כו) מים מכבים אש
וצדקה תמח חטאה: (כז) גומל טוב יאשר דרכו ולעת ימוט
ימצא מסעד:

ד (א) בני נפש מסכן בל תמאס ולא תמק עין איש מחסור:
(ב) נפש מצוק לא תונה ולא תעצור מתת רעב: (ג)
לא תבוז לעני בעניו ואל פיד־לב בל תרבה יגון: (*) אל
תקשיח לבך לשועת דל ואל תעלים עיניך מאביון: (*) לא
תשיב פני דל ריקם ואל תתן־לו יד לקללך: (ה) כי קללת
רש במר נפשו ובקול צעקתו ישמע עושהו: (ו) הרחם
נפשך בקהל עם ולפני שליט השח ראשך: (ז) הט אזנך
לדל

זינגר ריכטט פיל עלענד אן, אונד דער האכמיהטיגע הייפט אונ־
גליק איבר אונגליק: (כד) דאס איבל דעס איברמיהטיגן איזט אונ־
היילבאר, דער קיים דער בזהייט האט אין איהם געווארצלט:
(כה) דער פֿרניכפֿטיגע דענקט שפריכע נאך, אונד איין אויפֿמערק־
זאמא'ס אהר ווינשט אונטר וויזען צו זיין: (כו) וואסר לעשט דיא
פֿלאממע, זא פֿרטילגט דיא בארמהערציגקייט דיא זינדע: (כז)
דער וואהלטאהטן איבט, וואנדעלט אויף זיכרן פפֿאד, אין דער
נאהט פֿינדט ער אונטרשטיצונג:

ד (א) מיין זאהן! פֿעראכטע דען נאהטליידענדן ניכט, אונד לאס
דאס זעהנענדע אויג ניכט שמאכטען: (ב) קרענקע ניכט דען
בדרענגטן, אונד נעגרע דיא הילפֿע דעם דירפֿטיגן ניכט: (ג)
בטריבע דען ארמען ניכט אין זיינער ארמוהט, אונד קרענקע דען
אונגליקליכען ניכט נאך מעהר: (*) שלאגע דעם פֿלעהנדן ארמען
ניכט זיינע ביטטע אב, אונד ווענדע דיין געזיכט ניכט פֿאן דעם
דירפֿטיגן: (ד) לאס דען ארמען ניכט הילפֿלאז פֿאן דיר, אונד גיב
איהם ניכט געלעגנהייט דיר בעזעס צו ווינשען: (ה) דען ווען ער
דיר אין דער ערביטטרונג פֿלוכט, זא קאן זיין שעפֿפֿר דיזען
וואונש ערהערן: [(ו) געגן דיא פֿרזאמלונג בצייגע דיך הערפֿליך, אונד

חכימא נסתכל במתיא דחכימא ואדנא דשמיעא תחדא בחכימא: (כו) נורא דיקדא נדעכין מיא הכנא וזדקתא שבקא חטהא: (כז) דעבד דשפיר עתיד באורחה וביעדנא דנפל משכח לה סמכא:

ד (א) ברי לא תמיק בחיוהי דמסכנא ולא תטרף למסכנא חשיכא: (ב) נפשא דחסיר לה לא תכאיב רוחה ולא תטיעא רוחה דאנשא דתבירא: ג מיעוהי דאנשא מסכנא לא תכאב ולא תכל מיהבתא מן צריכא: ד ביעותה דמסכנא לא תשבוק ולא תתל לה אתרא דנליטך: ה) לאטהו גיר מריר חנכא מן כלה נפשה ובקלא דגעתה ישמע בריה: (ו) ארחכם נפשך לכנושתא ולשליטנא דמדינתא אמך רישך: (ז) ארכן למסכנא אדנך

כי הוא לא יקבל מוסר. ולפי תרגומו. למחותא דממקנא. והוא לך. וללצים הוא יליץ ת ולממקני. והיינו הך כי זד יהיר לץ שמו (משלי כא) תר' ממקנא מריקא: מטל דאן נגבתא. כמע שעשועים. ת' נגבתא דחדותא:

ד (א) לא תמק. מל' וימקו בעונם ל' מאום ותעוב. ולא תטרוף. לא תעזוב. מסכנא חשיכא. מדוע אתה ככה דל. ת' חסיך. וכוונת ארבעה המקראות כלן שלא לבזות עני בעניו ולא לשכחו מתת לו להחיות נפשו, ואם יבקש יתנו לו מתת יד כי צריך הוא. ולא להחשיך ולהאריך מה שרוצים לתת לו לבלות עיניו עליה: (י) הרחם. עשה שתהיה אהוב ומקבל אצל המון עם. ומלת הרחם כמו ארחמך יי' (תהל' יח). אך לפני שליט ומושל שחה השפל נפשך ולא תתגאה. כי הגדולים יקנאו איש מתגדל בפניהם זולתם: (ז) ותענהו שלום בנחת. בענות רוח אם יברכך. (ח) ולא תתכרא. לא תבהל. כמו אתכרית רוחי בי (דניאל ט). (יג) נדון שררא. ישפוט בקיום ובצדק. ולפי נוסח היונית. ידין לאמים. וכמוה העתקתי בעבר: (טו) אן נהיתן בי. אם באמונה ילך עמי יירשני, ויורני. ע'ד יורו משפטיך ליעקב: (טז) מטול דהפכאית אהלך. כלומר אף כי בראשית דרכי אהלך עמו בדרך הפוך. וטרם הודיעי אליו אבחננו ואבקרנו: (יז) אימה ופחד אפיל עליו. וכוונת המקראות האלה בכלל, להראות כובד השגת החכמה, כי א א לו לאדם שישתלם בה, כי אם נזכוך נפשו מן המדות הפחותות והגרועות. ונקיות גופו מן תאוות המדומות. ובעזיבת התפנוקים ותענוגי העולם, והרגלה בהסתפקות במעוט ע"ד פת במלח תאכל כו. וכן מגדריה שלא יהרוס האדם לעלות פתאום לראש מרום הרי החכמה, ולא יעיין שלא כראוי ויוליד דעות כוזבות ונפסדות. ולא ישיג גבול השגתו. כמו שאמר במורה

לדל ועניתו שלום בנחת: (ח) הצל עשיק מיד עושקו ולא
תבהל בהשפטך מישרים: (ט) היה אב ליתומים וחקף בעל
לאלמנה והיית ידיד יי ומאהבת אם יאהבך: (י) החכמה
תאלף בניה ותצהיר לכל משכיליה: (יא) אוהביה אהבו
חיים ומבקשיה יפיקו רצון מיי: (יב) מחזיקיה ישיגו כבוד
ומשכנם מקום ברך יי: (יג) משרתיה משרתי קדש ובית
מכונה איהב אלהים: (יד) שומע לי ישפוט לאמים ומקשיב
לדברי ישכון לבטח: (טו) נאמן לי ירשני ויהיו לכל באי
עולם: (טז) ואם איפוא אהפך לבתי עמי ובטרם הודעי אחקרני:
(יז) פחד ואימה עליו אפילה ואנסני במסה עד אשר יאמן
לבו לי: (יח) אז אשלם לו אדריכהו בנתיבתי אחדה פניו

בשמחה

ייגע דיין הויפט פאר דעם גוואלטיגן]: (ז) הערע דען ארמן גערן,
אונד אנטוואָרטע איהם זאנפט אונד ליבריך: (ח) רעטטע דען אונטער-
דריקטן, אויס דער געוואלט דעס אונטערדריקערס, אונד זייא אונער-
שראָקן וועֿן דוא ריכטעטסט; (ט) זייא דער וויזן פאטער, אונד איהרר
מוטטער אמן: (זאָ ווירסט דוא גאָטטעס ליבלינג זיין. איט מעהר האָט
מוטטערליבע פאן איהם געליבט ווערדן): (י) דיא ווייזהייט אונטרריכ-
טעט איהרע קינדר, אונד ערלייכט דענן דיא אויגן, דיא אין איהר נאכ-
דענקן: (יא) ווער זיא ליבעט ליבט גליקזעליגקייט, דיא עמזיג נאך איהר
טראכטן, דענן ווירד פאָן פריידע: (יב) ווער זיא בזיצט ערלאנגט עה-
רע, אונד וואָ ער וואָהנט, זעגנט איהן דער עוויגע: (יג) איהרע דיענר
זינד דיענר דעס אללערהייליגסטן. אונד איהרע רוהעטטעטע ליבעט
דער העררר: (הירטטעללט דיא ווייזהייט איינע רעדנדע פרזאָהן פאָר)
(יד) ווער איר פאָלגט קאן נאציאָנן רעגירן ווער לו איר איינגעהט,
ווירד זיכר וואָהנן; (טו) ווער'ט איט איר אויפריכטיג איינט, בזיצט
איך, אונד לעהרט איך דער וועלט: (טז) אָב איך איך לוואר מנפאנגט
אנדרט געגן איהם שטעללטע, איך אונטרזוכע איהן ערטט: (יז) זעגע
איהן אין פורכט אונד טרעקן. אונד ברינגע איהן אין פרזוכונגן *)

ביז

---

*) ווייזע אונד טוגנדהאפטע לו זיין, אייזט זאָ וואָהלאן זיך (וועגן כעטיגר
אויפפיכרונג דעס אידעאָלס אָדר זיטטנגעזעצעס, וועגן טכעללער

אדנך ועניוהי שלמא במכיכותא: (ח) פרוק אליצון מן אליציהי
ולא תתכרא רוחך בדינא תריצא: (ט) הוי איך אבא ליתמא
והלף בעל לארמלתא ותהוי לאלהיא איך ברא ונרחם עליך:
(י) חכמתא בנידה אלפת ותנהר לכל דמסתכלין בה: (יא)
רחמוה אילין דרחמין חיא ודבעין לה נקבלון צבינא מן מריא:
(יב) ודמתדבקין בה איקרא מן קדם אלהא נשכחון ואתרא
דברך מריא בית משרהון: (יג) משמשניה משמשני קודשא
ובית משריה רחם אלהא: (יד) דשמע לי נדון ישרא ודצאית
לי נשרא לגומני: (טו) אן נהימן בי נארתני ונקבלני לכלהון
דרא דעלמא: (טז) מטול דהפכאית אהיך עמה וקדמי אבקיוהי:
(יז) דחלתא וזועתא ארמא עלוהי ואבדקיהי בנסיונין עד ערן
דנתמלא לבה בי: (יח) אהפוך אתקן עמה ואגלא לה כלהון
כסיתי:

מ"ג פל"ח. והן הנה נסיונות החכמה. ולזה אמר עד אשר נאמנה רוחו לי. פי'
שישתלם במעלות המדות ובדרכים הנזכרים. ואם הוא בעל מוסר וענוה
ומיושב בדעתו: (יח) אז תהפך אליו ותשלם עמו ותגלה לו סודותיה: (יט)
ואם לא נאמנה רוחו. שלא הקדים ההכנות והקנינים הנזכרים, או שיקשה
עליו עמלה ויגיעתה לתפשה בעיון ובשקידה, גם היא תהפוך לו ערפה
ותעזבנו בידי אולתו לכלה ולאבדן: ומלת אירהו, הוא הקל משרש ירה כיס לשון
השלכה: (כ) נטור העת. שלא תוציא רגע ממנה לריק ולבטלה כי אין חפץ
יקר לאדם כזמן, והיא אבידה שאינה חוזרת. וכל אדם ראוי לדעת לשמש
הזמן בהגיעתה לכל דבר חפץ: ומפניך אל תבוש. להודות אם שגית: (כב) לא
תשא פניך. לא תחוס על עצמך להעלים דבר העוית: (כג) לא תחשוך פיך
בעתה. בעת שנצרכים אם להצדיק נקי או לעזור אדם בדברי מליצתך
והשתדלותך: ולא תטמון חכמתך. אם תוכל להועיל בה. ותרגומו לא תטשא
כי טומן ענל, ת' עטלא מטשא: (כה) לא תסרוב על קושטא. לא
תסתיר ותתנגד על האמת. ומן סכלותך אתכלי. תכנע ועזוב אם שגית באולת:
ולא תבוש אב יחרפוך עליה: (כו) לא תבוש להודות חטאיך ולא תעצור זרם
השטפו. כי המקשה ערפו לכזב חטאיו לפני השופט, והם גלוים וידועים,
דומה לעוצר אמת מים כבירים השוטפים בזעף. ותרגום ארמית. לא תקום
לפני שבלת הנהר: (כז) אל תכנע לפני סכל, להקטין עצמך ולהכניעך לפניו,
לבקש ממנו דבר. ולפי הארמית לא תרכן לשטיא נפשך. י"ל לא תאבה ולא
תקשיב לו לסייעהו באולתו. ולא תשא פני שליט. להטות אמת וצדק. ולפי

בשמחה ואחשוף לו כל מצפוני: (יט) ואם לא נאמנה רוחו
כי אירהו ואמוגגו ביד אולתו לכלותו: (כ) נצור עתך וגור
מאון ומפניך אל תבוש: (כא) כי יש בוש ונחטא ויש בוש
ליקר וכבוד: (כב) אל תשא פניך ולא תבוש להכיר מעיהך:
(כג) לא תחשוך לשונך בעתו ולא תטמון חכמתך: (כד) כי
במלל תגלה חכמה ושכל במענה הלשון: (כה) לא תכסח
על האמת ומן משגתך הדל: (*) לא תכלם להכיר שגיונך
ולא תגיד חרפת מחרפיך: (כו) אמת אמת תרדוף ולא תעצור

זרם

ביז איך מיט איהם גאנץ פֿערטרויט בין: (יח) דאן ווענדע איך מיך מיט פֿרידפֿערטיגקייט צו איהם, לייטע איהן אין איינע וועגע, ערפֿרייע איהן, אונד פֿערטרויע איהם איינע גהיימניססע: (יט) שלעגט ער אבער איינן איררוועג איין, זא פֿערלאסט איך איהן. אונד לאסט איהן דורך זיינע טהארהייט אין אונגליק געראטהן: (כ) בעאבאכטע דיא צייט; היטע דיך פֿאר אונרעכט, אונד שעהמע דיך פֿאר דיר זעלבסט ניכט (דיינע פֿעהלר צו געשטעהן): (כא) דען עס גיבט איינע שטראפֿבארע, אבער אויך איינע ריהמליכע אונד בעלאהנענדע שאם: (כב) האבע קיינע נאכזיכט מיט דיר זעלבסט, אונד שעהמע דיך ניכט דיינע פֿעהלר צו געשטעהן: (כג) האלטע דיינע ווארטע ניכט איין צור צייט (דער רעטטונג) אונד פֿערבירגע דיינע ווייזהייט ניכט (אום איינעס פֿארטהיילס ווילן): (כד) דען דורך רעדן צייגט זיך דיא ווייזהייט, אונד דער פֿערשטאנד דורך דיא צונגע: (כה) ווידערשפּריך דער וואהרהייט ניכט, אונד לאס דאס אונרעכט פֿאהרן: (*) שעמע דיך ניכט דיינע פֿעהלר צו געשטעהן, ווען דוא אויך דאריבר פֿערהעהנט ווערדן זאלטעסט: (כו) דיא רייכע וואהרהייט זאלסטו דוא אימער פֿאלגן, אונד שטרעבע ניכט ווידר דען שטראם. (איין האַרטנעקיגעס לייגנען איינעס פֿעהלרס, בזאנדרס פֿאר דעם ריכטער,

איזט

אונד זעלבסט ער ווינגרונגן אן דאס זעלבסט) האט אויך דער גראט-
סיען אויזאמפֿרונגן וועגן, אנפֿאנגט שוועהר. האט מאן ערסט איי-
נע פֿערטיגקייט אין ביידן, זא ווירד מאן מיט אימער מעהר גראדן
דער רעכטשאפֿנהייט אונד פֿאלקאממונג אונד אימער שטער-
קערע מיטטל דער זעלבסט-איבערווינדונג בקאנט;

כסיתי: (יט) אן נהפוך מן בתרי ארמייהי ואשלימוהי ביד הטיפא: (כ) טר עדנא ודחל מן בישא ומן נפשך לא תבהת: (כא) מטיל דאית בהתתא דבריא חטהא ואית בהתתא דאיקרא טיביתא: (כב) לא תסב באפי נפשך ולא תבהת למודיי בתוקלתך: (כג) לא תכלא פתגמא בעדנה ולא תטשא הכמתך: (כד) מטל דבמאמרה הו מתידע הכמתא וסוכלא בענינה דלישנא: (כה) לא תסרוב על קושתא ומן סכלותך אתכלי: (כו) לא תבהת למודי

בחטהאך

הארמית לא תתחרא לוקבל שליטא. כראה שלא יתגרה בריבה עם איש תקיף: ולבי זיקי העתקתו אל תשען לאויל באולתו ואל תתגרה במושל: (כט) אל תהי נפחז. כמהר ובהול בלשונך להבטיח רב. ורפה ועצל וטומן יד מלעשות. ולפי תרגום ארמית לא תהוא שבהרן, מתהלל. כל לשון התפארות והתהללות מתורג׳ שבהרן. כלומר אל תהי מתהלל מבטח שפתם בביר ופעל ידיהם אפס: (ל) לא תהיה לביא וליש בביתך. כלומר לא תטיל אימה בביתך וייראו ממך כמפני אריה טרף. ולא זעף ואיום לבני משרתיך. לצוות הכל בדברי קנטורין בזעקה ובאיום. והוא מוסר נאה בהנהגת הבית. כי כמה וכמה מכשולות יבואו אם ידבר האיש אדוני הבית קשות עם בני ביתו. כמנהג קצת אנשים ירעשו ויתגעשו בבואם לבית, וכל דבריהם בכעס ובקצף. אשתו תבהל. בניו יחרדו, משרתיו יבולו ויחרגו. ומרוב אימה ירעו וישחיתו בכל גבולי ויכחשו לו. והוא אמרם ז״ל אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו:

ה (א) אל תבטח על הונך. לעשות מה שלבך חפץ ולתקן הכל ככפך: (ב) לא תבטח על חילך. כי יש בך חיל וכח ללכת אחר תשוקת לבך: (ה) לא תאמר חטאתי ולא נעשה לי מאומה. כמאמר קהלת. אשר אין פתגם מעשה רע נעשה מהרה על כן מלא לב בני אדם לעשות רעה (ח): (ו) אל תבטח כו׳. כאמרם ז״ל האומר אחטא ויוה״כ מכפר אין יום כפורים מכפר לו: (ח) ולא תעביר מיום ליום. כאמרז״ל שוב יום אחד לפני מותך. ולפי שאינך יודע חדת ויחיד מה היא. ע״כ שוב בכל יום: (ט) דמן שליא. פתאום בלא ראות: (י) רדא. פונה וסובב לכל רוח. כלומר משנה ומהפך טעמו ודבורו בכל עת לפי תאולתו והשגת חפצו אם כה יאמר כה, ואם הפכו יאמר הפכו, כאדם הפונה וסובב אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת פנים ואחור. וזהו ג״כ ומתפנה לכל שביל, אלא: (יא) התעשת בדעיונך. היה חזק ואמיץ תמיד בדעה אחת אשר נועדת בשכלך לראוי ונכון, בין לטוב ובין לרע. ודבריך יהיו אחדים. ולא תכזב על האמת להחניף ריעך להפיק הפכך ממנו: (יג) הוית מסריה

לשמוע

זרם מים בשטפם: (כז) אל תכנע לפני נבל ולא תשא פני שליט: (כח) בכל־כחך הלחם בעד האמת יי ילחם בעדך: (כט) אל תהי נפחז בלשונך ורפה ונצל במעשיך: (ל) לא תהיה כלביא בביתך ויזעף והיל למשרתיך: (לא) אל תהיה ידך פשוטה לקחת וקפוצה מהשיב:

ה (א) אל תבטח על הונך ולא תאמר יש לי רב: (ב) אל תבטח על חילך לכת בשרירות לבך: (ג) אל תאמר מי יפקיד עלי דרכי כי יי יפקיד על מריך: (ד) אל תאמר הן חטאתי ולא עבר עלי מה כי יי ארך אפים: (ה) אל תאמר אל רחום יי ועל המון פשעי יסלח לי: (ו) אל תבטח נפשך בסליחתו פן תוסיף חטא על פשע: (ז) כי רחמים

ורגז

איזט זא אונזיננליג, אוט דען שטראם אויף האלטן וואללן. (ד"ה. פערטיידיגע ניכט וואס ניכט צו פערטיידיגן איזט): (כז) אונטערווערפע דיך דעם טהארן ניכט, אונד זיהע ניכט אויף דאס אנזעהן דעס מעכטיגרן. (נ. א. העמאע דען אונבעזאננענן ניכט אין זיינן לויף. אונטערווירפע דיך דעם טהארן ניכט. אונד האנדלע דעם מעכטיגרן ניכט צו ווידר): (כח) שטרייטע פיר דיא וואהרהייט ביז אין דען טאדט, זא ווירד גאט פיר דיך שטרייטן: (כט) זייא ניכט פראהליג מיט דיינר צונגע אונד נאכלעסיג אונד לאנגזאם אין דיינן האנדלונגן: (ל) זייא קיין לעווע אין דיינעם הויזע, אונד קיין וויטריך געגן דייני הויזגנאסן (דאס הייסט, ברויזענד, אויפפאהרנד, אונד ארגוועהניש): (לא) דיא האנד זייא ניכט אויסגעשטרעקט צום עמפפאנגן, אונד צוריק געצאגן צום ווידער געבן:

ה (א) פערטרויע ניכט אויף דייני שעטצע, אונד שפריך ניכט מיר קאן עס ניכט פעהלן: (ב) פאלגע ניא דייני נייגונגן אונד קרעפטן, צור בעפרידיגונג דיינר לוסטע: (ג) דענקע ניכט, ווער וויל מיר בעפעהלן; דען גאט שטראפט דייני זינדע: (ד) דענקע ניכט, איך האבע שאהן געזינדיגט אונד וואס איזט מיר ווידרפאהרן? גאט איזט לאנגמיהטיג: (ה) דענקע ניכט, גאט איזט זא בארמהערציג, זא ווירד ער מיר מיינער מענגע זינדן פערצייהן: (ו) פערלאסט דיך ניכט זא רוהיג אויף

דיא

בחטהאך ולא תקים לוקבל סובלא: (כז) לא תרכן לשטיא נפשך ולא תתהדא לוקבל שליטא: (כח) ערמא למותא אתכתש יעל קושטא ומריא נתכתש הלפיך: (כט) לא תהוא שבהרן בלשנך ורפא ונשיש בעבידתך: (ל) לא תהיא כלב בביתך וז יף ודהיל בעבדיך: (לא) לא תהוא פשיטא אידך למסב ותהוא קפיסא למתל:

ה (א) לא תתכל על נכסיך ותאמר דסגי אית לך: (ב) לא תתכל על חילך למאזל בצביני דלבך: (ג) לא תאמר דמנא מצא חילי מטול דמריא תביעא הו דכלהון עליבא: (ד) לא תאמר דחטית ולא הוא לי מדם מטיל דאלהא נגיד רוחא הו: (ה) לא תאמר דמרחמנא הו מריא ולסגאא דחובא הו שביק לי: (ו) לא תתכל על שובקנא דלא תחטא על חטהא תוסף: (ז) מטל דרחמא ורוגזא מה ויעל רשיעא נתנניה רוגזא: (ח) לא

לשמוע. מהר לשמוע השאלה או כל דבר אשר יגידו לך. ובמתינות תענה התשובה. ולא תהיה נמהר להשיב. כדי שלא תשיב שלא כהוגן. כמו משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו אך השב בנחת כדי שתשיב כהלכה: (יז) לא תקרא מהלך בתרתין. הרכיל הולך בשתי לשונות לזה אומר כך ולאחר אומר אחרת. ופיו ולבו אינם שוים. מזייף גלויו ובתוכו ארבו: (יח) כי אם כוז יבוזו לגנב. ההולך רכיל יש לו דמיון מה לגנב. זה גונב כסף וזה גונב דעת הבריות. זה אורב בסתר וזה אורב בסתר. אך ענשם אינו שוה, כי הגנב מבוזה בעיני אדם. אבל הרכיל ישנא ויאורר ויקולל יותר מגנב. ומגנב יודעים להשמר בדלתים ובריח, ומי יכול להזהר ממלשני בסתר:

ו (א) לא תפרוח. לא תבזה: כי אין לך דבר קטן בעולם שלא יהיה בו תועלת מה, ואין אבק פורח למותר בינורים: (ב) אל יקל המעט בעיניך כי אחת לאחת למצוא לחשבון. והבוזה פרוטה לא ישיג דינר: (ג) לא תשתלך אידא דנפשך. לא תתגדל בעצמך להתגאות. על חכמתך. לבזות כל אדם בעיניך דלא תבעא בתורא חילך. הכוונה בתימה. וגם ומעתיקי הייונית חלוקים בדעותם, ולפיהם הכוונה, לא תתגדל ותתרומם בעיני נפשך להיות כל איש בזוי בעיניך, והבז לכל אדם שנוא בעיני כל, ולזה אמר פן תבקש לך כח שור. להלחם עם כל הקמים עליך. כי תצטרך להלחם תמיד בשונאים רבים: (ד) אם תטרוף עליך. המשיל המתגאה לעץ עליו נושרים ופירותיו כמושים. והוא נשאר כעץ יבש. ואם לדרשה נדרוש ממנו. כמו שהעלים קודמים לפרי

והם

ורגזו עמו ועל רשעים ינוח רגזו: (ח) אל תתמהמה לשוב
ולא תעביר מיום אל יום: (ט) כי פתאום יעיר חמתו וביום
נקם תספה: (י) אל תבטח על בצע עשק כי לא להועיל
ביום עברה: (יא) אל תהי סר אל כל רוח ופונה אל כל
נתיבה: (יב) התיצבת ברעיונך והתאחד בדבריך: (יג) היה
מהיר לשמוע ומענה דברך בנחת: (יד) אם יש דבר בפיך
השב ואם אין שים יד לפה: (טו) כי כבוד וקלון ביד הדביר
ואויל בלשונו ילבט: (טז) אל תהי שפתי חלקות ובלשונך
אל תרגל: (יז) כי אם בוז יבוזו לגנב ושפתי חלקות מריבם
קלון: (יח) תחת אוהב לא תהפך לאויב פן תהלל שמך קלון
ומארה על לשון תהפוכות:

(א) ו

דיא פֿערזעהונג, דאס דוא זינדע אויף זינדע בעגעהסט: (ז) דען בייא
איהם איזט בארמהערציגקייט, אבער אויך צארן. אונד אויף דען זינדרן
רוהט זיין צארן: (ח) צויגרע ניכט מיט דיינער בוסע, אונד שיבע עס
ניכט פֿאן איינעם טאגע צום אנדרן אויף: (ט) דען זיין צארן בריכט
פלעצליך אויס, אונד פֿערניכטעט דיך צור צייט דער ראכע: (י) פֿערלאסט
דיך ניכט אויף אונרעכט גוט, דען אים אונגליק ווירד עס דיר ניכט
נוצען: (יא) לאסט דיך ניכט פֿאן יעדעם ווינדע פֿיהרן אונד בעגיב
דיך ניכט אויף יעדן פֿוססטייג: (ניכט דיא גונסט אונד דאס געפֿאללן
בייא זעלבן זייא דיין ריכטשנור אין דיינן האנדלונגן. זאנדרן דיא ניא
וואנקענדן געזעצע דער טרייע אונד רעכטשאפֿנהייט איטטן דיך אייגי
מער לייטן): (יב) זייא אין דיינר איבערצייגונג שטאנדהאפֿט, אונד בליי
בע בייא איינרלייא רעדע: (יג) זייא שנעלל אים הערן, אבער לאנגזאם
אים אנטווארטן: (יד) האסט דוא איינזיכטן, זא ראטהע דיינעם
נעכסטן, וואָ ניכט, זא האלטע דיינן מונד צו; (טו) רעדן בריגנט עהרע
אונד שאנדע, אונד דיא צונגע איזט דעם מענשן אונגליק: (טז) זייא קיין
פֿרוייאדר, אונד רעדע ניאמאנד הייטליך נאך: (יז) דען דיב ערווארטעט
שאנדע, דער דאפעלצינגיגע ווירד פֿראבשייט אונד פֿערדאמט: (יח)
ווערדע ניכט אויס איינעם פֿריינד איין פֿיינד, דוא שענדעסט דיינן
נאמען: פֿלוך אונד שאנדע איינן פֿרוייאדר:

(א) ו

(ח) לא תשתוחר דתתוב קדמוהי ולא תתעכב מן יום אל יום: (ט) מטול דמן שליא נפק רוגזא ולעדן פורענא אבדנא: (י) לא תתכל על נכסא דעולא מטול דלא נעדרינך ביומא דעקתא: (יא) לא תהוא רדא לכל רוח ומתפנא לכל שביל: (יב) הוית סמיך אל טעמך ומלתך הדא תהוא: (יג) הוית מסרהב למשמע ובמתיניתא הוית יהב פתגמא: (יד) אין אית לך מלתא פנא לחברך ואין לא אידך סים על פומך: (טו) איקרא וקלילא ביד מן דממלל ולשנהון דבני אנשא רמא להון: (טז) לא תתקרא מהלך בתרתין ובלשנך לא תתקל: (יז) מטל רעל גנבא אתבריה בהתתא וצערא בישא על מן דמהלך בתרתין: (יח) וחלף רחמא לא תהוא סנאא דלא שמא בישא תארת וחסדא וחובא על מן דמהלך בתרין לשנין:

ו (א) אל ·

והם שומרים אותם, ואם הם יבולו גם הפרי תבלה והעץ ייבש. כן מדות המוסרים וההנהגות הישרות קודמים לפרי החכמה ושומרים אותם. ואם ישחית האדם מדות המוסריות ברוע ההנהגה גם חכמתו תשחת. וע"ד אמרם כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. ומלת תטרוף. אל עלה זית טרף. ומלת יקוסם ל' כמשה (ביחזקאל יז): (ה) ושפתי ישר ידעון רצון. החכם ישכיל בפיו לדבר דברים רכים במתק שפתיו, לא לבד בתכונת דבריו, כי גם דרכי דבריו נעימים לשומע, אם ידבר באיש, יתן מקום גם לשומע לדבר, ואם יישר דבריו יודכו ואם יטעה, ישיבו בנחת אולי כך כוונתך ויצדיק דבריו לבלתי יכלם. ובחברת הרעים יטה תמיד הדבור בענין שחבריו יודעים בו: (ז) כמו שהזבובים רק למקום מכות השחין יפרחו, כן דורשי רעה יבקרו רק מומי זולתם לספר בגנותם. וממעלתם לא ידעו: (ט) רבים יהיו דורשי שלומך ר"ל עם כל אדם שמור שלום ואמת ואוהב להם אך אחד מני אלף תגלה לו סודותיך כי אדם אחד מאלף אוהב נאמן. והפסוק הזה הובא ביבמות (דף סג) ובסנהדרין (דף ק) ומוסיף עליו משוכבת חיקך שמור פתחי פיך: והוא פסוק במיכה ז' אל תאמן ברע ואל תבטח באלוף משוכבת כו'. (יג) קנא אהבת רחמא. אם תרצה לקנות אוהב קנהו ע"י נסיון בעת הצורך, אם יעמוד לך. ולא תסרהב למתכל. לא תמהר לבטוח בו עד אשר בחנהו ביום רעה: (יד) אית רחמא כאפי שעתא. בשעה מצלחת, והיינו בעודך תסכון לו ותועילו. כמו מה יסכן לאל עם גבר, תועלת: (טו) בטוב לך הוא אחותך. ר"ל ישוה לך בכל, יאכל וישתה עמך.

ולפי

ו (א) אל תהי בז לכל דבר אם קטן ואם גדול: (ב) אל-
יקל המעט בעיניך כי שאט למצער כל תשיג ידו הרב:
(ג) אל תתחכם יותר פן תבקש כשור כחך: (ד) אם תטרוף
עליך פריך יקוסם ונשארת כעץ יבש: (ה) פה נעמה הרבה
רעים ושפתי ישר ידעו רצון: (ו) נפש בליעל תדיח בעליו
ומשחק לצריו תשימנו: (ז) וביבים אל מקום צרעת נאספים
והורשי רעה אחר מומין לבקר: (ח) ודן רעהו לטובה אוהביו
רבים ודובר טוב בעמיתו גם בו טוב ידבר: (ט) רבים
יהיו דורשי שלומך גלה סודך לאחד מאלף: (י) גם משובבת
היקך שמור פתחי פיך: (יא) קנות רע בנסיון תקנו ולא
תמהר

ו (א) אכטע ניכטס געריגגע עס זייא קליין אדר גראס: (ב) פערי-
אכטע דאס ווענגיגע ניכט. דען ווער דאס קליינע פעראכטעט ער-
לאנגט דאס גראססע ניכט: (ג) לאס דיך ניכט צו קלוג דינקן (יעדרמאן צו
טאדלן) נ.א. זינע ניכט שטאלץ אויף דיינע גשיקליכקייט, דאס ער דיך
ניכט וויא איין שטיר בערויבע (דער שטאלץ ניצהאליך): (ד) עס פליקטעט
דוא דיינע בלעטער אב זא פערדירבט דיא פרוכט, אונד לאסט איין דירר
בוים בלייבעט דוא צוריק: (ה) זאנפטע ווארטע ערווערבן פילע
פריינדע, אונד דיא ליפפן דעס רעדליכן וויססן זיך גונסט צו ערווער-
בען (ניכט נור דען מינהאלט, זאנדרן אויך דער ארט נאך, פערשאפט
דער פרינפטיגע דורך זיין גשפרעך דעם צוהערר וואהלבעהאגן):
(ו) ווער איין לאסטרהאפט הערץ האט, דען מאכט'ס אונגליקליך,
ומאכט איהן צום האהנגעלעכטער זיינר פיינדע: (ז) זא וויא דיא פליגן
זיך נור אויף איינע אויסזעציגע שטעללע האלטן, אזא דיא איבעלגעזיני-
טען זיך נאך אנדרר פעהלר ערקונדיגן: (ח) ווער אבר פאן זיינעם
נעכסטן גוטע אייננג העגט, דעם זינד פילע געטטיג, אונד דער פאן
איינעם אנדרן פארטהייהאפט שפריכט, פאן דעם ווירד אויך גוטס
געשפראכן: (ט) האלטע מיט יעדרמאן פריינדליך, אבר דיין פערטרוי-
טער זייא קוים פאן טויזענד איינער: (י) זאגאר פאר דיינעם בוזענ-
ווייבע נים דיינע ווארטע אין אכט: (יא) ווירבסט דוא איינען פריינד,
זא ערווירב איהן פריפענד, טענקע איהם אבר ניכט גלייך דיין פערי-
טרויען

ו (א) לא תסרוח כל מלתא אין סגי ואין זעור: (ב) לא תזל לזעירא מטל דשאט לזעירא לא תמטא אידה לסגי: (ג) לא תשתלך אידא דנפשך דלא תבעא איך תורא היקך: (ד) טרפיך תתר ואבך תפול ותשבקך איך אילנא יבישא: (ה) פומא בסימא נסגון רחמוהי וספותהון דכאנא שאלתא דשלמא: (ו) נפשא קשיתא תחבלי מרה וחדותא לסנאוהי תעבדיוהי: (ז) איך דבובי לאתר דמכתשא מתכנשין הכנא תבעי בישתא על מומי דאנשא נבדקון: (ח) ודראיז עבדי דהבריהי לזכותא מפסי רחמוהי ודממלל טבא מן חברוהי מנה טבא נשתעין: (ט) שאלי שלמך יהיון סגיאין ובעל ראזך חד מן אלף: (י) מאנתת קימך טר מלי פומך: (יא) קנא אנת רחמא בנסינא קניוהי

ולפי נוסח היוונית. והוא כן כיתך. ימשול ויגזה בביתך כאלו הוא אדוני הבית: (טז) ואם הפול יהפך לך לאויב ויגנה אותך לעיני כל וילך מפניך ויסתר לעת צרכך אליו: (יז) משוכאך הפרד. ואולם גם מאוהבך הזהר שלא תגלה לו כל לבך, כי יש כאוהבו את רעהו מגלה לו כל לבו, פתאום יתקוטטו ויגיד עליו כל מסתריו. וקרוב לזה אמר חכם אחד (פיטטאקוס) בקשו חברת רעים והיו כם אשר יוכלו להיות גם שונאיכם. וחכם אחר אמר (ביאם) אהבו את אוהביכם וזכרו כי אפשר שיהפכו לשונאיכם. וחכם אחר אמר, האהבה והשנאה אינם קיימים לעולם, אהבו באופן שתתעתדו לשנוא. ושנאו באופן שתתעתדו לאהוב: (כב) בני מן ילדותך קבל למוד ותמצא חכמה בימי שיבתך: (כג) איך זרוע ואיך חצודא, זרע וקציר. תר' זרעא וחצדא (בר"ט): וסוגאא דעללתה תחמול. רוב תבואות תאסוף. והוא הערה למבקשי חכמה שלא ימהרו לקוות פרי עמלם, אך כעודר וחורש בזעת אפו פולח ובוקע בארץ ישדד אדמתו, הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע, ובעת הקציר ברנה נושא אלומותיו, כן יעמול אדם בתורה ובחכמה, וסוף הכבוד לבא: (כה) יקש לאויל חכמה. כבר אמרתי בספרי תלמוד לשון עברי (§ שלז) בהקדים הפעל לשם איננו שומר לא המין ולא המספר. ואמר האויל איננו מאריך רוחו לחכמה וקשה בעיניו בתחלת הלמוד וישליכנה מעליו: (כו) כאבן מעמסה. ראיתי לחכם אחד שכתב כי מנהג היה בארצות הקדם להניח אבנים גדולות בעירות ובכפרים ובהם היו מנסים איש גבורתו, כמה משא יכול לשאת. וזהו נקרא אבן מעמסה (בזכריה יב ג) וע"ש ברד"ק:

תמהר לבטחה בו טרם תבחנו ביום רע: (יב) יש רע
בעירך תכבון לו ולא יקום בעת צרה: (יג) בטוב לך דבק
מאד ובצרתך ירחק ממך: (יד) אם תפיל יהפך לך ירחק
ויסתר ממך: (טו) הפרד משנאך ומאהב הזהר: (טז)
אוהב נאמן מגדל עז מצאו מצא הון: (יז) אוהב נאמן אין
דומה לו לא יסלה בפז: (יח) אוהב נאמן סם חיים ירא יי
ישיגנו: (יט) ירא יי אוהביו נאמנים כי כמוהו כן אוהביו:
(כ) בני שא לקח בנעוריך ותמצא חכמה בימי השיבה:
(כא) שיבה לך כחורש וקוצר ורב תבואות תאסף: (כב)

אם

טרויען. דאז האטטעסט איהן ערסט אין דער נאהט ערקאנט: (יב) דען
אנגלכר איזט איין פריינד זא לאנג עס איהם ניטצט, אבר אין דער
טריבזאל בלייבט ער ניכט טרייא: (יג) אין דיינעם גליק איזט ער דיר
טרייער אלס איין ברודר, אין דער נאהט אבר פֿערלעטעט ער דיך:
[° איין אנדרר איזט איין טאפעל" פֿריינד, וויא עס גוט געהט איזט
ער דיין הויזגנאס, טאווזט אונד לעבט מיט דיר אין דיא וועטטע, אונד
לעבט אין דיינעם הויזע אלס געהער ער מיט היניין]: (יד) געהט עס
דיר אבר איבל, זא איזט ער ווידער דיך, רעדעט דיר אלעס בעזע נאך·
אונד וואן דוא איהן נעהטיג האטט, לעסט ער זיך נירגענד פֿינדן: (טו)
טרעננע דיך פאן דיינן פֿיינדן, אונד געגן פֿריינדע זייא אויף דיינר הוט,
(דיא ניכט דיינע פֿרטרויטן זינד. אויך דיזא פֿרטרויליכקייט האט איה-
רע גראדע; דעליקאטעססע, אונד געוויססע צוריקהאלטונג בלייבט
איממער נאך פפליכט): (טז) איין טרייער פֿריינד איזט איין שטארקער
שוטצוועהר; ווער איין זאלכן פֿריינד געפֿונדן האט, האט איינן גראסן
שאטץ: (יז) איין טרייער פֿריינד לעסט זיך מיט ניכטס ערקויפֿן, זיין
ווערט דורך קיין געוויכט בעשטימט: (יח) איין טרייער פֿריינד
איזט באלזאם דעס לעבענס; דיא גאטטס פֿערעהרר פֿינדן איהן:
(יט) איין פֿראממער מאן האט אויך טרייע פֿריינדע ווייל זיינע פֿריינדע
זא זינד וויא ער: (כ) איין זאהן! נים לעהרע אן אין דיינר יוגענד, זא
ווירסט דוא ביז אינס אלטר ווייזהייט פֿינדן: (כא) שטעלע דיך צו
איהר וויא איינר, דער דא אקערט אונד זעעט, אונד ערווארטע שענע

פֿריכטע

קנייהי ולא תסתרהב למתתפל עלוהי: (יב) אית רחמא באפי שיעתא ולא קאם בעדנא דאולצנא: (יג) בטובתך הוא אבותך ובקשיתך מתרחק מנך: (יד) אין תפול נהפוך בך ומן קדמך נאזל ונתטיטא: (טו) מן שנאך אתרחק ומן רחמך היית זהיר: (טז) רחמא דשררא רחמא הו דתוקפא ומשכחניהי משכחין סימתא: (יז) לרחם הימנותא לית לה דמיא ולית מתקריא לטיבותה: (יח) רחם הימניתא סמא הו דחיא ואינא דדחיל אלהא הויו: (יט) דחלוהי דאלהא נשרין רחמותהון מטל דאכיתה הכנא רחמוהי: (כ) ברי מן טליותך קבל יולפנא ועדמא לסיבותך תשכח הכמתא: (כא) איך זרועא ואיך הצודא קרוב וסגאא דעללתא תהמול: (כב) אין עמלא

זעורא

כרד"ק: ובתרגום דלא נחור ונשדיה שלא יקוב חור בשכיו ישליכנה, ע"ד האמור בזכרי' כל עומסה שרוט ישרטו: (כז) כפיו יהלל אויל חכיוה ולבו כל ידע מה. גם האויל אוהב חכמה הוא ויהלל אותה אך עמלה קשה עליו וידיו מאנו לעשות. ואמר החכם מהלל חכמה ולא ידענה ככנור מנעים זמר וכל ידע מה. ולפי נוסח הארמית שמה איך יולפנה, כשמה כן לקחה, וסכל לא יבחר בה, ולפי שהוא קשה הבנה בחרתי בנוסח היונית בהעתקה העברית: (כט) ולא תעיק. לא תניק ותכביד עליך משאה. וכן בארמית לא תתעיק בשקלותה. לא תניק לך כובד משקלה כמו הנני מעיק תחתיכם מיכה׳: (ל) כדק. הקיר. כלי. יפורש לפי ענינו דרישה, וכעי. חפש: (לא) מותבא עשינא. מושב אמיץ וחזק: (לב) סלסליה ותרוממך. רישה דקרא במשלי כ׳. וסיפה הוא מחודש מדברי החכם הזה, והמקרא הזה נדרש בברכות (דף מח) ינאי מלכא ומלכתא כרכו ריפתא כו׳ מאן יהב לן גברא דמברך לן כו׳ אייתה לר״ש בן שטח, אותביה בין דידיה לדידה, א״ל חזי כמה יקרא עבידנא לך. א"ל לאו את קא מוקרית לי אלא אורייתא הוא דמיקרית לי, דכתיב סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך ע״כ. ועיין תוס׳ ערובין (דף סה): (לג) במותבא דסבא הוית קאם. כי בישישים חכמה ומזקנים תתבונן. כל שועיתא. אפי׳ שיחת חולין שלהם: (לי) אסכופתה. כמו אסקופה והוא סף הבית. לשקוד על דלתותי (משלי ז) ת׳ נשקוד על אסקופתי: (מ) רנא. כבר פירשתי שהוא לשון הגיון. ומן מא דאהגרגרת. ל׳ חמדה ותשוקה:

אם עמלת בה מעט רב פרי תעלל: (כג) יקשה לאויל חכמה וחסר־לב לא יחפץ בה: (כד) תכבד עליו כאבן מעמסה וישליכנה אחרי גיו: (כה) בפיו יהלל חכמה ולבו בל־ידע מה: (כו) שמע בני והקשיבה לקחי ואל תקוץ במוסרי הבא במאסרה רגליך וצוארך בעלה: (כז) הט שכמך לסבל ולא תעיק תחתיך משאה: (כח) קרב אליה בכל לבבך ובכל חילך נצור ארחתיה: (כט) חקור בקש והפשנה אז תמצאנה התאמץ בה ולא תרפנה: (ל) ובאחריתך תמצא עניה ותשחק ליום אחרון: (לא) ותהי לך מניסה ומצודה מבטח עז ומשען חזק: (לב) סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך: (לג) לבשי יקר תעטך וכליל תפארת תענדך:
(לד)

פריכטע פאן איהר: (כב) איהרע בעארבייטונג ווירד דיר עטוואס איהע קאסטען, אבער באלד ווירסט דו איהרע פריכטע עססען: (כג) וויא זאהר הארט איזט זיא דען אונגלאהגען, דער פערשטאנדלאזע קאן בייא איהר ניכט אויסהאלטען: (כד) זיא איזט איהם וויא איין שוועהרר פראבעשטיין. אונפערציגליך ווירפט ער זיא פאן זיך: (כה) דער טאהר ריהמט דיא ווייזהייט איהרן נאמען נאך, ווייס אבער ניכטס פאן איהר: (כו) איין זאהן! געהארכע מיינער אנווייזונג, אונד פערשמעהע ניכט מיינן ראהט; רייכע דיינע פיססע איהרן פעססעלן, אונד דיינן האלז איהרעם יאכע: (כז) אונטערלעגע דיינע שולטער אונד טראגע זיא, לאס דיר איהר לאסט ניכט צו שוועהר זיין: (כח) העגע איהר מיט גאנצער זעע־לע אן, אונד בלייבע מיט אללן קרעפטען אויף איהרע וועגע: (כט) שפע־הע זיא אויף, פארשע אונד זוכע זיא, זא ווירסט דו זיא פינדען; האסט דו זיא ערלאנגט, זא פערלאסט זיא ניכט: (ל) ענדליך ווירסט דו איהרע אנמוהט שמעקען. אונד זיא ווירד דיר פריידע ווערדען: (לא) איהרע פעססלן ווערדען דיר איינע שטארקע ברוסטוועהר, אונד איהרע האלזבאנדע איין פרעכטיגר שמוק זיין: (לב) שטעלע זיא האך, זיא ווירד דיך ערהעבן, אונד צווישן עהרווירדיגע מעננר זעצען: (לג) דוא ווירסט זיא אלס איין פרעכטיגן קלייד אנ־ציהען, אונד אלס איינע פעסטליכע קראנע אויפזעטצען: (לד) איין זאהן!

זְעֵירָא תעמל וביעגל אבה האבל: (כג) כמה קשיא אל סכלא הכמתא ולא נסיברונה תסירי לבא: (כד) איך כאפא היקירתא עלוהי דלא נחור ונשדיה: (כד) שמה איך יולפנה ולככרא לא מתבחרה: (כה) שמע ברי וקבל יולפני ולא תבטל מרדותי איעל רגליך במצידתה ובטיענה איעל צורך: (כו) קרב כתפיך ושקוליה ולא תתעיק בשקילתה: (כה) בכל לבך קרוב אירה ובכלה הילך טר ארחתה: (כט) ברק בצי וביעי ותשכה אתעישן בה ולא תרפיה: (ל) ובחרתא תשכה ניחא ותפניקי ותהדא באחריתך: (לא) ונהוין לך מצידתא מותבא עשינא: (לב) הבפיה ותרוממונך ובינת שליטנא תותביונך: (לג) ילבושא

דאיקרא

ז (א) אם אתה לא תעשה רעה, והרחיק נפשך מעסק גזל ומרד ואון בידיכה. לא תירא רעת הענש, ואם בעיני ה' לא תעשה רעה לא יעניש אתה: (ג) כרבא דקטיתא. כברת ארץ, תר' כרב ארעא. דלא חד בשבעה. כי עושה עשר ולא במשפט יענש שבעתים: (ד) לא תבקש שלטן מלפני ה'. כי מושל ומנהיג צריך להיות לו בינה יתירה, וזה רע יקרה מושל חסר לב, כאשר שמענו כן חזינו בימינו: וכן לא תבקש גדולה ושררות מלפני מלך: (ה) לא תדמה נפשך זכה לפני אלהים. כמאמר איוב הן שמים לא זכו בעיניו, אף כי נתעב ונאלח שותה כמים עולה: וכן לא תקוה נפשך חכם לפני מלך לתתך עליון על עמו, למשנה או ליועץ, כי מנהיג עם, קנאיו רבים. ושונאיו עצומים. כי כל א' יש לו תרעומות עליו שאינו עושה לו לפי חפצו, ואם הוא איש אינו ראוי להנהגה מהר יפול ופוגעיו יכלוהו: (ו) אל תאשם נפשך בקהל עם הארץ. לא תעשה דבר נגד נמוסי המדינה (טטאַטס"געזעטצע). להשחית חברת המדינה, ולהפר מנוחת הרצות אם במרד ואם במעל, ולא תדיח יושבי הארץ למרוד באדוניהם: ובהתעשקם אל תתערב. לא תפיל נפשך בדיני האספסוף במריבתם וצעקתם ובמבוכיהם, כי אין נגרע ושפל מאספסף אשר בעם הארץ, ישחקו ויבכו. יהללו וילעגו. ירוממו וישפילו. יריבו וישלימו, הכל בלי טעם ובלי סבה ופגיעתם רעה ועצבונם קשה, ואם יוסר הרסן מפיהם והמתג מלחייהם, זאבי ערב שיות נגדם והיתו טרף שפנים בערבם, ונגד זעמם מי יעמוד, חרב הרג שריפה בזה שבי מלקות כאש בוער בלבם וחמתם כנחל שוטף ואין מעצור למו. ואכזרי אוכד אשר אין מכסה לערותם כראש המורדים.

וידם

(לד) אם תאבה בני תתחכם ואם תשים אל לבך תשכיל:
(לה) אם תאבה ושמעת תאלף ואם תטה אזנך תתחכם:
(לו) בקהל זקנים תקום והזית חכם הדבק בו: (לז) קול
שיחתו האזינה ומשלי נבון לא ילוזו מנגד עיניך: (לח) ראית
חכם בקשהו ורגל כף ביתו תשקיד: (לט) התבונן ביראת
יי ובפקדיו תהגה יום יום והוא אזרחתך יבין ואשר תבקש
יאלפך:

ז (א) אם אתה לא תעשה הרעה לא תאנה אליך רעה:
(ב) הרחק מרשע וירחק הוא ממך: (ג) לא תזרע על
תלמי און פן תקצור הבאתה שבעתים: (ד) לא תבקש
שלטון מלפני יי ויקר גדולה מלפני מלך: (ה) אל תהי צד
לפני

זאהן! ווען דוא ווילסט, קאנסט דוא געבילדעט ווערדן, אונד אכטעסט דוא אויף זיא, זא ווירסט דוא ווייזע: (לה) איזט'ס דיר איין פערגניגן זיא צו הערן, זא ווירסט דוא ווייזע ווערדן: (לו) זייא גערן אין דער געזעלשאפט דער גרייזע, אונד איזט איין ווייזער דא. זא האלטע דיך צו איהם: (לז) זייא אויף מערקזאם אויף איהרע אונטרערדונג, אונד גיב אכט אויף איהרע ווייזע זיט־טען־שפריכע: (לח) לערנסט דוא איינן פערשטענדיגן מאן קעננן, זא גיב דיר מיהע אום איהן. אונד דיין פוס בטרעטע אפט דיא שוועלע זיינר טיהרע: (לט) בטראכטע שטעטס גאטט'ס געבאטע אונד דענקע אן זיינע בעפעהלע. ער ווירד דיך פער־פאלקאמנן. אונד דיר נאך פערלאנגען ווייזהייט געבן:

ז (א) טוהסט דוא ניכט'ס בעזעס, זא קאן דיר קיין בעזעס בעגעגנן: (ב) ענטפערנע דיך פאם אונגערעכטן, זא ווירד ער דיך מיידן: (ג) זאע ניכט אויף דען אקקער דער אונגערעכ־טיגקייט, זא ווירסט דוא זיא ניכט זיבענפעלטיג ערנדטען: (ד) פאן גאט ענטפלעה ניכט גראסע מאכט, נאך פאם קעניגע אנזעהן אונד געוואלט: (ה) גיב דיך ניכט פיר גערעכט אויס ביים גאט, נאך פיר ווייזע ביים קעניג: (ו) שטרעבע ניכט ריכטער צו זיין, דוא מעכטעסט ניכט פערמעגנד זיין דיא אונגע־
רעכטיגקייט

דאיקרא תלבשך יכלילא דתשביחתא תקטרך: (לד) אין תצבא בר׳ תהכם ואין תסים ללבך תהוא עריכם: (לה) אין תצבא למשמע תאלף ואן תרכן אדנך תתחכם: (לו) בבנושתא דכבא הוית קאם והוי מני הכים ותדבק יה: (לז) כל שיעיתא הוית צבא למשמע ומתלא דחכימא לא נפיטינך: (לח) חזי מני הכים ובעייהי ותדושי אסכיפתה רגלך: (לט) אסתכל בדחילתה דאלהא ובפוקדנוהי הוית רנא בכל יום והוא יתקן אורחתך ומן מא דאתרגרגת נלפך:

ז (א) לא תעבד דביש ולא ישכחך בישא: (ב) ארחק מן בישא ונתרחק מנך: (ג) לא תזורע אל כרבא דחטיתא דלא חד בשבעא תהצדיוהי: (ד) לא תבעא מן קדם אלהא שילטנא ומן מלכא מוהבתא דאיקרא: (ה) לא תזכא נפשך

קדם

וידם תהיה ראשונה כמרד וכמעל, ולזה אמרו חז״ל הוי מתפלל כו׳: (ה) לא תתנא. לא תשנה. ולא ידעתי לפרש המקרא הזה זולת ע״ד אמרם ז״ל שבת (דף לא) דרש רב עולא מ״ד אל תרשע הרבה וגו הרבה הוא דלא לרשע הא מעט ירשע? אלא מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהי׳ ריחו נודף! (פי׳ אם רשעת אל תאמר הואיל וריחי נודף אחטא עוד. כי אין דומה חטא א׳ לכפלי): (י) לא תתניק במלי צלותך. לא תנר בתפלתך. כלומר בעת שתתפלל תהיה דעתך צלולה ולא תהיה כנער, ולפי הכונה הזאת העתקתי כעברי כנר לא הערוך שועך. ע״ד היערוך שועך לא בצר (איוב ט). ועל הכונה הזאת נדרש המקרא הזה בעירובין דף סה) אך בשנוי נוסח המקרא קצת. וז״ל אמר ר״ח ב״א אמר רב כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל, שנאמר בצר לו יורה (יודה) וכתב רש״י אין זה מקרא בכל התורה ושמא הוא בספר בן סירא וע״ש בתוספ׳ ד״ה בצר. והיינו המקרא הזה. וע״ש אמר ר״א הבא בדרך אל יתפלל ג׳ ימים. ופי רש״י שאין דעתו מיושבת עליו. ודוקא בדורות הראשונים שהיה לבם נכון, אבל עכשיו בין כך ובין כך אין מתכוונים, מוטב שלא תתבטל התפלה ע״כ. ומעתיקי נוסח היונית העתיקו לא תספק בעת תפלתך. וגם זה נכון. כי המסופק אם תפלתו תועילנו לא עלתה, ואיננה רצויה: ומן זדקתא לא תשתוחר, מרמז למאמר חז״ל שיתן אדם צדקה קודם שיתפלל (ברכות): (יג) לא תאית. כמו כזאת יאותו לנו האנשים. לא תרצה ותאבה כל דבר, כזב ושקר כין

לדבר

לפני אלהים והכם לפני מלך: (ו) אל תבקש לשפוט אם אין לאל ידך לעצור בעול פן תשא פני עשיר ושחת צדקתך: (ז) אל תאשם נפשך בקהל עם ובהתעצקם אל תתערב: (ח) לא תשנה לחטא חטאה כי באחת לא נקית: (ט) אל תאמר ברוב עולה ארצני ועל פשעי ירח מנחה: (י) בצר לא תערוך שיחך ומצדקה לא תאחר לא תאחר פקידתך: (יא) אל תלעג אל מר־נפש כי יש מרים ומשפיל: (יב) לא תחרוש רעה על אחיך ולא על אוהבך ולא על עמיתך: (יג) אל תאות אל כל דבר כזב כי אחריתו לא טוב: (יד) אל תרבה שיח בקהל זקנים ולא תכביר מלים בתפלתך: (*) טוב מעט בכונת־לבב מהפצר שיח בלא דעת: (טו) אל תתכוסס בהמון מרעים וזכור כי יי׳

יפקוד

רעכטיגקייט אויסצוראָטטען, אָדר אויט טייא פֿאָר דעם מעכטיגרן דיינע רעכטשאַפֿנהייט אין געפֿאַהר זעטצן: (ז) ניהע דיר קיין שטאָדט־פֿערברעכן צו. אונד מענגע דיך ניכט אונטר דען אויפֿרי־ריטן פֿאָבל. (פֿערזינדיגע דיך ניכט ווערדר דורך טיראַנניי געגן דאַס פֿאָלק, נאָך דורך עמפּאָרונג געגן דיא אָבריגקייט): (ה) מאַ־כע דיך איינר זינדע ניכט דאָפּפּעלט שולדיג, דען שאָהן דיא ער־שטע ווירד ניכט אונגעשטראַפֿט הין געהן: (ט) דענקע ניכט, גאָט ווירד איינע אָפּפֿער אַנזעהן, אונד וועגן איינר זינדע וויל איך איהם געשענקע ברינגן: (י) זייא ניכט קליינמיהטיג אין דיינעם בעטן, אונטרלאַסע ניכט אַלמאָזען צו שפּענדן, אונד פֿערשיבע ניכט דיינע פּפֿליכטן צו ערפֿילען: (יא) שפּאָטטע דעס בעטריבטן ניכט, דען עס איזט איינר דער ערניעדריגן אונד ערהאָהען קאַן: (יב) העגע ניכט איבלע געדאַנקן איבר דיינן ברודר, נאָך איבר דיינן פֿריינד אונד נעבן־מענשן: (יג) ערלויבע דיר ניכט דיא גרינגסטע ליגע, דען פֿאָן קיינע ליגע קאַן גוטעס ענטשטעהן: (יד) זייא אין דער געזעללשאַפֿט עהרווירדיגר פערזאָנן ניכט וואַשהאַפֿט; אונד ווידר־האָלע ניכט דיא וואָרטע אים בעטן: (*) בעססר וועניג געבעט מיט אַנדאַכט, אַלס פֿיל אונזינניגעס געוועש: (טו) רעכנע דיך ניכט אונ־

טער

קדם אלהא וקדם מלכא לא תהיא סכלא: (ו) לא תבעא למהוא דינא אלא אן אית בך הילא למבטלו עולא, דלמא תדחל מן קדם עתירא ותעבד מומא בדחלתך: (ז) לא תחיב נפשך בכנושתא דמדינתא ולא תרמא נפשך בדינה: (ח) ולא תתנא למהטא מטל דבקדמיא לא זכירת: (ט) לא תאמר דהאר בסיגאא דקורבני, וכד מקרב אנא למרימא קורבני מקבל: (י) לא תתעיק במלי צלותך, ומן זדקתא לא תשתיחר לא תשתוהר למעבד פוקדנא: (יא) לא תגחך אל אנשא דמרירן הנכיהי מטל דאית דמרים ומשפיל: (יב) לא תתרעא בישתא אל אחוך הכנא ואף אל רהמא ואף אל הברא כהרא: (יג) לא תצבא למכדבו כל כדבותא מטל דהרתה לא הות טבא: (יד) לא תסתר נפשך בכנושתא דשליטנא ולא תשהלף מלי צלותך: (טו) לא תרחם נפשך מן אנשא דעמך, אתדכר

דרוגזא

לדבר ובין לשמוע כי כל שקר ואם הוא מה לא טוב הוא: (יד) אל תסתר נפשך בכנושתא. פי' לא תפרוץ ותהרוס מעמדך בחברת גדולים בין בהנהגה ובין בדבור. ויהי' לפי"ז ההעתק בעברית אל תסת נפשך במקום גדולים. אך הלכתי בזה בעקבות מעתיקי נוסח היונית, לא תרבה שיחה במקום גדולים. ולא תכפיל מלי תפלתך. כי מלת תשחלף. כמו תחליף ותכפיל. ולא כהמון בוערים בעם המפלפלים והמהגים המון תפלות תחנות בקשות פיוטים ומזמורים לאין מספר בשפתים נעות ובלב רחוק. ויחשבו כי המון מלים ירצו להש"י, ולהג הרבה ייטב בעיניו. בדברים אשר לא ידעו ולא יבינו רק כגולם מדבר, ולזה אמר (*) טוב מעט בתום לבב מהפצר המון שיח בלא דעת. כי אחר כונת הלב הן הדברים וכן אמר קהלת על כן יהי' דבריך מעטים, וכן הוא בא"ח בסי' א' טוב מעט בכונה מהרבות בלא כונה. הרי ג' מטיבי לכת הזהירו בזה והעם לא סר מאולתו: (טו) אל התכוסס בהמון מרעים. מלת תתכוסס הוא מגזרת כסס. והוא ההתפעל מן תכסו על השה. פי לא תתחשב בין רבים מרשיעים. כלומר הואיל ורבים עושים העול הזה אעשה כן גם אני. כי לא יצדק העול במאת עושהו וההעתקה הואת לפי נוסח היונית: אך לפי לשון הארמית לא תרחם נפשך מן אנשא דעמך. לא ידעתי לכוין סיפא דקרא לראשיתו: כי לפי בינתו לא תאהב נפשך מאיש עמיתך. ע"ד ואהבת לרעך כמוך. ומה ענין ואתדכר כו': (יט) בעמל

יפקוד על עונך: (טו) בעמל ידיך אל תקוץ ניר נירך בעצבון
ולא תגעל כי אלהים עשהו: (טז) מאד מאד השפל רוחך
כי אחרית כל אנוש רמה: (יז) לא תחליף אחיך בכסף
ורעך בזהב אופיר: (יח) אשת חן וטובת לב בל תמיר
בפנינים: (יט) עבד נאמן לא תלחץ ולא תונה שכיר בעמל
נפשו: (כ) עבד משכיל אהוב כנפשך ולא תמנעהו מצאת
לחפשי: (כא) אם מקנה לך שמרהו ואם יסכן לך היס
עליו: (כב) בנים יש לך יסר אותם והשיא להם נשים
בנעריהם: (כג) בנות יש לך נצור בשרן ולא תטיב להן
פניך: (כד) הוצא בת ויצא עשק ולאיש ישר תשיאה:
(כה) אשה אוהבת לך לא תעזוב ואם רעה היא אל תאמין
בה:

טער דיא מענגע דער זינדר (ענטשולדיגע דיינע פֿעהלר ניכט, דאס
עס פֿיעל בגעהן). דענקע דאס דיא שטראַפֿע ניכט זויגרט: (*) ואַס
דיא בעשווערליכע אַרבייט דיך ניכט פֿרדריסען, בויע דיין פֿעלד אויך
זאַם, דען גאָט האַט'ס זאָ פֿעראָרדנעט: (טז) דעמיהטיגע דיך
זעהר, דען דאס ענדע דעס מענשן איזט ווירמער: (יז) ניכט פֿיר
אַללעס געלדע פֿרטוישע דען ברודער, נאָך דיינן פֿריינד פֿיר דאס
בעסטע גאָלד: (יח) איינע רעכטשאַפֿנע פֿרויא פֿרטוישע ניכט אום
אַללע שעטצע: (יט) איינן רעדליכן קנעכט בעהאַנדלע ניכט איבל;
אונד קרענקע דען איהזעליגן טאַגעלעהנר ניכט: (כ) ליבע דען
פֿרשטענדיגן קנעכט, אונד ברויבע איהן זיינע פֿרייהייט ניכט;
(כא) האָסט דו פֿיה, זאָ פֿרזאָרגע עס, ברינגעט עס דיר נוטצן
זאָ בעהאַלטע עס: (כב) האסט דו זעהנע, זאָ גיב איהנן איינע
גוטע ערציהונג, אונד פֿרהייראַטע זיא צייטליך: (כג) האסט דו
טעכטער, זאָ בעוואַהרע איהרן קערפּער, אונד לאַס ניא אונבדאַכט־
זאַמע פֿריידע איבר זיא בליקקען: (כד) פֿרהייראַטע דיינע
טאָכטער, זאָ האסט דו איינע גראָסע פֿפֿליכט גטהאַן, שענקע
זיא איינעם פֿערנינפֿטיגן מאַן: (כה) האסט דו איין וייב נאַך
דיינעם וואונשע, זאָ פֿרלאַס זיא ניא; איזט זיא דיר אבר ווידריג,
זאַ ערגיב דיך ניכט אן זיא: (כו) עהרע דיינן פֿאַטר פֿאָן גאַנצעם
הערצן, אונד פֿרגיס ניכט וויא זויער דיינע געבורט דער מוטטר
וואַרד:

דריגיא לא עבר: (טז) טב אגיך נפשך מטל דחרתא דבלהון בני אנשא לרמיתא הויא: (יז) לא תחלף רחמא בממונא ואחא דאית לך בדהבא דאופיר: (יח) לא תחלף אנתתא טבתא ושפירא הויא במרגניתא: (יט) לא תטרף לעבדא דפלח בקושטא ואף לא לאגירא דמעמל נפשה: (כ) עבדא חכימא אחביוהי כנפשך ולא תבלא מנה הארותה: (כא) בעירא אית לך בקיה ואן שרירא הו קניה: (כב) בניא אית לך רדי אנהון וסב להון נשא בטליותהון: (כג) בנתא אית לך טר בסרהין ולא תנהיר להון אפיך: (כד) אפק ברתא ונפק עשיקיא ולגברא דין חכימא הביה: (כה) אנתתא אית לך לא תשבקיה ואן עולא הי

לא

יגיעך אל תקוץ. כל מלאכה וכל עבודה אשר תכינות לך להתפרנס בה, עשה באמונה, ואף אם היא מלאכה קשה לא תגעל בה, כי כל מלאכה אשר נעשה בשמחה קל על עושיה. ולפי שעבודת השדה הקשה מכל, לכן אמר ניר נירך בעננון. כי ה' אמר בזעת אפך תאכל לחם. והמקרא הזה חסר בארמית: (כג) ולא תיטיב להן פניך. כלומר לא תתיר להן רסן הפנים יותר מדאי כי נשים דעתן קלות, ובנקל ישטו לכן. לכן צריכות שמירה יתירה: (כד) הוצא בת ויצא עסק. תכשול חביתך: (כו) לא תשה. לא תשכח, כמו נשיתי טובה: (לב) ולא תתאחר מן בית בכא. לא תמנע מהלוך בית אבל, ובעברית לא תעזוב דאשות אונן. האבל ביום הראשון נקרא אונן: (לג) לא תמאן לך למסער מרעא. לפקוד חולי ולבקרו. פוקד עון אבות. תרג' למסער חובי (שמות כ). והנה הורה החכם, בפרשה הזאת הנהגת האדם עם אל ועם משרתיו עם אשתו בניו ובנותיו ובני ביתו ושורו וחמורו וכל אשר לו, והנהגתו ברעים בקרובים בעניים ובחולים ובאבלים. ואחר כל אלה סיים הפרשה: (לד) בכל אשר תעשה זכור אחריתו ולא תחטא לעולם וזה כלל גדול בהנהגת האדם, אם יתבונן האדם בכל מעשה אשר יתחיל לעשות בתכלית אשר יהיה ממעשהו. בוודאי יהיו מעשיו טובים ונכוחים ולא יעשה דבר לריק. ואמר החכם (פיטטאקוס) אין טוב כי אם לחשוב ולהשכיל על דבר טרם העשותו. ואחרי השכילו למהר להוציא הפעל אל מעשהו. ואמר עוד אין טוב מפועל דבר אשר יש לאל ידו בהשכל וביושר:

ח (א) לא תנצה עם איש תקיף ממך. העברית קרוב לארמית, ומלת תנצה מן ענין כולל עסק ומו"מ דין ודברים, והוא מאמר קהלת

אין

בה: (כו) כַּבֵּד אָבִיךָ בְּכָל לִבְּךָ וְאֵם יוֹלַדְתְּךָ לֹא תִשְׁכַּח: (כז)
זְכוֹר כִּי בִּלְעֲדֵיהֶם לֹא הָיִיתָ וּבַמָּה תִּגְמוֹל עַל אֲשֶׁר טִפְּחוּךָ
וְרִבּוּךָ: (כח) יְרָא יְיָ בְּכָל לִבְּךָ וְכַבֵּד כֹּהֲנָיו יַקֵּר אֵל זֶה בְּרָאֲךָ
וְלֹא תַעֲזוֹב מְשָׁרְתָיו: (כט) הוֹדֶה לוֹ וְכַבֵּד כֹּהֲנָיו וְהַב לָמוֹ
מְנָתָם כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתָ לֶחֶם קָרְבָּנְךָ וְרֵאשִׁית יָדֶךָ: (ל) וְאַף
לֶעָנִי תִּפְרוֹשׂ כַּפֶּיךָ לְמַעַן תְּבֹרַךְ בְּכָל מִשְׁלַח יָדֶךָ: (לא) הָפֵק
רְצוֹנְךָ לְכָל חָי וְאַף לַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה חֶסֶד: (לב) אַל תַּעֲזוֹב
דִּמְעוֹת אֵינָן בְּאֵין מְנַחֵם וְעִם אֲבֵלִים תִּתְאַבָּל: (לג) לֹא
תִּבְקָא תֵּלֵךְ מִפְקֹד דָּוֶה עַל עַרְשׂוֹ כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה
תִּמְצָא חֶסֶד: (לד) בְּכָל מַעֲשֶׂךָ זְכוֹר אַחֲרִיתְךָ וְלֹא תֶחֱטָא
לְעוֹלָם:

ח (א) אַל תִּתְגָּר בְּאִישׁ תַּקִּיף מִמְּךָ פֶּן תִּפֹּל בְּיָדוֹ: (ב) אַל
תִּתְגָּר עִם בַּעַל הוֹן פֶּן יִשְׁאַךְ מִשְׁקָלוֹ: (ג) כִּי הַכֶּסֶף

יסית

ווארד: (כז) דענקע דאס דוא פֿאָן איהנן געבאָהרן ביזט, אונד
מיט וואס ווילסט דוא פֿערגעלטן דיא מיהע דיא זיא מיט דיר גע-
האבט: (כח) פֿערעהרע גאָט פֿאָן גאנצעם הערצן, אונד ערווייזע
דען פריסטרן אַכטונג; ליבע דיינן שעפֿפֿער אונד ענטציהע דיך זיי-
נען דיהנערן ניכט: (כט) דאנקע גאָט אונד עהרע דען פריסטער,
געבע איהנן איהרע פֿאָרדערנטע געשענקע, דיא דיר אַנגעוויזן
זינד, מעהלאָפפֿער אונד ערשטלינגע: (ל) אויך דעם אַרמען ריי-
כע דיינע האנד, זאָ ווירד דיין פֿראמען געזעגנט ווערדן: (לא)
זייא געגן אַללע מענשן געפֿעללינג, אונד זעלבסט דעם פֿערשטאָרבנן
ערצייגע גיטע: (לב) לאַס דען ווײנענדן ניכט אָהנע טראָסט, אונד
קלאַגע מיט דען קלאַגענדן: (לג) זייא ניכט פֿערדריסליך קראַנקע
צו בעזוכן. דען דיס געווינט דיר ליבע: (לד) אין אַללעם וואַס
דוא טוהסט, געדענקע אַן דאַס ענדע, זאָ ווירסט דוא נימערמעהר
איבעלס טוהן:

ח (א) מײַדע שטרייטיגקייטן מיט דעם מעכטיגערן, דאַס דוא
ניכט אין זיינע געוואַלט געראַטהעסט: (ב) שטרייטע ניכט
מיט איינעם רייכן, דאַס ער דיך ניכט איבערוויגע: (ג) דען

פֿילע

לא תהימן בה: (כו) בכלה לבך יקר לאבוך, ולאמך דילדתך לא תטינא: (כז) אתדכר דאלו הנון לא איתך ומנא תפרוע אינון דרביוך: (כח) בכלה לבך דחל מן אלהא ולכהנוהי יקר, בכלה לבך יקר בריך ומשמשנוהי לא תשבוק: (כט) שבחיהי לה ויקר אף לכהנוהי והב להון זדקהון איך מא דאתפקדא להמא דקורבנא ורישיתא דאידא: (ל) ואף למסכנא אושיט אידך מטול דנשתלמון בורכתך: (לא) חסדא הי גיר מוהבתא בעינא כל בריתא ואף מן מיתא לא תכלא טיבותא: (לב) ולא תשתוהר מן בית בכא ועם כל אבילא הוית מתאבל: (לג) לא תמאן לך למסער מרעא דמטל הלין אנת תתרחם: (לד) בכל עובדיך הוית דכיר הרתא ולעלם לא תחטא:

ח (א) לא תינא עם גברא דקשה מנך דלמא תפול באידוהי: (ב) לא תענא עם מרא דהבה דלמא יתקיל מתקלך: (ג) מטל דלסגיאא אוכד דהבה ואף לבא דמלכא הי משטא: (ד) לא

תצא

אין אדם יכול לדין עם מי שתקיף ממנו: (ב) לא תענה עם בעל הון. פן יכריעך. יטה כף משקלו על משקלך כי הכסף יכביד משקלו על משקלך: (ג) כי הכסף ישית וידיח רבים להטות משפט: (ד) כאיש כרגן. בעל דבה ולשון רכיל. לא תגרה מדון, כי הוא מקוה לריב ומחלוקת, כדי שיהי' לו דברים לגלות קלון מריבו פרבים, והמריבה לו כעצים לאש להעלות הלהב: ובארמית לא תנא. וירב העם ת' ונצא עמא: (ה) כאיש נקלה. איש בזוי ונבזה, כתרגומו עם זלילא: פן יבזוך אנשי יקר, כי השם ידו עם נבזה להבנים עמו בדין ובדברים, נבזה הוא בעיני המכובדים: ולפי נוסח היוונית. לא תשחק עם איש נער פן יחרף אבותיך. כי הוא בבזיונו לא יחוס על כל. ואם לא ידע לתת מום במריבו יגנה שוכני קבר ולאבותיו אשר בארץ המה: (ו) לא תחסד. לא תחרף ותגנה את השב מחטאיו להזכיר לו עונות הראשונים: (י) לא יקל בעיניך כל שיחתב. אפי' שיחת חולין של חכמים צריכה למוד: כי בשיחתם יקנה אדם מוסר והנהגה ודרך ארץ. איך יתנהג בשבתו בין גדולים: (יא) לא תתעיק. לא תבזה ותקל בדברי זקנים כי המה מרוב ימים ידברו וגם המה מאבותיהם קבלו: (יב) בזבנא דמתבעא למפניו פתגמא. בזמן הצריך להשיב תשובה. כלומר תדע מתי תדבר, ומה תשיב תשובה כהלכה לשואל כענין: (יג) לא תהוא שותפא לרשע גמור. פן תוקד בתוך

לבת

יכית רבים גם לב מלך יטה: (ד) אל תתגר באיש מדון
פן תרבה עצים למדורתו: (ה) אל תשחק באיש נקלה
פן יבזה אנשי יקר: (ו) לשב מחטאיו אל תוכיר עונו זכור
כי כלנו חטאים: (ז) על איש זקן בל תתגאה זכור כי גם
אתה תזקן: (ח) על מות אדם בל תגל לבך זכור כי כלנו
מתים: (ט) לא תעזב דברי חכמים כי מהם תאחז חכמה:
(י) אל יקל בעיניך כל שיחתם כי בם תקנה דעת להתיצב
עם גדולים: (יא) אל תבוז לדברי זקנים אשר שמעו
מאבותם: (יב) כי מהם תשא לקח לתת מענה בעתו:
(יג) אל תגרה עם בעל אף פן תכוה בחמת אפו: (יד) אל
התחרה באיש מתעלל כי צודה היא לדברי פיך: (טו) באיש
תקיף ממך לא תשה כספך ואם נשית בו יהי

אובד

פֿילע בעטיכֿט דאס גאָלד, עס מאכֿט דער קעניגע הערצן וואַנ-קענד: (ד) צאנקע ניכֿט מיט איינעם צאנקזיכטיגן, דוא טרעגסט האָלץ צום פֿייער צוזאַמען; (ה) טענדלע ניכֿט מיט איינעם זיט-טענלאָזען, דאַס דוא ניכֿט פֿאָן עהרווירדיגער פערזאָנען פֿעראַכֿטעט ווירסט; (ד. ה. דאס דיינע פֿאָרפֿאַהרן ניכֿט בעשימפפֿט ווערדען): (ו) רייקע דעם ניכט זיינע זינדע אויף, דער זיך בעסטערט, בעדענקע, דאס וויר אללע שטראַפֿבאַר זינד; (ז) פֿעראַכֿטע דאס אַלטער ניכֿט, דען וויר געדענקען אויך אַלט צו ווערדען; (ח) פֿרייע דיך ניכֿט איבער דעם טאָדטן, דען וויר שטערבן אללע: (ט) זייא ניכט אונאויפמערקזאם אויף דיא רעדע דער ווייזען, דען פֿאָן איהנן לערנסט דוא זיטטן: (י) האַלט איהר געשפרעך ניכט פֿיר אונבעדייטענד, דען דורך זיא לערנסט דוא בעשיידנהייט אונד קאָננסט בעטראַגן געגן דיא פֿאָרנעהמן; (יא) ווייכֿע ניכֿט פֿאָן דען ערמאַהנונגן דער אַלטן, דען אויך זיא לערנטן פֿאָן איהרן פֿאַטערן: (יב) דוא קאָננסט פֿאָן איהנן קלוגהייט לערנן, אונד אין פֿאָלגנהייט אנטוואָרטן: (יג) ענטצינדע ניכֿט דאַס פֿייער דעס בעליידיגערס, דאמיט דוא ניכֿט פֿאָן זיינער גלוהט פֿערברענסט: (יד) לאַס דיך פֿאָם טאַדלער ניכֿט אויפֿברינגן דאַס ער אן דיינע

צונגע

תצא עם גברא פבנא ולא תסים אל נירה קיסא: (ה) לא תצא עם ולילא דלא נציערונך יקירא: (ו) לא תהסד לאנשא דתאב מן הטהיהי אתדכר דכלן הטיין: (ז) לא תגהך אל אנשא דכאב אתדכר דמנן סאבין: (ח) לא תהדא על אנשא דמארת אתדכר דכלן מיתין: (ט) לא תשביק שועיתא דחכימא ובמתליהון הוית דריש: (י) אף שועיתא הולא די להון לא תסרוח משל דמנהון תקבל יולפנא בעדנא דתקום קדם שליטנא: (יא) לא תתעיק בשועיתא דסבא דשמעו מן אבהיהון: (יב) מטל דמנהין תקבל יולפנא בזבנא דמתבעא למפניו פתגמא: (יג) לא תהיא שיתפא לרשיעא גמירא, דלא תאקד בגו זלתא גנירה: (יד) לא תקים מן קדם עילא דלא נהיא כמאנא קדמיך: (טו) לא תווף למן דעשין מנך ואן איפרת הוי איך מובד: (טז) לא תערוב למן דעשין מנך ואן ערברת הוי איך פרע

לבת אשו. ולפי שאין לו כונה ידועה, כתרתי כנוסח יונית, לא תתגר ותתקוטט עם בעל אף ממהר לכעוס, כי איש חמה על כל דבור קל תבער חמת אפו כאש אוכלת לבלע ולהשחית: (יד) לא תקום מן קדם עולא. נראה הכוונה לא תתנגד לעוזת בליעל. שלא תעשה דבר להכעיסו, וייתר נכון לפי נוסח היונית לא תתחרה מאיש מתעלל. כי יש מוציא דבה ובעל לשון הרע, מערים להכעים חבירו, ומסית אותו בדברים לקלוף על אדם ומתוך כעס יהדוף דבר מפיו שלא היה לו לדבר, והוא אורב עליהם להעליל עליו עלילות ברשע ולצוד אותו בדבריו כה וכה דברת על פלוני, וזה פי' אל תתחר מאיש דבה אל תתפתה מאיש דבה שתכעום על אשר יגיד לך. ולזה נכון דלא נהוא כמאנא קדמיך. פי' אורב. כי שים לך אורב (שופ' ה) ת' כמאנא: ומלת מתעלל מל' התעללתי בם (שמות י) ומל' עלילות דברים (איין קרקינוער) פותח במריבת חנם לצוד רעהו בדבריו להביאו למשפט: (יז) לא תתב עם דיני' עולא. כן הוא בארמית. ולפי נוסח היונית. אל תדין עם דין. כאשר העתקתי בעברי: (יח) עם אדם פרא. ר"ל המסתכן עצמו בדרכים מסוכנים ולא יחוש: (כ) מפגינא. מגיל. כמו הפונה את דוד: (כב) דלא נחייבך טיבותא. לדעתי הכוונה, שהוא יחייב עליך טובה תחת הסתירו סודך. ולפיהו העתקתי בעברי פן יטיל עליך תגמולו, בכל עת תהי' חייב לו גמול

אובד בעיניך: (טז) בעד איש תקיף ממך לא תערוב ואם ערבת שלם תשלם: (יז) עם שופט אל תדין כי לו המשפט אל אשר יחפוץ ימנו: (יח) עם אדם פרא לא תלך בדרך פן תרבה רעתך כי ברית תאנתו הולך היא ואתה באולתו תאבד: (יט) באיש חמה בל תריב ובמקום ציה לא תלוה לו: (כ) כי בשט בנפש דמך בעיניו ובאשר אין מושיע יקטלך: (כא) עם פתי אל תמתיק סוד כי לא ידע לכסותו: (כב) לא תגלה לבך לכל אדם פן ישיל עליך תמידי:

ט (א) אל תקנא את אשתך פן תאלף עליך ערמה: (ב) אל תמן לאשה נפשך פן תשיב אליך לראשך: (ג) אל

התגורר

זוגע ניכט איינע פֿאלשע שטעללע: (טו) ווירע ניכט איינעם אומאכ־טיגערן, טוהסט דוא עס, זאָ האַסט פֿיר פֿראָהרן: (טז) בירגע ניכט פֿיר איינן אומכטיגרן (ג. א. איבר דיין פֿראמעגן). טוהסט דוא עס, זאָ דענקע דאַרויף, עס צו בצאַהלן: (יז) פֿיהרע קיינן רעכטס־האַנדל מיט איינעם ריכטר, דען ער קאַן דאַס אורטהייל לענקן נאָך זיינעם געפֿאַללן (ג. א. דען נאַך זיינעם אַנזעהן שפריכט מאַן איהם דאַס אורטהייל): (יח) רייזע ניכט מיט איינעם פֿרעוועגן, דאַס ער דיר ניכט אונגליק פֿעראורזאַכע. דען ער האַנדעלט טאָלל־קיהן, אונד בּרינגט דיך דורך זיינער פֿערוועגנהייט אינס פֿרדערבען: (יט) היטע דיך פֿאָר שטרייט מיט איינעם צאָרניגן, טרויע דיך מיט איהם ניכט אַן איינן איינזאַמען אָרט: (כ) דען ער אַכטעט בלוטפֿרגיסן וויא ניכטס, אונד וואָ ער דיך היילפֿלאָז זיהט ערוורגט ער דיך: (כא) מיט דען טהאָרן בעראַטהע דיך ניכט, דען ער קאַן ניכטס פֿערשוויגן: (כב) ענטדעקקע דיינע געזיננונגען ניכט איינעם יעדן, זאָנסט ביזט דוא איהם פֿערגעלטונג שולדיג.

ט (א) זייא געגן דיינע פֿרויא ניכט אייפֿערזיכטיג, לעהרע זיא ניכט געגן דיך רענקע ברויכן: (ב) איבערלאָס דיך ניכט דעם ווייבע, דאַס זיא ניכט דיין הערר ווערדע: (ג) געהע דעם בוה־

לענדן

פריע: (יז) לא תתב עם דינא עולא בדינא דלא איך צבינה תדין עמה: (יח) עם גברא קשיא לא תאזל באורחא דלמא נקשא בישתך מטל דהו לוקבל אפוהי אזל ואנת בסכלותה תובד: (יט) עם עולא לא תצא מצותא ולא תצא עמה באתרא חורבא: (כ) מטל רשיש הו דמך בעינוהי ואן לא נהוי לך מפצינא נקטלך: (כא) עם סכלא לא תקטור ראזא מטל דלא משכח למכסיותא: (כב) לא לכל בר אנש תגלא מן דבלבך דלא נחיבך טיבותא:

ט (א) לא תטן באנתתך דלא תאלף עליך חכמא בישא: (ב) לא תתל לאנתתא נפשך למשלטותה על כל מן דאית לך: (ג) לא תענא עם זניתא דלא תפול במצידתה: (ד) עם זמרתא

גמול על שתיקתו. וכנוסח היונית מוסיף עוד. לפני זר לא תעשה דבר סתר כי לא ידעת את אשר בלבבו:

ט (א) לא תטן. לא תקנא. פי' לא תהיה אשתך חשודה בעיניך; כי שמירה היתירה, והחשד אשר יחשוד אדם את אשתו על כל פסיעה ופסיעה ועל כל תנועת עפעף, לא להועיל רק להרבות איבה בינו לבינה, והיא תבקש כל ערוה וכל תחבולה להלאותו ולעקבו. ע"כ קנאת איש באשתו או שהיא למותר או שלא תועיל, אם רוחה נאמנה קנאתו עול, ואם רוחה רמיה צופניה צפן רוח: (ב) לא תתל לא תתן נפשך לאשה, לא תתמגן אותך ביד אשה ללכת אחר כל חפצה ועצתה, ולהשליטה על כל אשר לך. כארז"ל מכות ע"ה הי' שהלך אחר עצת אשתו: (ו) דלמא תחוב בפרניקה אעפא. מהר ומתן לאשה נקרא פרנסה, ומלת אעפא. כפל. כפול יהי' תר' עיף, וכן פירז"ל מגלה עפה (זכרי' ה) כפולה. ולפי"ז העתקתי בעברי פן תחוב כפלים מהר. ואולי כונתו כזה, כי המפתה נותן שלשה בשת פגם וקנס. ולזה אמר כפלים: (ז) נגורא דחובא. בספר החובות. בעברי העתקתי, ויצר לך ברחובות העיר. הוא דרך העברה וגוזמא יצר צעדו מרוב בעלי חובות. וכבר ידוע כי רועה זונות יאבד הון: (*) ל תשוטט. כדרך רועי זונות שוטטים ברחובות הנה והנה ואצל כל פנה יארובו לבקש אשה זונה, והוא מהעתקה יונית ובארמית חסר: (ה) עם מרת ביתא לא תסמוך יצילך. מלת יצילך לא מצאתי בכל התרגומין, וצ"ל להגיה יציעך, כי עי"ן ולמ"ד בכתב הארמית קרובין במכתב 44 הראשון עי"ן והשנית למ"ד, ומרת

בית

תתודע עם זונה פן תלכד במצודתה: (ד) אל תט אל
מזמרת פן תרחק בנעימת קולה: (ה) אל תתבונן אל
בתולה פן תחיב כפלים מהר: (ו) אל תתן לנשים נפשך
פן תאבד ירשת נכסיך: (ז) ויצר לך ברחובות העיר כי
רבים נשיך: (*) אל תשוטט בחוצות העיר ולא תארב
אצל כל פנה: (ח) לא תערוך יציעך אצל בעלת בית
ולא תמסך עמה יין ושכר: (ט) פן ישט לבך אחריה וברמך
תרד שאול: (י) העלם עיניך מאשת חן ואל תביט אל
יפת מראה לא לך: (יא) כי בתאר אשה יפה רבים השחתו
וארבת אשה כאש יוקדת: (יב) אל תרבה שיחה עם אשת
איש ולא תחבק חיק נכריה פן ישט אחריה לבך והורדת נפשך
בדם שאול: (*) בנצוץ מבעיר נהלת תשוקת אשה כאש
יוקדת:

לענגן ווייבע אויט דעם וועגע, דאס דוא ניכט אין איהרע שלינ-
גען פאללעסט: (ד) האלטע דיך ניכט צו פֿאסט בייא דער זענגרין
אויף, דאס דיך איהרע קינסטע ניכט בשטריקקען: (ה) העפֿטע
דיין אויגע אויף דיא יונגפֿרויא ניכט, דאס דוא ניכט דאפפעלטע
אויסשטאטטונג געבן מוסט: (ו) גיב דיין הערץ ניכט אויף הורען,
דאס דוא ניכט אום דיין פֿערמעגן קאממסט. (ז) דאן ווירסט דוא
דיך שאהן פֿרייא אויף דער שטראסע צו געהן. פֿאר פֿיעלע טוהן:
(*) גאפֿפֿע ניכט אויף דער שטראסע אומהער, אונד שלייכע ניכט
אויף דען איינזאמן פלעצען דער שטאדט: (ה) שלאגע דיינע לאגער-
שטעטטע ניכט בייא איינר געשטווירטהין אויף. (כ.א. ווידע געוויי-
טאפֿטליכן אויפֿנטהאלט מיט איינעם פֿרהייראהטעטן ווייבע).
טרינקע מיט איהר קיין וויין. (ניהע זיא ניכט צו זוטטבארקייטן):
(ט) דאס דיך דיין הערץ ניכט צו איהר הינאיבר נייגע, אונד דוא
אונאבזעהליך עלענד ווערדעסט: (י) ווענדע דאס אויגע פֿאם
וואהלגעשטאלטעטן ווייבע, אונד בליקקע ניכט נאך פֿרעמדער שעני-
הייט: (יא) דען דורך דיא שענהייט איינעס ווייבעס ווארדן פֿיעלע
בעריקקט, אונד פֿרויען ליבע ענטפֿלאממט וויא פֿייער: (יב)
וויזע ניכט פֿיעל ווארטע מיט איינר עהעגאטטין, אונד ליבקאזע

ניכט

זמרתא לא תסתיד דלמא תיכדך בשועיתה: (ה) בבתולתא לא תתבקא דלמא תתהיב בפרניסה אינפא: (ו) לא תתל רזניתא נפשך, דלא תיבר יורתנא דנכסיך: (ז) ותצטער בשוקי דמדינתא ותתכתב בבירא דהיכא: (ח) עם מרת ביתא לא תסמוך יציעך ולא תמזוג עמה חמרא עתיקא: (ט) דלמא יסטא לבך בתרה והיב מותא תחות לשיול: (י) אפיך באנתתא שפירא לא נהירן ולא תתבקא בשופרא דלא דילך: (יא) בשיפרא גיר דאנתתא סגיאא אבדן ורחמתה איך נורא יקדא: (יב) עם אנתת גברא לא תסגא ממללא ולא תגר עמה שויתך דלמא

יסטא

בית. העתקתי בעלת בית פי' בעלת פונדקית לא תדור אתה בבית ועיין להלן. ונוסחת היונית כתוב המקרא הזה ע"ד אחר, כאשר העתקתיה בל' אשכנזי והמקראות האלה הובאו בגמרא (יבמות דף ס"ג ב' ובסנהדרין דף ק) ג"כ על נוסח אחרת. העלם עיניך מאשת חן פן תלכד במצודתה: אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר: כי בתאר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרוגיה: רבים היו פצעי רוכל (פירש"י מוכר תכשיטי נשים) המרגילים לדבר עבירה (כי קשוט מביא לידי זנות). ע"ש: (*) כנצוץ מבעיר גחלת. כמו נצוץ קטן מעלה אש ומתלקחת בהנפח בו, כן אהבת נשים. אם יתעורר אדם תשוקתו מעט מהר ילהטו גחלי חשק בכל גופו כאש יוקדת. והרהור עבירה קשה מעבירה ע"כ צריך האדם שיסיר לבו ודעתו ממחשבות זרות כי הרהור הזמה מזיק יותר משאר הרהורים: (**) ככלוב מלא עוף כן ביתן (של זונות) מלאים מרמה. ושני המקראות האלה לקוחים מגמרא הנ"ל, והגהתים הנה. לפי שבעלי התלמוד היה להם גוף הספר בל' עברי, כאשר הוכחתי בהקדמה. והמקרא השני הוא מקרא מלא בירמיה (ה כז) ומתישב גם הנה: (יג) לא יערכנו. לא יהיה כערכו. ובארמית לא מטא לה. לא יגיע אליו בערך: כי (יד) אוהב חדש כיין חדש, ומתק לחיך ויבאיש למעים, כן אוהב חדש שפתותיו נוטפות מור אבל מי יודע מה תכונתו? ע"כ צריך העמדה זמן רב לדעת מדותיו ותכונתו! אז יכנס לרעו גם צדקתי עומדת לעד: (יז) מאיש מושל. בארמית כתיב, בגברא דשליט למקטל. והיינו מושל בידו להמית ולהחיות, וכל הקרובים למושל צריך יושבים תחת מורא של חרב, ועל חטא קל יסיר ראשם ע"כ; (יח) ואם קרבת לו. שצריך אתה להיות אבלו שמור

כפשך

יוקדת: (*) ככלוב מלא עוף כן בתיהן מלא מרמה: (יג) אל
תעזוב אוהב ישן כי החדש לא יערכנו: (יד) אוהב חדש
יין חדש אם יושן ימתק לשותיו: (טו) אל תקנא בעול כי
לא ידעת מה אחריתו: (טז) אל תתחרב באיש מזמות מצליח
זכור כי עד יום מותו לא ינקה: (יז) הרחק מאיש מושל
ולא תגור אימת מות: יח ואם קרבת לו השתמרה מפניו
פן תאשם נפשך: (יט) ודע כי בין פחים אתה הולך ועל
צנינים תצעד: (כ) לפי חילך ענה רעך ועם חכם תתיעץ
ויגם ירא אלהים תשיח וכל ארחותיך ביראת יי: (כא) שים
ישרים מאוכלי שלחנך וביראת יי תהיה תפארתך:

י לפי

ניכט איינע בוהלרין, דאס דוא ניכט דאדורך פערפיהרט ווערדעסט,
אונד דיך איינס עלענד טטירצען: (*) ווען מאן איין פינקליין אונטר״
בלעזט ענטשטעהט איין פייערס״גלוהט, ווער דיא בגירדע איין
וועניג רייצט, ענטפלאממט דיא לײדנשאפט וויא ברעננענד פייער:
(*) וויא איין פאגל בויער פאללער לאקפאגל איזט, זא זינד איהרע
הייזער פאללער טיקקע: (יג) פערלאסט איינען אלטן פריינד ניכט,
דען דער נייער קאנן איהם ניכט גלייך: (יד) איין נייער פריינד
איזט איין נייער וויין, לאס איהן אלט ווערדן, זא ווירד ער דיר
שמעקקן: (טו) בניידע ניכט דען זינדר, דען דוא ווייסט ניכט וואס
עס פיר איין ענדע מיט איהם נימט: (טז) בעניידע ניכט דען
גליקליכן לוסטמאכר דעס גלסטאזען, ביז אנס גראב געהעט איהם
ניכט וואהל: (יז) ענטפערנע דיך פאם אווננע דער איבר טאדע
אונד לעבן גביהטעט, זא לעבסט דוא ניכט אין טאדטעס״פורכט:
(יח) אוזט דוא אויך פאר איהם ערשיינן, זא פערגעהע דיך ניכט
דאס דוא ניכט דיין לעבן פערווירקעסט: (יט) וויססע, דאס דוא
איבר שלינגן וואנדלסט, אונד אויף אייזן האהע שפיצען איינהער
געהעסט: (כ) ברייטע דיר פריינדע נאך דיינעם פערמעגן, אונד
בעראטהע דיך מיט וויזן לייטן; אונטרהאלטע דיך מיט פרטטעמ״
דיגן, אונד אללע דיינע האנדלונגן זייא אין גאטטעס״פורכט:
(כא) לאס רעכטשאפענע לייטע דיינע טישגענאססן זיין, אונד גאט״
טעס״פורכט זייא דיין רוהם:

יסטא בתרה לבך ובדמא חיבא תחות לשיול: (יג) לא תשבוק
רחמא עתיקא מטל דחדתא לא מטא ליה: (יד) רחמא הדתא
איך חמרא הדתא דכד ניעתק תשתיוהי: (טו) לא תטן באנשא
רשיעא מטל דלא תדע מנא הייא הרתדה: (טז) לא תטן
בעולא דמצלח ותדכר דעדמא למותא אנש לא זכא: (יז)
ארהק מן אנשא דשליט למקטל ולא תדהל דחלתא דמותא:
(יח) ואן קרב אנת ליה לא תהיב נשמתך: (יט) ודע דבית פחא אנת
פתיע, ועל נשבא אנת מהלך: (כ) איך חילך עני הברך, ועם
חכימא הוית קטר ראזא, עם מן דדחל אלהא נהון תושבניך,
וכלהון אורהתך בדהלתא דמריא: (כא) אנשא כאנא נהוון
אבלי פתורך, ובדהלתא דאלהא תהוא תשביחתך:

איך

כפסך מפגע בו: (יט) דבית פחא כו' ועל נשבא. לכיס ופחים (משלי כג)
תר' נשבא ופחא. כלומר כל פסיעותיך בחזקת סכנה הם אצלו: (כ) איך
חילך ענה חברך. המשמעות לפי שכלו יענה את רעהו. ומעתיקי כיבת
היונית י"ת לפי יכלתך תקנה רעים. וי"מ לפי יכלתך תכסה ותכחון
רעיך הילך כדרך טוב אם אין, ואם אמון הוא לך:

ד (א) מגור כעיר איש דכה מוציא דבת העם רעה אל מושליו, ומשלח
מדכים כיניהם, ומחליק לשון הוא ג"כ הולך רכיל, והרגומו ודנכיב
על פומה לוקח שוחד על מלשינותו, וחורש רעה ומשיא עצה רעה
לנסיכי ארץ לעשוק את העם: (ה) כמושל כן משרתיו, המשנים
השרים והיועצים מתנהגים ע"פ מדות המלך, ועם הארץ ע"פ מדות
מנהיגיהם וראשיהם: (ו) מושל עריץ משחית עמו, אמתת המאמר הזה
שמענו גם ראינו בימינו, במדינת צרפת קם העם הזה, ומרדו במלכם
ויסירוהו מכסאו, ויתנו המלך להרג ואת המלכה לחרב, ויקראו דרור
לכל יושבי הארץ, והיה כעם ככהן, כעבד כאדוניו, ומיום נפלם ועד
עתה, היה בתוכם הרג וחרב ושבי,. וכמעט נהרס מנהג המדיני.
המסחר בטל. והארץ תשם, גבוריה במלחמה, ויעברו עוד עדן עדנים
עד אשר השקיט הארץ ושבו יושביה לגבולם: (ח) ולירא[י]ו יתן יקר.
איש הישר בעיני י' יעשה אותו מושל ומנהיג במדינה או בעיר: (כ) בכל
סורחנך לא תטלום רחמך. לא ידעתי לפרש המלות האלה אם לא נאמר,
כי מלת סורחנך לרבוי ויתרון, כלומר כל אשר תגדל ותרבה בגדולה
ובשררה לא תעשוק ותנקום ברעך על כל דבר קל, ויהיה קרוב לנוכח

היונית

י (א) לפי מעשהו יהלל חרש ומושל לפי ממשלתו: (ב)
בחכמת יועצים תכון עיר ומושל משכיל אשרי עמו: (ג)
מגור בעיר איש רבה ומחליק לשון ישנא: (ד) יועץ חכם
יאלף האמי ושליט נבון כונן עיר: (ה) כמושל כן משרתיו
וכראשי עם הארץ כן יושביה: (ו) מושל עריץ משחית
עמו ובשליט נבון תרום קריה: (ז) ממשלת תבל ביד יי׳
ואת הישר בעיניו יקים עליה: (ח) כל הממשלה ביד יי׳ ליראיו
יחן יקר: (ט) לא תקים כל עול ובאוה גאים לא תאשר:
(י) מזד ומדבר שקרים מנע נפשך ולא תלך ברמת רוח:
(יא) כל גאון שנוא ליי׳ ולאדם כי על עשירם חמס ואון:
(יב) עשק בצע וגאון הכבי ממלכה מעם לעם: (יג) מה
יתגאה

י (א) דאס ווערק לאבט דען מייסטער, אונד איינן ווייזן פֿירש-
טען זיינע רעגירונג; (ב) ווייזע ראטהע שאפֿפֿן דיא בעסטע
ארדנונג אים שטאאטע, אונד איין ווייזער רעגענט בעגליקט זיינע
נאציאן; (ג) איין שוואצער איזט געפֿאהרליך אים שטאאטע, אונד
איין פֿרלייאדר ווירד פֿרהאסט; (ד) ווייזע ראטהע בלעהרן דיא
נאציאן, דעס פֿרשטענדיגן הערשאפֿט איזט וואהל געארדנעט:
(ה) דיא אונטערטאנן ריכטען זיך נאך דאס לעבן איהרס פֿירשטען,
אללע איינוואהנר דער שטאדט נאך איהרען בפֿעהלס-האבערן: (ו)
איין טיראננישער קעניג מאכט זיין פֿאלק אונגליקליך, אבר קלוגע
ראטהע ברינגען דען שטאאט אין פֿלאר; (ז) דיא רעגירונג אויף
ערדן שטעהט אין גאטטעס הענדן, ער שענקט דער נאציאן איה-
רען בגליקער צור רעכטן צייט: (ח) אללע לאטר שטעהן אין גאט-
טעס גוואלט, דער איהן פֿירכטעט דען בפֿערדערט ער צור עהרנ-
שטעללע: (ט) ראכע ניכט יעדע בלידיגונג, אונד לייגע דיך ניכט
איבראיהטיג; (י) פֿאן ליגנר אונד בטריגר ענטפֿערנע דיך, אונד
געהע ניכט שטאלץ איינהער: (יא) שטאלץ איזט פֿאן גאט אונד
מענשן פֿרהאסט, דען געגן ביידען האנדלט ער אונרעכט. (יב)
אונגרעכטיגקייט, שטאלץ, אונד ערחברונגזוכט ברינגט דיא
הערשאפֿט פֿאן איינעם פֿאלקע אויף דאס אנדרע: (יג) וואס
ערהעבט

י (א) איך עבודהי תשבוחתא דאומנא ושליט בעמה איך
שיוטנוהי: (ב) בחכמתא דדינא תתקני מדינתא ושליט
בעמה חכים וסכולתן: (ג) דהיל בקריתא גברא פכנא ודנסב
על פימיה מפתנא: (ד) דינא חכימא נקף עמה, ושליט חכימא
נותב קריתא: (ה) איך דינא דעמא חכנא משמשנוהי ואיך
רישא דמדינתא הכנא עמוריה: (ו) מלכא עולא נוכד עמה
ומתיתבא קריתא בהכמתא דשליטניה: (ז) באידוהי דמריא
שולטנא דתאביל ודכשר לעדנה נקים עליה: (ח) באידוהי
דמריא שולטנא דכל ולדהלוהי נתל איקרה: (ט) בכל סירהניך
לא תטלום רחמך ולא תהלך באורהא דגאיתנא: (י) מן כל
הטהא וכדבותא ארחק ולא תהלך ברוהא רמתא: (יא) מטל
דסניא הו קדם אלהא וקדם בני אנשא גאיותא ועל תריהין
חטיפיא וטלומיא: (יב) מלכותא מן עמא משתהלפיא מטל
הטהא גאיותא וממונא: (יג) מנא נתגיאא עפרא וקטמא
דבחיוהי

היונית לא תנקום על חטא קל מרעך, וכל הפרשה נדרשה על המושלים,
הואיל וכידם ליסר ולענוש, לא יקניו על כל דבר קל: ולא תלך באורחא
דגאיתנא. ולפי נוסח היונית לא תעיר כל חמתך לעת משפט (קיהוע
דיין זיהטוין ניכט ווען דוא טטרפן זאולטט) והוא מיסר כאשר ליסר
במשפט ולא בנקימת הזה. וחכם אחד אשר הכעיסו עבדו, ואמר אליו,
לולי עלתה חמתי באפי כי עתה יסרתיך: (יד) אסיא נלרן. מקרא
קצר היא, והכוונה כמה אנשים אלו ימים רבים במחלה גופם ולשות
עמלו ידי הרופאים לרפאותו, והגוף הלוך וכלה הלך וחסר עד אשר לא
נשאר בו רק עצמותיו: (טז) ומפח לבו. מעקר ומעתיק. משרש נפח.
כמו בית גאים יסח ה' (משלי ד) ואמר יסכל דעתו, ובארמית ומסטין
לבה, ע"ד כל גאה שוטה: (יט) יסחף. מלת בחף בעברי ובארמית
ענינם אחד הריבה והדיפה ושבירה, כבתבו אבידיך (ירמ מו) יהדוף
(משלי יד) ת' נסחיף: (כב) אבד אותם ושרש אותם ועקר אותם, ג' לשונות
האלו שהזכיר בג' פסוקים כוללם יחד בפסוק אחד. והשכל לחזק הענין:
(רא') לא תתחכן. כי המעריך אדם עגל ובטל. כלומר כי לעת אשר תמלך
במלאכה לא תלך בעצלות כי אם בזריזות ולא תבקש טיול ורפטים: ולא
תתיקר בעדנא דצריכותך, לעת מחסור לא תהיה מתגאה. ולוזר מלאכה

יתגאה עפר ואפר בעודו בחייו רמה בקרבו: (יד) בקרבו
חלי ידי רופא רגע חי משנהו מת: (טו) במות אדם רמה
מנתו וקרביו יירש תולעת: (טז) ראשית חטאת גאון מסח
לב ומסכל דעת: (יז) מקור חטאת גאון ואחריתו לבלע
ולהשחית: (יח) על כן הפליא יי מכותם ומחה אותם עד
לכלה: (יט) כס גאים יסחף יי ויושב ענוים תחתם: (כ) הפך
משרש גאים ויטע ענוים מקומם: (כא) עקב גאים עקר
אלהים ואבד מן הארץ זכרם: (כב) אבד ושרש ועקר
אותם ומחה שמם מבני אדם: (כג) כי לא חלק גאון
לבן־אנוש ורום לבב לילוד אשה: (כד) זרע יקר זרע אנשים
זרע יקר ירא יי זרע יקר נוצר עדותיו: (כה) זרע בזוי זרע
אנשים זרע בזוי עוזב פקדיו: (כו) בכור באחים נכבד
וירא

ערהעבט זיך ערד אונד שטויב? נאך ביים לעבן קריכען גווירמר אים
לייבע: (יד) אן זיינע איינגעווייידע אוט דער ארצט פליקען, דען
אויגענבליק לעבן אין דען מארגען טאדט: (טו) דאן ווירד ער וויר־
מער צום טהייל, אונגעציפר ערבן איהן: (טז) דאס הויפט אללער
זינדען איזט האכמוהט, פרריקט דאס הערץ אונד בטהערט דען
פרשטאנד: (יז) יא דער שטאלץ פרלייטט צו אללען זינדן, אונד
ברינגט איהן אינ'ס פרדערבן: (יח) דאהער האט גאט אללע שטאלצע
אויסנעהמנד גשטראפט, אונד זיא ענדליך פרטילגט: (יט) גאט
שטירצט דער טיראננען טראהן; אונד זעצט אנדרע רעגענטן אן
איהרע שטעללע: (כ) מיט דער וואורצל ראטטעטע ער דיא שטאל־
צע אויס, אונד פפלאנצטע דעהמיטיגע אן איהרר שטעללע: (כא)
דיא פוסשטאפען דער האפפערטיגען רייסט ער אויס, אונד פרניכ־
טעט איהר אנדענקן: (כב) ער צרריטטעט, צרשטעהרט אונד
פרניכטט זיא, ביז זיא קיין גדענק דער מענשן מעהר זינד: (כג)
דעם מענשן איזט קיין שטאלץ בשידן, נאך האכמוהט דעם וייבעס
קינד: (כד) איין קאסטבארר זאמע איזט דאס מענשענגעשלעכט,
גאטטעס פרעהרר קייאט אויס איהם: (כה) אויך איין שלעכטער
זאמע זינד מענשן, אויס דעם גאטטעס פרעכטער ענטשפריגט:
(כו) אונטר

דבחיוהי תולעא רחשין גבוהי: (יד) ומעוהי אסיא נצרן יומנא
מהלך ומחר מאת: (טו) במותא דבר אנשא רמתא מנתר
ותילעא קדמוהי רחשיהן: (טז) ריש חוביהון דבני אנשא
גאיותהון ועבדיהון משטין לבהון מטל דמבועא דחטיתא
גאיותא וזניתא מבוע דתרתיהון: (יח) מטל הנא פרש אלהא
מכתשיהון ומחא אנון מחותא גמירתא: (יט) כרסיא דגאיותנא
סחף מריא ואותב מכיכא חלפיהון: (כ) עקרא דגאיותנא עקר
מריא ונצב מכיכא חלפיהון: (כא) עקבתא דגאיותנא עקר
מריא ואובד מן ארעא דוכרנהון: (כב) ואובד אנון ועקר אנון
וסחף אנון וגמר מן בני נשא דוכרניהון: (כג) מטל דלא
אתפלגת גאיותא לבני אנשא ורמותא דלבא לילדי אנתתא:
(כד) זרעא יקירא מא דזריעא לאנשא זרעא יקירא מן דדחל
אלהא זרעא יקירא מן דנטר פוקדנא: (כה) זרעא זלילא מא
דזריעא לאנשא זרעא זלילא מן דלא עבד פוקדנא: (כו) בית
אחא

הזאת בזויה עלי, ואינה לפי כבודי, אך פשוט נבלה בשוק ולא תצטרך
לבריות. וגאים רשו ורעבו ואנשי חרוץ לא יחסרו כל טוב: (לב) טב
הי גברא דפלא עובד מלאכתו ומותר לו, והוא מאמר שלמה טוב נקלה
ועבד לו ממתכבד וחסר לחם (משלי יא): (לג) ברי בעניותא יקר נפשך.
מעתיקי נוסח היונית הסכו הכוונה. שייקר אדם נפשו בענוה. כלומר
לעת שתתפאר לא תתפאר בגאוה והתהללות, כ"א בענוה (ריהזע דיך;
אבר איט דעהאוטזין: גיב דיר דיזו עהרע, דיא דיר געביהרט): כלומר בכל
מנוי וממשלה אשר הפקד עליו האדם, יחזיק עצמו במדרגה הראוי לענין.
ולדעתי הוא נמשך למה שלפניו ומתחבר למה שלאחריו, כלומר אף שאמרתי
לך, שלא יבזה בעיניך לעשות כל מלאכה שתתפרנס בה. אבל לענין ההנהגה
צריך שתיקר נפשך ותניחה אותך גם בעניותך בהדרגה לפי כבודך. ולא תשליך
כבודך אחרי גויך, להסיר מסוה הבושה מעל פניך, לעשות מנהגים פחותים
ונבזים להיות בזוי ונמאס בעיני כל, אבל הנ לה טעם ונמוס כאשר ראוי
ונכון לך לפי שכלך וכבודך ולזה אמר: (לד) איש מתאשם, המחיב נפשו
מי ינדיקנו, כן המבזה ומשפיל נפשו מי יכבדהו, ומי יחוש לו, אבל
המתנהג עצמו בהדרגה ובכבוד, ואם הוא עני בכל זאת יכובד והוסיף כי:
(לו) יש מסכן מכובד בחכמתו, ויש עשיר לא יכובד רק בעד עשרו: (לה)
ודזליל במסכנותיה. נ"ל ודזליל בעותרה במסכנותה על אחת כמה וכמה:

ויראי יי נכבד ממנו: (כז) כתושב בנכר כרש כעשיר ביראת
יי יתהללו: (כח) לא נבון בז לדל וצדיק ולא נאוה יקר לעשיר
ורשע: (כט) רב שליט ומלך נכבדים ויותר מהם ירא
יי: (ל) עבד משכיל בן חורים יעבדנו וגבר מבין יסרו ולא
ילון: (לא) לא תתרפה לעת מלאכתך ולא תתכבד לעת
מחסור: (לב) טוב חרוץ יגע ומותר ממתכבד וחסר לחם:
(לג) בני גבה בעיני יקר נפשך והתכבד בטוב טעם בערכך:
(לד) איש מתאשם מי יזכנו ובוזה נפשו מי מוקירנו: (לה)
הרש יכבד בחכמתו והעשיר בעד עשרו: (לו) מכבד בעניו
אף כי בעשר נבזה בעשרו אף כי בעני:

יא (א)

(כו) אונטר ברידרן ווירד דער עלטעסטע געעהרט, איין גאטט'ס
פירכטיגר אבר איזט נאך עהרנווירדיגר אלס ער: (כז) פרעמדר
זאוואהל אלס איינהיימישר, אראמער אלס רייכר, ווערדן נור דורך
פראממיגקייט גריהמט: (כח) אונגערעכט איזט'ס איינען פערשטענ-
דיגן אראמען פעראכטען, אונד אונגערעכט דען לאסטערהאפטען
פערעהרען: (כט) העררן, פירסטען אונד רעגענטן ווערדן
געעהרט, קיינר אבר פאן איהנן איזט גרעסר אלס דער פערעהרער
גאטט'ס: (ל) איינעם ווייזען קנעכט מיססען דיא פרייאגבאהרי-
נען דיהנען; איין פערנינפטיגר הערר מורט ניכט דאריבער: (לא)
זייא ניכט פויל בייא דער ארבייט, אונד טוהע ניכט פארנעהם צור
צייט דעס מאנגעלס: (לב) בעססער פלייסיג ארבייטן אונד איבר-
פלוס האבען, אלס פארנעהם טוהן אונד דארבן מיססען: (לג)
איין זאהן! אויך אין אראוהט האלטע דיך אין עהרען, אונד גיב דיר
איין אנזעהן דער זיך דיר שיקט; (ז. א. דענקע בשיידען פאן דיר,
אונד עהרע דיך נאך דיינען פערדיהנסטען): (לד) ווער קאן דען
רעכט שפרעכן דער זיך זעלבסט בשולדיגט? ווער קאן דען עהרן
דער זיך זעלבסט בשימפפט?: (לה) מאן שעצט דען אראמען זיינעס
פערשטאנד'ס וועגן, אונד דען רייכען וועגן זיינער גיטער: (לו)
איזט מאן בייא דער אראוהט געעהרט, וויאפיל מעהר בייא דעם
רייכטוהם? איזט איינער בייא דעם רייכטוהם אונגווירדיג, וויא
פיל מעהר בייא דער אראוהט?:

ארא קשישא מיקר ודדחל אלהא מיקר הו מנה: (כז) תיתבא נוביא דמסכין ועייקא לה תשביחתה בדהלתא דאלהא: (כח) לית למצערו למסכנא זדיקא ואף לא למיקרו לעתירא עולא: (כט) רבא ושליטא ודינא יקר ולית דרב מן מן דמיקר למן דדחל אלהא: (ל) לעבדא חכימא חארא נפלחוניוהי וגברא סבולתנא כד מתרדא לא נתרעם: (לא) לא תתהבנן למעבד ברך ולא תתיקר בעדנא דצריכותך: (לב) טב היגברא דפלה יתיר מבינא מן מן דמתיקר והסר מזונא: (לג) ברי בעניותא יקר נפשך והב לה טעמא איך מא דמתבעא לה: (לד) ברי מן דמחיב נפשה מני נזביוהי או מנו מיקר למן דמזל נפשה: (לה) אית ממכנא דמתיקר מטל חכמתה יאית עתירא דמתיקר מטל יתרה: (לו) דמתיקר במסכניתא בעותרא חד כמא ודזליל במסכנותה בעותרה חד כמא:

יא (א)

יא (ה) מטול דפריסין. נפלאים, עושה פלא (שמות טו) תר' עובד פרישן. ומטפין, נפוגים ונעלמים מבני אדם מעשיו, כי לו נתכנו עלילות, והוא מהפך מסבות לשים שפלים למרום וגבוהים עליהם ירדו מגולה: (ח) לא תשתותף. משמעות הלשון, לא תשתתף עם אדם בחברה טרם בחנתו. עקב לוקדם. כמו תעקב (לעיל ג, יח) וכשניהם פתרונם לפי ענינם חקיר' ודריש'. עבד שדכא. קשור וחבור ולזה נקרא סרסור הנשואין שדכן. כמבואר לעיל (שם יט). ובשדכא דעבדוהי, בקשור הסבות והמסיבבין, העלילות והעילולין. לא יתעסק האדם לחקור ולדרוש על הטובות והרעות המתהוים בעולם כי יתגלגל רע מטיב, והוא בכלל תהלוכות דרכי ההשגחה אין לאדם עסק בהם. והכוונה כאן, כאשר יחקור ויתבונן מקות האדם ואח כ יתקשר. ולפי הכוונה הזאת העתקתי. עד לא בחנת לא תתערב כו' ואז תתרכם. תתקשר, כמו מרכבי איש. וירכבו את החשן. אך לפי נוסח היונית משמעות המקרא, שלא לגזור אומר על דבר עד אשר ידרוש ויחקור היטיב על אמתת נכון הדבר (יעה דוא געהיורט המטט טהדוע ניכט, אונטרזוכע ערטט, דאן טטרתפע). והלשון בעברי יסבול גם הכוונה הזאת. שלא יתערב האדם לחרוץ משפט עד אשר יבחון ויבדיק ואז יתרכם. יקשר המושגים לגזור מאמר פוסק על פיהם: (ט) ואל תפר איש כדברו. לא תכנס לתוך

דברי

יא (א) חכמת מסכן תרים ראשו ובין נגידים תושיבנו:
(ב) אל תהלל איש בתאר פניו ולא תבוז אדם כי משחת
מראהו: (ג) כי מה שאט בעוף הדבורה ומה־מתוק פריה:
(ד) על קרועי בגדים בל תלעג ושאט נפשך על מר נפש:
(*) על מעטה הדר בל תתנשא ואם יקרת בל תתרומם:
(ה) כי נפלאה עצת יי וצפונות מבני אדם עלילותיו: (ו)
נבזים ושפלים יושיב לכסא ואשר לא עלו על לב לבשו
בגדי חפש: (ז) ורוזנים בושו חפרו יחדיו ונגידים מגאונם
הורדו: (ח) עד לא בחנת לא תתערב חקור ובחון ואז תרכס:
(ט) אל תשיב דבר בטרם תשמע ואל תפר איש בדברו:
(י) בריב לא לך לא תתעשק ועם בוגדים אל תשית ידך:
(יא) בני לא תרבה מעניך פן תרבה רעתך ואין להעשיר לא
יזכה:

יא (א) דיא ווייזהייט דעס דעהמיטיגען העבט איהן אויס דעם
שטויבע, אונד זעצט איהן אונטר דיא פירשטן: (ב) לאבע
ניאמאנד אום דער שענהייט, אונד פעראכטע קיינען אום זיינער
געשטאלט ווילען: (ג) וויא פעראכטעט איזט דיא בינע אונטער דען
געפלויגען, וויא זיס אבר איהרע פרוכט: (ד) הויהנע ניאמאנד אום
זיינען טועלטן אנצוג, אונד שפאטטע דער בטריבטן זעעלע ניכט:
(*) זייא ניכט אויף דיינער היללע שטאלץ, אונד ערהעבע דיך ניכט
ווען דוא געעהרט ווירסט: (ה) דען גאטט'ס ווערקע זינד וואונ־
דרבאר, אונד זיינע טאהטן פאר דען מענשן פערבארגן: (ו) פערי
אכטעטע אונד נידריגע זעצט ער אויף דען טראהן; אונד פאן דעם
אאן עס ניכט דאכטע, דער טרוג דאס דיאדעם: (ז) מעכטיגע
ווערדן בשימפפט, אונד רעגענטען שטירצט ער צו באדען: (ח)
פאר דער פריפונג האלטע עס מיט ניאמאנד, אונטערזוכע ערסט,
דאן מאכע פערבינדונג: (ט) עהע דוא הערסט אנטווארטע ניכט;
אונד אונטערבריך ניאמאנד אין דער רעדע: (י) מענגע דיך ניכט
אין פרעמדע הענדל, אם געריכט דער זינדער נים ניכט טהייל:
(יא) איין זאהן לאס דיך ניכט אין פילע געשעפטע איין, דען ווא
דוא דיר אננאך פארניאסט געויגעם דיר קיינס; אונד ווער נאך

רייכ׳

יא (א) חכמתא דמסכנא תרים רישה: ובינרת שליטנא תותביוהי: (ב) לא תשבח לבר אנשא דשפיר בחזוה ולא תגנא לבר אנשא דסנא בחזוה: (ג) מטל דשיטא חי בעופא דבוריתא וריש טובא דכלהין עללתא אבה: (ד) במן דלביש רוקעא לא תגחך ולא תשיט לבר אנשא דמרירן חנכוהי: (ה) מטל דפרישין אנון ראזוהי דאלהא ומטשין מן בני אנשא עבדוהי: (ו) סניאא שיטא דיתבו על כרסיא דמלכותא ודלא סלקין הוו על לבא לבשו לבושא דאיקרא: (ז) סגיאא מלכא דאצטערו אכחדא ודמיקרין דאתבצרו מן איקריהון: (ח) עד לא תבקא לא תשתותף, עקב לוקדם והי דין עבד שרכא: (ט) עד לא תשמע לא תתל פתגמא ובגו שועיתא לא תמלל: (י) אן אית בך חילא לא תתחרא ובגו עולא לא תסגא טלומיך: (יא) ברי (לא תסגי עסקך) דלמא תסגי בישתך ודרהט למסגיותא

לא

דברי חבירך, כי הוא משבע מדות הגולם: (י) לא תתעשק. מלת עשק כולל טענה ומענה דין ודברים ריב ומשפט. ועם בוגדים ט תשת ידך. בכל ענין. וכוסח הארמית. אין אית בך חילא לא תתחרא. הכוונה עלומה. ואולי כוונתו אם איש חיל אתה ובעל נפש ומושל ברוחך, לא תתחרא ותקצוף על כל דבר לנקום עליו. ובגו עולא לא תסגא טלומיך. עשק ואון. (יא) לא תרבה מעניך. ענינים ועסקים, מזהיר שלא ירבה האדם בעסקים רבים. כי אין כשרון לאדם כי ישית ידו בענינים רבים, כי אין ביכלתו להשגיח על כלם ובכל יבול בהם. ומלת מענה כולל עסק וענין (געשֶׁטע) כמו לענות בו (קהלת יג). ומזה כל פעל ה למענהו, לעסקו ולחפצו: ואץ להעשיר, ע"י עסקים רבים לא יזכה. לא ינקה בהם להשיג חפצו, כי רוב ההשתדלות לרדוף אחר בצע לא ישיגנו אם המזל איננו רצוי לו כל עמלו לשוא. ובת"א. ברי דלמא תסגי בישתך. בהכרח חסר בו איזה מלות, ולזה הוספתי, (לא תסגי עסקך) דלמא תסגי בישתך כמבוא'. ודרהט למסגיותא לא זכא, כמו לא זכה בגמ', לא קנה: (יב) בכי אם לא תרוץ לא תשיג. גם את זה לעומת זה אמר החכם, כמו שרבוי החריצות וההשתדלות לא טוב, כן היושב בטל ואינו עוסק כלום ג"כ לא יגיע למחוז חפץ, כי לא יעשה ארובות בשמים להמטיר עליו אוצרות זהב וכסף. ואחז"ל כי יברכך ה' יכול אפי'. יושב בטל, ת"ל

ככל

יזבח: (יב) בני אם לא תרוץ לא תשיג ואם לא תבקש לא
תמצא: (יג) יש רץ לאה ועמל ובכל־זאת הוא מתאחר:
(יד) ויש מתנהל לאטו רפה כח וחסר כל ורב מחסור: (טו)
הפן יי עליו יטב ופצהו מעפר ומאשפה: (טז) הקים ראשו
ונשאהו ורבים תמהו: (יז) טוב ורע חיים ומות עשר
ועני מיד יי: (יח) חכמה ומדע ודעת תורה מתת אלהים
רשע וארחות יושר ממנו יהיו: (יט) בלהות ואפילה לרשע
הוכנו ואשר גדלו ברשע הרשע יזקן עמהם: (כ) מקרה
לישרים מתת אלהים והפצם יתן לעולם: (כא) יש מתעשר
ממרבניתו ולא יכבין לו עשרו: (כב) כי לעת יאמר אבקשה
לי מנוח עתה אראה טוב בעמלי: (כג) והוא לא ידע מה

אחריתו

רייכטוהם ריגגט ברינגט קיין פארטהייל, (דורך וויפען ערוואנגט
מאן ניכט איממער): (יב) מיין זאהן! ווען דו ניכט לויפסט ער־
רייכעסט דו ניכטס, אונד ווען דו ניכט זוכעסט פינדעסט דו
ניכטס: (יג) מאנכער מאכט, ארבייטעט, רינגט אונד שטרעבט,
אונד קאממט דעסטא זעהר צוריק: (יד) איין אנדרר איזט לאנג־
זאם, בדארף הילפע, פיהלט מאנגעל אן קרעפטע, אונד איבערפלוס
אן נאהט: (טו) גאטט וויל איהם גוט, אונד ריכטעט איהן אויס
דעם שטויבע אויף; (טז) ער ערהעבט איהן, צור אללגעמיינן פער־
וואונדרונג: (יז) גליק אונד אונגליק, לעבן אונד טאדט, ארמוהט
אונד רייכטהום קאממט פאן גאטט: (יח) ווייזהייט, פערשטאנד אונד
קענטניס איים געזעצע זינד געטטליכע גאבען, פרעמזן אונד רעכט־
שאפנהייט אבר שטעהן דען אענגטן אנהיים: (יט) אירטהום אונד
פינסטרניס זינד דעם זינדר צום טהייל ווארדן, אונד דיא אין פרע־
ווען גראסט ווארדן, אלטרט עס אויך מיט איהנען: (כ) דער רעד־
ליכן ווינשט איזט דיא גאבע געשטאטטעט, איהר פראנגען געהט איהי־
נען פאן שטאטטען: (כא) מאנכער ווירד דורך קארגן אונד שפא־
רען רייך, אונד געניסט זיינען רייכטוהם ניכט: (כב) אינדעם ער
שפריכט: נון האב' איך רוהע, איך וויל מיינע ארבייט געניסען;
(כג) ער וויס אבר ניכט וואס נאך זיין ענדע איזט, אונד מוס זיינע

ארבייט

לא זכא: (יב) ברי אן לא תרהוט לא תדרוך ואן לא תבעא
לא תשכח: (יג) אית דרהט ילאא ועמל ובכליהין הו משתיהר:
(יד) אית דלאא ועמל והסיר פגרה והסיר כל ויתיר מסכנותא:
(טו) מאמרה דמריא עלוהי נטאב ונפציוהי מן עפרא ומן
קטמא: (טז) ארים רישה ודמרמרה ונתמהון עלוהי סגיאא:
(יז) טבתא ובישא חיא ומותא עתירא ומסכנא קדם אלהא
שוין אנון: (יח) חכמתא ונקפותא וידיעתא דנמוסא מן לות
מריא הי, חובא ואורהתא דעבדא טבא מן לותה אנון: (יט)
טעייתא וחשוכא להטהא אתבריה ועם אילין דמתרבין
בבישתא בישתא עמהון סבא: (כ) מוהבתא דמריא מקייא
לדהליהי יצבינה לעלם נתקן: (כא) אית דעתר מן מסכניתה
ואית דלא ליא לה עותרה: (כב) וכעדנא דאמר אשכחת לי
ניחא הא מכיל אבול מן טבתי: (כג) ולא ידע מנא הויא הרתה
דשביק

בכל אשר תעשה: (יג) ובכל זאת הוא מתאחר. מהשיג הדבר אשר רץ
אחריו. והיא ההצלחה. כי ההשתדלות והחריצות לבדנה ג"כ לא יועילו
אם אין חפץ ה' אתו: כי אל ההשתדלות צריך שיתלוה אליו מזל והצלחה
ברצות ה', ולזה אמר כי יש ברוב חריצותו הוא מתאחר ולא ישיג: (יד)
ויש מתנהל לאטו ולא ירבה חריצות כראשון, וגם אין כחו כראשון, וחסר
כל טוב ורב מחסור לו: (טו) אך חפץ ה' עליו ייטב. ה' ירבה להצליח
דרכו, ובמעוט השתדלות מראשון השיג יותר, הריחו מעפר ומאשפה
הקימהו וזה אות על ההשגחה הפרטית: כי עזר האלהי צריך שיתלוה אל
החריצות אז יצלח האדם וכן אמר שלמה לא לקלים המירוץ ולא לגבורים
מלחמה: (יח) רשע ואחרות יוצר מאתו יהיו, כלומר מאדם, כי הכל
בידי שמים חוץ מיראת שמים: (יט) ואשר גדלו ברשע הרשע יזקן עמהם כיון
שדש האדם בעביר' קשה לו לפרוש ממנה. כן הבינותי מלשון אחרית.
ואילין דמתרבין בבישתא. ור"ת מתרבין מלשון גאות המתגאים ברעתם
ומתפארים בה: (כ) מקוה לישרים כו'. מתת אלהים אשר יתן לישרים קים
להם לעד לתקוה טובה: כן משמעות נוסח היונית: (כא) יש מתעשר
ממסכנותו. כלומר לואה ועמל ויהיה חיי צער כמסכן להרבות הונו
ומשם נתעשר, ובכל זאת לא יועיל לו עשרו: (כד) בני קום על ארחך.
מזהיר על הבטחון והאמונה, שלא תפול רוח אדם כאשר ירע לו לפעמים,
אך

אַחֲרִיתוֹ וְיַעֲזֹב לַאֲחֵרִים חֵילוֹ וָמֵת׃ (כד) בְּנִי קִים עַל אָרְחֲךָ
וְהִשָּׁעֵן בָּהּ וְאַשֵּׁר בְּהוֹשִׁיב בָּהּ׃ (כה) אַל תְּקַנֵּא בְּאִישׁ אָוֶן
גֹּל אֶל יְיָ וְקַוֵּה לְאוֹרוֹ׃ (כו) מַה קָּרוֹב בְּעֵינֵי יְיָ לְהַעֲשִׁיר רָשׁ
עַד אַרְגִּיעָה׃ (*כז) חֵפֶץ אֱלֹהִים גְּמוּל יְרֵאָיו עַד מְהֵרָה יִשָּׂא
פֶּרִי׃ (*כח) אַל תֹּאמַר מַה בֶּצַע כַּאֲשֶׁר יָבוֹא מַה יִּסְכּוֹן לִי
עַתָּה׃ (*כט) אַל תֹּאמַר כַּבִּיר מָצְאָה יָדִי וְאֵיכָה יִפָּקֵד מִמֶּנִּי׃
(*ל) בַּטּוֹב לְךָ רְאֵה בְּיוֹם רָע וּבְצַר לְךָ קַוֵּה לַטּוֹב׃ (*לא) כִּי
לֹא יִבָּצֵר מֵיְיָ לְהָרַע וּלְהֵיטִיב וְלִגְמוֹל עַל אִישׁ כִּפְרִי מַעֲלָלָיו׃
(*לב) רֶגַע אֶחָד מַשְׁבִּית כָּל שִׂמְחָה וְאִישׁ לְפִיהוּ נִגְלֶה
בְּמוֹתוֹ׃ (לג) לֹא תְאַשֵּׁר אִישׁ עַד יוֹם מוֹתוֹ כִּי בְּאַחֲרִיתוֹ
יִוָּדַע בֶּן אָדָם׃ (לד) מְנַע רַבִּים מִתּוֹךְ בֵּיתֶךָ כִּי אַנְשֵׁי מִרְמָה
רַבִּים׃ (לה) כְּרֶשֶׁת מְזֹרָה לַצִּפּוֹר לֵב נָבָל וְכָאוֹרֵב צוֹדֶה
לְכָבוֹד

אַרבייט אַנדרן הינטרלאַססען: (כד) איין זאָהן בלייבע שטאַנדהאַפֿט
אין דיינער אויספֿיהרונג; וואַנדלע אין איינרלייא לעבנסרעגלן אונד
בהאַררע אין דיינען בערוף: (כה) בניידע ניכט דאַס גליק דעס זינ־
דרס, פֿרטרויע גאָט אונד בלייבע שטאַנדהאַפֿט: (כו) וויא לייכט
איזט עס גאָט, דען אַרמען רייך צו מאַכען!: (*כז) וואָהלגעפֿאַללען
גאָטטעס איזט דער פֿראָממען לאָהן, וועלכעס אונפֿרלינגליך פֿריכטע
טרעגט: (*כח) דענקע ניכט: וואַס הילפֿט איר דאַס צוקינפֿטיגע,
וואַס האַבע איך יעצט פֿיר פֿאָרטהייל דאַפֿאָן?: (*כט) דענקע אַבר
אויך ניכט: דאַ איך יעצט זאָ פֿיל האַבע, וויא קאַן עס איר יע־
מאַהלס מאַנגלען?: (*ל) אים גליק פֿערגיס דאַס אונגליק ניכט;
אונד אים אונגליק האָפֿפֿע דאַס דוא אויך גליקליך ווערדן קאַנסט:
(*לא) דען גאָט קאַן גליק אונד אונגליק געבן, אונד איינעם יעדען
נאַך זיינעם פֿרדיהנסט פֿרגעלטן: (*לב) איינע בעזע שטונדע בע־
רויבט איינע מענגע פֿרגניגען · אים טאָדע צייגט עס זיך וויא דער
מענש געלעבט האַט: (לג) פֿאָר דעם טאָדע פרייזע ניאמאַנד גליק־
ליך, דען דורך זיין ענדע ווירד דער מאַן ערקאַנט: (לד) לאַס ניכט
יעדן אין דיין הויז געהן, דען בטריגר גיבט'ס פֿילע: (לה) וויא
דער ליסטיגע יאֶגר שלינגען לעגט, זאָ לויערט דאַס הערץ דעס באָז־
האַפֿטן,

דשביק להין לאחרנין ומאת: (כד) ברי קום על אורחך ויעליה אסתמך ובעבדיה זל ואעתק: (כה) ולא תתרמר בעבדא דעולא אלא סכא למריא וקוא בנוהרה: (כו) מטל דקריב הי קדם מריא למעהרו למסכנא מנשיל: (כז) באשתה דיומא תשכח טבתא והרתה דבר אנשיא תהוי עלוהי [*חסר איזה פסוקים]: (לג) עד לא תבקא לאנש לא תשבחיוהי מטל דבאחריתא הי משתכח בר אנשא: (לד) לא לכל בר אנש למיעלו לביתך כמאנוהי גיר דנכלותא סגיאון אנון: (לה) איך חגלא צירא בקלוביא (בכלוביא) לבה דגאיא ואיך דוקא דתאר למפולתא

אך יקום על ארחו כעמוד ברזל ולא ימוט, וישען בבטחונו ובאמונתו. ויאשר בה עד זקנה ושיבה: (כה) אל תקנא באיש און, כי הראה שלום רשעים עתקו גם גברו חיל, ואתה ערום ועריה: אך קוה אל ה'. וכה"א לא תתמרמר. לא תזכור במעללי רשע: סכא. בטח וקוה. כמו אבר סברן ובטל סכוין (סוכה פ"ד): (כו) כי קרוב קל הוא בעיני ה'. (*כז) מכאן עד פסוק ל"ג, הוא מנוסח היוני. חפץ אלהים גמול יראיו. הצדיק לא יבקש רק לעשות חפץ אלהים וזה תגמולו, או חפץ אלהים לגמול טוב על יראיו, ומהרה ישאו פרי עמלם: (*כח) מה נקל באשר יבוא. כרגע לאדם לא יאמר מה יועיל אם אצליח בעתיד ועתה הנני בחוסר כל: (*כט) וכן להיפך, בהצלחת האדם לא ירום לבבו ולא יבעט, לבטחונו בעשרו וידמה כי א"א שיסור ממנו: (*ל) בטוב לך כו'. אם יזכור בהצלחתו כי אפשר שתסור ממנה לא יבעט ולא ירום לבבו, ואם יזכור ביום רעה כי עוד יש תקוה, ימצא נוחם לנפשו, ויעזוב יגון ואנחה: (*לב) רע רגע אחד. אולי הוא רגע המות: נגלה במותו. כי במות האדם יודע איכה חי, אז כלם ישיחו בו, לשבח או לגנות פיות תגדנה, כי אין לו משא פנים אז, והאמת תגלה: (לג) לא תאשר איש כאחז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: כי באחרית: כו'. דומה למקרא שלפניו. אך הלז מדבר בענין צדיק ורשע, וזה מדבר בענין הצלחת הקנינים, לא נודע הצלחת האדם בעשר ובקניני' עד אשר נראה מה יהיה אחריתו. כי יש מהלל בעשר ומת הנה אין כל, ולהפך. ולפי נוסח יוני' סוגר המקרא, כי בבניו יכבד האב. פי' בהצלחת הבנים נודע הצלחת אב: (לד) מנע רבים כו'. הובא בגמ' יבמות (דף סג) סנהדרין (דף ק).

וסוגר

ללכוד עונות רשע: (לו) ככלב בכל מקום יבוא יהטית כן
בליעל בכל מקום יבוא יגרה מדון: (לז) הופך טוב לרע
ובבלי חמדה ישים כשלון: (לח) כנצוץ קל מבעיר תבערת
ואיש דמים לשפוך דם: (לט) גור מאיש רע כי ילך מעתד
פן תהיה לדראון עולם: (מ) אל תתרע את בליעל פן
ישחית דרכך ויהפך משגמתך: (מא) אל תשכן זר בתוך
ביתך פן יפריע שלותך ויטרדך מגו נוך:

יב (א) אם היטבת לנבל כלא היטבת גמול על טובתך
אין: (ב) גמול על ישר כי יש שכר אם לא ממני מיד
עושהו: (ג) הן רשע לא טוב ומחונן צדיק לא אבד: (ד) כפלים
רעה מול טובה ישיבך רשע ביום אידך: (ה) בלי זיין לא
תתן

האפטן, אונד זיעהט וויא איין וועכטער אויף דען פאלל: (לו) וויא
איין בייזער הונד וואס ער הין קאממט, בעללט אונד ראבט, זא דער רוכלאָ־
זע וואס ער הין קאממט שטיפטעט ער אונאייניגקייט אונד צאנק: (לז) היני־
טערליסטיג קעהרט ער דאס גוטע צום בעזן, אונד שאנדעט דיא
פארטרעפליכסטע דינגע: (לח) איין פייערפונקע גיזאמט צו זאמע
אויף, אונד איין מארדערהאפטער מענש שטעללט ביז אויף דעם טאדט
נאך: (לט) היטע דיך פאר דעם גאטלאזען, דען ער האט בעזע
אנשלעגע, דאס ער דיך ניכט אויף אימער בעשמיצע: (מ) גיב־
זעללע דיך צו דען גאטלאזען ניכט, דען ער פערדירבט דיינע זיטטן,
אונד שטירצט דיך פאן דיינעם שטאנדארט: (מא) נים קיינען
פרעמדען אין דיין הויז, דען ער מאכט דיר פיל אונרוהע, אונד
פריאגט דיך הערנאך גאר פאן דיינעם אייגנטוהם:

יב (א) טוהסט דוא איינעם רוכלאזען גוטעס, איזט אלס
העטטעסט דוא ניכט געטהאן; דוא האסט קיינען דאנק
דאפיר: (ב) טוהע דעם רעכטשאפנען וואהל, זא ווירד עס דיר
פערגאלטען, וועין ניכט פאן איהם, דאך פאם אללערהעכסטען:
(ג) דער אונדאנקבארע פערדיענט קיינע וואהלטאהטען, דעם ערמאָ־
אנען גוטעס ערצייגן פעהלט ניכט: (ד) יענר פרגילט דיר דאס גוטע
מיט דאפעלטעס זא פיל בעזעס אין דיינען אונפאללן: (ה) טרויע
איהם

מא סגיאין חוביהין דעילא: (לו) איך כלבא דלכל בי עאל והטף הכנא עילא לכל בי עאל ושגש: (לז) וטבתא לבישא הפך יבמאני רגתא יהב תיקלתא: (לח) מן קליל סרבתא יקרא נירא הכנא בר אנשא עילא אשד רמא איך מיא: (לט) דחל מיבישא מטל דלביש ברא דלמא מימא דעלמא תסב: (מ) לא תתדבק לעילא דלמא נקלקל אורחך ונהפכך מן זימך: (מא) לא תשרי נוכריא גו ביתך דלא נבטליך מן שלותיך ונפטרך מן דירתך:

יב (א) אן תטאב אנת לבישא לא הוא מדם עבד אנת ואף לא אית טיבו לטיבותך: (ב) אטאב לזדיקא יתשכח פורענא אן לא מנה מן קדם מרה: (ג) לית טיביתא למן דמיקר לבישא ומן דעבד לזדיקא לא מובד: (ד) הד תרין בישא משכח לך בעדנא דצריכותך: (ה) מאני זינך לא תתל לה

דלמא

וקוגר המקרא ביבמות. ולא רוכל תביא בית. ובסנהדרין, ולא הכל תביא ביתך. ואנכי העתקתי לפי נוסח הארמית שלפני. לא לאעלו כו'. לא תביא כל איש אל ביתך. כתאנוקי, אורבים ומודים במרמה לרמות קן רבים עתה על פני האדמה: (לה) חגלא. אוחז: דוקא, אורב: דתאר, יתור: (לו) ושגש. יגרה מדון. כרגן. תר שיגושא. ויהס ת' ושגש: (לח) מן קליל סרבתא. כמו קל כו כן הכבל על תגרה קלה ישטים ויארוב לשפוך דם: (מ) אל תשכן כו. כן דרך קנת גרים. בתחלה הוא אורח. ואח"כ תושב ואח"כ חבר, ואח"כ אדון. וז"ש פן יכריעך מתכונתה ואח"כ יגרש אותך ויהי יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא. והוא קיים לאחרו מכנ רבים כו שלא להאמין כל אדם לקרבו אל ביתו עד לא הכיר תחלה טבעו ומהותו:

יב (א) אם הטבת לנבל. איש רוע מעללים ואינו מכיר טובה: (ב) גמול על ישר. מלת גמול מורה התחלת מעשה לעשות לרעהו אם לטוב ואם לרעה, וכמעשה הרעה יבוא תמיד מחובר לרעה. כי רעה גמלתיך. וכמעשה הטוב יבוא כסתם כי גמל עלי, גומל נפשו. ועיין בחבורי תלמוד לשון עברי (§ שג): (ו) היטיבה לטובים. וכיונת המקראות האלה. ללמד דרך ישר למטיב, כי אין זה לבד מחובת המטיב לתקן מתנותיו מבלי השגחה, אבל צריך שיתבונן בחלוקת מתנותיו למי,

ולמה

תתקדלו פן בו ילהם עמך: (ו) היטיבה לטובים וחדל
מרשיעים הב למך ומנע מיהיר: (ז) ואף יי שונא יהיר ועל
זד ישים אף: (ח) לא נכר אוהב ביום טובה וביום רעה גם
שונא לא יתנכר: (ט) בטובה יקצוף שונא וברעה יפרד
אוהב: (י) לא תאמין בשונא עוד כל ימיך: (יא) אם נאלח
הברזל עוד לא יסיר זוהמתו כן משטמת אויב לא תסור:
(יב) גם אם ידכה ישוח לפניך הרק לבך וסגור לקראתו:
(יג) מראה לטושיה מביעה כל כתם כן תהיה לו: (יד) לא
תעמידנו לצדך פן ישוב על מקומך: (טו) לא תושיבנו
לימינך פן יבקש כסאך ובאחריתך תזכור בדברי ונהמת:
(טז) מי ירחם איפוא על חבר חבר נשכו נחש או על קרב
לחית טרף כי תרמסנו: (יז) כן מתחבר אל בליעל לא ישוב
עד

איהם קיין פֿרדערבליכס ווערקצייג, דען ער געברויכט עס ווידר
דיך: (ו) שטעהע דעם פֿראממען בייא אונד לאס דען זינדר פֿאה־
רען; גיב דעם דעהמיטיגן, אונד פֿרזאג דעם רוכלאזען: (ז)
גאט זעלבסט האסט דען האכמיהטיגען, אונד שטראפֿט דען לאס־
טרהאפֿטען: (ח) אים גליק ערקעננט מאן דען פֿריינד ניכט, אבר
אים אונגליק קאן אויך דער פֿיינד ניכט פֿרשטעקט בלייבען: (ט)
געהט איינעם וואהל, ערגרן זיך דיא פֿיינדע; טריפֿט איהן אונ־
גליק — טרעננט זיך אויך דער פֿריינד: (י) טרויע דיינעם פֿיינדע
ניעמאר: (יא) וויא אייזען דען ראסט ניכט לעסט, זא איינגעוואור־
צעלטר גראלל לעסט דען האס ניכט: (יב) ווען ער זיך אויך שמיגט
אונד ביגט, זייא דאך אויף דיינר הוט: (יג) זייא איהם איין שפּי־
געלרטר טפיגל, אין דען זיך גאנץ פֿלעקן צייגן: (יד) לאס איהם דיר
ניכט צו נאהע קאממען, דאמיט ער דיך ניכט פֿאן דיינער שטעללע
שטאסע: (טו) ערהעבע איהן ניכט, דאמיט ער ניכט נאך דיי־
נעם פּאסטן שטרעבע, אונד ענדליך פֿאן איינע ווארנונג מיט
שמערצן דאריבר גדענקסט: (טז) ווער האט מיט איינעם צויברר
מיטליידען, ווען איהן דיא שלאנגע בייסט, אדר מיט אללען, דיא
זיך גיפֿטיגען טיהרן נאהן: (יז) זא אויך (ניאמאנד מיט דעם) דער
מיט

דלמא בהון נתכתש עמך: (ו) ואף אלהא סנא לבישא ועל
עולא מיתא פורענא: (ז) אטאב לטבא וכלי מן בישא הב
למכיכא וכלי מן מרחא: (ח) לא תתהכם בטבתא רחמא ולא
נתטשא בבישתא סנאא: (ט) בטבאתה גיר דגברא בעל
דבבוהי בבריותא הוין ובבישתא מתפרש רחמא: (י) לא
תהימן בסנאה לעלם: (יא) מטל דאיך נחשא הו דמטנף חברה:
(יב) אף אן משתמע לך ומהלך קדמיך כפיף הב לבך למדחל
מנה: (ג) הוי לה איך גלא ראזא ולא נשכח למהבלותך ותדע
הרתא דקנאתה: (יד) לא תקימיוהי לותך דלא נתהפך נקום
ברוכתך: (טו) לא תותביוהי מן ימינך דלמא נבעא כורסיך
ובחרתא תדע מלי ובמאמרי תתדמר: (טז) מנו גיר נרחם
על אשופא דנכת לה חויא הכנא אף כל מן דקרב לחיות שנא:
(יז) הכנא כל מן דמשתותף לגבר עולא לא נעבר עד מא
דתאקדי

ולמה ועל איזה אופן ועל אחה שעור יעשה. כי המטיב לעצל וכטל מתרפה במלאכתו, טובתו רעה היא באמת, כי עי"ז תרבה העצלות והבטלה והשעמום במקבל, ואם יגיעהו מלאכה, או מסחר להשתכר בו זה טובה באמת ומתמדת. וכן האדם אשר הופך טובת רעהו על פניו, וכפוי טובה ואיכה מכירה, גם הוא איכו מוכשר להטבה. והחכם הזהיר מהטיב לאיש, אשר ידוע למיטיב. כי כוונתו להזיק לו גם ברבות טובותיו אליו, באמרו בלי זיכך לא תתן לו. ואולי כוונתו שלא יחזק ידיו ע"י טובותיו ויוסיף אמץ להרע לו, ונדמה הוא כאלו נתן כלי מפץ בידו להשחיתו; אבל זולת זה ראוי להיטיב לכל אדם אם אוהב ואם שונא: (ח) לא נכר אוהב ביום טובה. כי אוהבי עשיר רבים, ורבים מחלים פני נדיב. ואף השונא מתראה לפעמים אוהב אם מצד הייחול או מצד הרהות. וביום רעה גם שונא לא יסתר. פי' האוהב יכבר בו, אך גם השונא איכו נסתר, כי לא יוכל לעצור בעצמו להראות נקמתו, ויבקש להרע לו ולהפילו יותר, וא"כ שניהם נכרים ביום רעה: (יא) אם כאלת הברזל. ברזל אשר העלה חלודה בהיותו במקום לח או בארץ. עוד לא יסיר זוהמתו והחלודה, כי החלודה הולך ומכלה, כן משטמת האויב תגדל והרבה בו ולא תסור: (יב) הרק לבך. חלוק לבך כמו וירק את חניכיו. והענין שתזהר בלבך להשתמר מפניו: (יג) מראה לטושה בו פי'
כמו

עד אשר תאכלהו אשו: (יח) בראשיתו יתראה לך אמין
ונפלת בל תמצא ידו: (יט) בשפתיו יגיד עליך ובלבו
מחשיך עצה עמיקה. (כ) דמעות תדנה עיניו ואם השיגה
ידו לא ישביע מדמך: (כא) אם תאנה אליך רעה יהי כאיש
משיע והוא לעקר עקביך יבקש: (כב) נוד יניד ראשו
וישנה פניו כפיו יספק ויקרבו ישים ארבו:

יג (א) מאהו בזפת ידבק בידיו ומתחבר לרשע יאלף
ארחותיו: (ב) משא כבד ממך לא תעמיס ולעשיר
ממך לא תתחבר: (ג) למה תציג כלי חרש אצל כלי נחשת
אם יקש בו ישבר: (ד) או למה יתחבר רש לעשיר עשיר

יעשק

מיט שולדלאזן זעלטן אומגעהט (אונד זיך אין איהרע זינדן מישט)
קאָממט ניכט גוט דאַפאָן: (יח) איינע צייטלאַנג ווירד ער דיר
טרייא בלייבען *) שלעגט דיין גליק אום, זאָ דויערט ער בייא דיר
ניכט מעהר: (יט) זיסע וואָרטע זינד אויף זיינען ליפען אָבער אים הערצן
מַנטשלעגע דיך צו שטירצן: (כ) זיין אויגע פֿערגיסט טרעהנן, אָבער
ווען ער געלעגנהייט פֿינדט קאַן ער דעם בלוט'ס ניכט זאַטט ווער-
דען: (כא) שטעסט דיר איין אונגליק צו, זאָ שפרינגט ער צו הוֹלט
וואָללטע ער דיר העלפֿן; אונד שלעגט דיר דיא ביין אונטער: (כב)
שיטלט דאַן דען קאָפף, אונד פֿערענדרט זיינע מיענע: קלאַטשט
אין דיא הענדע, אונד מיטלערוויילע היכטרגעהט ער דיך:

יג (א) ווער פעך אנגרייפֿט בעשמוצט זיך, ווער מיט איינעם
רוכלאָזען אומגאַנג פֿלעגט, לערנט זיינע אונטוגנד: (ב) דוא
נימסט דאַך קיינע גרעסערע לאַסט אויף אַלס דוא טראַגען קאַנסט; זאָ
האַבע מיט איינעם מעכטיגרן אונד רייכערן אַלס דוא ביסט קיינע
געמיינשאַפֿט: (ג) וויא פאַסט איין טאָפף אונד איין קעססעל צוזאַמ-
מען? דיזער דאַרף נור אַנשלאַגען זאָ צערבריכט יענר: (ד) וויא קאַן
זיך דער רייכע מיט דעם אַרמען פֿערטראַגן יענר איבט אונרעכט
אונד טראָטצט דאַרויף, דיזער לײדעט אונד מוז נאָך דאַפֿיר דאַנקן:

(ה) זאָ

*) דיזעס שטעהט מיט דעם 2 זטען פֿערז אין פֿערבינדונג:

דתאקדי בה נורא: (יח) כמא דעאל עמך לא מתגלא לך ואן
תפיל אנת לא מצא אגרת חילדה: (יט) בספותה רמז סנאא
ובלבה מתרעא תרעיתא עמיקתא: (כ) אפן מן עינוהי מאהרת
דמעא אן נשכח ליה אתרא לא נסבע מן דמך. (כא) אן תארען
בישתא תשבהיוי תמן איך גברא מעדרנא נביזא למעקרו עקבין:
(כב) ברישה מניד ומניף באידה וסגי מלהיש ומסנא אפוהי.

יג (א) דקרב לזפרת דבק באידוהי ודמשתתף לעולא לבש
מן אורחתה: (ב) דיקיר מנך לא תבעא ולדעתיר מנך לא
תשתותף: (ג) מנא תשתותפי קדרא דפחרא לאירא דנחשא
דנקשא לה ותברא לה: (ד) או מנא נשתותף עתירא למסכנא

עתיר

כמו מראה לטושה ומרוטה קלל מגלה כל כתמי הרואה, כן תהיה לבך להשגיח עליו ועל כל ענייניו ותתראה בך כל כתמיו: אך לפי תרגום הארמית, הוי ליה איך גלא רזא. לא ידעתי כוונתו. וכן השאר, ולא יוכל להשחיתך ותדע אחרית קנאתו, גם אלו הדברים סתומים וחתומים הם: (יד) לא תעמידנו. לא תרבה להקריבו אליך, כי אח"כ יתאמץ עליך. ויהדפך ממקומך. והאופן הזה קרה הרבה פעמים איש באמונתו קרב את רעהו, והראה לו כל מוצאו ומבואו, בין בעסקי מו"מ ובין בשאר דברים, ואח"כ עמד רעהו עליו והסיג את גבולו. והסב עסק רעהו אליו, וכן בשאר ענינים: (טו) לא תושיבנו לימינך. מעתיקי נוסח היונית הסבו הכוונה, שלא ירים אותו של יקרו וגדלתו. כי אח"כ יגרש אותו ויבוא על מקומו והוא ימשול בו: (יז) חובר, משביע נחשים. וענין המשל, כמו שהמתעסק בנחשים ובחיתו טרף לא ימלט מנזק, כן המתדבק לחבר בוגדים לא ינקה, עד אשר נכשל בקרבם: (יח) כראשיתו כו'. מוסב עוד על מקרא שלמעלה לא תאמין בשונאך כו', אפי' אם יתראה לך כאוהב כל עוד אשר ייטב לך אך בנפלך לא תמצא תשועה ממנו. ולמען הלאותך, (יט) יקרוץ בשפתיו כאיש מתאבל ונואב על צרת רעהו, ובלבו מחשיך נכלי מרמה להשחיתך: (כ) דמעות תרדנה עיניו, ומראה פנים כמצטער עליך, ולעת תשיג ידו להרע לך לא תשבע נפשו בנקמתו מדמך: (כב) בראשו ינוד עליך לנחמך, ופניו ישנה להראות פנים זועפות על צרתך, ובכפיו יספוק אל רעתך, אבל בקרבו ישים ארבו. והוא ציור אמתי מאנשי מרמה, שאין אהבתם שלמה. אך בוגדים ועוקבים המה לרמות חבריהם.

יעשק ויעזרש יכבל ויודה: (ה) כל עוד תכפון לו יעבוד בך
ואם מטה ידך יעזבך: (ו) ביש לך יחליק לשון יפרוק אותך
ולא יחוש: (ז) עד עשות מזמתו יאות לכל חפצך
ובהלקלקות לשונו ישר יקראך: (ח) יכלימך בארוחתו עד
מלאת חפצו בך: (ט) אחת ושתים יקראך אל משתהו ואחר
ישיר בך תבקשנו יעלם ממך יבראשו יניד אחריך: (י) השמר בל
התמגן בידיו ולא תתפתה למזמותיו: (יא) אם יקריבך מושל
הסוג אחור ובכל עת קרבתך יחפוץ: (יב) לא תתקרב
פן ירחיקך ולא תתרחק פן ישנאך: (יג) אל תבטח בדבריו
עמו ולא תאמין בחלקלקות אמריו: (יד) כי למען הקיר
אותך ירבה דברים להתר ולדעת את אשר בלבבך: (טו)
וביום חרות אפו לא יחמול ולא יחוס ביום נקם: (טז) השמר

ושמור

(ה) זא לאנגע ער דיך נוצן קאן ברויכט ער דיך: ביזט דוא עט ניכט
מעהר, פֿרלעסט ער דיך: (ו) זא לאנגע דוא פֿרמעגן האסט, איזט
ער דיין געזעלשאפֿטער: לעערט דיך אויס, אונד אכטעט ניכט:
(ז) ער בדארף דיינער טייטשט ער דיך, ער שפריכט פֿריינדליך צו
דיר, נעננט דיך רעכטשאפֿנער מאן: (ח) דורך איין גאסטמאהל
זוכט ער דיך צו בשעהמן, ביז ער זיינע אבזיכט ערריכט
האט: (ט) איינגע מאהל לאדעט ער דיך צו זיך, אויף
דיא לעצט פֿרלאכט ער דיך, ער מיידט דיך, אונד זיהט
דיר מיט פֿראכטונג נאך: (י) לאס דיך ניכט פֿאן איהם בעטה־
רען, אונד פֿאן זיינער ליסט פֿרפֿיהרט ווערדן: (יא) רופֿט דיך
איין פֿארנעהמער צו זיך, זא זייא בעשיידען, דאן ווירד ער דיך
דעסטא עפֿטער רופֿן: (יב) דרינגע דיך ניכט צו איהם, דאס
דוא ניכט צוריק געשטאסען ווירסט, האלטע דיך אבער אויך ניכט צו
ענטפֿערנט, דאס ער דיך ניכט האסע: (יג) היטע דיך איהם אלז
דיינס גלייכען צו בגעגנן, אונד פֿרואס דיך ניכט ווען ער פֿריינד־
ליך מיט דיר שפריכט: (יד) דיך צו ערפֿארשען שפריכט ער פֿיל,
אום צו ערפֿאהרן וואס דוא אים זינן האסט: (טו) ווירד ער אבער
איינמאהל איבר דיך אויפֿגעבראכט, זא שטראפֿט ער אהנע ערבאר־
מען, אונד אין זיינער ראכע פֿרשאנט ער ניכטס: (טז) נים

דיך

עתיר גיר חטא ומהמא ומסכנא חטא ומצלא: (ה) אן תהוא כשיר נפלוה בך ואן תתמסכן נשבקך: (ו) אן אית לך נשפר שויעיתה עמך נסקך והו לא נחיש: (ז) עד עבד צבינה עמך נתרינא לך דעבד לך צבינא ונכסך וגברא כשירא נקריך: (ח) ונבהתך בתיקנוהי עד מא דנעבד צבינה בך: (ט) יבנתא ותרתין נתעשן עליך יהי דין נחזיך ונתטשא מנך ובישה נגיד עליך: (י) אזדהר לא תתיהב באידוהי, ולא תטינא בהסירות מדעה: (יא) מתקרב לך עתירא הוית מתרחק מנה ובכל זבן נקרבך: (יב) לא תתקרב דלא תתרחק ולא תתרחק דלא תסתנא: (יג) לא תתכל לממללו עמה ולא תהימן יסגאא דשויעיתה: (יד) מטל דסוגאא דשויעיתה נסיונא ומאללא לך עד מא דנדע חרתך: (טו) ודלא רחמא מתפרע פירעניתא ולא חאס על נפשתא דסגיאא: (טז) אזדהר והוית זהיר דעם חטופא אנת מהלך:

בעת טובה ידמו אוהבים. ובעת רעה לא ירצו לגלות מזמתם ויעשו מעשים מראה פניה לטוב ומזייפים גלויים ובתוכם ארבם:

יג (א) מאחז בזפת נדבק בידיו. כן המתחבר לרשע ולבוגדים ידבק בידיו ממעשיהם. והנמשל דומה למשל בכל צד, כמו שהזפת כמאחם ודבק, כן מעשי רשעים: (ב) דיקיר מנך לא תבעא. ככד ממך לא תבקש לנשוא. כן לא תתחבר לעשיר ממך כי כבדה משאו עליך. כי בכל דבר אשר הוטל על העשיר ועל הדל יחדיו, יטיל העשיר רוב הטול על העני, והענין מוסכם מכל החכמים כי החברה האהבה והרעות לא תכון, כי אם בב' רעים שהם שוים בערך ובמדרגה, ואין השתוית בין גדול ובין קטון בכל אופן: (ג) למה תגיג כו'. המשל הזה ג"כ נכון מאד. העשיר דומה ליורה נחשת והעני לקדרת חרס. אם יכה בו מהרה ישבר: (ד) עשיר יעשק ויעז. כזה ראינו בעינינו, כל עול אשר יעשה העשיר אין מי יעצור בידו וימנענו, והעני אף אם יסבול הטול מכרח הוא לסבול ולהודות לו מפני אימתו: (ה) כל עוד תסכון לו, ויש לאל ידך לעשות תועלתו יעבוד בך, אתה כלי תשמישו לתקן בך כל חפצו. ואם מטה ידך יעזבך, ולא יכיר טוב אותך. והוא ארז ל. שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמם, נראים כאוהבים בשעת הנאתם ואין עומדים לו בשעת דחקו: (ו) אין אית לך כשכר שועיתה.

 ידכר

וּשְׁמוֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד כִּי בְאִישׁ הָמָס אַתָּה הוֹלֵךְ: (יז) כָּל בָּשָׂר
אוֹהֵב לְמִינֵהוּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעוֹ: (יח) כָּל חַי לְמִינוֹ יִשְׁכּוֹן וּבֶן־
אָדָם לְדוֹמֶה לוֹ: (יט) מַה יִּתְחַבֵּר זְאֵב עִם כֶּבֶשׂ וְרָשָׁע עִם
צַדִּיק: (כ) הֲיִשְׁלַם אֶפְעֶה לְכֶלֶב וְעָשִׁיר לְאִישׁ מִסְכֵּן: (כא)
אַרְיֵה טוֹרֵף פֶּרֶא מִדְבָּר וְרָשׁ מִרְעֶה לְעָשִׁיר: (כב) עָשִׁיר יִפּוֹל
וְנִדְהֶה רָשׁ יִפּוֹל וְנִדַּח מִדְּחִי אֶל דֶּחִי: (כג) עָשִׁיר יְדַבֵּר עוֹזְרָיו
רַבִּים גַּם שׂוֹנְאָיו דְּבָרָיו יְהַלֵּלוּ: (כד) רָשׁ יְדַבֵּר יְהַסּוּהוּ אַף
כִּי דְּבָרָיו טוֹבִים וּנְבוֹחִים שׁוֹמֵעַ אֵין לָהֶם: (כה) עָשִׁיר
יְדַבֵּר כֻּלָּם מַקְשִׁיבִים וְעַד מָרוֹם מְנַשְּׂאִים מִלָּיו: (כו) רָשׁ
יְדַבֵּר שׁוֹאֲלִים מִי זֶה וּבִדְבָרָיו יָשִׂימוּ תְהִלָּה: (כז) טוֹב עֹשֶׁר

בלא

דיך אונגליכט אין אַכט: דען דוא האַסט איט איינעם גוואַלטזאַמי
אען ואַן צו טוהן: (יז) יעדט געשעפף ליבעט זיינעט גליכען, זאָ
אויך דער אענש דען דער איהם גלייכט: (יח) יעדט טיהר העלט
זיך צו זיינער אַרט; זאָ אוט אויך דער אענש זיך צו זיינעט גלייכען
געזעללען: (יט) זאָ וועניג זיך דער וואָלף אונד דאַט לאַם פעראייניגן,
זאָ וועניג דער זינדער איט דעם פראָאאען: (כ) וויא פערטרעגט
זיך דיא הייענע איט דעם הונדע? וויא דער רייכע איט דעם אַרי
אען?: (כא) דער לאָווען רויב זינד ווילדע עזעל: זאָ ווערדן
דיא אַראען פאָן דען רייכען פערצעהרט: (כב) ווען דער
רייכע פעללט, גיבט ער זיך נור איינען שטאָס (דען ער פינדעט
גלייך אונטערשטיצונג). פעללט דער אַראע אַבער, ווירד ער נאָך
אעהר נידר גדריקט: (כג) ווען דער רייכע שפריכט, זאָ פינדעט
ער בייפאַלל; זאָגאַר זיינע פיינדע בילליגען זיינען פאָרטראַג:
(כד) וויל דער אַראע שפרעכען, זאָ לעסט אַאַן איהן ניכט צום
וואָרטע קאָאאען, זיינע גרינדע אעגען נאָך זאָ ריכטיג זיין, זיא
פינדן קיין געהער: (כה) דער רייכע שפריכט, אַללעס שווייגט,
אַאַן ערהעבט זיינען פאָרטראַג ביז צום היאאעל: (כו) רעדט דער
אַראע, דאַן הייסט: וועהר איזט דער? אַאַן פערהאַכט זיינע
וואָרטע: (כז) רייכטוהם אָהנע זינדע איזט פאָרטרעפליך אַבער

אראוהט

מהלך: (יז) כל בסר נרחם גינסה ובר אנשא לאינא דדמא לה: (יח) מן כל בסר לותה ולגינסה הו מתדבק בר אנשא: (יט) מנא נשתותף דאבא לאמרא הכנא עולא לגברא זדיקא: (כ) מנא תשלם אפעא לכלבא או מנא נשלם עתירא למסכנא: (כא) מאכולתה דאריא ערדא דמדברא הכנא מרעיתא דעתירא מסכנא: (כב) עתירא נפל ומתרחא לביש ומסכנא נפל ומתרחא מן ביש לביש: (כג) עתירא ממלל ואמרין לה גוע ואן אמר דשפיר לא יהבין לה אתרא: (כה) עתירא ממלל וכלהון ציתין ומטאבנוהי עדמא לעננא ממטין לה: (כו) מסכנא ממלל ואמרין מנא אמר ואן נתתקל נסחפונה: (כז) טב עותרא דלא

חובא

ידבר עמך דברים רכים ואמרי שפר ויחליק לשון כחונף. ויפרוק אותך, כתרגומו וכסרקך. יריק אותך ויכלה כל אשר לך ולא יחוס: (ז) יאות. ירצה לך לעשות כל חפצך. כתרגומו כתרעא. וככלך. ירמה ויוכה אותך בחלחלקות לשונו, להלך כשם איש ישר וכשר: (ח) ויכלימך באורחתו. כתרגומו ויביש אותך בתקון סעודתו, והכונה, כי הרוצה שיעשה לו חבירו דבר ויירא שלא ימאננו, יכין אותו איזה פעמים לחשתה ויכין סעודה לפניו, ואז לא יכול להעיז לו פנים ובוש ממנו למנוע שאלתו, ומשתה אסתר לעד: (ט) וכן יעשה אחת ושתים. ואזי כאשר מלאת חפצו יסור בך בבזיון וישחוק עליך, ולעת צרכך אליו יתעלם מעיניך, ובראשו יכוד עליך, כאשר הוכה אותך, והוא יביט אחריך וילעג: לכן (י) השמר ולא תתמגן בידיו. כתרגומו, ולא תתיהב אידוהי. לא תבטח על כל קרבתו, ולא תתפתה במזומתיו ובחנופתו. ולפי ת"א ולא תטעא בחסירות מדעה: (יא) אם יקריבך מושל. התרחק ממנו. הסוג אחור ועמוד מנגד ולא תמהר לגשת אליו, כי עי"ז יתאוה יותר לבקש קרבתך, ע"ד הוקר רגליך מבית רעך. בכל מקום שנדרשת לא תהי' מורגל יותר מדאי, כי אז תשאר בכבודך. ותהיה חביב בעיני מבקשך: כי דבר המתבקש יוקר יותר מדבר המושג: לכן: (יב) לא תתקרב, תעצמך אליו לפרוק בקרבתך אצלו יותר מדאי פן ירחיקך. וכן לא תתרחק יותר מדאי אם יבקשך, פן ישנאך על התרחקותך ממנו. ולפי נוסח היונית, לא תתרחק הרבה פן תשכח: (יג) לא תבטח מאד בדברך עמו ומשפיל עניו אליך לא תדמה כי הוא ישוה לך. ולפי נוסח היונית לא תהיה לו כאשר אתה לאיש כערכך (היטע דיך איהם אום דייכעס גוייכן צו

בגעגי

בלא עול ורש להוטא יענן רע: (כה) לב אדם משנה פניו
אם לטוב ואם לרע: (כט) טוב לב פנים מאירות וכו׳
לשון חורש און:

יד (א) אשרי הגבר נוצר פיו מהות ולא הסיה מישרים
מעיניו: (ב) אשרי הגבר לא תצר לו נפשו ומבטחו
לא אבד: (ג) לא נאוה לכילי עשר והון לרע עין: (ד) מחסר
מנפשו אוסף לאחרים ובטובו זרים יגילו: (ה) רע לנפשו
למי ייטיב ובטובתו לא יחד: (ו) רע לנפשו אין רע ממנו
ורעתו תגמול עליו: (ז) גם טובתו בבלי מרמה ובאחריתו
נגלה מזמתו: (ח) לא תשבע עין כילי באשר לו ויגל מנת
רעהו

מַרזווהט דעס גאָטלאָזען, זעהרט איהן פֿיל בעזעס, (נייא אַבר אַר־
מוהט העלט דער זינדר פֿיר עלענד): (כה) דאַס הערץ פֿערוואַנ־
דעלט דאַס געזיכט דעס מענשן, נאַכדעם ער גוט אָדר איבל געזינט
איזט, (ד. ה. אים געזיכט זיהעט מאַן מאַן וויא דאַס הערץ געזינט
איזט): (כט) דער גוטגעזינטע האַט איין הייטרעס געזיכט; זוויי־
דייטיגע ווארטע קאָמען פֿאָן פֿיינגעשפּאָננענע אַנשלעגען:

יד (א) הייל דעם מאַננע, דעססען מונד ניכט פֿעהלט; אונד
דעם דיא רעדליכקייט ניכט אויז דען אויגען זעטצט: (ב)
הייל דעם, דען זיין געוויססען ניכט פֿערדאַממט, דעם דיא האָפֿ־
נונג ניכט ענטפֿליהט: (ג) דעם גייציגען נוצט רייכטהום ניכט;
וואַס נוטצען שעטצע דעם ניידישען?: (ד) ווער זיך׳ס שפּאַרט,
זאַממעלט פֿיר אַנדרע, אונד פֿרעמדען ווירד זיין גוט וואָהלבעהאַ־
גען: (ה) דער זיך זעלבסט ניכט גוטעס טוהט, וויא זאָלל דער אַנ־
דערן גוטעס טוהן? ניא מאַכען איהן זיינע שעטצע פֿראָה: (ו)
שענדליכר איזט ניעמאַנד אַלז דער, דער זיך זעלבסט מיסגענט, דיעס
איזט דער לאָהן זיינער נידערטרעכטיגקייט, (איין גייציגר שטראַפֿט
זיך זעלבסט): (ז) טוהט ער אויך איין מאַהל וואָהל, זאָ איזט׳ס
בטרוג, אונד ענדליך ענטדעקט זיך זיינע באָזהייט: (ח) דער גיי־
ציגע איזט מיט דעם איהם בשידנען טהייל ניעמאַלס צופֿרידען, אונד

העפֿטעט

חיבא ובישא מבסנותא על גנב חשהא: (כח) לבא דבר אנשא
נשנא אפוהי אן לטב ואן לביש: (כט) עקבתא דלבא טבא
אפא נהירתא יסיגאא דשועיתא תרעיתא דחטיא:

יד (א) טיבוהי לגברא דלא קלקלא פומיה ולא אתכסש
דינא מן עיניהי: (ב) טובוהי לגברא דלא בסרתה נפשה
ולא בטלו כל סוערנוהי: (ג) ללבא זעורא לא יאא עותרא
ולגברא דבישא עינה לא יאא ממונא: (ד) דכלא מן נפשה
מכנש לאחרנא ובטבתה נחרא נוכריא: (ה) דביש לנפשה למן
מטאב ולא נקרא נחרא בטבתה: (ו) דביש לנפשה לית דביש
מנה והו מקבל פירענא בישא: (ז) ואן גדש ואטאב מטעא הו
טעא ובאחריתה נחזא בבישתה: (ח) בעינוהי דסכלא זעוריא

הי

בעגעגען): (יד) כי למען חקור אותך כו' הוא נכנס עמך בדברים רבים,
ומתוך רוב הדבור יחקור ויתור את אשר חפצו לדעת ממך, כי מתוך רוב
שיחה יגיד אדם כל לבו: ובתרגומו ומאללא. ויתירו את ארץ כנען
(במד' יג) ת' ויאללו: (יז) אוהב למיכהו. כמו ואהבת לרעך. את
מינהו ומשפחתו. וכן כן אדם יאהב רעהו השוה לו. ובת"א לגינסה.
ת' משפחה: (יח) כל חי למינו ישכון. כן כן אדם ראוי שיתחבר לדומה לו
והמקרא הזה הובא בגמ' ב"ק (דף נב) וז"ל א"ל רבא לרבה בר מרי,
מנא הא מילתא דאמרי אינשא: מטייל ואזל דקלא בישא גבי קניא דשדכא,
(דרך דקל רע להגדל בנד אילן סרק)? א"ל דבר זה כתוב בתורה ושנוי
בנביאים ומשלש בכתובים. כתיב בתורה וילך עשו אל ישמעאל, ושנוי
בנביאים ויתלקטו אליו אנשים פוחזים ריקים, ומשלש בכתובים שנ' כל
עוף למינו ישכון וכן אדם לדומה לו ע"כ: (כב) וכדח. רק פעם אחד,
כי עוזרי העשיר רבים, ולא יעזבוהו לפול כתומו, כי מהר יקימוהו:
אך בנפול הרש, יודח מרעה אל רעה כי אין עוזר לו: (כד) יהסוהו
ישתיקוהו, ואף כי דבריו טובים ונכוחים ושומע אין להם. ע"ד חכמת
מסכן בזויה: (כו) תהלה. שחוק ולעג. ולפי ת"א. ואן נתתקל בתחפוכה אם
נכשל בדבריו יענש. יהדוף ת' נסחיף: (כז) וריש לחוטא ענין רע. יתכן לפרש,
בעיני החוטא רישות נבזה ונמאס, וידמה העוני בעיניו כאון ורעה; או
יתכן לפרש. וחוטא שהוא דל רעתו כפולה, כי הוא מצד עניו יעשה כל
ערמה ומרמה. ולפי ל' הארמית וביטא מסכנותא על גנב חטהא, מסכנות

רעה

רֵעֵהוּ יָרַע לִבּוֹ: (ט) מַשִּׂגִיא גּוֹרַל רֵעוֹ וְחֶלְקוֹ מִצְעָר הִיא:
(י) לֹא יֶעֱרַב לְכִילַי אֹכֶל וּמִצְרַחַת עֵינוֹ יִרְזֶה: (יא) גַּם לָהֶם
פִּיו יִדְאַב לוֹ וּבַאֲרֻחַת שֻׁלְחָנוֹ יִתֵּן מִגְרַעַת: (יב) בְּנִי גְּמוֹל
נַפְשְׁךָ כַּאֲשֶׁר לְךָ וְאִם יֶשׁ־לְךָ הֵיטֵב לָךְ: (יג) כִּי אֵין
הִתְמַהְמֵהַּ לַמָּוֶת וְלֹא בִּשְׁאוֹל תִּתְעַנַּג: (יד) עֵת מוֹתְךָ לֹא
יָדַעְתָּ וְחָזוּת שְׁאוֹל מִי הֶרְאָה לָךְ: (טו) חֵילְךָ לַאֲחֵרִים תַּעֲזוֹב
וַעֲמָלְךָ אֶל מַפִּילֵי גוֹרָל: (טז) לֹא תְבִיא לִבְּךָ מִטּוֹבַת הַיּוֹם
וּמַאֲוַיֵּי זָדוֹן לֹא תִתְאָו: (יז) בְּטֶרֶם תָּמוּת הֵיטֵב לְאוֹהַבְךָ
וְשׁוֹאֵל מִמְּךָ תֶּן־לוֹ: (יח) הַב וְשָׂא וּרְצֵה נַפְשְׁךָ וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי
אֱלֹהִים עֲשֵׂה: (יט) כָּל־בָּשָׂר כָּלֶה יִבְלֶה וְכָל דּוֹרֵי עוֹלָם
מוֹת יְמוּתוּן: (כ) כְּעָלִים בָּעֵץ אֵלֶּה נוֹבְלִים וְאֵלֶּה יָצִיצוּ

כן

העפֿטעט איזואר דאַס אויגע אויף דעם אַנדרן פֿעראָעגן: (ט) דעם
אַנדרן טיינט איהם איזואר נופֿיל, דאַס זייניגע אַבר צו וועניג: (י)
דעם גייציגען שמעקט קיין עססן, אונד קאַן פֿאָר איסגונסט ניכֿט
גדייהען: (יא) דערגייציגע בניידעט זיך דאַס בראָדט, אונד זעטט'ס
אַן זיינעם טישע פֿעהלן: (יב) איין זאָהן! טוהע דיר זעלבסט גוּ
טעס פֿאָן דעם דיינען, האַסט דוא פֿראַמעגען זאָ טוהע דיר וואָהל:
(יג) דענקע דאַז דער טאָדט ניכֿט צאָגרע, אונד איס גראַבע בע־
דאַרף מאַן דעס וואָהללעבענס ניכֿט מעהר: (יד) דיא שטערבע־
שטונדע איזט דיר אונבקאַנט, אונד דיין פֿרהעגניס צום גראַבע,
ווער צייגט דיר'ס אַן: (טו) דיין פֿעראַמעגן מוזט דוא דאָך אנדערן
הינטרלאַססען, אונד איבר דיין אייגענטוהם ווירד געלאָזט: (טז)
פֿרזאַגע דיר קיינן גוטן טאַג (לאַס דאַס פֿרגניגען ניכֿט פֿרבייאגעהן
נור לייט וועין עס זיך דיר דאַרביטעט), זיטטרן אַבר דירפֿסט דוא
ניכֿט זיין (כיס טהייל אַן זאָלכען פֿרגניגען, וועלכֿט דוא מיט גוטעם
געוויסען גניסען קאַננסט): (יז) טוהע דיינעם פֿריינדע פֿאָר דיינעם טאָדע
וואָהל, אונד גיב דעמדער פֿאָן דיר פֿרלאַנגט: (יח) גיב אונד עמפֿאַנג
טייסע זאָ דיינע זעעלע, (נ"אַ. טהיילע מיט זאָ ווירסט דוא ווידר עמפֿ־
פֿאַנגען, ערקוויקע דיינע זעעלע) אונד טוהע וואַס גאָט געפֿעלליג איזט:
(יט) וואַס פֿלייש איזט מוז פֿעראַלטען, אונד אַללע מענשן געשלעכֿ־
טער מיססען שטערבן: (כ) וויא בלעטטר אויף דעם בוימע, איי־

ניגע

הי מנתה ומן דנסב דחברה מובד נפשה: (ט) עינא בישתא מסגיא להברא ויבישא רמיא על פתורא: (יג) אן אית לך ברי שמש נפשך ואין אירת לך אטאב לך: (יד) ואתדכר דעד מאא להשתא מותא לא חזית וגזירת שיול לא אתחזירת לך: (טו) לאחרנא גיר שבק אנרת נכסיך ולאותך לאילין דרמין פצא: (טז) לא תתכלא מן טבתא דיומא וריגתא סניתא לא תארג: (יז) עד לא תמות אטאב לרחמך ומדם דשאל לך הב ליה: (יח) הב וסב ותרסא נפשך וכל מדם דשפיר למעבד קדם אלהא עבד: (יט) מטל דכלהון בני אנשא מבלא בלין ודרא דעלמא ממת מיתין: (כ) איך טרפא דאילנא דהלין נתרין והלין נצין
הכנא

רעה מטאתו כגנב, כותנו כעלמה: (כח) לב אדם משנה פניו, כלומר הכרת פניו ענתה בו, וחזותה מוכיח עליו אם הגיון לבו טוב או רע: (כט) טוב לב פנים מאירות, אם מחשבת הלב טוב, גם פניו מאירות. וטוב לב. כמו כטוב לב המלך, והוא לב שמח ייטיב גהה. וכת"א עקבתא דלבא טבא, מחשבת לב טוב תאיר פניכ: וסוגאא דשועיתא. רוב דברים ומעורבים. תרעיתא דחטאה. אות כי עצתו ומחשבתו רעה, ולכונה הזאת העתקתי, וסוג לשון. לשון שהיא סוגה בדבריה, ודוברת מלים דמשתמעים לתרי אפי, הוא סמן כי חורש און הוא, ואיך הדבר נופל מראה פנים לדבריו כי כה דבר גם הוא. ומהתמה שלא השוה סוגר המקרא לראשו. והיה לו לסיים והרש און פנים נזעמים. כי ההולך במחשבות רעות אין לו מנוחה ושמחה בלבו ע"כ פניו רעים:

יד (א) נוצר פיו מהות. ותרגומו לא קלקל בפומיה, ע"ד שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו. ולא הקיה. לא העתיק, מישרים מנגד עיניו, אך עיניו לנכח יביטו ועפעפיו יישירו נגדו. ולפי נוסח היוכית סוגר המקרא. וגבר לא ידאג מרעה, לא עשה רעה אשר ידאג עליה. (דעם ניכט ביטטרע רייהע פּוֹהַגט): (ב) לא תצר לו נפשו. תרגומו לא בסרתה נפשיה, כלו' לא בזתה אותה, דבר ה' בזה, תר' פתגמיא דה' בסר. והיינו הך, אשר לא עשה רעה ורשע אשר עליהם תצר לו נפשו ותבזהו בעיניו, ותציק לו על עונו. ומכטחו לא אבד. כלומר עוד שאר רוח לו לבטוח בה' וכוונת המקרא בכלל, להודיע כי הרשע מרשיע את עצמו, כי המרשיע אין לו מנוחה כרעתו.
והוא

כֵּן בְּנֵי אָדָם אֵלֶּה מֵתִים וְאֵלֶּה נוֹלָדִים: (כא) וְכָל־
מַעֲשָׂיו יֶחְפְּשׂוּ לְפָנָיו וּפֹעַל יָדָיו הוֹלֵךְ אַחֲרָיו: (כב) אַשְׁרֵי
הַגֶּבֶר יֶהְגֶּה בַּחָכְמָה וְאָדָם יִתְנַהֵל בִּתְבוּנָה: (כג) שָׂם לִבּוֹ
עַל אָרְחוֹתֶיהָ וְעַל דְּרָכֶיהָ יַשְׂכִּיל: (כד) הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ כַּחֹקֵר
וּבְאוֹרֵב צֵידָה עַל דַּרְכָּה: (כה) וּמֵצִיץ אֶל חַלּוֹן בֵּיתָהּ וְעַל
שְׁעָרֶיהָ יִשְׁקוֹד: (כו) יִשְׁכּוֹן בְּצֵל קוֹרָתָהּ וּבְחוֹמוֹתֶיהָ יִתְקַע
יְתֵדוֹתָיו: (כז) סֻכָּתוֹ תִּקְדַּלּוֹ וּבֵין סְעִיפֶיהָ יִתְלוֹנָן: (כח)
וְיֶחֱסֶה בְּצִלָּהּ מֵחֹרֶב וּמְגוּרָתוֹ תְּגוֹנֵן עָלָיו:

טו (א) יְרֵא יְיָ יַעֲשֶׂה כֵּן וְנוֹצֵר פִּקּוּדָיו יְהַלֵּךְ בָּהּ: (ב) כְּאֵם
תִּשָּׂאֵהוּ וּכְאֵשֶׁת נְעוּרִים תְּדַבְּקֵהוּ: (ג) תַּרְוֵהוּ לֶחֶם
חָכְמָה וּמֵי תְבוּנוֹת תַּשְׁקֵהוּ: (ד) יִשָּׁעֵן עָלֶיהָ וְלֹא יִפּוֹל יִבְנֶה

בה

ניגע פֿאַללען אב אנדרע בליהען עמפאָר, זאָ דיא מענשען, דיינע
שטערבן אנדרע ווערדן געבאָהרן: (כא) אַללע איהרע האַנדלונגען
ווערדן אונטרזוכט, אונד איהרע טאַהטען פֿאָלגען איהנען: (כב)
הייל דעם מאַננע דער דיא ווייזהייט נאַכגעדאַכט, אונד נאַך דער
פֿערנונפֿט זיך פֿיהרט: (כג) דער זיין הערץ אויף איהרע וועגע
פֿערווענדט, אונד אין איהרן פֿאַד פֿאָרטט; (כד) שלייכט איהר
נאַך וויא איין קונדשאַפֿטר, וויא איין אויפֿפּאַסר שפּעהט איהרע
גאַנגע: (כה) ער שיוט דורך איהר פֿענסטער היניין, אונד
לויטט פֿאָר איהרער טיהרע: (כו) ער הערבערגט נאַהע ביים איהר
רעם הויזע, אונד בפֿעסטיגט אַן איהרר וואַנד זיינע נעגעל:
(כז) ער שלעגט זיין צעלט נאַהע איהר אויף, אונד פֿינדט זיינען שירם
אונטר איהרע מאַטטע: (כח) איהר טאַטטען שיצט איהן פֿאָר דער
היצע, אונד אונטר איהר הערליך וואָהנן.

טו (א) ווער גאָטט פֿירכֿטט האַנדלט זאָ; אונד ווער דאַס געזעץ
האַנדהאַבט, וואַנדלט אין איהר: (ב) וויא איינע מוטטר ווירד זיא
איהם ענטגעגען קאָממען; אונד וויא איינע יונגע עהעפֿרויא עמפּפֿאַנ־
גען: (ג) מיט גייסטעס נאַהרונג ווירד זיא איהן שפּייזן, אונד מיט
ווייזהייטס טראַנק לאַבען: (ד) ער שטיצט זיך אויף זיא, אונד וואַנקט

ניט

הכנא אנון דרא דבכרא ודמא, דרא מאת ואחרנן מתילד:
(כא) וכל עבדוהי מתבדקין קדמוהי ועבר אידוהי אזל בתרה:
(כב) טוביהי לגברא דבהכמתא נהוא רנא ובסכילתניתא
נתהגא: (כג) דנפנא על אירהתה לבה יבשביליה נכתכל: (כד)
ולמפק בתרה איך מעקבנא ועל שבילידה נהוא כמין: (כה)
ונדיק עליה מן כוין יעל תרעיה נהוא צאת: (כו) ונשרא הדרא
ביתרה ובאסידה נקיש סבוהי: (כז) ונשרא במשריא טבא,
דנרמא אידוהי על סיביה ובינת סרעיפיתה נהוא עמר: (כח)
ונתב בטללה מן שיבא ובמדיריה נהוא מטיל:

טן (א) דדחל אלהא נעבד הכנא ודילף נמוסה נהלך בה:
(ב) ותקבליוהי איך אמא ואיך אנתת עלימותא תקרביוהי:
(ג) ותאכליוהי להמא דחכמתא ומיא דסכילתנותא תשקיוהי:
(ד) ונכתמך עליה ולא נפל ועליה נתתכל ולא נבהרת:
(ה) ותרמיוהי

והוא תמיד מלא פחד ואימה מעונש, וגם תוחלתו ומבטחו אבדו ממנו, כי על מי יבטח ברשעתו? אך בהלות וטרדות כל רגעיו, לכן פתח באשרי האיש אשר שפתיו נקיים ונפשו זכה מאלה, ובטחונו בה' חזק. ות"א לא בטלו סיעבוהי. (עיין לעיל פרשה ז", לה): (ג) לא נאוה לכילי עשר. ת"א ללבא זעורא. הוא נבל וכילי, כי אין לו לב להתנדב לכן נקרא לבא זעירא (גייציג, מיסגונסט): (ה) רע לנפשו. הכילי שהוא מתאכזר ולא ייטיב לנפשו. אין רע ממנו, כי אם על נפשו לא חס איכה יחוס על נפש זולתו, והמתאכזר לעצמו אף כי לאחרים: ורעתו תגמול עליו. הכילי מענים עצמו, כל טוב יש לו ולא יהנה ממנו ויחיה בחיי צער, הוא גמול רעתו: (ז) גם טובתו. אם יקרה לפעמים שהכילי ייטיב לזולתו יש לו פניה בדבר להשיג בו איזה תועלת. ואח"כ נגלה מזמתו, ונראה מה היתה כוונתו, כי לא באמת ובתמים עשה. ולפי ת"א ואן גדש ואטאב כו' משמעות הלשון, הכילי ייטיב לפעמים בטעות שלא ברצון ואח"כ יתחרט עליה, אך אנכי העתקתי לפי נוסח היונית והוא יותר נכון: (ח) לא תשבע כו'. הכילי על הרוב ג"כ צר עין על זולתו, וחושב תמיד כל מה שיש לזולתו כאלו נשללה ממנו. כמבואר במ"ה ריש שער הבחינה, ומה יפה המשל הזה על כילי, אשר טמן אוצר בגן ביתו, שבנו ראה מרחוק מעשהו, ויקם

בלילה

כה ולא יבוש: (ה) תרוממנהו מכל רעיו ובקהל עם תפתח
פיו: (ו) תמלא לבו משוש ושם עולם תורישנו: (ז) חטאים
לא יהלכו בה ופועלי און לא יבחרוה: (ח) רחוקה היא מקרב
ואנשי לצון לא ישיגוה: (ט) לא נאוה תהלתה בפי רשע
כי לא מיי נתנה לו: (י) פי ישר תהללנה וייט אליו חסד:
(יא) אל תאמר מאת יי חטא ויען כי אשר שנא לא יעשה:
(יב) פן תאמר הוא הכשילני כי אין לו חפץ בבן מרי: (יג)
כל נבלה וגאון שנא ופצה מהם אוהביו: (יד) הוא ברא
אדם מראש ויעזבו ביד יצרו: (טו) אם תאבה תנצור
פקדיו ואם תאמין בו תמצא חסן: (טז) אש ומים הצג
לפניך שלח ידך באשר תרצה: (יז) חיים ומות נתן לבני
אדם

כיא, ער פֿערטרויט איהר, אונד ווירד ניכט בטרָגן: (ה) זיא ווירד
איהן פֿאָר אנדרן ערהעבן, אונד אין אֶפֿפֿנטליכען פֿערזאַמלונגן בע־
רעדט מאַכען: (ו) זיא ערפֿילעט זיין הערץ מיט וואָננע, אונד
פֿערשאַפֿט איהם איין עוויגען נאַמען: (ז) זינדר ערלאַנגן זיא ניכט,
אונד מִסעטהעטער האַבען קיין געפֿאַללען אַן זיא: (ח) זיא איזט
פֿערן פֿאָן דעם שטאָלצען, אונד שפֿעטטער בעגרייפֿען זיא ניכט:
(ט) איהר לאָב גזיאמט ניכט דעם מונדע דעס רוכלאָזען, דען עס
קאָמט ניכט פֿאָן גאָט: (י) נור רעדליכע קעננען זיא לאָבען, אונד
גאָט גיבט גנאַדע דאַצו: (ד. ה. ער פֿינדעט וואָהלגעפֿאַללען דאַראַן):
(יא) שפריך ניכט: פֿאָן גאָט קאָמט זינדע אונד אַבפֿאַלל, דען ער
מאַכט ניכט וואַס האַססענסווערט איזט: (יב) דוא דירפֿסט
אויך ניכט זאַגען: ער ליס מיך אין אירטוהם געראַהטען; דען ער
האַט קיין געפֿאַללען אַן זינדען: (יג) רוכלאָזיגקייט אונד שטאָלץ האַססט
ער; אונד זיינע פֿערעהרר ליבען זיא עבן זאָ ווענינג: (יד) וויא ער
דען מענשען פֿאָן אַנפֿאַנג ערשאַפֿען, איבערליס ער איהן זיינעם פֿערי־
שטאַנדע: (טו) ווילסט דוא נור, זאָ קאַננסט דוא זיינע געבאָטע
האַלטען, פֿערטרויעסט דוא איהן זאָ פֿינדעסט דוא שוטץ: (טז) פֿייער
אונד וואַססער האַט ער דיר פֿאָרגעשטעללט, גרייפֿע נאַך וועלכעם
דוא ווילסט: (יז) לעבן אונד טאָד ליגט פֿאָר דעם מענשען, יענס

(ה) ותרמיוהי מן כלהין הבריהי ובגו כנישתא תפתח פומה:
(ו) הדותא וראזא תמליוהי ושמא דעלמא תורתיוהי: (ז) לא
נהלכון בה חטיא ואנשא דעולא לא נהזונה: (ח) רחיקא הי מן
מרודא ודאמרין בישתא לא נדרכונה: (ט) לא הורת יאיא
בפומה דעולא מטול דלא הוא מן קדם אלהא אתיהבת להון:
(י) בפומה דחכימא תתאמרי תשבוחתה ודשליט בה נאלפיה:
(יא) לא תאמר מן קדם אלהא סרחת וחטיא מטול דמדם דסנא
לא עבד: (יב) דלמא תאמר דהוא אתקלני לית ליה גיר הנינא
בבראנשא דעולא: (יג) כל בישתא ומרחותא סנא ולא נתל
אנון לרחמוהי: (יד) הוא מן בראשית ברא בני אנשא ואשלם
אנון ביד יצרהון: (טו) אן תצבא תנטור פקודוהי ואן תהימן
ביה אף אנת תאחא: (טז) שביקין קדמיך נורא ומיא בעינא
דצבא אנת אושיט אידך: (יז) אתיהב גיר לבני אנשא חיא
ומותא

בלילה ויקח את המטמון וישם אבן מקומו. ויהי היום וישב הכילי לראות
אל אוצרו, וירא והנה אבן ויצעק צעקה גדולה ומרה. ויאמר אליו
רעהו מדוע חרה לך? ולמה אתה בוכה? מה לך אם אוצר מונח בארץ
או אבן? ויען הכילי, לא על זה יחרד לבי על אשר חסר לי, רק על
אשר יתענג בו זולתי דוה לבי. כן טבע רע עין, לא לבד הוא יחי'
בחייו צער, לא יוכל לראות עוד, אם זולתו יחי' בנעימים: (ועיין
במאסף לחדש תשרי תקמ"ט, חברתי שיר נחמד על הכילי, ,,אהה כילי,
לו אללי, ביום יצבור, ובלילה יקבור, יסבל מחן, צרה ולחץ: אך כסף
צרור, לא יצבור: כבבת נוצר, הזהב באוצר, ולכל יחפוץ, יד יקפוץ:
אביון דורש, אותו יגרש, כי הוא חורש, פן יורש: לנפשו אכזר,
מרכושו נוזר: בתחבול וענין, לאסוף קנין, כלה ימים. בהבל ואימים.
ואחרי כלותו, ישוב לאדמתו, ושאפו נמים, חיל ודמים. הה הסכלת,
למי עמלת, אספת הון, בכח ואון, פה עמלת, ולא אכלת, ובאת
שמה, ההבאת מאומה? כו'" ע"ש):(יא) ובארוחת שלחנו יתן מגרעה,
לא יכין לארוחת שלחנו די מחסורו, כי הוא מקמץ ומחסר להרבות הון
ולא לאכול ממנו: (יב) בני גמול נפשך. אחר אשר ספר תכונת צר עין
ורוע מקרהו ישוב לדבר על לב שוע, לאמר, גמול נפשך בעשר ובנכסי'
אשר חננך אלהים. ואם יש לך עשר ונכסים היטיב לך.
ולפי

ולפי שהמקראות האלה הובאו בתלמוד עירובין (דף נד) אביא בתחלה נוסח הגמ' ואח"כ אשוב לבאר לפי נוסח הארמית אשר לפני. וז"ל א"ל שמואל לרב יהודה שיננא חטוף ואכול חטוף ואישתי דעלמא דאזלינן מיניה כהילולא דמיא (פירש"י היום ישנו והכל שמחים ולמחר איננו). א"ל רב לרב המנונא, בני אם יש לך היטב לך, כי אין בשאול תענוג ואין למות התמהמה. (ענין, כי פתאום אדם מת) ואם תאמר אניח לבני ולבנותי חק (מזון ופרנסה) בשאול מי יגיד לך (אם נשאר בידם או יאבדוהו) בני אדם כעשבי השדה אלה נוצצים ואלה נובלים עכ"ל: (יד) עת מותך לא ידעת כי אפי' רגע לפני מותו לא ידע מתי ימות. ובת"א אתדכר דעד מא להשתא מותא לא הזית. מעתה ועד עולם (תהל' קיג) תר' מהשתא. וגזרת שאול כו' לא הראה לך מתי נגזר עליך לרדת קבר. והוא כפל ענין במלות שונות. ובעברית וחזות שאול כו' ע"ד האמור (ישעי' כח) ועם שאול עשינו חוזה גבול וקץ מתי ירד שאול: (טו) ועמלך אל מפילי גורל. רומז ליורשים חולקי' ירושת נחלה מורישם בגורל: ובן הוא בארמית, לאילין דרמין פיצא, כמו פיצא בם מך. ועל לבושי יפילו גרל, תר' רמין פיצא. וחלוף סמ"ך בצד"י וכ"ף בקוף ימצא הרבה בארמית. והעיר בזה לב הכילי שהזכיר, כי אין שוכח יותר ביום המות ממנו, כי למה זה הון ומהבל יקבוץ על ידו, ולא יאכל ממנו, אלא שם אל לבו כי לא לעולם חסן ונזר לדר דר: (טז) לכן לא תכלא לבך מטובת היום, הטובה בעתו לא תעביר אך התענג והשתעשע בה, כי הטובה עוברת ולא תשוב, כמאמר ר' יוסי בן קסמא ווי לחדא דאזלא ולא אתיא (שבת דף קנא). ושמואל אמר לר"י שרי שקייך ועייל לחמא (שם) ע"כ התענג בכל ענג אשר יגיע לידך, אך בתנאי. מאויי זדון לא תתאו. לא תחמוד חמדה רעה בתאות המדומות רק מותר לך להתענג במרגוע ביושר ובצדק: וכן הוא בת"א. ולפי נ"י סוגר המקרא ולא תבעט בענג בעתו: (יז) בטרם תמות היטיב לרעך. כלומר גם לרעך תיטיב מטובתך ולא תהי לך לבדך הטובה. והעני השואל ממך תן לו די מחסורו, ולא תמנע ממנו משאלתו: (יח) הב ושא ורנה נפשך. בת"א והרבה נפשך, ולפי שלא מצאתי למלה הזאת פי', העתקתי כמו והרצה בצד"י כמ"ש שהחלוף בהן הרבה. והכוונה, בשתי מלות כולל מנהג האדם בימי חלדו, לשאת ולקחת. וי"ל עוד אם תתן תקבל עליה טובה. ובזה תרבה נפשך. והמקראו' האלה סובבים על קטב מאמר קהלת,

טוב

טיב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח ידך, כי ירא אלהים יצא את שניהם. יאכל וישתה ויתענג בעמלו, ויתנהג בצדק ובמישרים. ולזה סיים החכם הזה, סוף דבר והטוב בעיני אלהים עשה: [ולא הבאתי בפנים מקרא ואם תאמר אניא בו הנזכר בגמ׳ הנ״ל לעיל י״ב, לפי שלא מצאתיו לא בארמית ולא בנוסח היונית]: (כ) כעלים בעץ כו׳. מליצה נאה להראות הבל חיי אדם. ודוגמתו חבר המליץ ראש משוררי יון (הָאמער) בספרו. ראו איפוא טרפי היער, אלה יפריחו ואלה יפיל הסער. כן בני אדם נדים ונעים. אלה הולכים ואלה באים: (כא) וכל מעשיו כו׳, ע״ד ועל כל אלה יבואך אלהים במשפט. וצריך האדם לתת דין וחשבון על מעשיו. ופעל ידיו הולך אחריו, לפי מעשיו כן תגמולו בעוה״ב: ובנ״י כתוב במקום הזה, כל מעשה הבל כלה יכלה וכמוהם יהיו עושיהם (פֿרגענגליכֿע אַרבייט הוֶרט אוין, אונד גוגלייך איט איהר, דער זיך דאַמיט בשעֿפֿטיגט). והארמית יותר נכון: (כד) כתר, כמו מן התרים את הארץ: ובארמית איך מעקבנא, מעקב בסתר לארוב על דבר: (כה) וגדיק. ומציץ: (כו) ובאשיה, קירות בית חכמה: נקוש. יפרוס סוכתו: (כז) פרעיפיה, סעיפים וענפים: (כה) מן שובא. מחרב וחם: ובמדיריה. בדירתה: מטיל. יגונן בצלה:

טו (א) ירא ה׳ יעשה זאת ומאלף הורתו יהלך בה. בחכמה: (ז) לא נהלכון בה חטיא. החוטא לא יתהלך בחכמה, כי אין אדם חוטא א״כ נכנס בו רוח שטות: (ה) רחוקה היא מרהב. ממתגאה, כארז״ל (פסחים נו) כל המתיהיר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת הימנו כו׳: (ט) לא נאוה תהלתה בפי רשע. ע״ד ולרשע אמר מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך. כי לא מיי׳ נתנה לו. כלומר אין תהלתו אותה באמת, כי אם להתפארות: (י) ודשליט בה נאלפיה. הכוונה בל״א מבוארת. ולפי נוסח היונית סיפי׳ וה׳ יט אליו חסד: וכן הוא בהעתקה העברית: (יא) לא תאמר כו׳. בו יורנו החכם כי האדם בעל בחירה ואיננו מוכרח במעשיו, לכן לא תאמר, אם אני רשע מאת ה׳ היתה לי זאת, וה׳ אינו, כי איך יעשה ה דבר אשר הוא שונא. וא״כ מאתו לא תצא הרעות. ובוודאי האדם שבח פעולותיו הרעות: (יב) דלמא תאמר דהוא אתקלני, כאשר נתן לי תשוקה רעה לחטוא. כי אין לו חפץ והנאה בבני עול: (יג) בישתא ומרחותא. רעה וגאוה שנא ה׳ ולא פתן תאות כאלה לאוהביו: (יד) ואפלס אנון כיד יגרהון. מקרו ביד יצר לבו, והיינו הרשות נתונה לו לבחור בטוב או ברע,

אדם לבחור בחיים ולסיר ממות: (יח) מה רבה חכמת
אלהים ומה עצמו פעלותיו: (יט) ועיניו כל תצפינה וכל
עשתנות אדם יבחון: (כ) לא פקד לבני אדם לחטא
ולא אמר לבני בשר סורו ואין לו חפץ בעושי עול:

טז (א) לא תתאוה לבנים רבים באין מוסר ואל תשמח
בהמונם באין יראת יי בם: (ב) אל תבטח על
חייהם ולא תקו בם אחרית: (ג) טוב בן אחד וישר מאלף:
(ד) והמת ערירי טוב מאבי בני רשע: (ה) כי בן צדיק יכונן
קריה ורבי בני רשע יהרסוה: (ו) כי רב מאלה ראתה
עיני ועצומים מהם שמעה אזני: (ז) בקהל מרעים אכלה
אש ובעם מרי נתכה חמת אף: (ח) לא נשא פני מלכי
קדם כי מלאו תבל בעולתם: (ט) ולא חסה עינו על

יושבי

צו וועהלן דיזעס צו אונטרלאססען: (יח) גראס איזט דיא ווייזהייט
גאטטעס, גוואלטיג זיינע מאכט: (יט) אללזעהנד זיין אויגע, אונד
פריפט אללע מענשליכע געדאנקען: (כ) ער בפאהל קיינעם גאטלאז
צו זיין, ער שפראך ניא צום ערדן "זאהן ווייך אב, ער פאנד ניא
געפאללען אן אונרעכט:

טז (א) ווינשע ניכט פיעלע קינדער צו האבען, ווען זיא ניכט
וואהלגעראטהען, אונד פרייע דיך ניכט איבר איהרר מענגע,
ווען זיא אונטרהאלט זינד: (ב) פערטרויע ניכט אויף איהר לעבן,
דוא האסט קיין גוטעס ענדע פאן איהנן צו ערווארטען: (ג) בעססר
איין קינד אונד גוט, אלס טויזענד: (ד) אונד קינדרלאז שטערבען
(איזט בעסר) אלס גאטלאזע האבען: (ה) דורך איינען קלוגען קאן
איינע גאנצע שטאדט ענטשטעהן: דיא צונפט דער גאטלאזען אבר
צרשטעהרן זיא: (ו) פיל זאלכע בייששפיעלע האבען איינע אויגען גע-
זעהן, אונד גרעסרע אלס דיזע האט איין אהר פערנאממען: (ז)
איין הויפען פאן גאטלאזען פרלעהרטע דאס פייער, אונד איבער
אונגעהארזאמען ענטבראנטע דיא ראכע: (ח) גאט שאהנטע ניכט,
יענע אלטע העלדן, דיא אויף איהרע שטערקע פערטרויענד פאן
איהם אבפיעלען: (ט) ער פערשאהנטע ניכט דיא שטאדט לאטס,

ומותא דיגבון חיא ונשבקון מותא: (יח) מטול דגוגברא הי הכמתא דאלהא ותקיף גנברותא הי: (יט) וכל מדם עינוהי חזין והכם כלהין תרעיתיהון דבני אנשא: (כ) לא פקד לבני אנשא דנחטהון ולא אמר לבני בסרא דנעולון ולא מרחם על עובדי שקרא:

טז (א) לא תתרגרג לסוגא דבניא חטיא ולא תחדא בכל בני דשוקרא אף אן סגיו לא תחדא בהון מטול דלא איתהון בדחלתא דאלהא: (ב) לא תתכל על חייהון ולא תהימן דהויא להון חרתא טבתא: (ג) מטול דטב הי חד דעבד צבינא מן אלפא: (ד) והוא דמאת דלא בניא מן הוא דהויא ליה בניא סגיאא דעולא: (ה) מן חד גיר דדחל אלהא תתמלא כלה קריתא ומן סוגאא דבני אנשא עולא תחרבי: (ו) דסגיאין מן הלין חזרת עיני ודעשנין מן הלין שמעת אדני: (ז) בבנישתא דעולא יקדא נורא ובעמא דמרגא שלטה המתא: (ח) לא שבק למלכא קדמיא דמלו עלמא בגגברותהון: (ט) ולא חס על עמורא דקריתא דלוט דארשיעו

וכל הענין מוסיף והולך לאשר מאמר אדון הנביאים. החיים והמות נתתי לפניך ובחרת בחיים. ולא פקד מעולם על בן אדם שיחטא ולא אמר לבני בשר סורו ממני, אך הכל בחירה גמורה:

טז (א) לא תתאוה כו'. אחת מהצלחת האיש הישראלי הוא בנים, כאשר נראה מן אבות העולם וכל קדושים אשר בארץ, וכן עוד היום, ולזה אמר אמת כי בנים מסוג ההצלחה. אך בתנאי שיהיו טובים וישרים: (ז) בקהל מרעים כו' רומז לאנשי סדום: ובארמית. ובעמא דמרגא. ל' דחוי, ונדחה ידו (דב' ט) תר' ותתמריג: (ח) למלכא קדמיא, לא ידעתי למי ירמוז החכם, ולפי ג"י נראה רומז להנפילים אשר היו בימים ההם (בראש' ו): (ט) עמירא. קהל ועדה: (י) עם חרמו. דור המדבר, שהיו כמכודים למקום: (יא) אתקפשו מטול רטוביהון, כבלאו במדבר על פחזותם ומרדותם: (יב) נקשא קדלה, מקשה ערפו הלא יפלא אם ינצל, הן ת"ר אף איש לא חס הקב"ה עליהם בפשעם אף כי איש אחד יחטא: (יג) רב לנשא. לאשר ראוי לנשוא פשעיו, אף רב רגז לעומדים במרדם: (טו) ברעתו לא ימלט רשע, אף אם אין פתגם מעשיו נעשה מהרה, סוף סוף יענש, ולא ימלט ברשעתו. ותקות צדיקים, אף אם הם בנער ימים, רבים סוף

יושבי קרית לוט כי הרשיעו בגאותם: (י) ולא רחם על
עם חרמו וישלחם ביד פשעם: (יא) אז שש מאות
אלף רגלי תמו לגוע במרדם בה׳: (יב) ואם איש אחד
מקשה ערפו הלא יפלא כי ינקה: (יג) כי רחמים ורגז עמו
רב לנשא ויגז בחמתו: (יד) ואת פוקד עון ואיש כפי דרכו
ישפט: (טו) ברעתו לא ימלט רשע ותקות צדיק לא תאבד
לעד: (טז) כל טוב ימצא תגמולו וכל איש לפי מעשהו
ימצא לו: (יז) ה׳ הקשה לב פרעה אשר לא ידעו למען
הראות גדלו תחת השמים: (יח) רחמיו נגלו לכל חי ואור
וחשך חלק לבני אדם: (יט) אל תאמר נסתרה דרכי מה׳
ובמרום שמו מי יזכרני: (כ) בעולם הגדול לא נודעתי

ובין

דערן לייכטזיניגקייט איהם פֿערהאסט וואר: (י) ער האטטע
קיין ערבארמען איבר דאס שטראפֿבארע פֿאָלק (וועלכעס זיך מיט
זיינען זינדען עמפערטע) אונד פֿערלאָר זיא וועגען איהרר פֿער־
ברעכען: (יא) דא ער זעכסמאהל הונדערט טויזענד, וועגען איהרר
עמפערונג, צום טאָדע פֿערדאממט: (יב) ווען איינער שטארר־
זיניג איזט, ווערע עס ניכט וואונדערבאר, ווען ער איהן אונגע־
שטראפֿט היגעהן ליסע: (יג) דען ביידעס ערבארמען אונד צאָרן
זינד ביי איהם: גראָסמיהטיג אים פֿערצייהען, אונד מעכטיג אים
שטראפֿען: (יד) ער האנדעלט געלינדע, אונד ריכטעט יעדען נאך זיינען
פֿערדיענסטען: (טו) דער זינדר ענטקאָממט ניכט מיט זיינעם פֿרע־
פֿעל, אונד דעם פֿראָממען האָפֿנונג ווירד ניכט פֿעראייטעלט: (טז)
יעדער גוטע פֿינדעט זיינע בעלאָהנונג, אונד יעדעם ווירד זיינע האנד־
לונג פֿערגאָלטען: (יז) גאָט פֿערשטאָקטע דאס הערץ פֿר ה׳ט, דאס
ער איהן ניכט ערקענען וואָללטע, אום זיינע גראָססע אללער וועלט צו
צייגען: (יח) זיינע בארמהערציגקייט מוזט אללען געשעפּפֿען אָפֿפֿענ־
בארט, אונד ער האטטע דעם מענשען דאס ליכט פֿאָן פֿינסטערניס
אבגעשידען: (יט) דענקע ניכט: איך ווירד מיך פֿאָר גאָט פֿערבער־
גען: זאָללטע איינער אים הימעל מיינער דענקען?: (כ) אין דען
אונגעהייערן וועלטאַלל בלייב איך אונבעמערקט, וויא אונבעטרעכט־

ליך

דארשיעו מטל גאותהון: (י) ולא רחם על עמא חרמא יגזר עליהן למאבדו מטול חטיהון: (יא) כהו זבנא שירת מאא אלפין רגליין אתקפסו מטול רשיעיהון: (יב) אף הד אין נקשת קדליה הני תמהא אין נזכא: (יג) מטיל דרחמא ורוגזא עמיה ומסגא למשבק אף סגיאא חמתיה: (יד) ואף תבע הטהא ואנש איך עבדוהי דאן ליה: (טו) לא נפלט לעבדי שיקרא ולגליזא ולא נבטל סברהון דזדיקא לעלם: (טז) לכל מן דעבד זדיקותא אית לידה אגרא וכל אנש איך עבדוהי משכח קדמוהי: (יז) מריא קשי לבה דפרעה דלא נדעיוהי דנתהון עבדוהי תחירת שמיא: (יח) רחמיהי מתחזין לכלהין בריתא ונהורא וחשיכא פלג לבני אנשא: (יט) לא תאמר מן קדם מריא אתטשא ובמרומא דשמיא מנו נתדכרני: (כ) ובעלמא

סגיאא

סוף יקבלו שכרם: (יח) רחמוהי מתחזין לכל בריתא. ואור וחשך חלק לבני אדם, החפץ ילך באור ויראה צדקתו, ומעצה עיניו ולא יראה רקיון, הוא כסיל בחשך הולך: (יט) לא תאמר כו', בא להכתיר דעת מכחישי ההשגחה, האומרים מה אנוש כי יזכרנו ה' ובן אדם יפקדנו. וכאמור באיוב לפי דעת הכוזבת, מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך: (ז) ובענין הזה אמר החכם פאל תאמר אסתר מפני ה', כי הוא חוג שמים יתהלך, היזכור כי שפל ערך: (כ) ובעולם הגדול לא נודעתי. לאמעט ערכי, ומה אני בין המון יצורים, אשר אלף אלפים ורבא רבבן משמשין לפניו: (כא) לא כן תדמה, הן שמים ושמי השמים תהום והארץ כספר נגלו לפניו, כן הבינותי מלא ארמי בגלינה דעליהון קיימין. אף שאיננו מכוין בלשון. העלי לא כו'. ההא לתמה, ונקודה בסגל לפני אות גרונית קמוצה כמו שאנכי הריתי את העם (במד' יא) כמבואר בספרי תלמוד לשון עברי (§ לג): (כד) אין מי ידענו. הפסע: (*בי) הלא בסופה כו' בו יורה החכם דרכיה ואופן משפטיו. ומדמה פעולותיו לסער וסופה, אשר עצמותו איננו נראה לאוש הראות, אך הוא מרגש מגד פעולותיו החזקות, כן נכר ה' מגד משפטו ופניו לא יראה: (*כו) מי יבשר כו מי יגיד מלפנים במה ישפוט ה' את הארץ? ומה זה ימתין עד אשר יבואו? יזהיר ושבטו יאחר. מדמה חסדי ה' לאב רחם על בנו בעת יוסרו לא יזהר להענישו, אך יריס שבטו ויזהירהו בן לאמר חדל לך פן אכך ולא יזהר להכותו. לכן לא יחיל איש יום בוא

וּבֵין רִבְבוֹת יְצוּרִים מָה אָנִי: (כא) הֵן שָׁמַיִם וּשְׁמֵי שָׁמַיִם הָאָרֶץ וְכָל תְּהוֹמוֹת כַּסֵּפֶר נִגְלוּ לְפָנָיו: (כב) שָׁרְשֵׁי הָרִים וּמוּסְדוֹת תֵּבֵל כִּי יַבִּיט עָלֵימוֹ יִרְגָּזוּן: (כג) הַעָלַי לֹא יָשִׂים לִבּוֹ וְאִם אָרְחִי לֹא יִתְבּוֹנֵן: (כד) אִם חָטָאתִי לֹא תְשׁוּרֵנִי עָיִן וְאִם אֶפְשַׁע בְּמִסְתָּרִים אֵין מִי יֵדָעֶנּוּ: (כה) חַסְרֵי לֵב יֹאמְרוּ כֵן וְאַנְשֵׁי רֶשַׁע כָּזֹאת יְחַוּוּ: (*כו) הֲלֹא כַּסּוּפָה אֲשֶׁר לֹא שְׁזָפַתְהָ עָיִן כֵּן דַּרְכֵי יְיָ וּמַעֲלָלָיו: (*כז) מִי זֶה יְבַשֵּׂר מִשְׁפָּטוֹ וּמִי יָחִיל יוֹם בּוֹאוֹ כִּי יַזְהִיר וְשִׁבְטוֹ יְאַחֵר: (*כח) קְצַר לֵב אֱנוֹשׁ מֵהָבִין וּמִשְׁטַר מֶמְשַׁלְתּוֹ מִי יָכִיל: (*כט) לֵב נָבוֹן יָחוּשׁ לָמוֹ וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וְלֹא יָבִין: (ל) שִׁמְעוּנִי וּשְׂאוּ לִקְחִי וְלִדְבָרַי הָבוּ לְבַבְכֶם: (לא) בְּמִשְׁקָל שָׁקַלְתִּי מִלַּי וּבְחָכְמָה אֲחַוֶּה לִקְחִי: (לב) מֵרֹאשׁ בָּרָא אֱלֹהִים יְצוּרָיו

פלג

זיך איזט איינע פרזאָן אונטער איזיאָנען גשעפפען?: (כא) זיהע! דיא הימעל אונד אבער הימעל, דיא ערדע אונד דאס מעער, זינד וויא איין בוך פאָר איהם אויסגעברייטעט: (כב) דיא בערגע אונד דיא פעסטע דער ערדע בעבען, ווען ער אויף זיא העראב זיהט: (כג) אונד איך זאָללטע ער ניכט באמערקען? איינע וועגע ניכט פריפען?: (כד) איך זינדיגע איך זיהעט קיין אויגע, אונד וואס איך אינט געהיים בגעהע זאָללטע עס ניאנד באמערקען?: (כה) ניין! זאָ דענקען פרנונפטלאָזע מענשען. נור פרעפור טפרעכן זאָ: (*כו) וויא שטורמווינדע, דיא (נור בעמערקט אבער) ניכט געזעהן ווערדען זינד גאָטטעס וועגע: (כז) ווער וויל גאָטטעס געריכטע פאָרהער פרקינדיגן (וואָרויף ער שטראַף גריכט איבט)? ווער וויל זיא אבוואַרטען? דען ער איזט גשווינד אים דראָהען, אבער זאֶגערנד אים אויסאיבען: (*כח) דאס מענשליכע הערץ קאן דיזעס ניכט דורךדענקען, אונד ווער קאן דיא געֶטליכע רעגירונגסאַרט פאַססען: (*כט) דער אויפריכטיגע מאַכט דאַראויף, דער אונבזאָננענע אבער זינדיגט אָהנע איבערלעגונג: (ל) העֶרע זאָהן איינע לעהרע, אונד מערקע אויף איינע וואָרטע: (לא) ריכטיג וואַ אבגוואָגען איזט איין פאָרטראַג, אונד איין אונטערריכט איט ווייזהייט: (לב) אויס גאָט פאָן

אַנפאַנג

סגיאא לא אתנדע או מנא הי נפשי בינת רוחתא דכלהון בני אנשא: (כא) הא שמיא ושמי שמיא ותהומא וארעא כנלינה דעליהון קימין: (כב) עקרי דטורא ושתאסא דתאביל כד מתהזא עליהון זייעין: (כג) אף אנא לא אסים על לבי ובאורהתי מנו נסתכל: (כד) אן אחטא לא תחזיני עינא ואין ארגל בכל אתר דמטשי מנו ידע: (כה) הסירי לבא נאמרון הלין וגברא עולא נתרעא הכנא: (ל) שמעוני וקבלו יולפני ולכל מלי הבו לבכון: (לא) אמר במתקלא מלי ובחכמתא אחוא יולפני: (לב) כד ברא אלהא עבדוהי מן לקידמין עם בריתהון

המשפט כי אף אם הזהיר והפחיד בענש יאחר שבטו אולי ישובו. וכמעשה ניכוה ביוכה. וכלל כוונת הענין להוכיח, אף ע"פ שבהשקפה הראשונה לא נגלה בברור איכה יגיע לכל איש כפי מעשיו, הנו כן הוא, אך דרכי ה' עמוקים להשיג, וע"י סבות ועלולים יתגלגל הדבר, שלצדיק יגיע כמעשה צדק ולרשע יגיע כמעשה רשע, ואין להרהר אחר מדותיו ודרכי השגחתו. ולזה הוסיף: (*כח) קצר לב אנוש מהבין, הסבות והעלולים אשר בהם יסבב השי"ת באמצעותם לתת לאיש ואיש כפי דרכיו. ושטר ממשלתו מי יכיל. סדר ממשלתו לא יכיל איש ואין בכחו לראות סוף הסבות, כי המה רבים ומשתלשלים זה מזה, כשלשלת טבעת נתלה בחברתה, כן סדר המסבות ערוכות ושמורות, אשר בפרט כל אחד ואחד לא נגלה תכלית הטוב, ובכללם סובבים כלם אל תכלית הטוב: (*כט) לב נכון יחוש למו, יודע קצר כח השגתו להשקיף סוף המסבות ולא יטה רגלו מן אשוריו, ולא ימוט לבו בראותו דברים מפליאים בסדר ההנהגה. וכסיל לא יבין ומתעבר, כי ידמה אין סדר ואין הנהגה ח"ו ויעש אדם כדגי הים וכרמש אין מושל בו: ושלשת הפסוקים האלה לקוחים מנוסח היוכית: (ל) שמעוני. בא להורות בקצור סדר הבריאה, ומקדים לקרוא לשומעיו כדרכו בדברים יקרי ערך מעיר תחלה לב שומעים עליהם. ואמר שמעוני שהוא לשון הבנה ואחו וקבלו לקחי כו': (לב) עם בריתהון פלג כמוסהון. תכף כשבראו לדעתן בראו לקומתן בראו ולצביונם בראו: ושם לכל יציר חקו ודרכו, וכן בעברית פלג אותם במשטרם, בסדרם: (לג) ואצל אל כל מענהו. עסקו ומלאכתו. עד תכלית. וסדרם לדורות עולם. וכן ידבר מכללי הילודים הטבעים, שהם עומדים על חקם ומשמרתם לא יעבורו, השמש

יוצא

פלג אותם במשמרתם: (לג) ואצל אל כל מעניו עד
תכלית וממשלתם לדורות עולם: (לד) לא ירעבו ולא
יצמאו לא ייעפו ולא ייגעו איש כחו לא נעדר: (לה) לא
יפריע זה את זה ולעדי עד פיו לא יעבורו: (לו) אז השקיף
ארצה וברכה בכל צאציה: (לז) בנפש כל חי מלא פניה
וכל מחיהם עקר בקרבה:

יז (א) אלהים ברא את האדם מעפר וישיבהו לעפר:
(ב) מספר ימים חלק לו וימשילהו בכל: (ג) וילבש
אותם חכמה גבורה ועפרם במורא: (ד) והטיל חתיתם
על כל בשר על כל חי ועל כל עוף: (ה) בחכמה ועצה
מלא לבם טוב ורע אלף למו: (ו) פה ולשון עין ואזן ברא
להם

אנפאנג דיא טעפפונג אינט דאזיין בראכטע, האט ער זיא נאך איה־
רער ארדנונג אבגטהיילט: (לג) ער לעגטע יעדעם זיינע געטעפטע
אויף, דיא נו זיינעם צוועק אבגיילט, אונד איהרע הערשאפטען
זאללטען וועלטאלטער וועהרן: (לד) זיא הונגערן ניכט, דירסטען
ניכט אונד ערמיעדען ניכט, אונד איהרע ווירקזאמקייט הערטע
ניכט אויף; (לה) איינעס הינדרט דאס אנדרע ניכט, עוויג ווי־
דערשטרעבט זיא זיינעם געבאטע ניכט: (לו) דארויף זאה גאטט
אויף דיא ערדע, אונד זעגנעטע זיא מיט איהרען גיטערן: (לז)
טיהרע אללער ארט דעקטע איהרע אברפלעכע, אונד ברייטעטע
אלל איהר בדירפניסטע אין איהר:

יז (א) גאטט טוף דען אדם אויט ערדע, אונד פערוואנדעלטע
איהן ווידר דארין: (ב) ער בעטטיממטע דיא לעבענטטאגע
דער מענטן, אונד גאב איהנן דיא הערשאפט איבער אללעט אויף
דער ערדע: (ג) ער ריסטעטע זיא מיט קלוגהייט אונד מאכט אויט,
אונד אונגאב זיא מיט עהרפורכט: (ד) ער מאכטע זיא אללען גע־
טעפפען פורכטבאר, אונד לים זיא איבער דיא טיהרע אויף דער
ערדע אונד איבער דען געפליגעל אין דער לופט הערטען: (ה)
ער גאב איהנן וויזהייט אונד איינזיכטן, אונד לעהרטע זיא גוטעט
פאן בעזעם אונטרטיידן: (ו) ער ערטוף איהנן טפראכפעהיגקייט,

אויגן,

בריתהין פלג נמוסיהון: לג) ויהב עד מא להרתא עבדיהון ושילטניהון לכל דרי דעלמא: (לד) לא כפנין ולא צהין ולא עמלין ולא לאאין ולא הסרין מן גנברותהין: (לה) חד לחד לא כנין ועד מא לעלם לא מעברין מלתה: (לו) מן בתר הלין על ארעא אריק וברכה בכל עללתה: (לז) נפשתא דכל חיא מלא אפיה וקפס לגוה כל עבדיהון:

יז (א) אלהא מן ארעא בריהי לאדם ומהפך נהפכייהי לגוה: (ב) מנינא דיומתא פלג להון דנהיון קיימין ואשלט אנון בכל מדם: (ג) בחכמתא אלבש אנון ובגנברותא וכסי אנון דהלתא: (ד) וארמי דהלתהון על כל בסר על חיתא ועל פרחתא: (ה) חכמתא ותרעיתא מלא לבהון טב ובישא אלף אינון: (ו) וברא להון פומא ולשנא ועינא ואדנא

יוצא בכל יום ממזרח ובא במערב, והירח בלילה, וזרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה כל ימי עולם לא ישבותו: (לד) לא ירעבו כו'. מכל דבריו נראה כי עד הנה ידבר מצבאות השמים ומערכת הכוכבים והמזלות, ועליהם אמר לא ייעפו, ע"ד האומר (בישעיה מ) מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר: ולכן אמר בעיקרא שלפניו וממשלתם כו'. ע"ד האמור לממשלת היום ולממשלת הלילה: (לו) בנפש כל חי מלא כו ע"ד האמר תוצא הארץ נפש חיה: וכל מחיתם ערך בקרבה. כן העתקתי לפי נוסח הארמית, וקפס לגוה כל עבדיהון. וקפס כמו וקפץ לשון סגירה וסתימה. ומשמעות נוסח היונית. נפש כל חיה מלא פני האדמה ואליה ישובון.

יז (א) החכם חלק כבוד לאדם, והבדיל אותו משאר חי, ע"כ הפלה בו פרשה בפ"ע, אעפ"י שהענין נמשך למה שלפניו בסדר הבריאה: (ג) ועטרם במורא. שנא' ומוראכם וחתכם יהי כו': ולפי נוסח היונית. ויברא אותם כצלמו. (ער ריסטעטע זיא מיט מאכט אויס וויא ער זעלבסט האט, אונד טוף זיא נאך זיינעם עבענבילדע): (ב) בריתו שם בהם. החכם בספורו הקצר יכיל ענין מהמשך ב' אלפים שנה ומדלג מענין לענין עד הגיע למתן תורה, וגם בו מדלג מענין לענין עד סופו לכוונתו להראות השגחת השם במעשה בני אדם. ומן ההשגחה יסוב פניו לגמול ועונש, וממנו יסוב להורות דרכי תשובה לחוטאים זה עיקר ענין הפרשה עד פסוק כ ב; (יב) יפקד גבה על

גמיתו

לָהֶם וְלֵב מֵבִין חָלַק לָמוֹ: (ז) לִרְאוֹת גְּבוּרַת פְּעֻלּוֹתָיו
וּלְהַשְׂכִּיל נִפְלְאוֹתָיו: (ח) לָשִׂים יִרְאָתוֹ עֲלֵיהֶם וְאֵת שֵׁם
קָדְשׁוֹ יְהַלֵּלוּ: (ט) בְּרִיתוֹ שָׂם בָּהֶם וְחֻקֵּי חַיִּים הוֹרָה לָמוֹ:
(י) בְּרִית עוֹלָם כָּרַת אִתָּם וּמִשְׁפָּטָיו הוֹדִיעָם: (יא) עַיִן
בְּעַיִן רָאוּ יְקָר תִּפְאַרְתּוֹ וְדִבְרַת קָדְשׁוֹ בְּאָזְנָם שָׁמֵעוּ: (יב)
לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם וְלֹא תָסוּרוּ וּפָקַד גֶּבֶר עַל עֲמִיתוֹ:
(יג) אָרְחוֹתָכֶם לְפָנָיו נִגְלוּ וְלֹא יַעַבְרוּ מִנֶּגֶד עֵינָיו: (יד) לְכָל
הָעַמִּים הֵקִים מֶלֶךְ וְיִשְׂרָאֵל מְנָת אֱלֹהִים: (טו) כָּל מַעֲשֵׂיהֶם
נִגְלוּ לְפָנָיו כַּשֶּׁמֶשׁ וְכָל מַחְשְׁבוֹתָם לוֹ נוֹדָעוּ: (טז) לֹא
נֶעֶלְמָה רָעָתָם מִמֶּנּוּ וְאַשְׁמָתָם כְּתוּבָה לְפָנָיו: (יז) יִשְׁמוֹר
כַּחוֹתָם צִדְקַת אָדָם וְיָשְׁרוֹ כְּבָבַת עָיִן: (יח) אָז יַחְשׂוֹף יָדוֹ
לגמול

אויגען, אָהרן, אונד איין דענקענדעס הערץ: (ז) דאַמיט זיא זיינע
וואונדרווערקע זעהן, אונד זיא בטראַכֿטען: (ח) זאָ ווערדן זיא
עהרפֿורכֿט פֿיר איהן האַבען, אונד זיינען הייליגען נאַמען לאָבּ־
פּרייזען: (ט) איבער דיעס מאַכֿט ער איין בינדניס מיט איהנען,
אונד לעהרטע זיא געזעצע דעס לעבענס: (י) ער מאַכֿטע מיט איהנען
איין עוויגען בונד, אונד אָפֿפֿענבאַהרטע איהנען זיינע רעכֿטע: (יא)
פֿאָן געזיכֿט צו געזיכֿט זאַהן זיא זיינע גראָסע מאַיעסטעט, אונד
הערטען זיינע וואָרטע: (יב) ער בעפֿאַהל איהנען זיך פֿאָר אַללעם
אונרעכֿט צו היטען, אונד פֿעראָרדנעטע, וויא זיך איינער געגען
דען אַנדרן פֿערהאַלטען זאָללע: (יג) איהרע אויפֿפֿיהרונג איזט איהם
שטעטס בקאַננט, אונד זיינען אויגען ניכֿט פֿערבאָרגען: (יד) יעדע
נאַציאָן בקאַם איהרען אייגנען רעגענטען, אַבער ישראל איזט גאָטעס
טהייל: (טו) אַללע איהרע ווערקע זינד איהם זיכֿטבאַר וויא דיא
זאָננע, אונד אַללע איהרע געדאַנקען זינד איהם בעקאַננט: (טז)
אויך איהרע אונגערעכֿטיגקייטען זינד איהם ניכֿט פֿערבאָרגען, אונד
איהרע זינדען זינד בייא איהם אויפֿגעצייכֿנעט: (יז) דיא וואָהלטהאַ־
טיגקייט דעס מענשען בוואַהרט ער וויא איינען זיגעלרינג, אונד איהרע
רעדליכֿקייט וויא איינען אויגאַפּפֿעל: (יח) באַלד ווירד ער זיינע
האַנד צור פֿערגעלטונג דער זינדען לייגען, אונד איהר פֿערברעכֿען אויף
איהרן

ואדנא ולבו למסתכלו פלג להון: (ז) למחויו אנון גנברותא דעבדוהי דנסתכלון פרישתה: (ח) דנהוון משתעין בעלמא דחלתה ולשמא דקודשא נהוון משבחין: (ט) סם קדמיהון קימא ונמוסא דחיא אלף אנון: (י) קימא דעלמא אקים עמהון ודינוהי אודע אינון: (יא) ותושבחתא דאיקרא הזו בעיניהון ואיקר ממללא שמיעו באדניהון: (יב) ואמר להון אזדהרו ולא תכדבון ופקד אנון גבר על חברידה: (יג) אורחתהון קדמוהי גלין ולא עברין מן לוקבל אפוהי: (יד) על כלהון עממיא אקים שליטנא ומנתרה דמריא ישראיל: (טו) כלהין עבדיהון איך שמשא דניחין קדמוהי וגלין לידה כלהין תרעיתהון: (טז) לא כסין הוביהון מן קדמוהי וחטהא דכלהון בני אנשא כתיבין לקובלה: (יז) זכותא דכלהון בני אנשא חתימא וסימא לותיה וטיבותא דכלהון בני אנשא איך בבתא דעינא נטירא קדמוהי: (יח) ובתר הלין נתגלי ונפרע אנון

עמיתו. רומז לדעת השלם הלל ואהבת לרעך כמוך זה גוף התורה ואידך פירושה כיהו': (טו) איך שמשא דניחין. זורחים. ויזרח לו השמש. ת' ודנח ליה שמשא: (יז) חתימא וסימא. חתום ואצור וטמון: (יט) דלזריקא ממהרין. מלת זריקא, פתרונו בכל מקום בספר הזה לפי ענינו רעה ורשע, והמתורגמין לא הבינו, ובערוך איננו, וגם במעריך לא פירשו: (כב) הכינא, הנאה ותועלת. לא יועילו (משלי יז) ת' לא יהנון. ושניתי ערכה לי ת' ושניתי הנהני: חלף לין דחיין, ודברי החכם מכוונים למקראות כי אין במות זכרך בשאול מי יודה לך (תהל' ו) ולדברי יחזקי' כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמתך, חי חי הוא יודך כמוני (ישעי' לח). וכוונתם שלא יאריך האדם בתשובתו עד אחרי המות. כי אין שם מקום לתשובה כי אם עולם הגמול, ומי שטרח בע"ש יאכל בשבת, ומכוין עוד לדברי (יחזקאל לג) כי לא יחפוץ אלהים במות המת כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה: (*) מה יזכה אנוש. הוא מכוסה היזכית, לא ימצא בבן אנוש דבר שלם לפי שהוא בן תמותה, ועלול לחטוא ע"ד יצר לב אדם רק רע כל היום, ומביא ראי' משמש: (כה) הן שמש הוא עצם זך ובהיר ובכל זאת חשך ישופנו, אף שאין לקוי השמש בעצם, כי אם מסבה חוצה לו, (ולא ראיתי לבאר דבריו שיכוין לדעת התוכנים האחרונים, אשר גלו בכלי הבטתם כתמים בשמש,

בשמש,

לגמול ואשמם בראשם ישיב: (יט) אפס לשבים יתודיך
והמתחרים הרע יאבדו: (כ) שובו אל יי ותשובון פן תאבדו:
(כא) שובו מחטאתכם ואל תרהו: (כב) כי מה חפץ לאל
בבתי אבד כי אם די חי יודנו: (כג) מה שגיא רחמי אל
נושא עון שבים: (כד) כי לא כבן אדם אל ולא בעצת
בני בשר עצתו: (כה) מה יזכה אנוש והוא בן תמותה:
(כו) מה בהיר משמש והשך ישפנו את כי יצר אנוש בשר
ודם: (כז) כל חילי מרום ידין אל ואת כי בני בשר עפר
ואפר: (כח) מי יוכל למלל עלילותיו או מי יספר גבורותיו:
(כט) הבל ימלאה יחדיו תבונה ויי לבדו חי לנצח: (ל) זך

וישר

איהרן קאפף פֿרגעלטן: (יט) יעדאך דענען, דיא זיך בעקעהרען
רייכט ער זיינע האנד, דיא אבר אין איהרר באזהייט אונבעזאננען
פֿארטוואנדלן, געהן צו גרונדע: (כ) בקעהרט אייך אלזא צו גאט,
אונד טוהט בוזע, דאמיט איהר ניכט אומקאמט: (כא) לאסט
אב פֿאן אייערן זינדן, אונד לירנט ניכט: (כב) דען גאט האט קיין
געפאללען אן דיא פֿרדאממונג, זאנדערן אן דיא לעבענדיגען וועלכע
איהן לאבפרייזען: (כג) וויא גראס איזט דיא באראהערציגקייט
גאטטעס אונד זיינע פֿרייהעלליכקייט געגען דיא צוריקקעהרענדע:
(כד) דען גאט איזט ניכט וויא איין מענש, אונד זיין ראהט גלייכט
ניכט דעם ראהט איינעס פֿליישליכען וועזען: (כה) וויא קאן איין
מענש, דער איין שטערבליכט וועזן איזט, ריין זיין: (כו) וואס
איזט העללער אלס דיא זאננע, אונד דאך אונגיבט זיא פֿינסטרניס,
פֿיל מעהר דער טוואלכע מענש, וועלכער בלוט אונד פֿלייש איזט
(וויא וויל דער פֿאן פֿעהלרן בעפֿרייט זיין): (כז) אללע היממלי
שערע ריכטעט גאטט, אויך דיא פֿליישליכע וועזען דא זיא דאך אללזאמ
מען אונד שטויב זינד: (כח) ווער פֿערמאג זיינע ווערקע צו בעי
גרייפֿען? ווער קאן זיינע וואונדערטהאטען אללע ערצעהלן?: (כט)
דיא וועלט זאמט איהרען גיטרן זינד פֿרגענגליך, גאט אללין איזט
איין עוויגלעבענד וועזען: (ל) ריין אונד טאדעללאז איזט דער עווי
גע, ניכטט איזט אויטר איהם, זיינע האנדלונגן זינד אייכטגזמאט

פֿאללקאמי

אנון וחוביהון ברישהון נתל: (יט) ברם לתיבא יהב תיבותא
ונובד לכל דלזריקא ממהרין: (כ) תובו לות מריא ותתובון
מן דלמאבד: (כא) תיבו מן דלמחטא ולא למרגזו: (כב)
מטול דמנא אית ליה הנינא לאלהא בכל מן דאבדו בעלמא
הלף אילין דהיין ויהבין ליה תודיתא: (כג) מה סגיאין
רחמוהי דאלהא דשבק לאילין דתבין לותיה: (כד) מטיל
דלא הוא איך הלין בני אנשא אף לא תרעיתה איך דבני בשרא:
(כה) מא דעבר שמשא מן יממא אף הוא לה השוכא היכנא
הו בר אנש דלא כבש יצריה מטול דבשרא ודמא היא: (כו)
חילותא דשמיא דאן אלהא אף לבני בשרא דהנון עפרא
וקטמא: (כז) מנו משכח למהויו עבדוהי או מנו נמנא
גנברותיה: (כח) עלמא כלא מתבקא אכהדא ומריא
בלחודוהי

בשמש, לפי שבימי החכם לא נודע עוד דבר ממנו) וסובב דבריו על אמור הן שמים לא זכו בעיניו ובעד כוכבים יחתום אף כי אדם שותה כמים עולה. ודברי תרגום הארמית שווים אחד: ואולי כוונתו. אף כי השמש בהיר ביום ובכל זאת בלילה אפיל וכו', ולא ירחא אורו. ואיך יקום בן אדם חלש כ"ו. אשר מלא יצר והרהורים רעים? וגם בזה אין דעתי נוחה כי אין הנמשל דומה למשל: (כה) מנו כו' אחרי הודיעו רפיון בן אנוש ומעוט ערכו, יקים לנגדו יתרון הבורא ורוממותו, ולזה אמר: (כט) תבל ומלאה יחדיו תבלינה. ויי לבדו זך ונקי: (ל) מכאן עד ל"ג חסר בארמית, ולקוח מנוסח היונית: וכל מעשיו תמים יחדיו, שלמים ומתאימים בערכם: (לא) ובדברו כלם יעמדו, כי על חפצו יתקיים כל היקום, לו הסיר השגחתו ממנו רגע ישוב הכל לתהו ובוהו; (לג) כשולמהון דבני אנשא הכון מסרין. בלתי מבואר מה הוא. ואולי ירצה לומר, כאשר ידמה האדם כי השלים מעשהו בתכלית השלמות עוד רב השאיר. ואם ישוב אל מעשהו יתפלא ולא ידע מה חסר. ולפי נוסח היונית. הענין מי יחקור נפלאותיו? ומי תכן עצם כחו? מי יפאר רחמיו? כי שלם הוא ולמעשיו אין חקר. ואם ידמה אדם כי כלה לספר אותם, עוד לא החל. וכחשבו כי בא עד תכליתם אז יכיר קצר כחו ורפיונו: (לה) מה אנוש, החכם ישוב מן רוממות הבורא לשפלת ערך האדם. מה אנוש ומה חסרונותיו ומה יתרונותיו: (לז) ואלף שנים כחשבים כאין כערך יום אחד מול הנצחיות.

ונתרגום

וישר יי ואפס בלעדו וכל מעשיו תמים יחדיו: (לא) היא
ערך מעשיו במשטר סדרים ובדברו כלם יעמדו: (לב)
עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ומה לב אנוש כי יכילם:
(לג) בהשלימם אנוש עוד רב השאיר ואם ישיב יתמה:
(לד) מה אנוש מה חסרונו ומה יתרונו מה טובתו ומה
רעתו: (לה) וצבא אנוש אם רבי ימיו מאה שנה כטפה
מן הים וכגרגיר מן החול: (לו) ואלף שנים כאין כיום
אחד מחיי עולם: (לז) על כן האריך להם רוחו ושפך
רחמיו עליהם: (לח) כי ידע מה אחריתם על־כן הרבה
לסלוח: (לט) רחמי אנוש על שאר בשרו ורחמי יי על כל
מעשיו: (מ) מורה ומיסר מאלף ומוכיח אותם כרועה
נאמן ינהל עדרו: (מא) אשרי אדם קוה לרחמיו ואיש
משפטו ישא: יח (א)

פאָללקאָממען: (לא) ער אָרדנעטע זיינע ווערקע געהעריג,
אונד אויף זיין געהייס שטעהט דאַס גאַנצע וועלטאַלל: (לב) עס
איזט ניכטס הינצוצוטוהן, נאָך דאַפאָן צו נעהמען, וואַס איזט דאַס
מענשליכע הערץ זיא פאַססען צו קאָננען?: (לג) ווען דער מענש
דענקט פאָללענדעט צו האַבען, זאָ האַט ער נאָך פיעל איבריג געלאַס־
סען, אונד ווען ער זיך אומזיהעט ווירד ער צווייפעלהאַפט: (לד)
וואַס איזט דער מענש? וואַס זיינע פעהלר? וואַס זיינע פאָרציגע?
וואַס זיין גליק? וואַס זיין אונגליק?: (לה) זיין לעבענסציעל ווענ'ס
לאַנג דויערט, איזט הונדערט יאַהרע, וויא איין וואַססער טראָפפען
אויס דעם אָצעאַן, וויא איין זאַנדקערנכען אויס דען זאַנד עבנען:
(לו) אויך טויזענד יאַהרע זינד איין ניכטס, וויא איין טאַג פאָן דער
עוויגקייט: (לז) דאַרום איזט גאָט לאַנגמיהטיג געגען זיא, אונד גאָט
זיינע באַרמהערציגקייט איבער זיא אויס: (לח) ער ווייס גאַר וואָהל
וויא ניכטיג איהר ענדע איזט, דאַרום פערצייהט ער זיא: (לט)
איין מענש איזט נור באַרמהערציג געגען זיינעס גלייכען, גאָטטעס
באַרמהערציגקייט אַבער, ערשטרעקט זיך געגען אַללע געשעפפע:
(מ) ער אונטערווייזעט, ציכטיגט, לעהרט, אונד שטראַפט זיא
וויא איין הירט זיינע העערדע: (מא) הייל דעם מאַננע, דער

אויף

בלחודוהי זכי: (לג) בשולמהון דבני אנשא הנון משרין ואם נתובין נתמהון: (לד) מנו אנון בני אנשא ומנא חסרנהון ומנא יתרנהון ומנא טיבותהון ומנא בישותהון: (לה) ומנינא דהיוהי דבר אנשא כד נסגא למהאא מאא שנין איך דממלא גורא מן ימא ואיך פרדתא מן חלא: (לו) אלף שנין מן עלמא הנא לא איתהון איך הד יומא בעלמא דזדיקא: (לז) מטול הנא מאגר רוהיה עמהון ואשד עליהון רחמוהי: (לח) מטול דידע דחרתהון בישא הי מטול הנא אסגי שובקנהון: (לט) רחמא דבר אנשא על קריב בסריה ורחמה דאלהא יעל כלהון עבדוהי: (מ) מהכם ורדא ומלף להון ומהפך להון איך רעיא טבא דרעא לגזרידה: (מא) טוביהון לאילין דמסברין לרחמוהי ואילין דמקבלין לדינוהי:

יח (א)

ובתרגום ארמית, ויזכה אחד מן העולם הזה איננו נחשב לכלום מול יום אחד בעולם הצדיקים עולם שכלו ארוך. ע"ד יפה שעה אחת קורת רוח בחיי עוה"ב מכל חיי עוה"ז, אך כפי המשך הענין מתישב יותר נוסחת היונית לפי העתקתי, וזה תוספת באור מהמעתיק הארמי:

יח (א) בני אם תיטיב בל תבזה, נפש עני בתתך לו. ולא תרע עינך בתתך לו, אך בטוב עין תן אשר ידבנו לבך. ולפי לשון הארמית, לא תמנע מחברך מתתו צדקה, ובנותן מתנות לא תרע עינך כי יש לא יתן ולא יתנו אחרים, כי עינו רעה בשל אחרים: ושניהם נכונים, והראשון מתישב יותר להמשך הענין: (ג) כנכת מטר עלי חרב, כן אמרים רבים עלי מתת. כי כל עוד שהמקבל לא יראה כי הנותן טוב לבו במתנתו, מתנתו לא ייטב לו, כי ידמה תמיד המתנה כחוב אשר מוטל עליו לשלם לעת הזדמן. אך בראותו חפץ נפש המתנדב בכל לבו, אז המתנה כלה שלו, והחפץ לא יתגלה כי אם ע"י אמרים נעימים עם הנתינה: ולא עוד אלא: (ה) לפעמים אמרים נעימים טובים לנכאה רוח מכסף וזהב אשר יתן לו. כי התנחומים לנדכה יזקיפוהו יותר ויאמצו רוחו ממתנת יד. ולא עוד אלא בדברים טובים ונחומים לא יחויב בתשלום גמול כאשר בקבול חפץ. והחכם העיר בדבריו לב הנותן על שני ענינים. האחד, שלא יכאיב למקבל בדברי נזיפה עם הגעת נדבתו, כדרך קצת מתנדבים, יזכירו לעני חטאיו ורעתו, לא להטיב לנכאים אך למען הכאיב והחפיר אותם. והשני שהנותן

יראה

יח (א) בני אם תיטיב בל תבוז ואם תתן לא תרע
עינך: (ב) טוב אשר לא תתן משתתן והסת בו גערת:
(ג) כצנת מטר עלי חרב ואמרים רכים עדי מתת: (ד) יש
איפא אמרי נעם טובים ממתן ונאמן רוח יחנן בשניהם:
(ה) אויל מתדבר לפני נדבתו ומתת רשע מכלה עינים:
(ו) נדבת פיו רבה ומתת יהיו מעט מזער: (ז) פושק
שפתיו בהמון ולעת יתן אין כל מאומה: (ח) עד לא תדבר
התבונן ולמד טרם תלמד: (ט) עד בוא צרה בקש עזר
וטרם תחלה בקש מרפא: (י) הוכח טרם תוכיח ושפט
טרם תשפט: (יא) עד בוא צוקה התפלל ועת
רעה

אויף זיינע גנאדע האפט, אונד דער געדולדיג זיינע שטראפגעריכטע
פערניאמט:

יח (א) מיין זאהן! ווען דוא וואהל טוהסט, זא פערמאכטע
ניכט (דיזע. ווען דוא אלמאזען גיבסט, זא געבע עס ניכט
מיט פערמאכטונג דעם נאטפפענגער, אדער מיט פארווירפען אונד
ביטטערן רעדען) אונד זייא בייא דיינעם געבען ניכט מיסגינס-
טיג: (ב) בעססער גאר ניכט געבען, אלס מיט הארטען וארטען
געבען: (ג) וויא רעגען דיא ברענענדע היטצע לינדערט, זא זינד
גוטע ווארטע בייא מילדער גאבע: (ד) יא אפט איזט איין גוט ווארט
בעססער אלס איינע גאבע; איין האלדזעליגער מאן גיבט זיא ביידע:
(ה) דער מובערלעגטע פראהלט שאן, פראהער עה ער נאך גיבט,
אונד דאס פערשפרעכען דעס רוכלאזען, מאכט נור הערצוועה:
(ו) דאס פערשפרעכען איזט פיעל אונד דיא גאבע ווניג:
(ז) אפט זאגט ער פיעל מיט דעם מונד, אונד גיבט גאר ניכטס: (ח)
בעדענקע ערסט עהע דוא רעדעסט, אונד לערנע ערסט, עהע
דוא לעהרסט: (ט) פערזיהע דיך מיט הילפע עהע דיא נאהט
קראמט, אונד מיט היילונגסמיטטעלן עהע דוא קראנק ווערדעסט:
(י) שטראפע דיך עהע דוא אנדערע שטראפסט, אונד ריכטע
דיך עהע דוא אנדערע ריכטעסט: (יא) בעטע עהע דאס אונגליק
איינטריפט, זא ווירסט דוא נור ניכט דער היילונג בעגנאדיגט
ווערדען:

יח (א) כרו למאן דמטאב להבריה לא תכלא ובמן דיהב
לא תבאש עינך: (ג) איך מטרא דמבטל לשיבא היכנא
מלתא מדפבא מוהבתא: (ד) אית גיר מלתא טבתא דמן
מיהבתא טבא הי תרתיהון על אנשא כשרא: (ה) כברא גיר
מתכד עד לא עבד טיביתא מיהבתא דרשיעא מתיבא עינא:
(ט) עד לא תתכתש בעו לך עדירא ועד לא תתכרה בעי לך
אסיא: (יא) עד לא תמשיך עקתא צלא יבזבנא דעקתא
תשכהיה

יראה להמקבל פנים מסבירות בנחת ובמאורי חן ולא ישליך לו מתנתו כדרך בזיון או בגערה שלא להכלים פני המקבל ופניו לא יחוירו. כאמרו ל׳ אזל היורא ואתא בושתא. ודמו נשפך כמים: (ז) אויל יתרפד כי׳ כלומר עוד לא נתן. כדורך כנת יקרא צדקתו בקול גדול ויתהלל בה יותר מכדי שויה. ומתת רשע מכלה עינים, כי מבטיח ימים רבים ולא יתן ועיני העני כלות וכוספות לה, ותוחלת ממושכה מכלה עינים ומדיבת נפש. וטוב לא להבטיח מהבטיח ולא לקיים. לכן המתנדב יתן תכף לנדבתו ולא יאריך לכו ימים רבים: (ח) עד לא תדבר התבונן את אשר תדבר כדי שתדבר במדה ובמשורה וכהלכה. וטרם תורה לאחרים תוסף לעצמך: (י) הוכח כו׳ עד קשוט עצמך ואח״כ קשוט אחרים. ושפוט עצמך טרם תשפוט אחרים כי אם ל״כ אם תאמר טול קיסם מבין עיניך יאמר לך טול קורה מבין עיניך: (יא) עד בא יום התפלל שלא תבואך שלא תהיה כאשה תצעק מצירה מחבלי הלידה ולאחר העבירה תשוב תתנחם ותשכח את אשר מאסה. אבל היוקדים להתפלל כתוב לכב ונקיון כפיו יעשה לכן תפלתו נשמעת: (יב) הפסוק הזה בהל ענין עם הפסוק שלפניו הב זדקתא, כדי שלא תחטא: (יג) לא תתכל למעבדו הובך, הכוונה סתומה, ויהיה דעתי לומר לא תבטח למעבר פשעיך אך אינני מתישב עם הנמשך אחריו. אך לפי נוסח היונית. לא תתמהמה לשלם נדרך. ולפי הכוונה הזאת העתקתי בעברית קריב לארמית לא תתמהמה לעשות חובך: ולא תהיה מדש כו׳. לא תאחר עד אשר יגיע לך. כראיתא טוביה לדשמע ואדיש הלפה כישתא ואתא מכיה (סנהדרין פ״ק) פי׳ אשרי גבר שומע רעתו ואינו משיב ומחשה, והלכו מרעותיו מאה. ויהי מדש שתיקה. ואנכי העתקתי לפי נוסח היונית. לא תאחר לשוב עד אשר תחלה ואין בך כח עוד לחטוא כי אז אין החטא עוזב חטאיו, אך חטאיו עוזבים אותו, ומקריה לגנב נפשה לשלואה

נקט

רעה תמצא מענה: (יב) עד לא כשלת התחנן ועד לא
תחטא תן צדקה: (יג) לא תתמהמה לעשות חובך ולא
תאחר לשוב עד שכבך על ערש דוי בעוד חילך לחטא
תיטיב דרכך: (יד) לא תשים מועד לשוב זכור כי המות
לא יאחר: (טו) עד לא נדרת בין נדרך ולא תהיה כמנסה
את יי: (טז) אל תוסיף חטא על חטאה כי בראשונה לא
נקית: (יז) זכור כי רגז אחרית כל חטא וביעת צרה לא
ישוב אפו ממך: (יח) זכור רעבון בימי שבע ועני בימי
עשר: (יט) מבקר לערב מתהפך עתך וביד יי אין מעצור:
(כ) וגבר חכם יצף מלפנים וביום צרה לא יירא: (כא) נאוה
לנבון אלף חכמה ויודעיה יפיקו משלי דעת: (כב) אוהב
לקח

ווערדען: (יב) עהע דוא טטרויכעלסט פֿלעהע, אונד גיב אלמאָ-
זען עהע עס דיר אמנגעלט: (יג) פֿערזייאע ניכט דיינע פפֿליכט
צו ערפֿיללען; פֿערלענגרע דיינע רייע ניכט ביז דוא אויף דעם
קראַנקענבעטע ליגסט, לייגע ווען דוא נאָך זינדיגן קאַנסט, דיינע
בעטטרונג: (יד) זעלע קיינע בעטטיאמטע צייט פֿעסט ווען דוא
דיך בעקעהרען ווילסט, בדענקע דאַס דער טאָדט ניכט לאָגערט:
(טו) עהע דוא געלובדע טוהסט זאָ איברלעגע עס רעכט, דאמיט
דוא ניכט גאָט גלייכזאַם אויף דיא פראָבע שטעללסט: (טז) בגעהע
ניכט זינדע אויף זינדע, דען שאָהן פֿאָן איינער ווירסט דוא ניכט
אונגשטראַפֿט בלייבען: (יז) בדענקע דאַס פֿרדרוס דער אויסגאַנג
אַללער זינדען איזט, אונד נור לייט דער ראַכע ווירסט דוא זיינעם
צאָרן ניכט ענטגעהן: (יח) האַסט דוא זאַטט צו ווערדן זאָ דענקע
אַן הונגערסנאָהט, אַן אַרמוהט אונד דירפֿטיגקייט אים וואָהל-
שטאַנדע: (יט) צווישען מאָרגן אונד אַבענד קאַן זיך פֿיל אַנדערן,
אונד וואַס גאָט וויל ערמייגנעט זיך גאָהנע מויפֿהאַלט: (כ) דער
ווייזע איבערלעגט אַללעס פֿאָרהער, ער דאַרף אַלזאָ קיין אונגליק
בפֿירכטן ווען עס קאָממט: (כא) דעם פֿרשטענדיגען גליזט עס
זיך ווייזהייט צו לעהרען, אונד דער זיא קעננט בריגנט ווייזע שפּריכע
הערפֿאָר: (כב) דער גלעהרזאַמקייט ליבט ווירד ווייזע, אונד וויט

ביז

תשכחיה ותעניך: (יב) עד לא תתקל צלאא וביעא ועד לא תהטא הב זדקתא: (יג) לא תתכל למעברו הוביך ולא תהוא מדש עד מאא דתעיק לך: (יד) לאא תתלי זבנאא למתב מן הטהיך אתדכר דמותא לאא משתיהר: (טו) עד לאא תדור טיב נדרך ולא תהיא איך גברא דמנסא מרידה: (טז) לאא תוסף למהטא הטהא דבקדמיא לאא זכירת: (יז) אתדכר דרוגזא בהרתא הו דכלהון הטהא ובזבנאא דעקתאא לאא נהפך מנך אפא: (יח) הוית דכיר לכפנא ביומי סביעא ומסכנותאא ועניותא ביומי עותרא: (יט) מצפרא לרמשא משנא עדנא וכלהין הלין שפירן אנון קדם אלהא: (כ) גבר חבימא נאצף להלין כלהין וביומתא דרושיעא לא נדהל מן בישא: (כא) לכל דהכים למלפו הכמתא ולידועיה למתל תוריתא: (כב) חכמי יולפנא

נקט. אבל כעוד כח כך לקטוף תשוב, כי אז נגלה החרטה מצד אהבת הטוב ולא מצד העדר היכולת: (טו) בין ט נדרך. כלומר התבונן תחלה היטיב אם תוכל לקיים הנדר אשר תקבל עליך. ואין הכוונה על נדרי ממון לבד, אך כל דבר טוב אשר יקבל האדם על נפשו לעשות. לאסר אסר לענות נפש, או להיטיב בדרכי המוסר והמישרים קרא החכם נדר, ולז"א שלא יהיה כנדר כמנסה את ה' ואם יעשה חפצו אז יקיים נדרו, אבל צריך שיקיים הנדר תחלה ויבטח בה': (טז) עיין לעיל פ"ז פ"ז: (יח) זכור רעבון בימי שובע. גם זה מוסר נאה, ונאמר כבר כעין זה לעיל פרשה י"ג, ונשנה הנה כמלות שונות: (יט) מבקר לערב מתהפך הזמן מרע לטוב ומטוב לרע כטוב בעיני אהים. ומלת עתך מורה ג"כ מעמד האדם והצלחתו. כמו שמעתיק החכם הרמבמ"ן, בידך עתותי (תהל קח) (אין דיינר וואכט ווייזט זיין שיקזאלן): (כ) יצף שרשו צפה. פי' החכם צופה ומביט מלפנים את אשר יבוא ויכין התחבולות לסדר עניניו כראוי, לכן בימי רע לא יירא רעה:

רמ (א) בני אחר מאשות כו'. בו יורה החכם מדת ההסתפקות והכלכול, שלא יתאוה האדם למותרות ולמאכלי ענג: ומתשוקתך חדל. גם אם נפשך מאכלים תפנוקים תתאוה מנע אותך מהם וכבוש את יצרך: (ב) כי אם תפיק כל זממיך ותבקש למלא כל תאוה העולה על רוחך, מהר תורש ותחסר לחם, ואויביך ילעגו על מחסורך, והמכלה קרנו ברבוי מאכל ומשתה ובתפנוקים לא ירחם איש על עניו: (ג) לא

לָקַת יְחַכְּמֵם וְיַגֵּד קִצּוֹ יֵדַע מִשְׁלֵי תְבוּנָה אִמְרֵי דַעַת
וְאַלְפֵי נָפֶשׁ:

יט (א) בְּנִי אַחֲרֵי מִשְׁאֲלוֹת לִבְּךָ לֹא תֵלֵךְ וּמִתַּאֲוָתְךָ
חֲדָל: (ב) כִּי אִם אֵיפוֹא כָּל מַאֲוַיֶּיךָ תְּמַלֵּא לְחֶרְפַּת
אוֹיְבֶיךָ תִהְיֶה: (ג) לֹא תִתְעַנֵּג בְּמַעֲדַנִּים לִבְּךָ פֶּן חִישׁ קַל
תִּוָּרֵשׁ: (ד) אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם מְעַרְבֵי אֲרֻחוֹת פֶּן תִּדַּל
וּמְאוּם בְּכִיסְךָ אָיִן: (*ה) נְשִׁיכֶם בְּךָ יַפְגִּיעוּ בְּגָדֶיךָ חֲבוּלוֹת
וּבְלָיךְ בַּעֲבוֹט וּקְלוֹנְךָ יֵצֵא לָרַבִּים: (ו) פּוֹעֵל סוֹבֵא לֹא
יַעֲשִׁיר וְאוֹהֵב בָּשָׂר יִתְרוֹשֵׁשׁ: (ז) יַיִן וְאִשָּׁה מַסְכִּלִים לֵב
וְרוֹעֶה זוֹנוֹת יֹאבֵד: (ח) נֶפֶשׁ עַזָּה תַדִּיחַ בְּעָלֶיהָ וְנִמְהַר
לְהַאֲמִין חֲסַר לֵב וְרַבָּה רָעָתוֹ: (ט) שָׂמֵחַ לָאֵיד קָרוֹב שִׁבְרוֹ

ושונה

ביז מאַן זיינעם ענדע פֿערנונפֿט־שפּריכע, אונד פֿערנינפֿטיגע רעדען,
אונד ריכטיגע גרונדזעצע:

יט (א) איין זאהן! העננע ניכט דיינען בעגירדען נאַך, אונ־
טערדריקקע דיינע לײַדענשאַפֿטען: (ב) וואָ דוא דען דיינע
ווינשע אַללע פֿאָללבריגנסט, זאָ ווירסט דוא באַלד שפּאָטט דיינער
פֿיינדע ווערדען: (ג) ערגעצע דיך ניכט אַן קאָסטליכען שפּייזען,
זאָנסט ווירסט דוא באַלד פֿעראַרמען: (ד) לאַס דיך ניכט אין טאוי־
שעריין מיט איינלאַססען, דאַס דוא ניכט באַלד בעטטלער ווערדעסט,
אונד ניכטס מעהר אים בייטעל בעהאַלטסט: (ה) דאַן ווערדען דיך דיא גלײ־
ביגער אַנקלאַגען, דיינע קליידער פֿערפּפֿענדען, דיינע גרעהטשאַפֿטען
דעם וואוכר, אונד דוא זעלבסט דער שאַנדע פרייז געגעבען: (ו)
איין פֿערטרונקנער אַרבייטער קאַן ניכט רייך ווערדען, אונד ווער דאַס
פֿלייש ליבט (ד״ה. דען לעקקערביססען ערגעבען איזט) ווירד פֿער־
אַרמט: (ז) וויין אונד וויבער בטהערן דאַס הערץ, ווער זיך אַן
הורען הענגט מאַכט זיך אונגליקליך: (ח) איינע פֿרעכע זעעלע
(ד׳ה. דער האַלס פֿערווירפֿט אונד ניכטס גלויבט) שטירצט זיך איינס
אונגליק, אונד דער לייכטגלייביגע איזט אונוויססענד, אונד ריכ־
טעט פֿיל עלענד אַן: (ט) ווער איבער איינעס אַנדערן אונגליק פֿראָ־
לאָקקעט, דעססען אונטערגאַנג איזט נאַהע; ווער איינע רעדע ווי־

דערהאָלט,

יולפנא אף הנון נתהכמין ונדעון עד מא לחרתא מלא דמתלא
מלא דחכמתא ויולפנא דנפשא:

יח (א) ברי בתר שאלת נפשך לא תאזול ומן רגתא כליה:
(ב) אן גיר תעבד צבינה דנפשך איך הו הו יעבד צבינה
דסנאא: (ג) לא תחדא בסגיאיתא דתפנוקא דלא חד תרין
תהוא מסכין: (ד) לא תהוי מסבין ורוי וזליל ופקק כד מדם
לירת: (ו) פעלא רויא לא נעתר ודרחם בסרא נארת
מסכנותא: (ז) המרא ואנתתא מפחזין לבא ודמתרבק לזניתא
נאבד: (ח) נפשא חציפתא תאבדי מרה ודמהימן ביעגל חסיר
רעינא הו דמהבל נפשה וסגי בישתה: (ט) דהדא על בישתא
נהוא

תפנק לכך במעדנים. כי המרגיל נפשו בתפנוקים יקרים, יוציא עליהם כסף רב, וכוהג מנהג זה, כמה פעמים יורש וכיסו יורק: (ד) לא תכלה הונך כו'. הכונה לא תשית ידך עם בני ענג, עושים כל ימיהם כחגים, ועורכים ארוחות ומשתאות, והולכים וקוראים לרעיהם, וככה יעשו כל הימים בית איש יומו, היום בזה ומחר באחר, ככה יקיפו ימי השבוע במשתה וארוחות. אך מה אחרית הארוחות האלה, המה מריקים שקיהם, והכסף אזל מכלי, ואיש לא השיגה ידו, והוא מחויב לשלם חטיבה מול חטיבה, ואין לו, יעביט כל בגדיו וכליו וכל אשר לו, וסוף סוף יהיה ללעג ולקלס, זה תוכן כוונת המקראיה לפי נוסח היונית. ובארמית קצור בלשון. ומלת ופקק ל' צמות, תאלמנה שפתי שקר ת' ותתפקק. (ו) פועל סובא, שכור לשתות יין. ודבר הכתוב בהווה, כי דרך הפועלים והשכירים להשתכר: ואוהב בשר. לאו דוקא. אלא כל תענוגי המותרות כולל בשם בשר. לפי שגם הוא מותר על מזונות הטבעיות מפת ולפת וירק ופרי: ולפי נוסח היונית סוף המקרא ובז למצער מהר יורש: וזה מתישב ג"כ לראשו. כי על כל כוס וכוס לבדו ידמה השכור מעט הוצאתו, כי ערכו מצער וכוס לכוס אחת לאחת למצוא לחשבון: (ז) יין ואשה כו'. הוא מקרא מלא זנות ויין ותירוש יקחו לב (הושע ד): (ח) נפש עזה. כתרגומו נפשא חציפתא איש חציף ומעיז לכפור הכל, ולא יאבה, ולא ישמע לכל דבר. ולא יאמין בכל; מדיח עליו רעה. וכן הפכו הנמהר להאמין בכל הוא חסר דעת, ע"ד פתי יאמין לכל דבר, והקל להאמין משחית נפשו, ורבה רעתו לאחרים; כי הוא נקל להתפתות מאנשים נוכלים ורמאים,

ושונה דבר חסר דעת: (י) אל תשנה דבר ולא יחסרך
איש: (יא) עם אוהב ועם שונא לא תרבה דברים ואם
לא יחשב לך עון החרש: (*יב) לא תוציא פיך כל־אשר
ידע לבך: (*יג) מסדר בית שכנך לא תספר ולא תתחקה
על דרכו: (יד) כי שומעך ישים דברך אל לבו ואחר גבך
בוז יבוז לך: (טו) שמעת דבר בלבבך ימות הרגיע כי
בטנך ממנו לא תבקע: (טז) אויל יעבר שמועה יחבל־
לו כחבלי אשה הרה מיעלה: (יז) חץ תקוע בירך שמועה
בלב כסיל: (יח) הוכח את עמיתך אולי לא עשה ואם
עשה אל יוסיף: (יט) הוכח את עמיתך אולי לא דבר

ואם

דערהאלט, איזט אונווישטענד: (י) ערצעהלע קיין געריכט נאך
(פאן היירן זאגען), זא ווירד דיך ניהמאנד טאדלען: (יא) וועדער
געגען פריינד נאך פיינד זייא טוואצהאפט, אונד וואו עס קיינע זינדע
איזט (ד"ה. דיא אפפענבארונג דעס געריכטס יענם קיין פארטהייל
בריגנט) זא שווייגע: (*יב) דער אונד אוז ניכט אללעס הערויט
זאגען וואס דאס הערץ וייס: (*יג) ערצעהלע ניכט נאך, וויא עס
ביים דיינעם נאכבארן צוגעהט, אונד בעקימערע דיך אום זיינער
הייזליכען ווירטשאפט ניכט: (יד) דען דער דיך צוהערט מערקט
וואהל אויף דיינע ווארטע (וויא זעהר מאן זיך פאר דיר אין אכט
נעהמען מוז), אונד זאבאלד דוא דען ריקקען ווענדעסט, פעראכטעט
ער דיך (וועגן דיינער שוואצהאפטיגקייט): (טו) האסט דוא וואס
געהערט, לאס עס איט דיר שטערבען, זייא נור געטראסט, דוא
ווירסט ניכט דאפאן בערסטען: (טז) דען אונוויססענדען מאכט
איינע געהערטע נייאיגקייט שמערצען, וויא איינער גבעהרערין דאס
קינד: (יז) וויא איין פפייל אין דער היפטע, זא שמערצט דעם
טהארען איינע אנפערטרויעטע רעדע: (יח) שטעלע דען פריינד
צור רעדע (ווען דוא איהן אין פערדאכט האסט), פיעלייכט האט
ער דיא טהאט ניכט פעראיבט, אונד האט ער עס עטוואס געטהאן,
דאס ער'ט ניכט ווידער טוהע: (יט) שטעלע דען פריינד צור רע־
דע, פיעלייכט האט ער דאס ווארט ניכט געשפראכען, אונד האט

ער

להוא תברא ודתנא מלתא הסיר רעינא: (י) לעלם אל תתנא מלתא ואנש לא נחסרך: (יא) כרחמא ובסנאא לא תרגל ואן אית לך הטהא בעי עליהון ולעלם קרצא דאנשא לא תאכול: (יד) דלא מאן דשמע נסניך ואיך סרוחא נחשבך: (טו) שמערת מלתא תמותי בלבך לא הורת גארא דתבזיעך ותפוקי: (טז) מן קדם מלתא מחבל סכלא איך דמהבל ילדתא מן קדם עולה: (יז) איך גארא דמהא בחרותה דגברא הכנא מלתא במעוהי דסכלא: (יח) אכם רחמן דלא נעבד דביש ואין עבד דלא נוסף: (יט) אכם קרבן דלא נאמר ואין אמר

המסיתים ומדיחים אותו לכל דבר רעה אך הישר והנכון הוא אשר ישקול כל דבר במאזני שכלו, ויבחין כפלס תבונתו בין אמת ובין שקר: (ט) שמח לאיד, זולתו, קרוב שברו. ע"ד בנפול אויבך אל תשמח כו'. ושונה דבר. פי' שמע דבר ושונה הספור ההוא לספר אותו לאחרים, הוא חסר דעת, כי המרבה דברים וספורים בכל שמועותיו אשר שמע מבלי הבחנת על אמתתם הוא פתי: (י) לא תשנה כו' ולא יחסדך איש לא יחרף ויגנה אותך, כי ע"י ספור השמועות ירבה אדם שונאים לנפשו, ומהם תצא מחלוקת ומריבות ושנאת חנם: ויש רוצים להעתיק. לא תשנה דבר פעמים כי באמת יודע: המספר דבר ולא ייטב בעיני שומע ישנה לספר אותו ויחשוב כי בזה יושר הדבר, ואינו כן, כי דבר ישר בפעם הראשון יוקר, ואם לא ישר הוא, הרי זה ככלב שב אל קיאו: (יא) ואם לא יחשב לך עון. פי' כי יש דבר שמועה אשר ראוי לגלות לאשר לו, כדי שידע להשמר, בעוד יש עת כי אז השתיקה און, אבל אם אין תועלת לזולתו בדעתו את הדבר אשר הוגד עליו אם לטוב ואם לרע אז השתיקה יפה מדבורו: (*יג) מסדר בית שכנך כו'. פי' לא תספר מנהגו מושב ביתו מאכל שלחנו ומעמד משרתיו כה וכה אכל וכה וכה עשה כמנהג בוערים בעם בשיחתם. ולא תתחקה, לא תחקור ותשאל על דרכו ומנהגו בביתו וכאשר לו. כמו ועל שרשי רגלי תתחקה (איוב כד). וזה כוונת מתרגם ארמית. ולעלם קרצא דאנשא לא תאכול, כי על פסוק ולא תלך רכיל בעמך ת' אונקלוס לא תיכול קורציהון, וזהו רכילות ולה"ר: (יד) כי שומעך ישים דברו אל לבך, ויראה כי בעל לשון הרע אתה והולך רכיל, ישים אל לבו להזהר, ואף כי בעת דברך שאין יקשיב וישמע ויצדיק דבריך, אך בהפכות שכמך ללכת מעמו רוח אחרת אתו,

ויכוין

ואם דבר אל ישנה: (כ) הוכח את עמיתך כי הולכי רכיל
רבים ואל יאמין לבך לכל דבר: (כא) יש חוטא ולא מלבו
ומיעורת ולא מדיעתו: (כב) הוכח לרשע ואחר תיגש
ובקצפך אל תבהל: (כג) תורת אל חכמה ויראת יי תבונה
נוצר אלה משכיל: (כד) אין חכמה במזמות רשע ולא שכל
בנכלי מרמה: (כה) יש ערום ליועל עלילות ברשע
כנער ינקי חטא: (כו) יש נבער מדעת בלי חטא ורב מדע
וחוטא: (כז) טוב מעט תבונה ותם לבב ממדע רב
ורשע: (כח) יש מתראה מך מטה ראשו ורוח נשברה
וקרבו מלא נבלים: (כט) מטה פניו מבנייע רוחו ובמקום
לא נודע ישר יקרא: (ל) והוא באפס כח יעצור רשעו

וימצא

ער עט גטאהן, דאס ער'ס ניכט ווידרהאלע: (כ) טטעלע דיינען
פריינד נור רעדע, דען אפט איזט'ס פרוייאדונג, אונד גיב ניכט
יעדר רעדע גלויבען: (כא) אמן קאן פעהלן אהנע פארזאן, אונד
אונרעכט אהנע פארוויסטען טוהן: (כב) איברפיהרע ערשט דען
אונגרעכטען, דאן שטראפע; אונד איבעראייע דיך ניכט אין דיי-
נעם צארן: (כג) קענטניס איס געזעץ גאטעס, איזט וואהרע וויי-
הייט, אונד דיא פורכט גאטעס פרשטאנד, ווער זיא בעאבאכטעט
איזט פרנינפטיג: (כד) ארגליסטיגקייט איזט ניכט ווייזהייט, אונד
איינטריגיטע אנשלעגע זינד ניכט קלוגהייט: (כה) אמנכר איזט לי-
סטיג, אום שאלקהייט אויסצואיבען, איין אנדרר איזט אייגפעלטיג
אבער אונשולדיג: (כו) אמנכער איזט אונוויסענד אונד פאן זינדען
פרייא, אונד אמנכער האט פיל שטראפזין אונד איזט איין שאלק:
(כז) בעססער ווענינ פערשטאנד אונד אויפריכטיגעס הערץ, אלס
רייך פארשטאן זיין אונד רוכלאז: (כח) אמנכער נייגט זיך דעהאיי-
טיג, איט גבייגטעם קאפף אונד נידרגעשלאגנעם געזיכטע, אונד
דאס הערץ איזט פאלער טיקקע: (כט) ער געהט געביקט
אייכהער איט דעהאווהט, אונד וואו אמן איהן ניכט קעננט, ווירד
ער פיר איינן רעכטשאפנען אמן געהאלטן: (ל) האלט אונפראזאגען
זיינע באזהייט איין, זא באלד ער אבר געלעגענהייט פינדעט נייגט ער
זיא:

אמר דלא נתנה: (כ) אכס רחמן מטול דכמרה זבנין הוא מאכל קורצא סריקא ולא לכל מלא נהימן לבך: (כא) אירת גיר דחטא ולא מן לבה ואית דמתתקל ולא מלשנה: (כב) אכס בישא דלסגיאא טלס ולא לכל מלא תהימניוהי: (כג) מלא דנביותא סכל חכמתא דחלתא דמריא ודחלתא דאלהא הי הי חכמתא: (כד) לית חכימא דביש ולית תרעיתא דחטיא דסכולתנותא: (כה) אית ערימותא דבריא חטהא ואית סבלא דחסיר חטהא: (כו) ואית חסיר מדעא דמתפצא מן חטהא ואית יתיר מדעא דחטא: (כז) אית ערים דצבא למדגלא ומתעקס למגלו דינא: (כח) אית דמתחזא איך מכיכא ואיך תביר נפשא וגו לבה מלא נכלא: (כט) אירת דמרכין אפוהי ומתר גא בישתא ובאתר דלא ידיעין ליה קרין ליה כאנא: (ל) אית מטול דלית ביה חילא מתכל מן דלמחטא ואין משכת ליה

ויבוז לך על ספורך: ולא יאמין אותך על ענייניו. וכת"א ואיך סרותא כאשכונך, כפגר מופרח ישכב הולך רכיל: (טז) אויל עבר כו'. המשל הזה כאות אחד לענין, כולד בבטן אשה הרה מלאו ימיה ללדת, יסבב לה צירים ותבלים עד צאתו, כי אין מעצור לכסיל בהיותו מעבר שמועה אין לו מנוחה עד אשר יסיתנה: (יז) הוכח את עמיתך. אם שמעת עליו דבר לאמר כה וכה עשה לך אל תמהר להענישו, אך התוכח בו תחלה וקרא לו ופתח את פיו, הנה שמעת עליך כי כה וכה עשית לי, ושמע מה יענה לך, כי אולי שקר ענו בו והוא לא עשה. ואף אם אמת נכון הדבר, הזהיר בו כי לא יוסיף, כי טוב לכבוש את אויבו בדברי רצוי מהככם עמו בדין ובמשפט: וכת"א אכס, הוא ל' ווכוח ותוכחה, אל כאפך תוכיחני (תהל' ו) ת' תכסין: (כא) יש חוטא כו'. גם זה כתיכת טעם לדבריו, כי לפעמים ירע אדם לזולתו בלי כוונה, רק בשגגה או בטעות בדמותו לטוב ונהפך לרע שלא מדעתו: (כב) הוכח לרשע. הודע אליו חטאתו תחלה ואם איננו מודה ועוזב אח"כ תקרב לענש. ובלשון ארמית אכס בישא דלסגיאא טלס, פי' אשר הרבה לעול אותך, ולאיש כזה אל תאמין לכל דבריו, אף אם יבטיח לך שלא יוסיף, כי המועד לרשע לא יוכל לסור מרשעתו: (כד) אין חכמה כו'. אחרי אשר חייב הצודק שולל סותרו. כי מזמות הנוכלים והחרוצים להרשיע, אינם חכמים באמת כ"א רמאים, ומה גדלה טעות האנשים, בראותם

וימצא לו יבאיש ויהפיר: (לא) בחזות אפים נודע גבר ומראה עיניו יגיד מחשבתו יגנה: (לב) מראהו ולבושו יוכיחו על מעשיו צחקו והלוכו יעידו מה משפטו:

כ (א) הוכח לץ לא טוב ולהלל איש לא לו תהלה: (ב) מוכיח בלא עתו לו החריש חכם יחשב: (*ג) טוב הוכיח עמיתו בפיו מנשא שנאתו בלבבו: (*ד) מודה חטאיו מלבו מציל מכניעה נפשו: (ה) שופט מעול משפט סריס מענה נערה אשר הפקדה אתו: (ו) יש מחריש חכם יחשב ומרבה דברים ישנא: (ז) יש מחריש כי אין בפיו מענה ויש עוצר מענהו לעתו: (ח) נבון מחריש ונוצר עתו ופתי נמהר בדבריו ולא יחיל: (ט) נטל כבד מרבה דברים

ומתקשה

זיא; (לא) אן דער איננע ערקעננט מאן דען מאן, אונד דאס גע־זיכט צייגט זיינע געזיננונגן; (לב) גבערדן אונד קליידונג בווייזען אויף זיינע האנדלונגען; דאס נאהגלייגענדע לאכען, אונד דער גאנג אייכנעט מאנכעס צייגען אויף זיינען קאראקטער;

כ (א) אונציטן אינט עס איינען טפעטטער טטראפען, אדר דען ריהמען, דער קיינען פרדיהנט: (ב) מאנכע טטראפע גע־טיהט נור אונצייט, אונד טהעטע ווייזליכער ווען ער טוויגע; (*ג) בעסטער איזט'ס פרייא טטראפען, אלס איננרליך גראלל נאכ־טראגען; (*ד) ווער איבר זיינע פעהלר איין פרייעס געטטענדניס אבלעגט, ערשפארט זיך דעמיהטיגונג; (ה) דער ריכטער וועלכער גוואלטטעהטיגקייט אים געריכטע איבט, גלייכט איינעם פרשניט־נען, דער איינע איהם אנפערטרויעטע יונגפרויא טענדען וויל; (ו) וועך טוויגט וירד פיר וויזע געהאלטען, ווער פיל טוואלט, געהאסט; (ז) מאנכער טוויגט וויל מאנגעל אן אנטווארט, איין אנדרר שוויגט ביז צו איינער טיקליכען צייט; (ח) דער פער־נינפטיגע בעאבאכטעט דיא געלעגנע צייט, דער טווענער אבער קאן זיא ניכט אבווארטען אונד איילט איהר פאר; (ט) ווער פיל רעדט וירד אונגערטרעגליך, אונד ווער זיך געשפרעך הערדטן וויל

(ד"ה.

ליה למבאשא מבאש: (לא) אית דמן חזוא דאפוהי פרש ליה גברא ומן קבול ידע ליה חכימא: (לב) חזוא דגברא מחוא עבודוהי ופסעתיה דבר אנשא מסהדן עלוהי:

כ (א) לית ליה טיבותא למאן דמכס לעולא ומשתבח מן בר דלא ולא ליה למשתבחו: (ב) אית מכסנותא דלא יאיא ואית דשתיק והו חכים: (ג) טב הי מכסנותא בפומא מן דלמנטר סניא בגו לבא: (ה) מתרגרג מהימנא למדמך עם בתולתא הכנא מאן דעבד דינא באולצנא: (ו) אית דכד שתיק מתחשב חכימא ואית דמסתנא בסוגאא דשועיתה: (ז) אית דממלל איבא דלא ולא ליה לממללו: (ח) גברא חכימא נטר עדנא וגברא עולא ומרחא לא נטר עדנא: (ט) אית

דבסוגאא

איש מעריס וידיו רב לו במזמות מרמה להונות אנשים, וקוראים אותו חכם, ואין זה חכם אבל ערום ונבל: ות"א אמר לית חכימא דביש, והוא משפט מתהפך ויאמר צודק אין רשע חכם: (כה) יש ערום כו'. חכמים להרע כזה ימצא הרבה, אשר פונים חריפות תבונתם לרמות האנשים, והיטיב אין אותם. ולעומתו נער נקי מחטא, כי הוא איש תם ולא ידע רע: ולכן ימצא לפעמים: (כו) נבער מדעה וצדיק, ואיש רב מדע לו אבל מסבב מדעו להרע, ואם תשאל מי משניהם טוב? יאמר: (כז) טוב זה אשר מעט תבונה לו ולבו תמים, מאיש רב מדע ולבו רע כן הוא לפי נוסח היונית. ובארמית כתוב ואית ערום דנכא למדגלא פי' לכזב ולשקר. ומתעקש למגלא דינא. יודע בתחבולות ערמה להצדיק דינו אשר לו עם זולתו (ער פֿרדרעהט אַוועט אום זיינן פראָנעס צו בעשעֱניגן): (כה) אית דמתחזא איך מכיכא. גם זה מין מנוכלים, ידכה ישוח ומשפיל נפשו מראה טלפיו כחזיר ולבו כנחש: (כט) וכן איש נוכל כזה, ראשו מטה לארץ, ועושה עצמו אינו רואה ואינו שומע, ומתחפש עד שבמקום שאין מכירים אותו ישימוהו לצדיק וישר: (ל) או מחסר כח ימנע מרשע, ותחריה לגנב נפשיה לשלמא נקט. ולעת תמצא השיגה ידו להרע, יראה כל רשעתו: (לא) ואחרי הודיעו מיני הרמאים יתן סמנים להכיר בהם בני אדם. והם ה' סמנים, קוי פניו, מראית עיניו, לבוש, והלוך, ונחוק. והסמנים האלה הם אמתיים, אך צריך התבוננות רב מי שיבינם. ואמת הוא אם יעשה הערום כל מיני תחבולות לזייף גלוייו, בכל זאת נכר הוא, מתמונות פניו, מהבטת עיניו, כי

הערום

ומתקניה בדבריו ישנא: (י) מרבה דברים מרפה בזבים
ומרים נפשו קלון אחריתו: (יא) משליך אבן מפריח צפרים
ודברי נרגן מפריד רעים: (*יב) הופך במוסר לבו פורק
על מנפשו: (*יג) יש נזק נהפך למשכרת ומשכרת תהפך
למחסור: (יד) יש קונה דבר במחיר מעט ואחר ישלם
שבעתים: (*טו) יש מתן ללא יועיל ויש יפיק פרי
שבעתים: (טז מתת כסיל לא תרצה כי עיניו על גמול
שבעתים תצפינה: (יז) מעט יתן ורב מחסד וכדורך בגת
יקרא בקול גדול: (יח) היום נשה ומחר נגש וכל נדבתו
קלון וחרפה: (*יט) במתק שפתים יתן נדיב ייטיב וקילו
כל ישמיע: (כ) אמר סכל חסרתי רעים ואין גומל על
טובתי: (כא) גם אוכלי לחמי דורשי הותי עד מה תרבה
חרפתו:

(ד"ה. רעכט בהאלטען) ווירד געהאסט: (י) פיל רעדען געוועהנט מאן
פאן זיגען, אונד זעלבסטערהעבונג ברינגט פעראכטונג: (יא)
ווער איינן שטיין נאך פאגעלן ווירפט פערשייכט זיא,
זא טרעננען פערלייאדרישע ווארטע, פריינדע: (יב) ווער
דורך שטראפע זיך בעססערט, ענטלעדיגט זיך פאן איינם יאכע:
(יג) מאנכער שאדען ווירד צום געווין, אונד מאנכר געווין צום פערלוסט:
(יד) מאן שאפט זיך מייגע זאכע, מאנכט מאהל וואלפייל אן, אונד
אוז עט הערנאך זיבענפעלטיג בצאהלען: (טו) עס גיבט גאבען דיא
קיינן נוצען פערשאפפען, אונד אנדרע דיא זיבענפעלטיג פארטהייל
ברינגען: (טז) דעס טהארן גאבע מיזט אוכאנגענעם, דען ער בליקט
מיזאור אויף זיבענפעלטיגע פערגעלטונג: (יז) וועניג גיבט ער אונד
פיל ריקט ער אויף, אונד שרייעט עס אויס וויא איין ווייגטרעטער:
(יח) הייטע לייהט ער אונד מארגען פאדערט ער עס ווידר, זיינע
וואהלטהאטען זינד נור שמאך אונד שאנדע: (יט) דורך זיסע
ווארטע מאכט דער פרייגעביגע זיינע גאבע אנגענעהם, ער איבט
וואהלטהאטען אהנע עס זיך פערלויטען צו לאססען: (כ) דער טהאר
קלאגט: איך פערלאר'ט אן פריינדען; ניעמאנד דאנקט מיר מיינע
וואהלטהאטען; (כא) אויך דיא איין בראדט עססען, זאגען איין
אונגליק:

דפסוגאא דשועיתה מסתנאא ודמתגיאאא נסתנון חיוהי: (י) אית מדם דלבישתא הי דגברא ואית שועיתאא דלהוסרנירה: (יא) איכנא דתשדי כאפא בעופאא תפרחיוהי הכנאא תובד רחמתא דרחמך דשררא ולא תשכחיוהי: (יד) אית דסגי יזיף איך זעור ופרע ליה חד בשבעא: (טז) מוהבתא דסכלא לאא שייא ליה מטול דעינוהי חד בשבעא סימן לפורענותא: (יז) זעור יהב וסגי מחסר ופתח פומרה וממלל דביש וסרב: (יח) יומנא מוזף ומהר תבע וגביתה גביתא היא דפורענותא, אילין דהיכנא איתהון לאלהא ולבני אנשא סניאון אינון: (כ) סכלא אמר לית לי רתמאא ולירה טיבו לטיבותי: (כא) אכלי לחמי

איך

הערום ע"פ רוב, לא יוכל להביט בפני עמיתו כי ידבר בו, גם מלבושיו ופסיעות רגליו מעידים עליו. וכן שחוק הערום הוא בשקר, כי ידחוק עצמו לשחוק בגלוי שניו, ולבו בל עמו. אך לב מבין צריך שיהיה האיש אשר יכיר כל אדם מפרצוף פניו (פִּיזִיאָנָאמִיא). ואמר חכם אחד „הוה ערום כְּנחוש ואמון כיונה". כי בראשון יתבונן ערמת הנוכל ובשני יישר נפשו לישרים. והנה אף שדבר החכם במקום הזה מהכרת פנים, בכָל זאת לא נמצא המאמר המובא בגמ' בשם בן סירא (סנהדרין דף ק) זלדקן קורטמן עבדקן סכסן. וזה לי לישועה, כי אין זה ספר בן סירא אשר עליו אמר רבי יוסף (שם) אף בספר בן סירא אסור למקרי:

כ (ד) מודה חטאיו כו'. המאמר הזה נכון מאד, כי המודה לחבריו, כה וכה עשיתי לך סלח לי, מהר ימחול, וישוב להיות כבראשונה, והמודה בקנס פטור, ואיננו צריך בכיעה רבה שימחול לו. אבל הממתין עד שיחרה עליו המעוול, ויתבעהו לדין, אז צריך בכיעה רבה, שיבקש ויתחנן לו שיסלח לו: (ה) סרים מענה כו'. ידוע הוא מנהג מלכי בני קדם לשים סריסים שומרי בית הנשים, (ומעשה אחשרוש יוכיח) ומה גדול עונש הסרים אשר יענה אחת מן הבתולות אשר הוא הושם שומר עליהן. וכן הושם השופט על המשפט לעשות משפט צדק, ואם יעות משפט הוא נדמה בכל וכל לסרים מענה בתולה, והמשל כאות מאד: (ז) כי אין בפיו מענה. אם הוא כדבר אשר ידע ואשם, ולא ידע מה יענה, לפי שאמת הוא שחטא, ולא ידע במה יתנצל על פשעו, או שהדבור הוא בחכמה ולבו ריק, והוא חסר דעת, ואין לו תשובה כדבר שאלה כנדון ההוא. ויש יודע להשיב, אך ישמור עת הנכון לתשובה. והוא

חכם

חרפתו: (*כב) מוקש הגל קט ומוקשו ומוקש לשון יהבל
נפשו: (כג) מים על אבן חלק לשון כסיל בין נבונים:
(כד) מאכל תפל בלי מלח דבר דבר בלא עתו: (כה)
דבר חכמה בפי סכל נשחתה כי בלא עתה ידבר: (כו)
גם בהגית פי כסיל תבונה סר טעמה כי משפטה יסלף:
(כז) יש ברשו ימנע מחטא ומך ערכו נצל מנסיונות:
(כח) יש אובד מפני בשתו ומכלמת פניו ישחת: (כט) יש
מבטיח מפני חרפה וקנה לו שונא חנם: (ל) אין רע
כאיש כזב ורבה היא בפי אוילים: (לא) טוב גנב מאיש
כזב ושניהם ילבשו בשת: (לב) אחרית פי כזב מארת
בבוז ובחרפה יאבד: (לג) פי חכם תצליח דרכו ופי
משכיל

אונגליק: וויא מאט ווירד זאלכער פרשפאטטעט: (כב) איין מאני
טטאט איט דעם פוטע איזט פאן זייכטם טאדן, איין מאני
טטאט איט דער צונגע אבער גרייכט צום פערדערבען: (כג) וויא
וואסר אויף איינן גלאטטען שטיין, זא דעט טארן רעדע אונטר פרי
שטענדיגן, (ד"ה. זיא זינד פאראיבערגעהענד אהנע דאס מאן דארי
אויף אכטעט): (כד) אונצייטיג גשפרעך איזט וויא אונגזאלצנע שפייזע;
(כה) ווייזהייט אויס דעם מונדע דעט טארען איזט פערווערפליך,
דען ער זאגט זיא ניכט צור שיקליכען צייט: (כו) וועם ער אויך
וואס פרנינפטיגעס שפריכט האט עס דאך קיינן גשמאק, דען ער
טרעגט עס אונגעהעריג פאר: (כז) מאנכער ווירד דורך ארמוהט
פאן זינדן אבגהאלטען, אונד זיין שטיללעט לעבען איזט קיינע פערי
זוכונגען אויסגעזעצט: (כח) מאנכער זעטצט דאס לעבען אום דער
שאנדע ווילען, אונד ריכטעט זיך צו גרונדע אום איינער שאאם
ווילען: (כט) מאנכר פרשפריכט דעם אנדרן עטוואס אויס שאאם,
אונד מאכט איהן זיך אונגעהטיגר ווייזע צום פיינדע: (ל) ניכטס
שענדליכער אלס איין ליגנר, איס מונדע דער לאסטרהאפטן ווירד
דיא ליגע בטטענדיג געפונדן: (לא) ליבער איין דיב אלס איין ליגנר,
דאך ביידע ערלאנגען שאנדע: (לב) דאס ענדע איינעס ליגנרס איזט
פלוך, איט שפאט אונד פראכטונג ווירד ער פערניכטעט: (לג)
דעט ווייזן אונד בעפערדערט איהן צום גליק, אונד זיינע האנד

איך שועא דכאפא אלא אכותידה נמיקון עלוהי: (כג) איך מיא דאשידין על שועא דכאפא הכנא לשנא דעולא בירת זדיקא: (כד) איכנא דלא משבהא אליתא דמתאכלי דלא מלתא הכנאמלת דמתאמר דלא בערניה: (כה) בפומה דסכלא תתקלי מלתא מטול דלא אמר לה ביערנידה: (כו) אית דמתפלט מן הטהא מטול צריכותה מנו הנא דהוא זדיקא ויעל עותריה מתנניח: (כח) אית דמזבר נפשיה מן בהתהא ומן כוסי איפוהי גמר: (כט) אית דמן בהתתרה מתכל הבירה וקנא לידה סנאאה מגן: (ל) מרכב דביש כאנשאה כרבותא ובאנשא דסכלא בגיאא הי: (לא) מתרגרג למגנב אף למכרבו ותרתיהון אורהתא בהתתא נורתין: (לב) מטול דהרתה גיר דבר אנשא כדבא ללוטתא ובהתתה עמה תאבדי: (לג) מלא מתלא

חכם ויודע לערוך דבריו לפי עת ומקום ותכונה. כי אותות החכם הוא אשר יודע עת לדבר ועת לחשות, והכל יפה בעתו: ודברי המתרגם הארמית בפסוקים האלה קצרי הבנה: (יא) משליך אבן, כין חברת צפרים מפריחים, כן דברי איש הולך רכיל ולשון הרע, מבריח חברת רעים: (יג) יש נזק כו'. הענין הזה יקרה עד למרבה ע"י נזק יולד לפעמים רוח, וע"י רוח יקרה נזק. והפסוק שאחריו מבאר הענין הזה יותר: (יד) יש קונה דבר במחיר מעט כו'. יתכן לפתור אותו על כמה אופנים, יש קונה חפץ גרוע שבור וחרס, וישמח כי קנה אותו בזול ויתקלקל בכל עת, וצריך שיוציא עליו דמי התקון כפלים חדשי' שויו. ואלו היה קונה הדבר הזה מחדש, לא רבתה כסף מקנתו מאשר יוציא על הישן ומקולקל. והמפורסם: כל דבר זול יקר וכל דבר יקר זול: וכן יש לפתרו על שיקנה אדם שם והתמנות (רחנג. אוכר טיטעל). ומקנת שם הכבוד הזה בדמים מעטים, אך צריך אח"כ הוצאות רבות כדי שיתנהג על פי מדות הכבוד הזה, בבגדיו, במשכנו, במאכלו ובמשתהו, וכדומה לזה, לקיים כבודו: ויש לפתרו ג"כ לפעמים יקנה אדם חפץ גנוב ואבוד בזול, ונודע הדבר וצריך שישיב חפץ ההוא לבעליו חנם ולפעמים יתחייב עוד קנס מדוע קנה אותו. וכלם מתישבים ונכונים. ומלת ואחר, כמו ואחר כג"ש יוסף: (טו) יש מתן ללא יועיל. לפ[...]ים יתן אדם שלא כראוי, או שלא יתן להצרך די צרכו, או שלא בזמנו ולא הועיל בנתינתו מאומה, או שיתן לבעל כפוי טובה, והתכאים

רבו

מַשְׂכִּיל לִפְנֵי גְדוֹלִים יַנְחֶנּוּ: (*לד) נָר נִירוֹ יַרְבֶּה אֲלֻמָּתוֹ
נְשׂוּא חֵן בְּעֵינֵי שַׁלִּיט יֵיטִיב עָוֶל: (לה) מֹהַר וּמַתָּן מְכַסֶּה
לָעֵינַיִם וְרֶסֶן לִשְׂפָתַיִם לְהַשְׁבִּית מוּסָר: (לו) חָכְמָה
נִסְתָּרָה וְאוֹצָר טָמוּן מַה יּוֹעִילוּ גַּם שְׁנֵיהֶם: (לז) טוֹב
יִתְחַבֵּא הָאֱוִיל בְּאִוַּלְתּוֹ וְאַל חָכָם בְּחָכְמָתוֹ:

כא (א) בְּנִי חָטָאתָ חֲדַל בַּקֵּשׁ עַל הָעוֹבְרוֹת וִיכֻפְּרוּ לָךְ:
(*ב) בְּרַח לְךָ מֵעָוֹן כְּמִפְּנֵי נָחָשׁ אִם תִּקְרַב אֵלָיו
יִשְּׁכֶךָּ: (ג) שִׁנֶּיהָ שִׁנֵּי אַרְיֵה נֶפֶשׁ אָדָם הוֹכֶלֶת: (ד) חַרְבָּה
חֶרֶב פִּיפִיּוֹת אֵין מָזוֹר לְמַכָּתָהּ: (ה) עֹשֶׁק וְעָוֶל יְרוֹשְׁשׁוּ
וְיַהַרְסוּ אַרְמוֹן גֵּאִים: (ו) שַׁוְעַת עָשׁוּק מִפֶּה לָאֹזֶן וְלִפְנֵי
שׁוֹפֵט הָאָרֶץ תַּעֲלֶה: (ז) שׂוֹנֵא תוֹכַחַת אִישׁ בְּלִיַּעַל וְאוֹהֵב

מוסר

צונגען באהנען איהם דען וועג צום איינגאנג בייא גראָסען: (*לד)
ווער זיין אקקער פלייסיג בעארבייט פערגרעסערט זיינען קאָרנהויפען,
ווער בייא דען גראָסען אנגעזעהן איזט, מאכט מאנכע אונגערעכטיג־
קייט גוט: (לה) געשענקע אונד גאבען בלענדען דיא אויגען, אונד
זינד איין צוים פיר דען מונד, דאס מאן ניכט שטראפען קאן: (לו)
פערהאָלענע ווייזהייט אונד פערגראבענע שעצע — וואָצו ניצען ביידע?
(לז) בעססער דער טהאָר פערשטעקט זיך מיט זיינער טהאָרהייט, אלס
דער ווייזע מיט זיינער ווייזהייט:

כא (א) מיין זאָהן! האסט דו געפעהלט, זאָ פאהרע ניכט
פאָרט, ביטטע גאָט פיר דאס פערגאנגענע, זאָ ווירד ער
דיר פערגעבען: (ב) פליהע פאָר דער זינדע וויא פאָר איינער
שלאנגע, דען נעהערסט דו דיך איהר, זאָ בייסט זיא דיך: (ג)
איהרע צעהנע זינד לעווענצעהנע דיא דעם מענשען דאס לעבען רוי־
בען: (ד) וויא איין צווייאשניידיג שווערדט איזט דיא זינדע, איהרע
וואונדע איזט אונהיילבאר: (ה) געוואלט אונד אונרעכט מאכען צום
בעטלער, אונד צערשטעהרן דער שטאָלצען פאלעסטע: (ו) דאס
פלעהן דעס אונטערדריקקטען, געהט פאָם מונד צום אָהר, אונד
דרינגט צום וועלטריכטער היניין: (ז) ווער שטראפע האססט
איזט ניעדערטרעכטיג, דער גאָטטעספירכטיגע אבער, קעהרט זיך

דאראן

מתלא דחכמתא איך זעורא נחוא נפשיה ועבדא חכימא
נשתלט ברורבנא: (לה קורבנא ושוחדא מכהתין עינא
ומסכרין פומא ומבטל מבסנותא: (לו) חכמתא טמירתא
וסימתא דמטשיא מנא הנינא אית בתרתיהון: (לז) טב הי
גברא דמטשא סכלותה מן גברא דמטשא חכמתיה:

כא (א) ברי סגי הות עריק מן חטהא ואן תקרב לותה נכתך: (ג)
איך שני אריא הי כדבותא ומחבלא נפשתא דבני אנשא:
(ד) סיפא דתרין פומוהי זגיתא ולמהותה לית אסיותא: (ה) מן
צפרא לרמשא מחרבא מדירא ואפרנא סגיאא עקרא: ו) צלותא
דמסכנא איך דמן פומא לאדנא וקדם דינא דעלמא סלקא: ז)
סנא מבסנותא לגברא עולא ודדחל אלהא תאב מן רבה:

רבו מספר בהתנדב איש, כי לפעמים יועיל פרוטה אחת כראוי בזמנו, יותר ממאה בלא זמנו, וכדומה לזה: (טז) מתת כסיל כו'. יורה כי הכסיל לא ייטיב בתורת נדבה וחסד, אך מצפה להשלום גמול על טובתו שבעה פעמים יותר מכדי מסת נדבת ידו, וכל צדקתו לכבוד עצמו הוא דורש: (יז) מתנתו מעטה וחרפתו מרבה, ומלת מחסד בפיעל כבר התבאר שהוא ל' חרפה ובושה. ומפרסם צדקתו ברבים, כי אין כוונתו לטוב רק להתגדל בה: (כ) אמר סכל כו'. הכילי והנוכל אשר לא יתנדב באמת, רק לתועלת עצמו, אין לו רעים ואוהבים, כי כמו שהוא איננו עושה רק לפנים, כן הם אינם עושים רק לפנים, נראים כאוהבים בשעת הנאתם, ואין עומדים לו בשעת דחקו, לפי ששונאים אותו מצד מעשיו המשחתים ומצד רוע תכונתו ומזגו. ולכן יתרעם הסכל כי אין לו אוהבים ורעים, ולא ישים אל לבו כי הוא מצד רוע תכונתו גורם לזה. ואל ידמה הסכל הכילי ולבו רע, שימצא אוהבים ורעים, כי כן אמר החכם שלפניו, רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן. ואם יבקש אדם חברות ורעות צריך שיתנדב במה שיש לו, והם יתנדבו אליו במה שיש להם. ואם איננו כן, לא יתרעם בהעדר רעים כי מי ישא לו פנים חנם? — (כא) עד מה כו'. דברי החכם הם. כי באמת על איש כזה ישחקו וילעגו אשר יתרעם על דבר אשר הוא הגורם: ודברי ת"א איך שועא דכאפא, פי' כחלק אבן. דבר יפול עליו מהר יתגולל, ואנשים כמוהו ימאסוהו: (ג) מים על כו'. כמו מים על אבן חלק לא יקומו ומהר יפולו. כן

דברי

מוסר ירא יי: (ח) איש מהתל נודע מרחוק וכל יודעיו
יבדלו ממנו: וינזרו: (ט) בונה ביתו בחיל זרים כונס אבנים
לקברו: (י) נטל חול על שכם זקן איש אויל בחברת
נבונים: (יא) רבתי רשע הבל קש נין תקדה בו כלה
יקד יקוד: (יב) ראש ארח רשע על מסבית שש ואחריתו
שוחה עמוקה: (יג) נוצר תורה שליט ביצרו וירא יי לא
יחסר לו כל: (יד) לב חכם מעין נובע ומחשבתו מקור
מים חיים: (טו) לב כסיל סיר נקוב כל ימיו לא יאלף
חכמה: (טז) משכיל מקשיב חכמה יהללנה ויעליה יוסיף:
(יז) כסיל שומע יהתל בה וישליכנה אחרי גוו: (יח) שיח

רשעים

דמרמן: (ח) דער וויצלינג האט איינן אויטגברייטעטן רוף, דיא איהן קעננן כעהאן זיך פאר איהם אין אכט, אונד איידען זייכען אומגאנג: (ט) ווער זיין הויז פאן אונרעכט ערווארבנען גוט בויעט, טרעגט גלייכזאם שטיינע פיר זיין גראב צוזאממען: (י) וויא איינע שווערע לאסט אויף דער שולטר איינעס אלטען, זא אונערטרעגליך איזט דער אונוויססענדע אין דער וייזען געזעללשאפט: (יא) דיא ראטטע דער רוכלאזען איזט וויא איין בהאלטען ווערג, ווען איין פינקליין דארעין קעמט, געהט ער גאנץ אין פלאממען אויף; (יב) דיא באהן דער גאטלאזען איזט אנפאנגס מיט מארמאר געפפלאסטערט, אבער באלד פיהרט זיא אינ'ס גראב; (יג) ווער דיא געזעצע בפאלגט איזט הערר זיינער לײדענשאפטען, דעם גאטטעספירכטיגען מאנגעלט עס אן ניכטס, (ווייל ער ניכט פיל פערלאנגט, אונד אוממער מיט דעם איהם בעשידענען טהייל צופרידען איזט): (יד) דאס הערץ דעס וויזען וועכסט וויא איין פלוטענדער קוועלל, זיין פערשטאנד איזט וויא איין ברונן לעבענדיגס וואסטער; (טו) דעס טהארען הערץ איזט וויא איין געלעכערטער טאפף, ער איזט נור לעהרע אונפאססענגליך; (טז) הערט דער וויזע וואס פערנינפטיגעס זא לאבט ער עס, אונד טוהט נאך הינצו; (יז) דער אונבעזאננענע הערט עס, פערלאכט עס אונד ווירפט עס הינטער זיך; (יח) דאס געשפרעך דער טהארען איזט וויא איינע לאסט

אויף

(ח) חכימא מן לוקבל יְינוהי משתידע ובקא הו כיגל לעולא: (ט) רבנא ביתה בחילא דחברוהי מכניש כאפא ליגרה: (י) איך מסקתא דהלא ברגלוהי דגברא קשישא הכנא תוקפהון דעילא לות נורא: (יא) שבילה דרשיעא תוקלתא הי לה מטל דחרותה גובא הי עמיקא: (יג) דנטר נמוסא אלין יצרה ודדהל אלהא לא נחסר לה מדם: (יד) מרעא דחכימא איך מבוע דמיא נסגא ותרעיתה איך מיא דהיא: (טו) לבה דרשיעא איך גובא תבירא וכל יומי היוהי הכמתא לא יאלף: (טז) מלתה דחכימא שמע לרת חכימא ולרת מורא ועליה מוסף: (יז) ושמע לה סכלא ועליה גחך ורמא לה לחר מן גבוהי: (יח) שועיתה דרשיעא איך טינא יקירא באירהא

וכל

דברי כסיל אינם נכנסים בלב נבון. ואינו חש עליהם, כי אפס הם: (כז) יש בריתו כו. מה יפה המאמר הזה ומה נכונים דבריו, כי כמה וכמה. לו היו עשירים היו מרבים לחטוא, אך בעניים אין לאל ידם. אם להתגאות ולהרע לאחרים, או להשתטף בזמה. ורבות כאלה, ולזה אמר: ואך ערכו מאליו מנסיונות. כי העשיר מסוגל יותר לעשות מה שלבו חפץ, כי הכסף יענה את הכל, וא״כ היא מנוסה בכספו ובעשרו, אם לא יתפתה ע״י לרעות רבות אשר ישנם בידו לעשותם. אבל הרש מבלתי יכלת על הרעות האלה לא יפול תחת הנסיון, כי הנסיון לא יפול אלא באיש יכלת על עשות דבר והפכו: (כח) יש אובד כו׳. כמה אנשים אבדו חייהם על כבוד מדומה, אם לא יראה גבור במלחמה, נוטל את נפשו למען לא יהיה לחרפה, ולוה ואין לו לשלם. או לפעמים, בעד הבטחת דבר ואינו יכול לקיים, ורבים כדומים לאלה מתים, או נוטלים חייהם מפני בושה: (כט) וכן מבטיח אדם לרעו דבר אשר אין יכלת לו עליו, רק מפני שהוא בוש לומר שאין לו יכלת על זה, וסוף סוף ואינו מקיים דבריו, כאלו המובטח נעשה שונא למבטיח על לא דבר: (לא) טוב גנב כו׳. כאשר אמרתי כבר, כי גם הכוזב גנב, אך זה יגנוב כסף או שוה כסף ויש לו תשלומים, ויודעים יותר להזהר ממנו, אבל זה יגנוב דעת, יחלל כבוד ושם, אשר אין לו תשלומים, ואינם יודעים להזהר ממנו: (לד) נשוא חן כו׳. יתכן לפתרו על פנים ומתחלפים לשבח ולגנאי, או לפי שהוא נשוא פנים ונושא חן בעיני השליט ינהלהו ע״פ מדות היושר והצדק, וימנעהו מעשות רשע ועול, ואם עוה לפעמים

רשעים כמשא בדרך ומלל צדיק נעים לאזן: (יט) בקהל
עם פי חכם יבקש ודבריו ישימו לב: (כ) בית הרוס
דברי כסיל ומדעו אמרים אין להם שחר: (כא) חכמה לסכל
כגזר לידיו וסד לרגליו ולחכם חלי פז לראשו ואצעדה לזרועו:
(כב) שחוק בער בקול גדול וחכם בנחת ישחק: (כג) פתי
ירוץ פתאם בית רעו וגבר חכם מתנהל לאטו: (כד) אויל
מציץ מפתח הבית פנימה ויקר רוח בחוץ יעמוד: (כה)
מטה אזנו אחורי דלת רעהו אולת היא לו ובלמה ומשכיל
יבין לאשורו: (כו) דברי פתי שיח סיג בלא דעת ובפלס
משכיל ידבר נבון: (כז) לב כסיל בפיו ופי משכיל בלבו:
(כח) מחרף נבל רשע נפשו היא מחרף: (כט) כבד עצל
משכיל פתי כי לא ידע מה ידבר אתו: כב (א)

אויף דער רייזע, אבר דער וויזען אונטררעדונג איזט אנגענעהם צו הערן: (יט) דער וויזען אונד ווירד אין פֿרזאמ־לונגען גזוכט, אונד אויף זיינע ווארטע איזט מאן אויפֿמערקזאם: (כ) דעס טהרן גשפרעך איזט וויא איין צערשטערט הויז, זיינע קלוגהייט בשטעהט אין זינלאזען ווארטען: (כא) ווייזהייט איזט דען אונפֿרשטענדיגען קעטטען אן דען הענדען אונד פֿעססעלן אן דען פֿיססען, דען וויזען אבער איזט זיא איין צירליכער שמוק, אונד איין פרעכטיגעס ארמבאנד אן זיינער רעכטע: (כב) דער נארר ערהעבט איין לויטעס געלעכטר, דער פֿרשטענדיגע לעכעלט זאנפֿט: (כג) דער אונגעזיטטעטע לויפֿט שנעלל אינס הויז, דער וואהלגזיטטעטע אבער געהט געלאססען: (כד) דער אונגעלעהרטע גוקט דורך דיא טיהר אינ'ס אינערע הינאין, דער בשיידנע אבער בלייבט דרויססען שטעהן: (כה) ווער זיין אהר הינטר דער טיהרע הינ־הענגט, דעם גרייכט עס צור שאנדע, דער פֿערנינפֿטיגע זיהעט אויף דאס אנשטענדיגע: (כו) דעס טהרן גשפרעך איזט איינע אי־טעלע פֿאן אללערהאנד אונערהעבליכען דינגען, דעס קלוגן ווארטע זינד אבגוואגען: (כז) דיא טהרען האבען איהרען פֿרשטאנד אים מונדע, דער וויזען אונד אבר איזט אים פֿרשטאנדע: (כח) ווען דער שאלק דעם רוכלאזען פֿלוכט, זא פֿלוכט ער זיך זעלבסט:

(כט)

וכל ממללה דזדיקא טובותא: (יט) פומה דחכימא מתבעא בכנושתא ולממללה נסיבון לבהון: (כ) איך בית אסירא הי חכמתא לסכלא ומדעא לשטיא איך גומרא דנורא: (כא) איך מצידתא הו יולפנא ברגלוהי דסכלא ואיך אסורא על ימינה: (כב) סכלא בגוהכא מרים קלה וגברא חכימא בגיחא גחך, איך קולבא דדהבא הכמתא לסכילתנא ואיך צפתא על אידה דימינא: (כג) רגלוהי דסכלא עאלן בעגל לגו ביתא וגברא חכימא מרכן אפוהי: (כד) סכלא מדיק מן תרעא לגו ביתא ואיקרא דגברא דנקום מן לבר ונמלל: (כה) סכלותא הי לבר אנשא דצתא על תרעא ולחכימא קשא צערה: (כו) פומא דרשייעא בגושמא דנפשה ממלל ובמתקלא ממלל חכימא: (כז) פומה דסכלא היו לבה ופומה דחכימא בלבה: (כח) כד לאט סכלא למן דלא חטא לה הויו מליט לנפשה: (כט) עייקא נפשה דחכימא על סכלא מטל דלא ידע מנא נאמר לה:

כב (א)

בלא דעת, יתקן הוא בחכמתו המעות ההוא ויטיב אותו. או יתכן לפתרו, כי הנשוא פנים כגדול יחנוף לו. ויעשה הרכים לבקעה, ויודע לפאר כל חסרון וכל עול במעטה היושר והצדק, ויבואו מזה קלקולים רבים, כאשר המפורסם יורה לנו דמיונות רבות מזה. משנה יועץ ושליש, אשר הוא נשוא חן בעיני מלך, ישיתהו וידיחהו לכל רשע, ויפתה אותו בחלקלקות דבריו, כי כנים הם. ועל שני הפירושים לא ידעתי לכון צלעות המקרא, שיהיה הנמשל דומה למשל, ומ״מ יותר מתישב לפי פתרון הראשון: (לו) חכמה בסתרה כו'. בו יורה דרך להחכם שלא יסתיר חכמתו ומדעו מהועיל בהם לאנשי החברה, כי איש אשר חננו ה' שכל דעת ותבונה, הוא יכול להועיל בהם לתקון המדינה בכל אופן. ומדוע יטמון איש כזה את ידו, מלהראות ההכנות אשר נתנ' לו מלהשתדל בהם לתועלת האנשים, ויהיה כאוצר מטמון החפור בארץ אשר לא יועיל לאיש, ובו ירמוז על כל מין החכמים, כי כל איש ואיש אשר הוא בעל מעלה מה באיזה מין שהוא, ראוי שישתדל בהכנתו להועיל בה לחברת מינו, החכם הסופר יודע לחשוב מחשבות יחבר ספרים במיני החכמה, היועץ המנהיג בהנהגת המדינה, הגבור בגבורתו למלחמה, האומן באומנתו במלאכת חרש וחושב, איש איש כפי מתנת

כב (א) אבן צואה באשפה איש יעצל כל עובר ירחק
מפניו: (ב) גלל צואה איש עצל מרימו ינערו ידיו:
(ג) בן מביש חרפת אב ובת אולת למכשל נולדה: (ד) אב
ואם יקלו בבת פתיות ושנואה היא בעיני כל רואיה: (ה)
שיר בבית אבל דבר בלא עתו מוסר ולקח בכל עת נבונים: (ו)
מיה לב בער מדבק מכתשי חרס ומעורר נרדם משנתו:
(ז) מאלף לסכל מאביל לחם ללא רעב ואחרי כלותך ישאל
מה הוא: (ח) בכה למת כי חדל חיים ועל סכל כי חדר
דעת: (ט) אל תבכו למת כי בא שלום ינוח על משכבו
בכו בכה לסכל כי יהיה חיי רעים: (י) למת יספדו שבעה
ימים

(כט) דעם פערנינפטיגען פעלט דער טרערען אווגאנג ועטטיג
וייל ער ניכט וייס וואס ער מיט איהם טפרעכען זאָלל:

כב (א) דער פֿויולע גלייכט איינעם מיט קאָט בטמוצטן טטיין,
יעדער פֿאָרבייגעהענדע וויכט איהם אויס: (ב) דער
פֿויולע גלייכט איינעם קאָטהויפֿען, ווער איהן אויפֿהעבט, מוז
דיא הענדע וואַשען: (ג) דער אונגלאָגנע זאָהן גרייכט דעם פֿאַטער
זור שאַנדע, דיא טאָכטער אַבער גאָר טטרויכלען: (ד) דורך איינע
אונגלאָגנע טאָכטער ווערדן פֿאַטער אונד מוטטער פֿעראַכטעט, יאַ ווער
זיא אנזיהט האַססט זיא: (ה) ערצעהלונג זור אונצייט איזט איינע
מוזיק אים טרויערהויזע, בעהרונג אונד צוכט אבער טיקקן זיך
זו יעדע צייט: (ו) ווער איינען טאָהרן בעהרט זייזט טערבן זו־
זאמאן (ד"ה. ער אונטרנימט פֿרגעבליכע ארבייט), וועקט דען
טלאַפֿענדען אויט דעם טיפֿען שלאף: (ז) ווער איינעם טאָהרן
לעהרע גיבט, מוט גלבע ער איינעם זאַטטען ברא̇דט צו עטטען,
וען דאז דיינע רעדע שאָן פֿאָללענדעט האַטט, פֿרעגט ער ערטט,
וואַס איזט: (ח) מאַן וויינט איבער דען טאָדטען, דען ער האַט
דאַט לעבן פֿערלאָהרן, איבר דען טאַרן, דען ער האַט דען פֿער־
טטאַנד פֿערלאָרען: (ט) דאָך איזט איבר דען פֿרטטאָרבנען ניכט זאָ
העפֿטיג צו קלאַגן, דען ער האַט רוהע געפֿונדען, דעטטאָ מעהר
איזט זו קלאַגען איבר דאַט עלענדע לעבען איינעס מוטוויטטענדען:

כב (א) איך כאפא צהנתא דרמיא בשוקא וכל אנש ערק מן ריהה הכנא איתוהי סכלא וכל אנש מתרחק מנה׃ (ב) עד נפק אנש לבר לשוקא ומצער נפשה וכל מן דהזא לה מטרף אידוהי׃ (ג) בהתתא הו לאבא ברא סכלא ינקבתא לחיסריא הו מתילדא׃ (ד) אבוה ואמה תבהתי סכלתא ומן תריהון הי תצטערי׃ (ה) איך זמרא בית בכא שיעיתא דלא בעדנא ומרדותא ויולפנא בכל עדן חכמתא הי׃ (ו) איך אנש דמדבק חצפא הכנא מן דמלף לסכלא ואיך אנש דמעיר דמכא מן שנתא עמיקתא׃ (ז) ואיך אנש דאכל לחמא כד לא כפן הכנא מן דמלף לסכלא ומן דגמרי מליך אמר לך מנא אמרת׃ (ח) על מיתא (למבכא) דאתכלי מן נהורא ועל סכלא דאתכלי מן חכמתא׃ (ט) לירת למבכא על מיתא דמתתניח

ידו אשר ברכו יי׃ ודע כי רוב העתקת הפרשה הזאת הוא לפי נוסחא היונית, כי דברי מתרגם ארמית בפרשה ההוא רובם סתומים, ואולי יש טעות וחסרון, ולא רציתי להאריך בבאורו. ויש מוסיפים עוד מקרא אחד בסיום הפרשה (בעטטר אונערביטטליכע שטאַנדהאַפטיגקייט וויט גאָטטעטטפֿורכט, אַלס איין לעבענסלויף אָהנע העררן אונד געזעץ), ולא העתקתי לעברי כי מעט קשה הבנתה׃

כא (ו) שונא עשוקים כו׳ כלומר מפי עני לאזן ה׳, וירמז בזה כי קרוב תפלת עני אל יי, כקרבת פה לאזן. ומעתיקי נוסחא יונית לא הבינו כן׃ (ה) הביאה מן לוקבל עינוהי משתודע. כראה מזרות לשונו, כי הכרת עיניו מודיעים מי הוא חכם, וקיפיה פתוב. ומעתיקי נ״י העתיקו, בעל קול חזק נשמע מרחוק נבון יזכר נשמר מפניו. וגם בזה לא תנוח נפשי, לכן ראיתי לשים כונת המקרא על איש מהתל, וכונתי באיש מהתל (ווייץ ווינליגג) כדרך קצת בני אדם, להתל בזולתם בדברי מזוות וחדי השכל, יגנו זולתם בלצון דברי חריצות (זאַטירען, באַנגאַאָט). ואיש מתלוצן כזה, יורה חציו וזקי מות ויאמר אך מהתל הוא, הוא ידוע לכל בבוטי דבריו כמדקרות חרב, ושנוא הוא להם, ונשמרים מפניו, בכל דבר שלא יהתל בהם בדברי חדודין׃ (יא) רכסי רשע כו׳ חבור הרשעים אין לו קיום, כי בכל דבר קל יתפרד חבילתם, כחבל קש אם תגיע בו כן אחד יעלה בלבת אש׃ (יג) כונר תורה שליט ביצרו. כארז״ל בראתי יה״ר בראתי תורה תבלין. ואיש

ימים ועל כסל כל ימיו: (יא) אל תתן לאויל אמרי שפר
ועם חזיר אל תאזל בדרך: (יב) הרחק מעליו פן יציק לך
ולא יטנפך כאשר יתנפץ: (יג) הרחק מעליו וינוח לך
ולא יכבידו דבריו עליך עב טיט: (יד) מה כבד מעפרת
ומה שמו סבל: (טו) חול מלח וברזל קלים לנשא מסכל:
(טז) בית חזקו אשיותיו אמצו מאסריו נכונים עמדיו לא
יירא מסערה וכיצר לב נכון בעשתונותיו כל חרדה לא
תזעזענו: (יז) לב נכון במחשבתו כפטורי צצים על קיר
שיד: (יח) כצבת צמר בהר גבוה והיה סערה לב כסל על כל
צרה רוחו נשברה: (יט) מתאת עין תדלף דמעה מחאת
לב

(י) איבער איינען טאָדטען קלאַגט מאַן נור זיבען טאַגע, איבער
איינען טהאָר אַבער זיין לעבענלאַנג: (יא) פֿערשווענדע אַן דעם
טהאָר ניכט פֿאָרטרעפֿליכע רעדע, אונד געהע ניכט צוזאַממען מיט
איינעם שווינע, (ד"ה. איין גראָבער אונגעלאָנגנער מענש): (יב)
ענטפֿערנע דיך פֿאָן איהם דאַמיט ער דיך ניכט בעליידיגעט, אונד
אינדעם ער זיך אַבשיטעלט, דיך ניכט בעזודלע: (יג) האַלטע דיך
פֿאָן איהם, זאָ ווירסט דוא רוהע האַבען, אונד ניכט דורך זיינע
אונגלאָנגנע רעדנסאַרטען בעטטיגט ווערדען: (יד) וואַס איזט שווע-
רער אַלס בלייא? אונד וועם קעננטע מאַן ריכטיגער דיזען נאַמען
בייאלעגען אַלס דעם נאַררען?: (טו) זאַנד, זאַלץ אונד אייזען לעסט
זיך לייכטער ערטראַגען אַלס איינען אונפֿערשטענדיגען: (טז) וויא איין
הויז, דעססען גרונד פֿעסט, אונד דורך שפּאַררען פֿערבונדען איזט,
קיין שטורן פֿאָן שטורם ווירד בעפֿירכטעט, זאָ אויך איין הערץ, דאַס
נאַך פֿעסטען גרונדזעצען האַנדעלט, קיין שרעקקען ערשיטטערט:
(יז) איין הערץ דאַס זיינער זאַכע געוויס איזט, (ד"ה. אין יעדער
זאַכע געפֿאַסט אונד ענטשלאָססען) גלייכט איינער מיט קאַלק פֿרליה-
רונגען אויסגעלעגטען וואַנד: (יח) וויא איין וואָללבינדעל אויף איינען
האָהען בערג ווידר איינען העפֿטיגען ווינד (ניכט בעשטעהן קאַן),
זאָ העלט אויך דער טיכטערנע אונד פֿורכטזאַמע טהאָר בייא דער
גרינגסטען געפֿאַהר ניכט אויס, (ער ווירד גלייך קליינמיהטיג אונד
פֿערזאַגט):

דמתתניח בישין אנון גיר מותא היא בישא: (יא) בית בכא
גיר דמיתא שבעא יומין ובית בכא דסכלא כל יומי חיוהי:
(יב) עם סכלא לא תשפר שועיתא ועם הזירא לא תאזל
באורחא: (יג) ארחק מנו דלא נעיק לך ולא נשנפך כד הו
מתנפץ: (יד) ארחק מנה ותשכח ניהא ולא נאליך בסיגאא
דשויעיתדה: (טו) מן אברא גיר סגי יקיר ומנו שמה אלא
סכלא: (טז) חלא ומלחא וטענא דפרזלא ניח למשקל מן
דלמעמר עם גברא סכלא: (יז) איך ערקתא דקיסא
דאסירא באסא דזויתא דביתא הכנא לבא מהונא במלכא
דריענה וכל דהלא לא תזיעיוהי: (יח) לבא שרירא במחשבתא
דרעינה איך צבתא דגליפא על אסא מצבתתא: (*) צררא
זעורא על כאפא דרמא ודקליל טב קדם רוחא לא משכח
למקם: (יט) איך דמאנא דכתנא ודעמרא חורא קדם עליצרא
לא

אחוכים כובר דת וחק, יכבוש יצרו ותאוותיו כרסן הספוק והכלכול, ולז א ויראת יי לא יחסר לו כל, לא מפני שיש להם כל טוב וכל ענג. כי כבר מלאכו יראים וכן שלמים שהם נעדרים מהם, אלא מפני שהם מסתפקים במועט ושמחים בחלקם. ולא יבקשו המותרות, ואיש אשר ירגיע כמה שיש לו יגיע תמיד לדי ספוקו ואין לו מחסור. וי"ל עוד כי החכמה והיראה תחייבה את בעליהן. וכבר אמר חכם אחד (אריסטיפפוס) לאחד השליטים, כי החכמים אין להם מחסור. לימים, בקש ממנו מתת כסף, אמר השליט איה איפוא דבריך, ויען החכם תן לי בתחלה ואח"כ אשיב לך, וכאשר נתן לו אמר הלא אמת דברתי: (יד) כמעין נובע, אשר הולך ומתגבר, כן החכם מרחיב מדעו וחכמתו, ולא עוד שלא שהוא דולה ומשקה לאחרים כמקור מים חיים, יפוצו מעיינותיו חוצה, רבים ישתו מהם: (טו) וחלופיהן בלב כסיל שהוא כיר נקוב וכאספך מוציא כל מה שמכנים ולא יכיל מימיו, ע"כ כל ימיו לא ילמד דבר חכמה: ומרחיב דבריו עוד: (טז) כי החכם לפי שהוא מטה אזנו להקשיב חכמה ויקבל אותה ויהללנה, ומוסיף עליה עוד מדעתו ותרוחב בינתו: (יז) והכסיל יהתל בחכמה, יתן בה דופי, ולא יאבה שמוע אליה וישליכנה אחוריו: (כ) בית הרום כו'. כי הכסיל אין לו סדור בדבריו, אך בערבוב ידבר ויהפוך העליון לתחתון והתחתון לעליון. ומדעו כו'. כן דרך סכל ערום אין בפיו חכמה ויבקש להלאות

האנשים

לב תוציא חמה: (כ) משליך צרור בצפרים יניט אותם
גוער ברעהו מגרש אהבתו: (כא) שלוף חרב על רעו
עוד יש תקוה להשיבה אל נדנה: (כב) פעיר פיו על רעו
עוד יש תקוה לרציתו באמרי שפר: (כג) גולה רז מכת
בסתר ונבלי מרמה מבריחים רע באין השב: (כד) החזק
ברעך לעת מטה ידו למען תגל בטובו: (כה) מצר בצרת
רעהו גם בשמחתו יתערב לבו: (כו) אל תבוז רע כי דל
הוא כי אין אדם מבלי לו רגע צולח: (כז) לפני עלות
הלהב תמרת עשן ולפני שפוך דם קלון: (כח) אבוש מך
רעך

פערנאגט): (יט) ווער דאס אויגע רייבט מאכט טרעהנען הערויס, ווער דאס הערץ טריפט רייצט זיינע עמפפינדליכקייט, (איינע גראבע בעלידיגונג גרייפט דאס הערץ זא אן, דאס עס דורך ראכע זיינע לידענשאפטען נייגט): (כ) ווער איינען שטיין אונטער דיא פויגל ווירפט, שייכט זיא אויס איינאנדער, ווער איינעם פריינד פארווירפע מאכט, טרעננט דיא פריינדשאפט: (כא) זאָווטעטעסט דוא אויך דאס שווערדט געגען דיינען פריינד געצאגען האבען, איזט דענגאך האפפנונג, עס ווידר איינצוטעטיקען: (כב) זאָווטעטעסט דוא דיינען פריינד דורך ווארטע בעלידיגט האבען, זייא געטראסט, דוא קאנסט דיך מיט איהם אויסזעהנען: (כג) נור ערווענעטעס געהיימניס, היימליכע אנשלעגע, אונד הינטערליסט — דיזע פעריאגען דען פריינד אונווידערברינגליך, (ווייטר אייטרונגען וואָ פאלשהייט נור גרונדע ליגט): (כד) אונטערשטיצע דיינען פריינד ווען ער פֿאראַרמט ווירד, דאמיט דוא אן זיינעם וואָהלשטאנד גלייך טהייל האבעסט; (כה) ווער אן זיינעם פריינדעס אונגליק אנטהייל ניממט, טהיילט מיט איהם אויך זיין גליק: (כו) האַלטע דען פריינד ניכט פֿעראֶכטליך ווייל ער אַרם איזט, דען עס גיבט קיינען מענשן דער ניכט איינמאַהל איינע גליקליכע שטונדע האַט, (וואָ ער דיר שאַדען אָדר נוצן קאַן): (כז) דאמפף אונד רויך געהט דער פֿלאַממע פֿאָר, דעם בלוטפֿערגיסען לעסטערייא: (כח) שעהמע דיך דיינעס פֿריינדעס ניכט ווייל ער אַרם איזט, אונד פֿערבירגע דיך פֿאָר איהם ניכט;

לא נתקימון הכנא לברה דסכלא במעוהי תביר וקדם עקתא
לא משכח למקם: (כ) מחותא דעינא מחתא דמעא
ומהותא דלבא מעברא רחמותא: (כא) דשדא כאפא בצפרא
מפרח לה ומן דגעא חברה מעבר רחמותה: (*) על רהמך
לא תשתחלף ואן אשתחלפת לא תסבר דאית לך עמה
רחמותא: (כב) על רחמך אפן תשמוט סיפא לא
תוחל אית לה גיר מפקנא: (כג) ואן על רהמך תפתח פומך
לא תדחל מטל דאית לה גיר תרעותא: (כד) בר הסרא מן
דגלא ראזא ומהותא דסתרא מעברא רחמותא: (כה) סמוך
הברך במסכנותה דאף בטבתה תשתותף: (כו) בערן עקתא
הוי לה הברא בירתותה תארת: (כח) קדם נורא עטר תננא
וקדם

האנשים כי דבר חכמה ידבר, יחבר מלים אשר לא חוברו, ואין היכן ועניין בהם, ויאמר חכמה היא: (כב) כי יורה החכם מוסר ודרך ארץ בהנהגת האדם, הנכבד ומה נאה ומגונה (וואַס אַנשטענדיג אָדער וואַס אונאַנשטענדיג איזט). ואמר כי אות כסיל שחקו בקול רם, והוא מדה בזוי, ומנהג בוערים הממלאים פיהם שחוק וכל גופם מתנועע בם בשחקם; אבל מדת מוסר הנהגת החכם לשחוק בנחת, בצהלת פנים מרחיב כמעט שפתיו וקולו בל ישמע: (כג) פתי ירוץ כו'. גם זה הנהגת מוסר שלא להכנס בית חברו במרוצה פתאומית, אך בחוץ יעמוד האורח ודופק על הדלת וממתין עד שיקראנו בעל הבית שיכנס, ולז״א פתי ירוץ פתאום כו' ואיש מוסר, הוא המחונך מנעוריו בהנהגה ישרה ובמדות, מטה פניו דרך בושה. והעתקתי לפי לשון הארמית, מרכין אפוהי, והכונה כזה, ולפי נוסח היונית (דער וואָהלגזיטטע האַט עהרפֿורכֿט פֿאָר לייטע): (כד) סכיל מציץ כו'. גם זה מדת אולת להביט בית שכני דרך חלונו או דרך דלתו בעת הפתחו לראות מה נעשה בו. או ידבר דרך החלון ודרך הדלת גם זה סכלות הוא, ויקר רוח יעמוד בחוץ וידבר כי יכיר גנות מעשים כאלה: (כה) מטה אזנו כו'. כי משל הוא בפי המון, העומד אחורי הקיר מוסר כלימתו ישמע: (כו) פי כסיל שיח סיג כו' דברים מעורבים ובלולים. ולפי ת״א בגושמת דנפשה, בגסות קול ועבה ותנועה ורעדת הגוף ובעניינים פחותים וקלים. אבל החכם ישקול דבריו בכף מאזנים, מה ידבר ואיך ידבר וכמה ומתי ואנה: (כז) לב כסיל בפיו, כל רוחו יוציא כסיל וכל אשר ידע לבו ישיח בפיו, ולא נשאר בו
מאומה,

מאומה. וא"כ כל לבו בפיו, כי לא יהגה בלב כלל רק ידבר בלי הבחנה, ופי משכיל בלבו, לא ידבר רק מה שלבו חפץ וכל דבריו יוצאים מלב בהבחנה ובהתבוננות רב: (*כה) מחרף רשע בכל כו׳, אם יקלל הרשע את הרשעים והנבלים גם הוא בכלל בו, ועושה זה, כי כל איש ישר בעיניו: ומעתיקי כ״י מינתיקים במקום הזה (ווען דער גאטטלאזע דען טייפעל פלוכט, זא פלוכט ער זיך זעלבסט). והוא אתה בכון אחד, כי אין שטן מבלעדי איש המרשיע. ובת״א יש כאן כוונה אחרת. אם יקלל סכל איש לא חטא לו נפשו הוא מקלל, כי קללת חנם לו תבא: ואתה בני! שים נא דברי החכם הזה אל לבך, כי מה שהורה בסוף הפרשה, אף כי אינו בכלל בטוב ורע, מ"מ הוא בכלל תחת הנאה והמגונה, ואורחות ישרים כאלה מנעימים אותך למצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

כב (א) אבן נואה איש עצל. מדמה העצל לאבן נואה, כי מגדל עצלותו משחת מראהו לא תאר ולא הדר לו כאבן נואה. כי עצלות מביא לידי עוני ומחסור, ונבזה ונמאס הוא בעיני כל רואיו: (ב) כגלל נואה כו׳. בו יורה כי אין תקוה לעצל, כי אף אם ימצא לפעמים איש אשר רואה את העצל חובק את ידיו ואוכל את בשרו, ויבקש לעזרו, בתתו לו עסקים להשתדל בהם למצוא חפץ, אך העצל, המורגל בשעמום ובבטלה, לא יסיר זוהמתו, והווה שוכב הוא בחיק העצלות וידיו מאנו לעשות והוא מגועל בנואתו כבראשונה, וירחק האיש ההוא את ידיו ממנו, כלומר לא ישים עוד עין השגחתו עליו ויניחהו מתגולל בעצלותו. לראותו, אחרי הנסיון אתו כמה פעמים כי לא יצלח לכל מלאכה: ומלת יטרוף אל כבוד ותבואה, כאדם הטורף ידיו ומכנע אותם בתפשו דבר בלתי נקי: (ד) למכשול. כי נת בלי מוסר מכשלת אחרים כזאתה: (ז) הדבק מכתישי חרס, כלומר עושה פעולה בטלה לריק כי לא יועיל. ובת״א אגפא, כמו חספא: (ה) מאכיל ללא רעב, כמו שהשבע אין לו תאוה לאכילה, כן הסכל אין לו תאוה לחכמה. ולא עוד אלא שאיש אויל חכם בעיניו וחושב תמיד שהוא שבע מחכמה ואיננו צריך עוד אל הלמוד: (יב) אל תתן כו׳. דומה למאמר באזני כסיל אל תדבר פן יבוז לשכל מליך. כי המדבר דבר יקר ערך לפני הסכל כמשליך פנינים לפני החזיר. ועם חזיר אל תאזל בדרך, העתקתי לפי נוסח הארמית. אך מעתיקי נוסח היונית העתיקו (אונד געהע ניכט מיט אונבארטטעני דיגען מוס): (יג) פן ינאק לך. האויל קרוב להזיר ולהנק לחכם

בדבריו

בדבריו במעשיו ובמנהגיו. ומעתיקי כ"י העתיקו (דאַס דוא ניכט דורך זיינע בעזיידיגונג בעטיאפפט ווערדעסט). [וועו זיינע בעשיאפפונגען אויך גרונדלאָז זיין זאָללטען, זאָ האַטטען זיא דאָך ביים גוהערער חיאואר עטוואַס פֿערדאַכֿט געגן אונס נוריק, מאַן דעם וויר דורך אונזרע פֿערבינדונגן מיט דעם טאָרען זעלבסט טוול זינד]. והערה הזאת נדקה מאד, כי אזן האדם נטוי יותר להקשיב גנות זולתו, ואם הוא מפי קל שבקלים, ולהאמין בהם, ואם הוא מפי כזב, מאשר יקשיב ויאמין שבחו ותהלתו, ואם הוא מפי איש נכבד. ומי קרוב יותר לגנות זולתו בכל דבר קל מבער פתי וחסר לב? ע"כ התרחקה ממנו עצה הטובה להשכל משמע גבלי. ואנכי העתקתי כעברי לפי לשון הארמית, לפי שדמה בפסוק שלפניו, איש בער בלי חנוך ומוסר לחזיר, משלים במקרא הזה המשל כתוכו, כי החזיר אחרי אשר התגולל בבצה ובצואה כל גופו יוצא מתכפן ומתנועע הצואה, וכל הקרב אליו יטנף בגדיו מן הנצוצות הנתזים עליהם. כן הסכל יתגאל ויזלזל נפשו בכל מעשה אולת, וכאשר נתפש עליהם, וירנה להצדיק נפשו ולנקותו מעון ידיחם בעלילות דברים על איש המקורב עמו לאמר כי הוא עשאם: (טו) ומתשמו סכל. הרי זה מקרא קצר, והכוונה, העופרת המתכות הנכבד במשא, והאויל ג"כ כבד מכשול, א"כ ראוי הוא שיקרא האויל עופרת: (טז) מן דלמעמר. כל ל' עמר בת"א הזה, הוא ל' חבור וקבוץ: וכמפרשי התרגום לא מנאתיה: (יז) איך ערקתא דקיסא, פי' קשור קורות הבית בחזק. הכנא לבא מהונא. כגיד חסר תבונות, ת' חסיר הונא. ויסכא מחוקק ת' ותטע הוונך. והוא לשון התבוננות. והכוונה כלה במשל הזה להורות, כי איש משכיל אשר שם דרכו במערכת השכל, ושום שם לו חק ומשפט למעשיו ולמנהגיו, על פיהן יצא ועל פיהן יבוא וחוקר ומתבונן סבת כל הדברים, ויודע לחשוב כל דבר לפי ערכו, הוא אמיץ לב בגבורים (שטאנדהאפֿט) לא יבהילהו כל חרדה, ולא ירך לבבו לכל מקרה ופגע, ולו תהיה הסכנה בתכלית הקרוב, הוא שוה ומיושב בתכונתו, ויחשוב מה לעשות להנצל ממנה: וזהו כבית אשר יסודותיו חזקים ומאסרי הקורות אדוקים היטב, ועמודי הבית נכונים, כל הרוחות שבעולם אין מזיזין אותו. כן לב נכון בתועצותיו לא יתבלבל ויכנע בכל חרדה: (יח) ואמר עוד כי המשכיל אשר ערך כל מעשיו על כללים שכליים, ויתנהג כל ימיו בחק ומשפט אחד אשר מצא לפי שכלו כי ישר הוא, נדמה נקיר מצוייר בסיד בפטורי צצים ופרחים, בענין התזוק וההדור.

רעך לא תגלהו ומפניו בל תסתר : (כט) אם הפקיד לך
רעך סודו בל תגלהו כי שומעך יזהר ממך וכדמן יחשבך:
(ל) מי זה ישים משמר לפי וחותם על לשוני בל תהיה פי
נבלה ולשוני בל יהתני:

כג (א) אל אבי ואדון חיי הצילה נפשי לבל אכשל במוצא
שפתי: (ב) מי זה יקים שוט על הגיוני ושבט מוסר
על לבי: (ג) מי יגל משגתי על פני בל אוסיף עוד לפשע:
(ד) פן תרבינה אשמותי ומעותי תגדלנה ומחרפי ישישו
ויגדילו עלי עקב: (ה) אלהי אבי ואדון חיי פלטני מרום
עינים ולב פחז הרחק ממני: (ו) כל ישט לבי ביפת עין
במחמדי זוללים וסובאים בל אפת ולא יהיה לי עז מצח:
(ז) שמעו בנים תורת פי ושם לבו לדברי לא יבוש: (ח)
בפיו

ניכט: (כט) ענטדעקקע דאס דיר אנפערטרויטע געהיימניס ניכט,
דען דער דיך אנהערט ניממט זיך פאר דיר אין אכט (דוא פערי
ליהרסט דיינען קרעדיט), אונד פעראכטעט דיך: (ל) א! דאס
איך איינע וואכע פאר מיינעם מונדע העטטע, אונד איינען זיגעל
אויף מיינער צונגע, דאמיט איין מונד ניכט אונזיטלעט רעדע, אונד
איך דורך מיינע צונגע ניכט צום פאללע קאממע:

כג (א) גאטט, פאטער, אונד העררער מיינעס לעבענס, רעטטע
מיינע זעעלע דאס איך דורך מיינען מונד ניכט אונגליקליך
ווערדע: (ב) א דאס איך איינען צוכטמייסטער פיר מיינן פערשטאנד,
אונד איינען צוכטשטאק פיר מיין הערץ העטטע! (ג) מעכטע
מאן מיר מיינע אירטהימער ענטדעקקן. דאמיט איך פאן גרעסערן
פעהלערן אבגעהאלטען ווערדע: (ד) דאס זיך מיינע מענגעל ניכט
פערפיעלפעלטיגען, דיא פעהלער ניכט מעהרען, וואריבער פיינדע
פראהלאקקען אונד מיינער שפאטטען: (ה) גאטט, פאטער אונד העררער
מיינעס לעבענס! בהיטע איך פאר פרעכען בליקקען, ענטפערנע
פאן מיר בעזע בגירדען: (ו) דאס איך קיין טעכטס גזיכט פערי
פיהרע, דאס איך אין פיללעריי אונד וואללוסט ניכט פערפאללע,
אונד ניכט אין אונפערשעמטהייט גראטהען: (ז) העהרעט קינדער
איינע

וקדם אשד דמא צערא: (כט) אן אתמסכן רחמך לא תבבהתיוהי ומן קדמוהי לא תתטשא: (ל) אן גלא לך חברך ראזא לא תפקיוהי דלא כל דנשמעך נזדהר מנך, ואיך סרוהא נהיטבך: (לא) מן דין אקים על פומי נטורא ויעל ספותי התמא דאיקרא דלא אמר בהון נבלא ולשני לא ניבדני:

כג (א) אלהא אבי ומרהון דחיי לא תתקלני מטלתהין: (ב) מן דין אקים על תרעיתי שוטא ויעל לבי שבטא דיולפנא: (ג) דהו מריא נחוס על חיבי ובכנושתהון לא נארתון ולא נרחמון למחבלו: (ד) מטל דלא נסגון חיבי ולא נעשנון חטהי ונגלינני קדם בעלדבבא ונהדא לי סנאא: (ה) אלהא אבי ומרהון דחיי לא תרמיני בטעיותהון עינא רמתא לא תתל לי ולבא פהזא ארחק מני: (ו) מדם דשפיר לא נפלטני ופהזא דבסרא לא נפהזני ונפשא הציפתא לא תשתלטי בי: (ז) יולפנא דפומי שמעו בניא ודמזדהר לא נתהסד:

(ה) בממללה

והסדור. וכן הוא כת״א. לבא סרידא במחשבתא דרעינה, פי׳ החכם הסומך על מחשבת לבו, אשר חקר והשכיל בשכלו, כי את אשר בחר וקרב טוב, ואשר הרחיק והבזיב רע הדר הוא לכל איש משכיל: (כמך פעטטע גרונדזעגע החנדון, טטחנדהחפטיגקייט מיוואר גלייך" פמרזויג זיין בייא אבוויכטונדעס גויקקע, אונד געגוואחרט דעס גייטטעט בייא געפאחרען, זינד דיא מייגטאחפטן חיינעט גרחטטן אחנכעט). דגליכא, ל׳ ציור ודפוס עיין מעריך המערכת. על אסא מנכתתא. לא ידעתי פירושם והכונה בכלל כפי העתקה העברית:

(*) גררא זעורא. פי׳ כגריר קטן והוא קל מאד לא יוכל לקום מפני הרוח כי מהר ישכבו ממקומו: (יט) ואיך כנגד פשתים או נמר, קדם עליעלא. כסער השמים (מ״כ ב) תר׳ בעלעלא דשמיס. וגלגליו כסופה (ישעי׳ ה׳) ת׳ כעלעולה. כן לב סכל כרוח נשבר. פי׳ לב הסכל הפך לב חכם הנזכר כי לבו לא נכון בטוח במחשבת רעיוניו, על כן הוא רפה רוח ולב חורד, ירא וחרד, על כל מקרה ופגע קל יבהל ויחרד, ויאבדו כל עשתנותיו, ועל קול עלה נדף נושא אימה אפונה, לפי שאין לו כח בהיגיה לבחין ערך הדברים, ע״כ הוא תמיד מלא חרדה ובהלה ירא ורך לבב: (ב) מחאת עין, המכיד. כמי אכלה ומחתה את פיה, ויזל׳ ומחאו כף. מחאה לב. כלומר העושה לרעהו דבר רע הנוגע על לבו,

בפיו ילכד רשע ואויל בלשונו יכשל: (ט) אל תתן פיך
לשבועה ולשאת השם על שפתיך: (י) מרבה להשבע לא
ינקה מענש ולשון אלה לא תזכה מחטא: (יא) נמהר
להשבע נמהר לחטא ונגע לא ימיש מביתו: (יב) נשבע
בשגגה חטא באחת נשבע ואשם כפלים יענשו: (יג)
שומר פיו מאלה שומר נפשו מעול ובחטא לא יחלט: (יד) ואף
לנבל פיך לא תאלף כי הוא עמל ואון: (טו) זכור אביך ואמך
ולא תבוש לדבר בהם במושב גדולים: (טז) לא יקלו
הוריך בעיניך ונחמת כי מהם נולדת: (יז) מסכן פיו לנאצות
לא יחכם כל ימיו ונפחה במאויי יצרו לא יאלף דעת: (יח) שתים

הנה

איינע אנווייזונג, אונד ווער אויפמערקזאם דארויף איזט ווירד
ניכט צו שאנדען ווערדען: (ח) דורך דען מונד ווירד דער זינדער
געפאנגען, דער טהאר פעללט דורך זיינע צונגע: (ט) געוואָהנע דיינען
מונד ניכט צום שווערען, אונד גאָט'ס נאמען צו פיהרען: (י) דען
ווער פיעל שווערט קאן פאָן שטראפע ניכט פרייא זיין, אונד ווער
איידע אבלעגט קאן פאָן פעהלערן ניכט פרייא זיין: (יא) ווער
לייכט שווערט זינדיגט לייכט, דיא שטראפע ווירד פאָן זיינעם
הויזע ניכט בלייבען: (יב) שוואור ער אונאיבערלעגט, זאָ האט ער
איינע זינדע בגאנגען, האט ער זיך איינמאיידיג גמאכט, זאָ איזט דיא
שטראפע דאָפפעלט: (יג) ווער זיינען מונד פאָר אייד אין אכט
נימט, דער נימאט זיך אויך פאָר אונרעכט אין אכט, אונד פער-
פעללט אין קיינע זינדען: (יד) געוועהנע אויך דיינען מונד ניכט אן
שמוציגע אונאנשטענדיגע רעדענסארטען, דען זיא זינד זינדליכע רעדען:
(טו) ערינערע דיך דיינער עלטערן, ווען דוא ביסט אין דער
געזעללשאפט דער פארנעהמען; שעהמע דיך ניכט פאָן איהנען צו
שפרעכען: (טז) האלטע דיינע עלטערן ניכט פעראכטליך, דאס דוא
טהֹריכטע ווינשע אייטרן מעכטעסט ניכט פאָן איהנען געבאָהרן צו זיין:
(יז) ווער זיך אן שימפפרעדען געוועהנט, ווירד צייטלעבענס ניכט
געזיטטעט, אונד ווער זיינען לידענשאפטען נאכגיבט, קאן
ניכט וויזע ווערדען: (יח) צוויא ארטער האסטעט איינע זעעלע

אונד

(ח) בממללה גיר מתחר רשיעא וסכלא בפומה מתתקל: (ט) למומתא לא תאלף פימך ובינת דינא לא תהוא יתב: (י) מטל דכל בר אנשא דמסגא למאמא מן מהותא לא זכא הכנא כל מן דמדגל וימא מן חובא לא זכא: (יא) גברא ימיא קנא חובא ולא נעבר מן ביתה מכתשא: (יב) אן בטועיי ימא הטחה עליהי ואן בשררא לא נאמא מטל דכל דימא בכל עדן סניאהי ולא זכא: (יג) ואף אן אית אהרתא דפהמא לה לא תשתכהי בירתותה דיעקב ואף מן דאגר נפשה מן הלין נאחא ובהטהא לא נתהלט: (יד) ואף לסכלותא לא תאלף פומך מטל דאף בה אית בה מלא דשוקרא: (טו) אתדכר דאבא ואמא אית לך ומן אידא דהלתא תתפלט: (טז) דלא תתקל קדמיהון וביולפנך תצטער ותאמר דלהוי לא אתברית, ולימא דאתילדא בה תלוט: (יז) גברא גיר דנאלף מלא בטלתא כל יומי חיוהי חכמתא לא נאלף ולא יולפנא נקבל גברא דפחז בציערא דבסרדה: (יח) תרין זנין שנרת נפשי ודתלתא מסק רוגזא:

בדברי כזב כאלות וחרפה כי אז יחס לבבו, ותתגל בו הפעליותיו ויוציא חימתו לנקום על הרעה. אך לפי ת"א נראה הכונה כאוהב מדבר הכתוב, ומהותא דלבא מעברא רחמה, כלומר מחאת עין כי יתן לרעהו קטן נזקו כי יוציא דמעות, אבל אם ימחנו על לבו, כהעותו נגדו בענינים קשים יוציא חמנו אהבתו: (כא) גוער ברעהו, בגזיפה, ומוציא עליו עלילות דברים ומאשים אותו בדברים לבו נקי מהם: (כד) פעור פיו על רע. כאשר יזדמן לפעמים שני אוהבים מתקוטטים בחמה כמהרה על דבר קל, וכשך החמה ישובו ויכפרו פניהם. והמתחיל במריבה יתרפס רעהו בדברי רצוי לאחר חמתו גברה עליו ותתחרט עתה, ומתגלגל באיזה סבה, אם מגד שכרות או חמה עזה, ישוב ויתנחם, ולבו טוב לו כבראשונה (כה) אבל חסד גולה רז ומכה בסתר, וכבלי מרמה, מעשים כאלה יעשה האדם בהתבוננות תחלה, ואין התנצלות עליהם, אבל הם מורים על לב רע ורוח מרמה, אשר אין אהבתו אמתית. לכן הם מגרשים האוהב באין השב. ומכה בסתר, הוא היועץ וחושב תחבולות בסתר להרע לו, או שמלשינו לפני זולתו. כי מה שיעשה איש לרעהו בגלוי אוכנו רע ומזיק כ"כ מאשר יעשה לו בהסתר: (כה) אל תבוז רע כו' קרב לארז ל, אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר. ומעתיקי נוסח היוכית, העתיקו

הנה שנאה נפשי והשלש תעורר חמתי: (יט) גבר נפחז בזמה לא יניח עד תלהטנו אשו: (*כ) משחית דרכו ארצה לא יחדל עד אם כלה שיבנו: [(כא) בעל זמה כל בשר ינעם לו ולא יחדל עד אם יבצע מזמתו:] (כב) בעל מחלל יצוע ערשו ואמר בלבו אין מי רואני: (כג) קירות ביתי סתר לי וחומות היכלי תסכנה בעדי אין רואה עלי ומה ימנעני: (כד) ולא ידע כי עיני יי בהירות ממשמש ומחשבי מעשי אנוש נגלו לפניו: (כה) הן בטרם יהיה הכל צפוי לפניו אף כי אחרי היותם: (כו) ובטרם יבין פושע ילפת ברשעו ויגל קלונו בקהל: (כז) ואף אשה בוגדת על בעלה ומזרים תלד בנים: (כח) על שלשה פשעיה

סרח

אונד דאס דריטטע עררעגט אייכען צארן: (יט) איין אענש דער טנגט אין זיינר וואָללוסט איזט, גלייכט איינעם ברעננענדן פייער, וועלכעס ניכט אויפהאָרט ביז עס גאנץ פערצעהרט איזט; (כ) איין אונלויטיגער פאן זיינעם אייגנן לייבע, וועלכר ניכט אויפהאָרט ביז דאס פייער פערלאָשען איזט: [(כא) איינעם וואָללוסטיגען שמעקט אַללעס זיס, אונד לעסט ניכט נאך ביז ער זיינע וואָללוסט אויסגעאיבט; (כב) איין אאן דער דאס עהעבעט פערלעצט, אונד בייא זיך דענקט ווער זיהט איך?: (כג) דיא מאוערן איינעס הויזעס פערבערגען מיך, עס זיהט איך יאַ ניעמאנד, וואס ושאָל איך אבי המוטען?: (כד) ער וויס אבר ניכט דאס גאָטטעס אויגן העלער אלס דיא זאָננע זינד, אונד דיא פערבאָרגנסטע האנדלונגן בעקקען: (כה) דאַ גאָט אַללעס פאָר דער ענטשטעהונג קאַננטע, וויא פיל מעהר נאך נאכהער: (כו) עהע עס דער רואָכלאזע נאך באערקט, ווירד ער שאן איפפענטליך בייא זיינער שאנדטאהט ערטאפפט (אונד בעשטראפט): (כז) גלייכעס ווידערפעהרט דעם וויבע, דאס איהרן גאטטען פערלעצט, אונד פאן פרעאדן, קינדר געבעהרט: (כח) איהר פערברעכן איזט דרייאפאך, (פירט ערשטע) איזט זיא דעם געזעצע גאָטטעס אונגעהאָרזאם געווען; (צוס אנדרן) פערזינדיגט זיא זיך אן איהרעם מאַננע; (צום דריטטן) האט זיא פאן איינעם

פרעאדען

דוגזא: (יט) גברא דפהז בצערא דבסרה לא נתניח עד מא דתאקדי בה נורא: (כא) לבסרא דגברא פהזא כל בסר בסים לה ולא נתכל עד מא דנאכד: (כב) גברא דמשקר על תשויתא דערסה ואמר בנפשה מנא הזא לי: (כג) הי אסא דביתי מטתרן עלי וטללא דביתי מגן עלי ולית דחזא לי מנו כלא לי דאחטא: (כד) ולא ידע דעינוהי דאלהא רורבן חד ברבו בשמשא וחזא אורחתא דכל בני אנשא ומסתכל בהשוכא קובללא דעבדיהון: (כה) מטל דעד לא הוא כל מדם גלא הי מן קדמוהי אף מן בתר גמיריה דעלמא הו דאן לה: (כו) ובמדם דלא סבר בר אנשא דמתתחד הנא בשיקא דמדינתא כתפרסא: (כז) ואף אנתתא דסרחא על בעלה ומקימא ירתא מן אחרנא: (כח) חדא דכדבת בנמיסא דאלהא

העתיקו במקום הזה (איך וויל איך ניכט שעהאן איינען פֿון יענן לו טיטלען, אונד איך פֿאָר איהם ניכט פֿרבערגן):

כג (ה) ולב פחז. הנמהר בלהט תשוקתו לבלע תאותו: (ו) ולא יהיה לי עז מנח. החכם הולך בדבריו ממדרגה למדרגה כפי סדר תולדות ההפעליות באדם. העינים המה פתח ומבוא לכל תאוה, ואחרי מראית העינים הולך הלב. העין רואה והלב חומד, כאז"ל עינא ולבא תרי הרהורי דחטאה. ואחר חמדת הלב יבוא התאוה והתשוקה לזמה ולמותרות המאכל והמשתה, והאיש הזה אשר הוא סובב בדרכים הרעים האלה, פרוע הוא ממסוה הבושה, יהוא עז פנים, ומנא אשה זונה לו מאין הבלם. ולזה סיים בדבריו ולא יהיה לי עז מנח, כי כל עוד שלא הופשט האדם ממסוה הבושה עוד יש תקוה לו לעצור בתשוקתו, כי אין חונן בפני התאוה בבושה. ואודם הבושה הוא לבע החוטאים: (יא) נוהג בשבועה כו'. הנסיון יורה לנו אמתת המאמר הזה ואם מנאת איש אשר הוא מקל בשבועה, ועל כל דבר קל רגיל על לשונו להיות קופן ונשבע, ואין איש מכריחו לשבועה תדע בברור כי איש רוע מעללים הוא, וממהר לחטוא, וגם בשבועה לא תאמין בו; לא כן הישרים שומרים פיהם ולשונם מהוציא שבועה על שפתם, והשבועה החמירה אצלם נאונת, ועל פי כלה תבטח: (יג) לא ינקה. לא ישאר בחטא לגמיתות אף אם חטא יכלל. ולפי כ"י לא יסכסך: (יד) ואף לנבל. לדבר לינכות ונבול פה, בעניני זמה ומשגל וכדומה לאלה: (טו) ולא

פרה ממצות יי ברית בעלה הפרה ובנים זרים ילדה:
(כט) היא תגלה חרפתה בקהל ועל פרי בטנה יפקד עונה:
(ל) ילדיה לא יעשו שרש למטה וענפיה לא יתנו פרי
מעגל: (לא) שמה לקללה ישאר וחטאיה לא ימחו:
(לב) למען דעת כל עמי הארץ ויבינו כל יושבי תבל כי
אין טוב מיראת יי ולא נעים מנצור פקדיו:

פֿרעמדען מאַנכע קינדר צור וועלט געבראַכט: (כט) זיא ווירד עפֿ־
פֿענטליך פֿאָן דער פֿערזאַממלונג פֿערטעהמט, אונד אויף איהרען
קינדרן בלייבט דיא שטראַפֿע: (ל) איהרע קינדער ווערדען ניכט
וואורזלען טאַגען, אונד איהרע צווייגע ניכט פֿריכטע טראַגען:
(לא) זיא הינטרלעסט איהרען נאַמען צום פֿלוך, אונד איהרע שאַנדע
ווירד ניא פֿרלעשט: (לב) דאַמיט עס אַללע פֿאָלקער וויססן, אונד
אַללע ערדען־בוואָהנער איינזעהן, דאַס ניכטס פֿאָרטרעפֿליכר זייא
אַלס גאָטטעספֿורכט, אונד ניכטס אַנגנעהמר אַלס בעאָבאַכטונג דער
געזעצע:

ענדע דעם ערשטן בוכס:

תבוש כו'. לפעמים אדם נולד מצעירי משפחה, והוא עולה לגדולה, ובמקום גדולים יעמוד, והמשרה על שכמו, ובוש לו לדבר מאבותיו לפי שהם דלי ערך, לכן הזהיר מזה. כי אף אם הוא ראש למכבדים, צריך שלא יתבייש מערכי אבותיו: ודברי מתרגם הארמית אין להם הבנה: (יז) מסכן פיו לנאצות. יש רגילים בדברים אחר כל שתים ושלש מלות יאררו ויקללו באלפי שפים שדים ורוחות ושטנים, ומגדפים בדברי נאצות וקללות אין מספר. ולפי שהוא חטא אשר אין האדם נענש עליהם משופטים הוא מרגיל בהם, ואם הוא מורגל קשה לו להפרש מהם ולזה לא יחכם כל ימיו לא יחזור למוטב להסיר הרגל הרע הזה מנפשו: ונפחז במאויי כו'. הנמהר ולהוט למלאות תשוקת חמדותיו, לא יאסף דעת, כי החכמים צריכים לאסור נפשם ברסן הספוק, והפרישה מהמותרות: (יט) גבר נפחז. מלת פחז יאמר בכל מקום שהוא, על קלי הדעת, ונמהרים להתגרות מיצרם, בחמדת הזנות. פחז כמים, ונאמר אז חללת. ובגמ', נסתכלתי בבואה שלי ופחז עלי יצרי (נדרים ט) פי'

מחמת

דאלהא ודתרתין בביצל טלייתה ודתלת בזגייתא דגורא דמן נוכריא אקימת ילדא: (כט) אף הי מן כנושתא תפוקי ויעל ילדיה השהיה נתדכרון: (ל) לא נרמין בניה עקרא בארעא וסוביה לא תעבד פארא: (לא) ונשתבק לליטתא דיכרנה והוביה לא נתעטון: (לב) ונדעין כלהין עמיריה דארעא ונסתכלון כל דמשתחרין בתביל דלית דטבא מן הלתא דאלהא ולית דבסים מן דלמטר פוקדנוהי:

כד (א)

מחמת שראה בנזרה נאה בא להרהור עבירה. ובונת המקרא איש שוטף בזמה ובבעילת זנות, כדמה לאש יקוד, אשר לא יכבה עד אשר כלה כל גוף הנשרף מעץ ומשמן או מכל דבר השירף, כן אש תשוקת הזמה לא ידעך באדם השטוף בו, עד שהוא מכלה מנפש ועד בשר וכבה יזם החמדה מחמת רפיון כח ותחלואים רעים: (כ) משחית דרכו ארצה. המה אנשים הרעים וקטאים מאד, בהוצאת זרע לבטלה, היוקשים עצמם לדעת, ובאים לידי סלול ותכוך בגופם וממרקים עצמם לרעה, (חָנַחֵני, חָדר זעובטט" בעפֿזעקונג). וביותר ראוי לשים עינא פקיחא על הנערים והבחורים, שלא יבואו לידי המכשול הזה המכלה ראשית כחם ואונם, כאשר הזהירו על זה החכמים הרופאים ואנשי המוסר. ואמר החכם ע"ז כי המרגיל עצמו כזה, ישוב לו הרגל חיוב ולא יחדל עד אשר כלה שביב אשו, ומה נאה מאמר ר"י אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע (סנהדרין קז) פי' כל עוד שהוא משביעו בתשמיש הוא רעב ביותר ומתרבה התאוה. מרעיבו ואינו להוט אחרי המעשה, שבע ואינו מתאוה: (כא) בעל זמה כו'. נראה שהוא מאמר מוסגר, לפי שאינו בתוכן השלש. ואמר כי בעל תאוה, השטוף בזנות כל בשר ינעם לו, ולא יבדיל טוב בין יפה ונעור כל אשר ישיג ייטב בעיניו, וכל מקום אשר ימצא תואנה לזמה לא ישקוט ולא ינוח עד אם יבלע המעשה. (כב) בתשויתא דערקה. יצועי עלה, תר לשווי ברי סלקית: (כג) אקא. כותל: (כד) קיכלא, חשך השמש, תר' קבל שמשא: (כה) דאתאחד. פי' טרם הבין כי נודעו פשעו הוא ילפת עליו ונענש. כאחז"ל המחלל ש"ש בסתר נפרעין ממנו בגלוי: ואחרי האזהרות האלה סיים דבריו: (לב) אין טוב מיראת יי ולא נעים מנצור עדותיו, וזה יקיר עיניו בחכמתו וישים חלקו מהולכי דרכיו כי ישרים הם אמן:

כד (א) החכמה תהלל נפשה ובקרב עם אלהים
תתפאר: (ב) בעדת אל תפתח
פיה ובתוך עמו תתהדר: (ג) כי מפי עליון יצאה וכערפל
כסתה ארץ: (ד) אני במרום עליון משכני וכסאי בעמוד
הענן: (ה) בשמים יחדיו עמו הייתי ובמעמקי תהומות
עם אני: (ו) במעינות נכבדי מים ובמוסדות תבל דרכתי
ובכל עם ואם שלטתי: (ז) בכל אלה מנוחה בקשתי
ואיה איפה מקום מנוחתי: (ח) אז פקד עלי יוצר כל ואל
עושני אמר לי: (ט) ביעקב תשכן ובישראל תשתרר:
(י) מראש קדמי תבל נבראתי ולעלמי עד לא יסוף זכרי:
(יא) במשכן קדשו לפניו עבדתי ושם בציון אתו קמתי:
(יב) קריה אהובת אביתי נחתי ובירושלים עיר ממשלתי:
(יג) רביתי בעם יקר סגלת יי בישראל חבל נחלתו:
(יד) גדלתי כארז בלבנון כעץ זית בשניר וחרמון: (טו)
כתמר בעין גדי גדלתי כשושנה בעמק יריחו: (טז) כזית
שדה הרחיבו דליותי וכעץ על פלגי מים פרותי:
(יז) כקנמון ובשמים ראש בשמי וכמר דרור נתתי ריחי:
(יח)

כד (א) דיא ווייזהייט פרייזט זיך, אונד אונטער דעם געטלי־
כען פאָלקע שפריכט זיא פאָן איהרעם לאָבע: (ב) אין
דער געטליכען געמיינדע עפנט זיא איהרן מונד, אונד ריהמט זיך
אין זיינער נאַהען: (ג) זיא קאַם אויז דעם מונדע דעס הויכסטען,
אונד אומהילט גלייך דעם נעבל דיא ערדע: (ד) מיין געצעלט וואַר
אים הימעל, אונד מיין טראָהן איבער דיא וואָלקען: (ה) אים הימ־
מעל וואַר איך מיט איהם פערטרויט, אונד אים טיפען מעער וואַר
איך דאַ: (ו) אין דען וואַססער שוואַנגרן קוועללען, אין דען גרונד־
פעסטען דער ערדע וואַנדעלטע איך, איבער אַללע נאַציאָנען אונד פעל־
קער וואַר מיינע הערשאַפט: (ז) בייא אַללען זוכטע איך רוהע,
וואָ האַבע איך מיינע וואָהנונג געפונדען?: (ח) דאַ בעפאַהל מיר דער
וועלטשעפפער, דער אויך מיך שאָן שפראַך צו מיר: (ט) „לאַס דיך
אין

כד (א) חכמתה תשבחי נפשה ובגו עמה דאלהא תתיקרי: (ב) בכנושתא דאלהא תפתחי פומה ובגו חיליתה תשתבחי: (ג) איך מן פומא דעליא נפקת ואיך ערפילא כסית ארעא: (ד) אנא במרומא עליא נקשת משכני וכורסי בעמודא עננא: (ה) בשמיא אכהדא עמה שרית ובעקרא דתהומא אנא הלכת: (ו) במבוענא דמיא ובשתאפא דהביל ובכלהון עממא יאמותא אשתלטת: (ז) ובהלין כלהין ניחא בעית לה דבאינא יורתנא אשרא: (ח) הידין פקדני מרא כל ומן דעבדני ואשרי משכני אמר לי: (ט) דביעקב שרי ואשתררי ביסראיל: (י) מן קדם עלמא אתברית ולעלם עלמין לא נבטל דוכרני: (יא) במשכנא קדיש קדמוהי שמשת ותוב בצהיון אנא קמת: (יב) בקריתא דרחימא לה אביתי אתתניחת ובאורשלים שולטני הוא: (יג) ואתרבית בעמא יקירא במנתה דמריא נבני ירתותה יסראיל: (יד) איך ארזא אתרבירת בלבנון ואיך אילנא דמשחא בשניר טורא דתלגא: (טו) איך דקלא אתרבית בעינגדי ואיך ערבת ירדא באיריחו: (טז) איך זיתא אתרבית בפקעתא ואתרבירת איך דולבא על מיא: (יז) איך קינומא ועטרא דבסמא ואיך מורא

טבא

אין יעקב נידר, ישראל זייא דיין אייגנטהום: (י) פאר בגין דער וועלט טון ער איך אונד אין דער עוויגקייט ווירד איין אנדענקן ניכט אויפהארן: (יא) איך דיהנטע פאר איהם אים הייליגען צעלטע. אונד אין ציון שטאנד איך פאר איהם: (יב) אין דער געליבטען שטאדט (איינער פארפאהרן) זעט איך איך נידער, ירושלים וואר איינע רעזידענץ: (יג) איך וואורדע גראס, אונטער איינעם ווירדיגען פאלק, אין זיבלינג גאט'ס, אונטער ישראל זיין אייגענטהום: (יד) וויא איינע צעדר אויף דעם לבנון ערהעב איך איך, וויא איין אליווען בוים אויף שניר אונד חרמון: (טו) וויא איין פאלם בוים אין עין גדי, אונד וויא איין ראזענשטאק צו יריחו: (טז) וויא איין מאגנעהאר נוסבוים אויף דעם פעלדע ברייטען זיך איינע אסטע אויס, אונד איינע צווייגע וויא איין גרינער בוים אם באכע: (יז) וויא ציממט אונד גווירצע דופטעטע איך, אונד פערר

ברייטטע

(יח) כלבונה והלבנה ואהלים וצרי כשמן הטוב ריחי:
(יט) כאלה הפתי שרשי וענפי ענפי שבח ויקר: (כ) כהדרת
גפן שפרתי ופרחי פרחי הוד והדר: (כא) שעו אלי מעהרי
ומפריי הטוב תתענגו: (כב) כי מתוק מצוף לקחי ומנפת
אמרי: (כג) אוכלי עוד ירעבון ושותי ישובו יצמאון לי:
(כד) שומע לי לא יפול ועושה דברי לא יכשל: (כה) כל
אלה בספר ברית יי כתובים: (כו) תורה צוה לנו משה
מורשה קהלת יעקב: (כז) מלאה חכמה כפישון
וכנהר חדקל בימי האביב: (כח) משפה שכל כנהר פרת
וכירדן בימי הקציר: (כט) מביעה לקח כיאור וכגיחון
בימי הבציר: (ל) לא גמרו קדמונים החכמה והאחרונים
לא ישיגוה: (לא) כי רחבה היא מני ים ועמיקה מתהום
רבה: (לב) אף אני כנהר משקה וכברכת מים יורדות גן
זרעי: (לג) אמרתי אשקה גני וארוה ערוגת מטעי: (לד)
והנה הייתי לתעלה ומתעלה לנחל ומנחל לנהר ומנהר לים:
(לה) עוד יאירו קרני הוד אמרי כשחר ויפוזו קוי לקחי על
כל

ברייטעט אייכן וואָהלגרוך וויא דיא עדעלסטן איררען: (יח) וויא
גאַלבאַן, האָניג, האַלאַע, אונד באַלזאַם אונד וואַהלריכענדעס וועזן:
(יט) וויא איין אייכען־בוים טראגען אייכע ווארצלן, אונד אייכע
צווייגען וואַרען פראַכטפאָלל אונד רייצענד: (כ) איין האָניגען וויא
איין טעהנר ווייכשטאָק, אונד אייכע בליהטע וואַר הערליך אונד
מאַיעסטעטיש: (כא) האָרט איר צו ווער איך פֿערלאַנגט, אונד
ערגעצט איך מאַן אייכען פֿריכטען: (כב) אייכע לעהרע איזט זיסר
אַלס האָניג, אונד אייכע וואָרטע זענהר אַלס האָניגזייס: (כג) ווער
איך איססט, הונגערט וויזאווער, ווער איך טרינקט, דורשטעט
וויזאווער נאַך איר (יע מעהר מאַן פֿאָן דער וויזהייט ערלאַנגט, יע
בגיריגר ווירט מאַן ווייטר צו קאָממען) (זיהע פסוק ל): (כד) ווער
איר געהאָרכט ווירד ניט פֿאַללן, אונד דער איר צו געפֿאַללען לעבט,
קאַן ניכט גוט שטורן קאָממען: (כה) דיזעס אַללעס שטעהט אין
דעם

טבא אבסמת ריחי: (יח) ואיך לבונתא והלבניתא וטפרא
ופרסמא ואיך משחא טבא יהברת ריחי: (יח) אנא איך
רורודפנא נקשרת עקרי וסוכי סוכי תשבוהתא ואיקרא:
(כ׳ אנא איך גפתא יאית שופרא ונורבי נורבי זיוא והדרא:
(כא) סטו לותי כל דמתרגריגין לי ומן עללת טבתא תתפנקון:
(כב) מטול דיולפני מן דבשא הלא ולדירתין מן כבריתא:
(כג) אכולי תוב נכפנון לי ושתיי תוב נצהון לי: (כד) דשמע
לי לא נפל וכל עבדוהי לא נתחבלון: (כה) כלהין הלין
בספרא דקימה דמריא כתיבן: (כו) נמוסא דפקדן מושא
יורתנא הו לכנושתה דיעקוב: (כז) דמליא איך נהרא פישון
הכמתא ואיך חדקלא ביומי עללתה: (כח) ומטיפא איך פרת
סכולתנותא ואיך יורדין ביומי ניסן: (כט) ומשפעא איך
נהרא יולפנא ואיך גיחון ביומי קטפא: (ל) לא נגמרונה
קרמיא להכמתא ואחריא לא נדרכינה: (לא) מטל דמן ימא
רבא סגירת חכמתא ומחשבתא מן תהימא רבא: (לב) אף
אנא איך נהרא דמשקא ואיך אמא דמיא דנחתא לגנא:
(לג) אמרת דאשקא גנתי וארוא משכבתי: (לד) והאאף הו
הוא לי נחלא ונהרי מטא על ימא: (לה) תוב יולפני בצפרא
אמר

דעם געזעץ, בון גאטעס בידער געטריבען: (כו) דיא לעהרע, דיא
משה אונס געבאט, נאם ערבטהייל דער געמיינע יעקב׳ס:
(כז) זיא ערגיסט וויזהייט וויא דער פישון אונד וויא דער טי־
גריס (חדקל) אים פריהלינג: (כח) זיא פליסט פערשטאנד וויא
דער אייפראט (פרת) אונד ירדן אין דער ערנדטע; (כט) זיא
שטרעהמט הייזאמע לעהרע וויא דער ניל שטראם, וויא גיחון
נור נייט דער וויינלעזע: (ל) וועדער דיא ערסטע האבען זיא
אויסגעלערנט, נאך דיא לעצטע ווערדען זיא גאנץ ערפארשען: (לא)
זיא איזט אונערשעפפליכער אלס דאס מעער, אונד טיפער אלס דער
גראסטע אבגרונד: (לב) איך וואר ערסט איין טייכליין, אונד אלס
איינע וואסטערלייטונג, וועלכער נאך קאהל גארטען געגאנגען איזט:
(לג) דא דאכטע איך איינמאהל: איך וויל איינען גארטען וואסטרן
אונד איינע בעעטע טרענקען; (לד) נון זיהע! אויף איינמאהל,
וואורדע

כָּל אֲפָסִים: (לו) עוֹד כִּנְבוּאַת יְיָ אַפִּיק מִלָּתִי וְלִקְחִי אָקִים
לְדוֹר אַחֲרוֹן:

כה (א) שָׁלֹשׁ הֵנָּה תִּתְאַו נַפְשִׁי וּבְעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם
תִּשְׁפַּרְנָה: (ב) אַחִים יִשְׁלְיוּ שְׁכֵנִים יֶאֱהָבוּ וְאִישׁ
וְאִשְׁתּוֹ נֶאֱמָנוּ: (ג) שָׁלֹשׁ הֵנָּה שָׂנְאָה נַפְשִׁי וְצַרְלִי מְאֹד
בְּחַיֵּיהֶם: (ד) דַל גֵּאֶה וְעָשִׁיר מְכַחֵשׁ וְזָקֵן כְּסִיל וַחֲסַר
דָּעַת: (ה) בִּנְעוּרֶיךָ לֹא אָסַפְתָּ וְשָׂבַתָּ מַה תִּמְצָא וְאִם
יוֹם תַּעֲזָבֶהָ יוֹמַיִם תַּעַזְבֶךָּ: (ו) מַה נָּאוֶה מִשְׁפָּט לְזָקֵן
וּלְיָשִׁישׁ חָכְמָה: (ז) מַה יָּקָר לְנָגִיד תְּבוּנָה וְלִנְכְבָּד טוּב טַעַם
וָדָעַת: (ח) יְקַר יְשִׁישִׁים מַדָּע וְיִרְאַת יְיָ תִּפְאַרְתָּם:
(ט)

וואורדע איך איין קאַנאַל, איין קאַנאַל נאך פֿוס, אונד איין פֿוס נאך שטראָהם, אונד איין שטראָהם נאך מעערע: (לה) איך שטראַהלע נאך ווייטער וויא דיא מאָרגען רעֶהטע בעלעהרונג, אייכע לעהרע ערשטרעקט זיך פֿאַן פֿאַלען ענדן! (לו) נאָך גיסע איך אונטערריכט אויס וויא איין פּראָפֿעטען, אונד לאַססע איהן אויך דיא שפעטען געשלעכטער צוריק:

כה (א) פֿאַן דרייא דינגען האַבע איך איין פֿערגניגן, דיא פֿאָרגאָט אונד מענשען שעהן זינד: (ב) איינטראַכט אונטער ברידרן, פֿריינדשאַפֿט אונטער נאַכבאַרן, אונד איבעראיינשטימונג צווישען מאַן אונד פֿרויא: (ג) אַבער דרייא דינגע האַססע איך, אונד בין איהרם לעבן גראַם: (ד) איינן שטאָלצן בעטלער, איינען ליגנערהאַפֿטן רייכן, אונד איינן אונערפֿאַהרנן פֿערשטאַנדלאָזען גרייז: (ה) וואַס דוא אין דער יוגענד ניכט געזאַמעלט האַסט, וויא וואָלסט דוא עס איהם אַלטער פֿינדען? אונד ווען דוא זיא (דיא ווייזהייט) איינן טאַג פֿערלעסט, זאָ פֿערלעסט זיא דיך צוויא טאַגע: (ו) וויא שעהן אייזט דעם אַלטן אורטהיילשפּרוך, אונד דעם גרייזע וויזהייט: (ז) וויא עהרווירדיג אייזט דעם פֿירשטען פֿערשטאַנד, אונד דעם אַנגעזעהנן אַנשטאַנד אונד קענטניס: (ח) דיא ווירדע דער גרייזן הייסטער אייזט ערפֿאַהרונג, אונד גאָטטעספֿורכט איהר רוהם: (ט) כיין דיגגע פרייזע איך אין גדאַנקן זעעליג, אונד דאַס
נעהנטע

אמר ואשבקיוהי לדרא סגיאא: (לו) תוב יולפני בנביותא
אמר ואחריתה עד מא לרוחקא:

כה (א) לתלת צבין אתרגרגת נפשי והנין יאיא קדם אהא וקדם בני אנשא: (ב) אחות אחין ורחמות רחמין וגברא ואנתתה כד נהוון שלמין: (ג) תלתא גנסין סנת נפשי ועקת לי טב בהייהון: (ד) מסכנא גאיא ועתירא כדבא וסבא סכלא וחסיר מדעא: (ה) בטליותך לא כנשת איכנא תשכחיה בשיבותך: (ו) מא יאא לסבא דינא ולעתיקי יומתא סכולתנותא: (ז) מא יאיא לרורבנא הכמתא ולמיקרא טעמא ורעינא: (ח) איקרהון דקשישא סגיאות רעינא ודהלתא דאלהא תשבוהתהון: (ט) תשע דלא עלי ללבא שבהת
ועשר

כה (ב) אחים ישליו. לפי שדרך אחים כשבתם יחדיו רמי תגרא ביניהם, לז"א מה טוב ומה נעים שבת אחים יחד בשלום ובשלוה: רעים יאהבו. אהבת אמת: ואריסטו אמר כאשר נשאל מהו אהבה? נפש אחת בשתי גויות: וכאשר נשאל איך להתנהג באוהב? לעשות לו מה שתחפץ ממנו: ולא כאותו אשר עליו אמר דיאָגענעס, כאשר נשאל איך הוא מתנהג באוהביו? ואמר כאשר עושים בקנקנים מקריבים המלא והריק מסיעים: (ד) דל גאה. לא נאוה גאוה לעשיר אף כי לדל: ועשיר מכחש. אומר ואינו עושה מבטיח ואינו מקיים: וזקן סכל וחסר דעת. כי מרוב ימים היה ראוי להיות בעל מדע. ובהעתקת נ' יהעתיקו וזקן מנאף וחסר דעת. וכן איתא בפסחים (דף קג ע"ב). ומוסיף עוד אחד וז"ל ארבעה אין הדעת סובלתן (פי' רש"י, דאפי' הן בעצמן מתחרטין לאחר זמן ונבזין בעיני עצמם) ואלו הן, דל גאה, עשיר מכחש, זקן מנאף, ופרנס המתגאה על הצבור בחנם (נוהג עליהם שררה ואין עומד להם בשעת דחקם) עכ"ל. ואנכי העתקתי לפי ת"א: (ה) ואם יום תעזבה כו'. הובא באגדת ירושלמי סוף ברכות. במגלת ספרים מצאו כתוב, יום תעזבני (החכמה) יומים אעזבך (מה שהיה יכול ללמוד אותו היום, ומה שלמד יום א' שוכח, נמצא מפסיד ב' ימים): (י) גבר יצלח באחריתו. לפעמים אדם מצליח בימי נעוריו, ובימי זקנותו הוא נעזב וחסר לחם. ורעתו כפולה, לפי שהוא הרגל בטוב תמיד והיה מכובד מאד מעודו, קשה עליו עתה עוני ומחסור, יותר מדל ועני מעודו. והשני כי אז תש כחו וחדל ממנו תחבולות ויגיעות

כנער

(ט) תשיע הנה יהלל לבי ועשר תפאר פי: (י) גבר יצלח
באחריתו ואיש חזה נקם עריו בימיו: (יא) אשרי בעל
אשת חן ולא ינחו צמד שור וחמור יחדיו: (יב) אשרי
האיש לא הכשילו לשונו ונכבד לא נענה לנקלה: (יג) אשרי
הגבר מצא אוהב נאמן ופה דובר על אזן שומעת: (יד)
אשרי הגבר לא נשבר לבו בעני ובצרה לא רפתה רוחו:
(טו) ויראת יי על כלנה התרוממת ירא יי מי ידמה לו:
(טז) ראשית יראת יי אהבתו וראשית אמונה דבקת
בארחותיו: (יז) הדבק בו ולא תרפנו כי אין דומה לו:
(יח) כל כאב ולא כאב לב כל רעה ולא אשת
רעה: (יט) כל לחץ ולא לחץ אויב כל מיסר ולא מיסר
שונא: (כ) אין ראש ערום מראש נחש ואין צר מאשת

צרה

נעהמטע ריהמע אין מונד: (י) איינען מאן דער אין זיינעם אלטער
בעגליקט, אונד דען אונטערגאנג זיינער (אונבערזעהליכען)
פיינדע ערלעבט: (יא) גליקזעליג איזט דער מאן דער מיט איינער
ווירדיגען גאטטין לעבט, אונד ניכט איין געשפאן פאן אכס אונד
עזל צוזאממען פיהרן דארף: (יב) הייל דעם מאננע דער דורך זיינע
צונגע ניכט אונגליקליך ווירד, אונד דעם עהרבארען, דער ניכט
איינעם ניכטסווירדיגען אונטערטהאן צו זיין דארף: (יג) גליקזע-
ליג, ווער איינן וואהרן פריינד פינדעט, אונד דער, דעססען ווארטע
אנגעהערט ווערדען: (יד) גליקזעליג, ווער דורך טראוער ניכט
נידרגבייגט ווירד, אונד איהם אונגליק ניכט דען מוהט פערליהרט:
(טו) גאטטעספורכט אבער איבערטריפט אללעס, איין פראממער
מאן וואמיט קאן דער פערגליכען ווערדען? (טז) דער גאטט-
פורכט אנפאנג איזט ליבע צו איהם, אין זיינען וועגען וואנדעלן,
דער אנפאנג דער טרייע: (יז) האלטע דיך צו גאטט אהנע אבלאס,
דען ניכטס קאממט איהם גלייך: (יח) אללעס וועה נור ניכט הערצ-
ענסוועה, אללעס בעזע נור ניכט איינע בעזע פרויא: (יט) אללען
דרוק נור ניכט דרוק פאם פיינדע, אללע שטראפע נור ניכט
שטראפע פאם האססער: (כ) קיין קאפף איזט געפעהרליכער אלס איין
שלאנגען-קאפף, קיין פיינד איזט בעלידיגענדער אלס איין פיינדזע-

ליגעס

ועשר דלא מללת: (י) גברא דחרא באחריתה עד הו חי נהוא במפולתא דסנאוהי: (יא) טובוהי לבעלה דאנתתא טבתא דלא דבר פרנא בתורא ובהמרא אכחדא: (יב) טובוהי לדלשנה לא קלקלה ולא פלח לדזעירא מנה: (יג) טובוהי לגברא דאשכח רחמא ומשתעא לאדנא דשמעא: (יד) טובוהי לגברא דלא תברתה מסכנותא ולא תברתה ענויותא: (טו) דחלתה דאלהא על כלהין הלין אתרימת: (טז) ריש דחילתה דאלהא למרחמה וריש הימנותא למאזל בתרה: (יז) אחודיהי ברי ולא תרפיוהי מטל דלית אכותה (יח) כל מחותא ולא איך מחותא דלבא וכל בישן ולא איך בישותא דאנתתא: (יט) כל אולצנין ולא איך אולצנא דסנא וכל פורענא ולא איך פורענא דבעל דבבא: (כ) לית

דישא

כנער ורך בשנים, לכן אשרי האיש מצליח בזקנותו, אף כי ראשיתו היה נער: חזה נקם עריו, כהכרת משונאים מחלטים מדבר, אשר אין חליפות לשנאתם, ונודים לקחת נפש, כי זולת זה נכר אחר בנפול אויבך אל תשמח כו'. אבל כוונת הענין על רשעים עריצים ואכזריים אשר עליהם אמר דוד ואני אראה בשונאי: (יא) ולא ינהג שור וחמור. אם אין דעת בעל ואשתו שוים, הם כאחד שור וחמור, כי לא ישתוו בעולם, זה מושך הנה וזה מושך הנה, ויש ערבוב וקלקול ביניהם: (יב) ונכבד לא נענה לנקלה. כי רעה רבה היא על איש מכובד כי יקל כבודו, וצריך להכניע עצמו לאיש בזוי, לצרכו אליו בענין מה. והיא הקללה הגדולה אשר קלל ישעיהו הנביא: ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד: (יג) על און שומעת. דבר גדול דבר החכם בזה, כי כמה וכמה חכמים מחוכמים לבם מלא עצה דעת ותבונה, והם בזוים בערכם ואין דבריהם נשמעים, ואם הם טובים ונכוחים לא ישימו להם לב, והוא נער גדול ובזיון לחכמים כאלה. ומה גדל ענג החכם ומה גדלה שמחתו אם דבריו נשמעים, במצאו אנשים מקשיבים אשר משימים לבם לדבריו: (יד) לא נשבר לבו בעני. כי כל עוד לא אבד האדם רוחו, עוד יש תקוה לו, לו יחסר לחמו, וכן בכל צרה אשר תגיע אליו אם לא רפתה רוחו, יודע התחבולות להעזר בה, כמו שהתבאר לעיל פרשה כג. אבל נכאה רוח, ולב מורך בצרה, עדי אובד ואין תקוה לצרתו: (כב) אין

צרה: (*כא) אין פחז ממים ולא מעתנה מלב אשה:
(כב) טוב לשבת עם כפיר ותנין מחברת אשת מדנים:
(כג) אשה רעה תשנה עז אפיה ומראת פניה כשק: (כד)
במסבת רעים ישב בעלה לבו נאנח בהזכר שמה פניו
יאדימו: (כה) רבת הרעות כאפס מול רעת אשה גורל
רשעים יפול עליה: (כו) כנתיב חול לרגלי זקן אשת
המיה לאיש מחריש: (כז) לא תתפתה לתאר אשה רעה
ולא תחמוד עשרה בלבבך: (כח) אשה מעשירה בעלה
עבדתו קשה בשתה רבה וקלונה מי יכיל: (כט) השפלת
עין שברון לב ורפה רוח אשה רעה: (ל) חלחלת ידים
וכשלון ברכים אשת מבישה: (לא) ראשית חטאת מאשה
ועליה

ביזעס וייב: (כא) ניכֿטס שנעללער אַלס וואַססער, ניכֿטס אונבע־
שטענדיגר אַלס וויבערזין: (כב) ליבער מיט לעווען אונד דראַכֿען
וואָהנען, אַלס מיט איינעם צאַנקישען ווייבע: (כג) דיא באָזהייט
איינעס ווייבעס פֿערענדערט איהרע געבעהרדען, אונד ענטשטעללט
איהר געזיכֿט וויא איין זאַק: (כד) איהר מאַן איזט בייא זיינען
פֿריינדען צו טישע, אונד זייפֿצט; ווען ער איהרען נאַמען הערט
ווירד ער שאַמראָהט: (כה) דאַס גרעסטע איבעל איזט קיין געגען
דיא קויינטטען איבעל איינעס בעזען ווייבעס, או דאַס דאָך דעם
געטטלאָזען ווערדע איהר צו טהייל! (כו) וויא איין זאַנדיגער באָדען
פֿיר איינען אַלטען וואַנדרר, איזט איין צאַנקישעס וויב פֿיר איינען
שטיללען מאַן: (כז) לאַס דיך דיא שעהנהייט איינעס בעזען ווייבעס
ניכֿט פֿערפֿיהרען, אונד לאַס דיך איהרע רייכֿטהומר ניכֿט געלוסטען;
(כח) שוועהרע אַרבייט, גראָסע שאַנדע, אונד אונערטרעגליכֿע פֿער־
אַכֿטונג ענטשטעהט, ווען דאַס וויב דעם מאַן פֿערזאָרגט, איינברינגט;
(כט) טריבע אויגען, צערבראָכֿענעס הערץ, נידערגעשלאַגענעס געמיהט,
פֿעראורזאַכֿט איין בעזעס וויב: (ל) איינע אונפֿערשעהמטע אַבער,
הענדע ניטטרן אונד וואַנקענדע קניען: (לא) פֿאָן איינעם ווייבע
האַט דיא זינדע איהרען אורשפרונג, אונד דורך זיא שטערבען וויר
אַללע; (לב) דעם שטראָהם לאַס קיינען אויסגאַנג, דעם בעזען ווייבע
קיינען

רישא מרירא מן רישה דחויא ולית בעל דבבותא דמרירא מן אנתתה: (כב) פקה למעמר לות אריא ולות תנינא מן דלמעמר עם אנתתא בישתא בגו ביתא: (כג) בישותה דאנתתא בישתא תורקי אנין אפוהי דבעלה ותיכם אנין איך גונא דסקא: (כד) בינת הבריהי יתב בעלה דבכלתא ודלא בצבינה מתתנח: (כה) סגיאא בישתא ולא איך זעירות בישותה דאנתתא בישתא פצתא דחטהא תפלי עליה: (כו) איך מסקתא דחלא ברגלוהי דגברא קשישא הכנא הי אנתתא דלשנא אריך לות גברא מכיכא: (כז) לא תשתדל לשופרה דאנתתא בישתא, ואפן אית לה וכסא לא תתרגרג לה: (כח) מטל דפולחנא קשיא ובהתתא בישתא אנתתא דסרהא על בעלה ולבא דיעמדה מחפיא: (כט) חשוכא ומחותא דלבא אנתתא בישתא: (ל) רפייתא דאידיא ותברא דבורכא אנתתא דלא מיקרא ומשבחה בעלה: (לא) מן אנתתא שריו

פחז במרוצתו כמים. ולא משתנה כדעת אשה. כי נשים דעתן קלות ומתהפכות בכל עת, ואין מחשבתן קיימת בהן. וקרוב לסגנון הזה אמר חכם אחד יוני (טהאלעט) כאשר נשאל, מה היותר מרגוע? — העתיד. היותר אחוזה? — הארץ. היותר משתנה? — המים ומחשבת אשה: (כה) כמשכבת רעים כו. כאשר קרה להפילוסוף (פיטטאקוס), אשר קרא אחוזת מרעיו אל המשתה אשר הכין להם. ובהיות הכל ערוך על השלחן, באה אשתו הרעה, והפכו על פניו, והוא בלא קצף אמר: אשה אולת היא, חסרון דעתה כפרת עונה: וככה קרה לזאקראטעס עם אשתו כאשר כתבתי בספר חיי הפילוסופים אשר יעדתי להוציאו לאור בע"ה: (כה) אשה מעשירה כו'. כמה רבה בוז לבעל המתפרנס ממעשה ידי אשתו. ומה יפה המשל המובא בספר משלים מחכמי העמים, בחור אחד חפץ לקחת אשה מאושרה, ויועץ עם זקן להגיד לו איזה נבחרה. ויען הזקן, כל אשר יוסיף אדם לבקש ולבחר, כל עוד הגדל רעתו וכאבו נעכר. אך אם חפצת אשה להתענג ועדנים, קח לך יפת תאר והדרת פנים. ואם אוהב בצע אתה ובגדים יקרים, קח לך אחת מבנות העשירים. ואם לתבונה ודעת ידך הדה קום בחר לך אשה מלומדה. — ויאמר הנער אין נפשי את מהנה לקחת כי חפצתי אשה לחיות בה שלו ושקט במנוחה ונחת. ויען הזקן לאמר בני

ויגליה כלנו מתיכם: (לב) לא תתן מוצא למים חפין
ויד שלטת לאשה: (לג) כפטר מים הרכים הלוך ונמש כן
אשה רעה תרבה רעתה: (לד) אם איננה כלבך כרות חצי
גויתך ותן לה ומעל פניך תשלחנה:
כו (א) אשה טובה אשרי בעלה מספר ימיו כפלים: (ב)
אשה טובה מתנה טובה בחיק ירא אלהים תנתן:
(ג) אשת חיל נעם בעלה ישלים ימיו בשמחה: (ד) אם
דל ואם עשיר לבו טוב ופניו צהלו תמיד: (ה) על שלש
יחרד לבי ותחת ארבע מאד יראתי: (ו) מרד בהמון עם
מרי ולשון שקר יחדיו רעים ממות: (ז) ניר קשה אשה
רעה דבק בה דבק בעקרב: (ח) אשה
צורית רעותה מחלת לב ושוט לשונה לא יחוס כל: (ט)
אשה סובאה רבת בוזכי הסתר קלונה בל תוכל: (י) אשה
זונה

קייכען וויזען אונד געוואלט: (לג) דען וויא איין וואסערריטן איין
אייגע גראסטע פאהט אויסבריכט, זא מיזט דער אויטברוך איי״
נער בייזען פרויא: (לד) מיזט זיא דיר ניכט געהארזאם זא גיב
איהר דען האלבען קערפר, אונד טיק זיא פארט:
כו (א) גליקליך מיזט דער מאן, דער איינע גוטע פרויא האט,
זיינע לעבענסטאגע פערדאפפלן זיך: (ב) איינע גוטע פרויא
מיזט איין גוטעס געשענק, דעם גאטעספירכטיגע ווירד זיא צום
טהייל: (ג) איינע וואקקרע פרויא ערהייטערט דען מאן, אונד
ענדיגט זיינן לעבנסלויף מיט פערגניגען: (ד) ער זייא ארם אדער
רייך, זא מיזט זיין הערץ צופרידען, אונד זיין געזיכט צו אללען
צייטען הייטער: (ה) פאר דרייא דינגען ערשריקט מיין הערץ, אונד
פיר דאס פירכטע איך איך זעהר: (ו) פאר אויפרוהר
(רעבעלליאן) דעס פעבעלס, פררעהטרייא איס שטאדט אונד פאלי
טעט ניאגיט, זינד אללע ערגר אלס דער טאד: (ז) איין שטייני
גער אקקר מיזט איין אונבענדיגעס וייב, ווער נאך איהר גרייפט,
ערהעלט איינען שקארפיאן: (ח) קוועהלענדע הערצענספיין מיזט
איין וייב, דאס אויף איהרע נעבענבוהלרין אייפערזיכטיג מיזט, דיא
גייסל איהרר צונגע טהאהט ניכטס: (ט) איין טרונקנעס וייב מיזט
איין

חטהא ומטלתרה כלן מיתינן: (לב) לא תתל למיא מפקנא ולאנתתא אפא ושולטנא: (לג איך תירעתא גיר דמיא דאזלא וסגיא הכנא אנתתא בישתא אזלא והטיא: (לד) ואן לא איתיה בתרך בסרך קצין הב לה ושדיה מן ביתך:

כו א: אנתתא טבתא טובוהי לבעלה מטל דיומתא דהיוהי עיפין לה: (ב) אנתתא טבתא תתיהבי לגברא דדחל מן מריא חלף עבדוהי טבא: (ג) אנתתא חילתניתא תבכמי בערה ושני חיוהי בחדותא נשלם: (ד) אן עתיר הו ואן מסכן לבה טב בכל עדן ואפוהי נהיר: (ה) מן תלרת זע לבי ומן ארבע סגי דחלת: (ו) רטלניא בסוגאא דעמא ומהותא דלשנא כיהין אכהדא: (ז) נירא קשיא אנתתא בישתא ומן דמכיבר לדה אחד עקרבא: (ט) רוגזא רבא אנתתא רויתא ופהיתא דהי צערה לא מכסיא: (י) זניותא דאנתתא במרמות עיניה

ומן

הקשית לשאול. אם כה תפלת לא תקח לך כלל: וחז"ל כחות דרגא וכסב אתתא. וחכמי היון אמר בחור לך כערכך. אבל אוי לו לבעל שהעשירתו האשה, כי הוא בזוי וקל בעיניה ושפל עד לעפר: (לג) הלוך וכטש. יתרחב ויתרע כל עוד ירחק ממקום מוצאו. והוא כאור מקרא שלפניו, לא תתן מוצא למים כי דרך המים, להתרחב מעט מעט אם ילחן דרך מקום צר ומשפשף העפר ופתאום כפרץ רחב יאתיו. כן אם יתנו לאשה רעה חפלה מעט תרב ותגדל רעתה עד למרבה: (לד) כרות חצי בשרך. כי התורה אמרה והיו לבשר אחד, ואם מגרשה יכרת חצי בשרו ולכן נקרא גט ספר כריתות. או כונתו, כל אשר לאדם יתן לאשה רעה ויפטר ממנה:

כו (א) אשה טובה כו. הפסוק הזה ושאחריו הובאו בגמרא יבמות (דף סג) ובסנהדרין (דף ק) כתוב בספר בן סירא אשה טובה מתנה טובה וכתיב טובה בחיק ירא אלהים תנתן. אשה רעה צרעת לבעלה מאי תקנתיה יגרשנה ויתרפא מצרעתו. (והוא המקרא שבסוף הפרשה הקודמת). אשה יפה אשרי בעלה מספר ימיו כפלים (פי' רש"י מרוב הנאה חשובים כפלים): (ו) על מרד בהמון. אין דבר מבהיל ומפחיד יותר ממרידה במדינה, כאשר ימרוד המון עם הארץ הריקים והפוחזים באדוני הארץ ומשביתים הממשלה, כי אז אין איש בטוח כאשר לו ולא יאמין אדם בחייו, העניים המרודים גוזלים טורפים והורגים

ואין

זונה במרומת עיניה ובעפעפיה תודענה: (יא) הרב נצור
בת מבישה כי לא תשקוט עד עשות מימתה: (יב) תנה
עינך עליה ולא תהיה פן תרפה ותתנבל: (יג) כציית בציה
צחה צמא כל מים ישתה ובכל עץ ישען: (יד) כן דרך
אשה זונה כל עובר תתאו ואל כל חץ אשפתה פתוח:
(טו) אשה טובה מתת אלהים ואין ערך לנקית תשיקרה:
(טז) טוב על טוב אשה כבודה ואין ערך לבצירת פימה:
(יז) באור השמש בבקר לא עבות כבודת בת חן במושב
ביתה: (יח) כנר במנורת הקדש יפת תאר על טובת טעם:
(יט) כאדני

איין גראָטער שאַנדפֿלעק, דען זיא קאַן איהרע שאַנדע ניכט פֿער-
בערגען; (מיט איהרע בזינגונגסקראַפֿט ערשט איינזאַהן גע-
פֿעסטעלט, זאָ ווירד זיא פֿרייוויליג איין אָפּפֿער דער וואָלוסט):
(י) איין וואָלליסטיגעס וייב פֿערראַהט זיך דורך שיוענדע בליקע,
אונד דורך איהרע אויגענלידער: (יא) דער שאַמלאָזען טאָכטער
פֿערדאָפּפעלע דיא וואַכע, דען זיא לעסט ניכט נאָך ביז זיא איהרען
אוהשטוויללען פֿראַיבט: (יב) האַבע אַכט אונטערלאַס דיינע אויפֿ-
מערקזאַמקייט אויף איהר, זאָנסט וואָ דוא נור איין ווענינ נאַכלעס-
סיג ביזט, זאָ שענדעט זיא דיך: (יג) וויא איין לעכלנדר וואַנדרר,
יעדעס וואַססער דאַס ער בקאָממט טרינקט, לעהנט זיך אַן יעדער
שטיללע אַן: (יד) זאָ איין בוהלערישעס וייב, יעדער פֿאָרבייגעהנדע
וויזט איהר וויללקאָממען, אונד האָלט געגען יעדע פֿפֿיילע איהרען
קעכער אָפֿפֿען: (טו) איין גוטעס וייב איזט איין געשענק גאָטטעס,
איין ענטהאַלטזאַמעס וייב לעסט זיך מיט ניכטס ערקויפֿען:
(טז) פֿריידע איבער פֿריידע איזט איין קיישעסווייב, איינע
שטיללע פֿרויא לעסט זיך מיט קיינעם גוטע אויפֿוויגען: (יז) וויא
דיא אויפֿגעהענדע זאָננע אַן איינעם הייטרן מאָרגען, זאָ גלענצט
דיא שאָנהייט איינער טוגענדהאַפֿטען פֿרויא אים הויזע: (יח) וויא
דאַס ליכט אויף דעם הייליגן לייכטער, זאָ גלענצט דיא שאָנהייט דעס
געזיכטס אויף איינן עדלן קאַראַקטער, (ניכטס איבערטריפֿט איינע
פֿרויא, ביא דער שאָנהייט מיט טוגנד פֿערבונדן זינד): (יט) וויא
דיא

ומן גביניה תתידעי: (יא) על חציפתא אסגא נטורא מטל
דלית לה ניחא אלא אן גנברת: (יב) בתר חציפא עינא הרש
ולא תשתוחר דלמא תרגלי בך: (יג) איך צהיא איעל מן
אירחא ופומא פתיח למיא קרירא ומן כל מין שתא ועל כל
קים מסתמך וקדם כל גארא פתיח קטירקה: (יד) הבנא הי
אנתתא גירגתא דלכל אנש פתיח רחמה: (טו) מוהבתא
דמריא אנתתא טבתא ולירת דמיא לבצירות גגרתא: (טז)
טיבותא על טיבותא אנתתא בהותתניתא ולירת מתקלא
לבצירות פומא: (יז) איך שמשא דדניח ברקיעא דשמיא
הכנא שופרה דאנתתא טבתא במותב ביתה: (יח) איך שרגא
דמנהר על מנרתא דקודשא שופרה דאנתתא טבתא במותב
ביתה:

ואין מעצור לאפס כי עז ועברתם כי קשתה. והדמיון מזה שמענו בימינו
במדינת צרפת, בתחלת המרידה, היתה עיר (פאריז) מערת פריצים,
מלאה רוצחים, עד אשר שככה חמתם, והארץ שקטה כיום בשלום
ובשלוה. ובת"א רטוביא בסוגאה דעתא. י"ל רטיבי מל' מרובה (חויפֿוין?)
כמו הרטבין יוצאין בקודר (שבת דף קמז) פי' הרגלים. או רטוביא מל'
תלונה. כמו רטובות מתלוננת (מדר' רבה פ' יב): (ח) אשה נוררת.
כזמן שאדם נושא כמה נשים הכתוב מדבר: (יד) ט כל חן אשפתה פתוח.
לא יפלא המליצה הזאת בעיני הקורא, כזכור במאמר יחזקאל ותפשקי
רגליך לכל עובר (יחזק טז): (טו) לנקית תשוקה. בת"א כתיב לנצירת
גגירתא. פי' מעט התאוה, ובעברית לא ידעתי להעתיקה רק במלות
נקיות התשוקה, נקי מחמדת זנות: (טז) טוב על טוב, טוב לנפש
וטוב לגוף. כי נעם יפיה קשוט לבעלה תמיד. וכעס מעציב חיי רוח:
ובת"א. ולית מתקלא לנצירות פומא, וכמוה בעברית פי' שאין לה שפתים
פוסקות, ואיננה קולנית, גועה ופועה בריבה ובמלה ובקטטה כדרך אשה
רעה אבל קולה בנחת ובאמרי שפר: (יט) חומרא דדהבא. אדני כסף
(שמות טו) ת"י חומרין דכסף: אסטונא. המלך עומד על העמוד
(מ"ב יא) ת"י על אסטונא: יאין עקבתיה במתקן ביתה. העוסקת רק
בצרכי הבית, כי זה רק חובת האשה להשתדל בעניני צרכי הבית, להכין
מאכל ומשתה, ולתקן הכלים והבגדים וכדומה לזה. ומעתיקי ב"י העתיקו
(וויא דיא גאָלדנן זײַלען זונפטר דעם זילבערנן געשטעללע, זאָ דיזו שאָנן

(יט) כאדני זהב על עמודי כסף רגלי אשת חן צופיות הליכות
ביתה: (כ) בני הזהר בימי העלומים ואל תתן לנכריה
חילך: (כא) בקש גורלך בכל הארץ ומצא חלקה טובה
לזרע זרעך כתולדותיך תצמיח: (כב) ובן יהיה פריך ולא
תהיה שכבתך יבשה: (כג) חן אשה בנחת קולה והומיה
כמתי קבר ובאילי ברזל במלחמה: (כד) בעל אשת
מדנים כל ימיו ריב ומצה וחיי להן היו: (כה) לשתים
נשבר לבי ועל שלש יראה לי נפשי: (כו) על איש חיל
כי יחסר לחם ואנשי שם כי יקלו כבודם וצדיק נהפך
לרשע: (כז) נהפך מטוב לרשע אם עוד יאריך הלא
יומו יבוא:

דיא גאָלדנע זײלען אויף דעם זילברנען געשטעללע זאָ אַנשטענדיג דיא
פֿיסטע איינער שאָנען פֿרויא, דיא זיך נור אום דיא הייזליכע
ווירטשאַפֿט בעשעפֿטיגען: (כ) מיין זאָהן! ניט דיינע יוגענד־
בליהטע וואָהל אין אַכט. דאַס דוא בייא דער פֿעררוכטען דיינע
מאַננס־קרעפֿטע ניכט פֿערשווענדעסט: (כא) זוכע דיר איין זאַאַמ־
אויס אויף דער גאַנצען ערדע, אונד וואָ דוא איינע גוטע פֿורכע
פֿינדעסט, דאַ זעע דיינע זאַאַט, זאָ ווירסט דוא געוועכסע דיינער
אַרט הערפֿאָר בריגגען: (כב) דאַן ווערדען דיינע פֿריכטע וואָהל
געראַהטען זיין, אונד דיינע צווייגע ניכט פֿערדאָררען: (כג) דיא
שאָנהייט איינער פֿרויא איזט איינע זאַנפֿטע שטיממע, איינע
טרייערין אַבער גלייכט איינעם פֿירכטערליכען געטאָסע אים קריגע,
(יעדר פֿליהט פֿאָר איהר טאָבען אונד לערם): (כד) איין מאַן דער
איין צאַנקיגעס ווייב האַט, איזט בעשטענדיג שטרייט אונד האַדער
אויסגעזעצט, אונד פֿיהרט איין אונפֿערגניגטעס לעבען: (כה) צוויא
דינגע קרענקען מיין הערץ, אונד דאַס דריטטע מאַכט מיר פֿער־
דרוס: (כו) ווען איין טאַפּפֿערער מאַן מאַנגעל לײדען מוס,
ווען עהרווירדיגע מענער גרינג געשעטצט ווערדען, ווען דער
פֿראָממע צור זינדע קעהרט: (כז) דער פֿאָם גוטען וועג צום בע־
זען זיך ווענדעט, ווען ער אויך לאַנגע בגליקט, זאָ זעטצט איהן גאָט
נור צום אונטערגאַנג רייפֿען:

ביתה: (יט) איך הומרא דדהבא על אסטונא דסאמא יאין עקבתה במתקן ביתה: (כ) בני אזדהר בזבנא דעלימותך ולא תתל לנוכריא הילך: (כא) בעי פצתך מן כל ארעא פקעתא טבתא למזרע זרעך כהולדתך תבילאית: (כב) והכנא הוין עללתך ולא כר דהו תהוא ישרכתך: (*) אנתתא גירתא ללא מדם תתחשבי אנתתא דגברא דין איך מגדלא הי דמותא לאילין דמתדבקין לה תתחשבי: (*) אנתתא רשיעתא במנתה דגברא עולא תתיהבי אנתתא דין צדיקתא לאינא דדחל מן אלהא תתיהבי: (*) לאנתתא אידא דלא בהתא צערא נבליה ברתא דין אסכימתניתא אף מן בעלה תתבהדי: (*) אנתתא דין דלא בהתא איך כלבא תתחשבי ואידא דדחל מן מריא אית בה בהתתא: (*) אנתתא דמיקרא בעלה חכימתא לכל אנש תתחשבי רשיעתא דין דמצערניא בגאיותה לכל אנש תתידעי: (*) אנתתא טבתא טיבהי לבעלה מנינא גיר דשניא דחיוהי אעיפין אנון: (כג) הרינא דאנתתא במכיכיתא הוו ואיך אשתא דקיקתא הכנא תתחזא אנתתא קהלניתא ופכניתא, איך קרנא מלבטניתא דקרבא תתחשבי: (כד) נפשא דין דכל בר אנש דאית להלין כלהין תתרמא בשגושיא דקרבא היא באולצנא נתדברון: (כה) על תרתין צבין תור לבי ועל תלרת כגי אתבאש לי: (כו) על גברא בר חרא דאתמככן ואצטרך ועל אנשא מרי שמא דאתבצרו מן איקרהון ועל מן דהפך מן דהלתא דאלהא: (כז) לעבד עולא אשלמיהי ליומא דקטלא: כז (א)

פיסע אוכטר דער גוועלבטן ברוסט). ומי לא יראה כי המשל והכמשל שקר; ולא עוד, וכי דרכו של החכם לספר בתאר נשים יפות כי כל דבריו הנה במעלות וכאדונו הנפשיות אשר באשה, ולא ידבר כלל מתתיכה והדרת הגוף. וכמון הוא יותר בת א אשר לפיה העתקתי בעברי: (כ) בני הזהר בימי העלומים, בו יזהיר החכם הנערים והבחורים, אשר אש הנעורים דולק בהם, שיזהרו בימי העלומים, ולא יכלו כחם בשטף זמה וזנות, כי רתיחות טבע הבחרות כקל להתגרות מיצרו, ללכת אחרי תאוות לבם לכן ירחיק אותם מזה, ויזהירם כי ישמרו ראשית כחם ואונם

כז (א) כוחר לא ינקה ממרמה ורוכל לא ינצל מעול: (ב)
רודף לבצע יעשה עול ואין להעשיר מעלים עינו:
(ג) כיתד בקיר בין אבן לאבן כן מרמה בין מוכר לקונה:
(ד) אם לא יחזיק ביראת יי בתמים פתאום ביתו יהרס:
(ה) מגלות העשן נודע האש ושכל אנוש בשיחתו: (ו)
הפרי יגיד על עבודת עצו ושפתי אדם על עצת לבו: (ז)
כלי יוצר בכבשן יצרף ואדם בדבריו יבחן: (ח) אל תהלל
איש טרם תשמענו כי זה כור בחינתו: (ט) לפי מראהו
יהלל איש בבואו ולפי דבריו בצאתו: (י) אם תחפש
מישרים תמצא והלבש אותו כמדה תפארת: (יא) כל

עוף

כז (א) איין קויפמאן קאן ניכט בפרייט זיין פאן בטרוג, אונד
איין קרעמער ניכט פאם אונרעכט: (ב) ווער נאך גרעסטען
פערמעגען טרעבט איבט אונרעכט, אונד ווער רייך צו ווערדען
טראכטעט ווענדעט זיין אויגע וועג (פאן גאט אונד דער רעדליכקייט):
(ג) וויא צווישען שטיינפוגען איין נאגעל איינגעטריבען ווירד, זא
דרענגט זיך צווישען קייפער אונד פערקייפער בטרוג אין דיא מיטטע:
(ד) העלט ער ניכט מיט ערנסט אן גאטטספורכט, זא ווירד זיין
הויז פלעטצליך צערשטערט ווערדען: (ה) דורך דען אויפשטייגענדען
רויך מערקט מאן דאס פייער, זא צייגט זיך דעס מענשען פערשטאנד
דורך זיין רעדען: (ו) וויא דיא פרוכט פאן דעס בוימעס בעאר־
בייטונג צייגט, זא פערראהט דאס געשפרעך דיא געזיננונג דעס הער־
צענס: (ז) טאפּפעטע פריפט דער אפען, דורך דיא אונטרעדונג
ווירד דער מענש געפריפט: (ח) לאבע ניאמאנד ביז דוא איהן שפרע־
כען געהערט, דען דיעס איזט דיא מענשען־פראבע (זין אונד אב־
זיכט צו ערקענען): (ט) מאן טעטלט דען מאן ביים הערײנקאממען
נאך זיינעם אנצוג, ביים וועגגעהן אבער נאך זיינעם שפרעכען:
(י) ווען דוא נאך טוגנד שטרעבסט, ווירסט דוא זיא ערלאנגען,
אונד זיא וויא איין עהרען־קלייד טראגען: (יא) פעגעל הערבערגען
ביי איהרעס גלייכען, זא דיא רעכטשאפענהייט ביי דענען דיא
איהר ערגעבען זינד: (יב) וויא דער לעווע נאך דעם רויבע לויערט,

זא

כז (א) בקשיותא רבתא מתפצא תגרא מן חטהא אן לא בהדא אלא בהדא מתתקל חנויא דין לא מזדדק מן חטהא: (ב) סגיאא דחטו מטל דליר̇ת בהון דחלתא ודצבי למסגיו חטהא מהמא עיניהי: (ג) בית כאפא לחברתה עאלא סכתא ובית זבינא ומזבננא מתתקפין חטהא: (ד) ברי אן על דחלתא דאלהא תעבר קליל זבנא סגיאא תהסר: (ה) איך תננא סגיאא לעל מן נורא היכנא שועיתא דאנשא על חושבנא: (ו) איך דפולהנא דאילנא עבד פארוהי הכנא חושבניהון על תרעיתהון דבני אנשא: (י) אן תבעא קושתא תשכחיוהי ותלבשיוהי איך נחתא דתשבוחתא: (יא) פרחתא דשמיא

כפריצות, ולא יתנו לנכריה וזונה חילם ואונם, כי לב נפתה בזנות מושך העון כחבלי שוא וכעבות העגלה חטאה, וקשה להפרד ממנה עד אשר יכלו כחות גופו, כי כמה וכמה שטפו בזמה בנעוריהם בבתי זונות. ולעת מצוא זו אשה, לשוא עמלו הבונים, ישען על ביתו ולא יעמוד: (כא) בקש גורלך בכל הארץ. כתרגומו בעי פלגך, גורל. מן כל ארעא. פקעתא. פי' מיסור כמובא במערוך. והוא כנוי לאשה, שיבקש לו אשה אחת וטובה, ע"ד האמור במשלי אילת אהבים ויעלת חן כו'. ובה ידבק: כתולדתך תלמיה. תוליד כדמותך וכצלמך, והמשל נאות מאד לענין. ואולי הכונה להזהיר על בעילה שלא כדרכה, למנוע פרי בטן, ויתכן הכתוב שאחריו, ולא תהיה שוכבך יבשה מעשות פרי. וכונת ה"א סתומה. וכן נמצאים בו איזה פסוקים מדברים מענין הבדל אשה טובה ורעה ולא מצאתי תועלת בהעתקתם, לפי שנראה מהם כפל ענין אחד פעמים רבות: (כג) חריכא. כמו סיכא. מן אשה בענוה: ואיך אשתא. כותל והומה. פי' המערוך: דקיקתא. לא ידעתי פירושו. אכתתא קהלניתא ופכניתא. אשת הומיה ורבת מדנים. איך קרנא מלבטניתא דקרנא כקרן נוגח במלחמה. ויהיה העתקת העברית. מן אשה בענות רוח ובחומת משגב תדמה: אשת הומיה ומדנים כקרני נוגחים במלחמה נשתוה: ואנכי העתקתי הענין ולא המלות. מן אשה כי בנחת תדבר, ומתק שפתיה תהדר טוב טעמה יותר מכל הדרת גוף, ואשה הומיה, בהמית קולה וברעש דבריה, היא ככלי מפץ במלחמה והכל בורחים מהמית קולה ואיננה טובה כי אם לגרש בה האויב: (כו) על איש חיל כי יחסר לחם, כאשר ימצא לרוב איש חיל

זרב

עות למינהו ישכן והיושר אצל אוהביו: (יב) כארי אורב
לפרף ורשע לפועלי און: (יג) בין כסילים נצור העת ובין
נבונים לבטח תשב: (יד) דברי חכמים בכל עת חכמה
וכסיל משתנה כירח: (טו) שיח אויל בוז ונאצה וצחקו
לצון ודברי פי חכם חן ושחקו שעשוע: (טז) מתת רשע
רשת מזמה ודבריו פח יקוש: (יז) מרוב אלהו הסמר שער
ומגהופיו תצלינה אזנים: (יח) בין רשעים לא תשב ובחבל
מהוציכם אטם אזנך: (יט) מגלה סוד מאבד אמונתו
אוהב יבקש בל ימצא: (כ) נסה רעך ובטח עליו ואם
מגלה סוד היא אל תלך אחריו: (כא) מפריד אוהב
ממלט

זא דיא זינדע דענן דיא אונרעכט טוהן: (יג) אונטר טהרען זיהע
דיא טיקליכע ניט אן, אונטר פֿערשטענדיגן פֿערווייל בעשטענדיג:
(יד) דיא רעדע דער ווייזען איזט בשטענדיג ווייזהייט, דער טאה־
רען, וועכזעלט וויא דער מאנד, (דען ניכט אונוואנדעלבארע גרונד־
זעצע לייטען איהן, ניכט וואהרהייט ניכט טוגענד זינד דיא ריכט־
שנור נאך דענען ער זיינע רעדען פֿיהרט, זאנדערן לייט, ארט,
אונד אנדרע אומשטענדע. איין ערנסטהאפֿטען שטונדען שפריכט
ער פֿיעלייכט פֿראם, אין פֿראהליכן ערלויבט ער זיך שפאסט אונד
אונאנשטענדיגקייטן ו.ד.ג.) (טו) דאס געשפרעך דעס טאטערהאפֿטען
איזט בעליידיגנד, אונד דעססן לאכען שפאט, דעס ווייזען ווארטע
זינד גונסט, אונד לאכען פֿריידע: (טז) דעס גאטלאזען געשענק
איזט איין אויסגעלעגטעס נעץ, אונד זיינע ווארטע איין געפֿעהרליכר
פֿאלל: (יז) זיינע פֿילע פֿלוכע (ביים האדער) העבט איינעם דיא
האארע אויף דעם קאפפֿע עמפאר, פֿאן זיינען שאבען אונד שעל־
טען גללען דיא אהרן: (יח) פֿערווייל גאר ניכט אונטר זאלכן נידר־
טרעכטיגען מענשן, אונד אונטר איינער ראטטע שפעטטער פֿער־
שטאפֿן דיא אהרן: (יט) ווער איין געהיימניס אפֿפֿענבארט פֿער־
ליהרט דאס צוטרויען, ער מאג איינן פֿריינד זוכען, ער פֿינדעט
ניכטס: (כ) פֿריפֿע ערסט דיינען פֿריינד אונד דאן פֿערטרויע
איהם, ענטדעקט ער אבער געהיימניסע, זא פֿאלגע איהם ניכט
ווייטר:

דשמיא לות גנסה שבנא וקישתא לות עבדוהי אזל: (יב) אריא לתברא במן הכנא עילא לעבדי חטהא: (יג) בית סכלא למטר עדנא ובית חכימא לממללו אמינאית: (יד) שועיתהון דהכימא בחכמתא אנין בבל זבן וסכלא איך כהרא משתחלף: (טו) שועיתהין דסכלא סנין אנין וגוחכיהון מרהיתא הו: (טז) מיהבתא דרשיעא מזקפא מנא דסערא ודאשד דמא צארת מרא דעילא: (יח) בירת רשיעא לא תתב ומא דגהבין סבר אדניך: (יט) דגלא ראזא מובד הימנותה ולא נשכח לה רחמא איך נפשה: (כ) נסא חברך ואתתבד עליהי אן דין גלא ראזא דהימנותא לא תאזל בתרה: (כא) אכאנא גיר דגברא

דאובד

ורב פעלים וחרוץ במעשיו יגע ועמל, ובכל זה לא יצליח ויחסר לחם, עד כי לא לחכמים לחם ולא לנבונים עשר, והיפורקס יעיד על אמתתו. ובת"א גברא בר הרא והוא קרוב לענין זה. ואנשי השם, בעלי יחוס ומשפחה ומכובדים בעצמם, כי יפלו לפעמים בין אנשים פוחזים ריקים נבזים ושפלים אשר יד מושלה להם, והמה מגנים ומחרפים אנשי השם ומקלים בכבודם בוזים ולועגים עליהם: כמאמר איוב אחרי ספרו כבוד עשרו ויקר תפארת גדולתו. ועתה שחקו עלי צעירים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני (איוב ל): ואולי יש לדרוש בתיבות, כי הא בהא תליה, אם בגדה הזמן באנשי מעלה וכבוד, והמה חסרי לחם, יבוא ממילא כי הם נבזים בעיני הקלים אשר הריחה העת אותם על במתי הצלחה. והבוערים והפוחזים יכובדו בעבור ממונם והמכובדים יקלו בעבור חסרונם: (כז) הלא יומו יבוא. הקב"ה מאריך לו עד אשר שלם עונו אז יענישנו:

כז (א) סוחר לא ינקה ממרמה. נסיון גדול הוא לסוחר עם ינצל מרמיה, וכן אמר הנביא, כנען בידו מאזני מרמה לעשק אהב (הושע יב). ונ"ל הפי' כי אלת מאזני תאר למרמה, הסוחר בידו משקלת המרמה על איזה אופן ירמה הקונה, והוא אוהב לעשוק כי נבהל להון הוא ומרמה הקונה או שמיקר הסחורה ולוקח יותר מערך הראוי להרויח בו, או שמקטין האמה, או שמחליף הטוב בגרוע, וכללו של דבר בקושי גדול ימצא סוחר משאו ומתנו באמונה. כי כל המשתדלים בפרנסה איש איש לפי דרכו, כלם יגיע כפם יאכלו, כמו האומן החרש הנפח החייט הצורף לכל ענינים הללו ערך ידוע, וכל מה שנוטלים שכר

עמלם

ממלט אויב כצפור מיד לא תשיגנו: (כב) לא תרדוף
אחריו כי נמלט כצפור מפח וכצבי מיקוש: (כג) כמים
לפצעים כפרה למצה ולמגלה סוד אין מזור: (כד) קורץ
בעיניו מרמה בלבו מה קשה המלט מידיו: (כה) כציף
שפתים הבריך יהלל ואחר גוך יפתל אותם: (כו) רבות
רעות שנאה נפשי ולא כשנאתו ואף יהוה שונא אותו ולקללה
יתננו: (כז) זורק אבן על ראשו ישוב ומכה בסתר נפשו
חובל: (כח) חופר גומץ בקומתו ימלאנו ומפיל פח בו
ילכד: (כט) חורש און בו יכשל ולא ידע אי מזה יבא:
(ל) צנים ופחים למזריהם ועד יום מותם לא ימלטו: (לא) בוז

והתול

ווייטר: (כא) איינען פריינד פרשטאסן, הייסט איינן פיינד ענט-
לאססען, דוא האסט איהן עבען זא וועניג איין, אלס דען אויס
דער האנד ענטפלאהענן פאגעל: (כב) זעלע איהם ניכט פערגעבליך
נאך, ער איזט ענטשפרונגען וויא איין פאגעל אויס דעם קעפיג,
אונד וויא איין רעה אויס דעם נעצע: (כג) איינע וואונדע לעסט
זיך היילען, שמעהווארטע ווערדן פרציהען, אבר ווער געהיימ-
ניססע ענטדעקט, האט קיינע האפפנונג פאר זיך: (כד) ווער
מיט דען אויגען שלויא וואהער שיילעט — בריהטעט באזעס, וויא
שווער איזט איינעם זאלכן צו ענטגעהן: (כה) פאר דיר ווירד
ער זיס רעדן אונד דיינע ווארטע בוואונדרן, הינטער דיר אבער
פערדרעהט ער זיא דיר צום נאכטהייל: (כו) אונגלעט איזט איך
פרהאסט, אבר ער איבר אללעס, אויך דער עוויגע האסט איהן,
ביז צום פרדאמען: (כז) ווער איינן שטיין אין דיא הוהע ווירפט,
דעם פעללט ער אויף דען קאפף, אונד ווער אין געהיים שלעגט
פרוואונדט זיך זעלבסט: (כח) ווער איינע גרובע גרעבט פאללעט
זיא זעלבסט אויס, ווער איינען אנדרן איינע נעצע שטעללט, ווירד
זעלבסט דארין געפאנגען: (כט) ווער אויף איינען אנדערן באזעס
הענגט, ווירד זעלבסט דארין פערשטריקט, אונד וויס ניכט וואו
הער עס געקאממען: (ל) דארנען אונד נעצע זינד פיר דיאיעניגע
וועלכע זיא אין וועג לעגען, ביז מאן איהרען טאד ענטקאממען זיא
ניכט:

דאובד מנתרה הכנא אובדרת רחמותרה דרחמך: (כב) ואיך עופא מן ידך אפרהתיוהי ולא תצודיוהי ולא תרדוף בתררה מטל דאתפלט איך טביא מן נשבא ואיך צפרא מן פחא: (כג) מטל דלצולפתא אית עצבא ולמצותא אית תרעותא ולמגלה דין ראזא פסק סברא הו: (כד) ודרמא עינרה נהיא תברא: (כו) סגי סנית ולא אכותה ואף אלהא נסניוהי ונלוטיוהי: (כז) דשרא באפא עלוהי תהפיכי ידמהא בסתרא לאבדנא נתיהב: (כח) דחפר גומצא בקומתה נמליוהי ודצלא פחא בהון נתתהר: (כט) דהשל בישתא בה נפל ולא נדע מן אימכא תאתא עלוהי בישתא: (ל) פחא ומצידתא הלין לידועיהן והנון נלוין אנון
עד־מא

עמלם ויגיעתם יאכלו. אך הסחר לבדו, כי כל עקר אומנתו הממון, איכה ירויח בדינר עוד דינר, ובו יתרבה הונו, ע"כ הוא בהול יותר על ממון מכל זולתו, והוא עלול יותר למרמה מבעלי עסקים אחרים: (ב) מעלים עינו. מצדק ויושר. כי המוכר יודע לרוב יותר ערך הסחורה מהקונה, ואם יונה את הקונה מעלים עינו, כאלו איננו רואה ומרמה: (ג) כיתד בקיר בין אבן לאבן כו'. וחכם אחד מחכמי יון (אריסטיפוס) אמר. התגר הוא שוק גדול בו יתקבצו האנשים לרמות איש את אחיו: (ד) סר מהחזיק כו'. כן הוא לפי נוסח היונית, ובאומר מדבר הכתוב, אם איננו מחזיק ביראה לעסוק במו"מ באמונה, פתאום ביתו יהרס, וכל תחבולותיו להבל ולריק ואם רב עשרו בבל ידל, כי עושה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו. ומשמעות ת"א, בכי אם תעבור מעט על יראת יי זכות רבה תאבד: (י) אם תחפש כו'. אם ישים האדם אל לבו ללכת בדרכי יושר והמישרים, מה נקל הוא לו להשיגם. והבא לטהר פותחין לו, רק שיכין האדם את לבו וישים בקרבו לאהוב המישרים מהרה יתענג בדרכיו הטובים, ומהרה תתאמץ רוחו בטוב: (יג) שמור העת. שלא להוציאה ביניהם לריק ולבטלה. ולמהר בכל מה דאיפשר להפטר מחברתם, וכן צריך שישמור העת מתי ידבר אם יבקש מהם דבר. לבטח תשב. כי הישיבה ביניהם טוב תמיד ואין חכם נוקף אצבעו אם לא ימצא בה דבר מה. חכמה, תועלת, ומוסר: (יד) משתנה בירח. לפי שדבריו אינם מיסודות מוכחות בחכמה ובמוסר, אך לפי מה שהוא מתפעל מהמושגים שזולתו, וכפי מה שהם פועלים עליו, בעת נראה דבריו מיראה ומוסר, עברה הגרה מדבר דברי לצון, ונבול פה וכדומה לאלה:

והתל לאנשי לצון אף אורב עליהם ככפיר: (לב) יוקש
לאיד נקי נגע וקלון אחריתו: (לג) כעס והמה תועבה
הם גם שניהם שומר נפשו ירחק מהם:

כח (א) נוטר איבה משחית נפשו ונוקם בריתו יי ינקום
בו: (ב) עבור על פשע רעך ויי יעבור על פשעיך:
(ג) אדם לאדם פוקד עון ומיי יבקש חסד: (ד) היא בן
אנוש ולא ירחם ואיך ירחם יי עליו: (ה) זכור קצך והעבר
שנאה בשאול ובאבדון וחרדת מחטא: (ו) זכור מצות יי
ולא תשנא אחיך לפני אלהים: (ז) הרחק מריב דרכך
וירחקו חטאים ממך: (ח) איש נרגן אוהב ריב ומצה
היא בין אחים מדנים ישלח: (ט) מרבה עצים מגדיל מדורה
ומרבה מדנים מעלה אף: (י) זפת וגפרית יעלו האש בו
והריפה

ניכט: (לא) שפעטטער לאכען אונד העהנן, אבר דער צארן ווירט
איהנן וויא איין לעווע אויף: (לב) דער זיך איבער דעס פֿראממען
אונגליק פֿרייעט, דעססען ענדע מיט שמערץ אונד שאנדע: (לג)
צארן אונד וואהט זינד ביידע אבשייענסווערטע לאסטער, מיינע
עדלע זעעלע ענטפֿערנע זיך דאפֿאן:

כח (א) ווער ראכע נאכטראגט שטעדט זיך זעלבסט, ווער
זיך ראכט, פֿאן דעם ווירד גאט ראכע איבען: (ב)
פֿערצייהע דיינעם נעכסטען דיא בעליידיגונג, זא ווירד גאט דיר אויך
פֿערצייהען: (ג) איין מענש טרעגט דעם אנדרן ראכע נאך, אונד
ער פֿערלאנגט פֿאן גאט פֿערגעבונג: (ד) ער וויל זיך איבער זיינעס
גלייכן ניכט ערבארמען, אונד גאט זאלל זיך איבער איהן ערבארמען?:
(ה) געדענקע אן דאס ענדע אונד לאס דיא פֿיינדשאפֿט פֿאהרן, דענקע
אן דיא פֿערוועזונג, זא ווירסט דו אס ניכט זינדיגן: (ו) דענקע אן דיא גע־
זעטצע גאטטעס, אונד האססע דיינן ברודר ניכט פֿאר גאט: (ז) ענטפֿער־
נע דיך פֿאן צאנקערייען, זא ווערדן זינדן פֿאן דיר ענטפֿערנט זיין:
(ח) דער צאנקזיכטיגע ליבט שטרייט אונד האדר, ער פֿערווירט
אויך ברידר געגען איינאנדער: (ט) יע מעהר האָלץ, יע מעהר
פֿלאממע, יע מעהר שטרייט יע מעהר צארן: (י) פעך אונד שוועֿ־
פֿעל פֿערגרעסערן דאס פֿייער, פֿערראכטונג אונד שמאההווארטע פֿער־
מעהרן

עד־מאֿ ליומאֿ דמותהון: (לג) קנאתאֿ ורוגזאֿ ואף הנין טמאן:

כח (א) וגברא נכילתנא מובד אורחהֿ ופורענאֿ מן קדם אלהא נשכח, מטל דכל חטהוהי מטר נטירא לה: (ב) שבוק מא׳ דבלבך ובתר כן צלא וכל חטהיך נשבקון לך: (ג) בר אנשא דלבר נשא נטר רוגזא מן קדם אלהאֿ מנא בעאֿ אסיותא: (ד) הו דבר אנשא הו לאֿ צבאֿ למשבק לדהֿ מנו שבק לה חטהוהי: (ה) אתדכר מותא ואעבר בעל דבבותא ולשיול ולאבדנא ואתבלי מן דלמהטא: (ו) אתדכר פוקדנא ולא תסנא הברך קדם אלהא והב לה מדם דחסיר לה: (ז) ארחק מן הרתא ונתרחקין מנך חטהא: (ח) בר אנשאֿ גיר עולאֿ דרחם דינא בעל דבבותא רמא בית אהא: (ט) כל דתרמאֿ בנוראֿ נאקד ובמאֿ דתסגאֿ בדינאֿ מסגאֿ סנאֿ: (*) איך תשבוחתא דאידיא דאנשא הכנא רוגזא׳ ואיך סוגאת נכסוהי הכנא רמא רוחהֿ: (י) צרוא ועיטרנא מוסקדין נורא ודינא סגיאא

לאלה: וכן הוא משתנה ומתהפך בכל עת ובכל שעה לפי מה שהוא רואה ושומע ומפותה. והוא עין בענין בירת שמאפיל ומאיר לא מעצמה, אך לפי מה שתתרחק ותתקרב אל השמש, ולפי מה שיגיעו אליו נצוצי השמש וכפי מה שימנענו מהפסק כדור הארץ: (יז) מרוב אתו כו׳. הוא דרך המון במריבה קלה קופצים לארר ולקלל בכל מיני קללות וארורים. ומחרפים ומגדפים בקול רעה ורעש, ותהום הארץ להמיתם, וכל העומדים סביב כמו לקולם כי אזנם תצליכה, כי יכה בידיו ירקע ברגליו, ויתרגש ויתגעש בכל מאמצי כחו: (כ) נשה רעך כו׳. ובסיפה מפרש במה יכסנו, והוא בגלוי סוד: (כא) מפריד אוהב. הוא כאלו היה אויב תחת ידו ולא יכל להרע לו, ובמה שהרחיק האוהב ישוב הוא לאויב אשר יכל להרע לו, כי הוא ידע כל לבו: כנפור מיד. כלומר אוהב נהפך לאויב יותר קשה להשיבו לאוהב מאויב בתחלה, כצפור הנלכד ונמלט יותר קשה ללכוד מאותו שלא נלכד מעולם וזה ג״כ כוונת הכתוב שאחריו: (כג) לסגנים כו׳. הוא כענין מה שאמר לעיל (פ כב פסוק כא): (כד) קורץ בעיניו כו׳. קריצת העינים כמו הנוכלים והרמאים החושבים מחשבת מרמה. וכין הכרת האנשים מביטים סביבותם אנה ואנה, מי ומי השומעים: (כה) ולא כסגלתו. כי המראה בגלויו אוהב, ואינה כלבו

הוא

וחרפה ירבו זעם: (יא) הפח בנץ תצית להב וחק עליו
היא כבה ושתי אלה בפיך המה: (יב) דבר קשות יצית
מריבה ומיגנה רך משיב חמה: (יג) ואף לשון שלישיה
תקלל כי חללים רבים הפילה: (יד) לשון שלישיה היציא
עמים לשבי וגרש אותם מעם לעם: (טו) הפך מלכים
מכסא ונגידים מהיכליהם טרד: (טז) מקשיב אל לשון
רגיל אין שלום במגורו כל ימיו: (יז) מכת שבט תעשה
פצע ומכת לשון תשבר גרם: (יח) רבים חללים הפילה
חרב ועצומים מהם הרוגי לשון: (יט) אשרי האיש נצל
ממנה וחכמתו לא נצמתה: (כ) בעלה לא משך ובכבלה
לא באה רגלו: (כא) כי על כבד עלה וכבליה כבלי ברזל:
(כב) מות מר מותה וורדי בור טובים ממנה: (כג) אל

תאחז

אעהרן דיא וואוהט: (יא) בלעסט מאן דען פונקן אן זא פלאמוט
ער אויף, שפייעט מאן דאראוף זא ערלישט ער, ביידעס קאמט
אויס דיינעם מונדע: (יב) אויפפאהרענדע ווארטע ערהיצען דען
שטרייט, זאנפטע ווידערלעגונג קיהלט דיא היצע: (יג) אויך דער
דרייאצינגלער זייא פערוויכשט, פילע האט ער זא אינס עלענד גע-
שטירצט: (יד) דער דרייאצינגלער האט מאנכען אינס געפענגניס
געבראכט, אונד זיא פאן איינעם פאלקע צום אנדרן פערטריגט: (טו)
האט קעניגע פאם טראהנע געשטירצט, אונד פירשטן אויס איהרן
פאלעסטן פערוויזען: (טז) ווער אויף איהן העהרט האט צייטלעבנס
קיינע רוהע: (יז) איין פייטשנשלאג מאכט שטריאמן, אבער איין
צונגענהיב צערשמעטערט דאס געביין: (יח) פילע זינד דורכ'ס שווערדט
געפאללען, אבער ניכט זא פיל אלס דורך צונגען פילען: (יט) הייל
דעם מאנע דער פאר איהר געזיכרט איזט, אונד זיינע ווייזהייט
ניכט אונטערדריקט ווירד: (כ) דער ניכט אין איהרעם יאכע
ציהט, נאך איהרע פעססלן טרעגט: (כא) דען שווער איזט איהר
יאך, אונד איהרע פעססעלן פאן ערץ! (כב) איהר טאד איזט
שרעקליך אונד דיא אינס גראב פאהרען זינד בעססער דאראן זיא:
(כג) גרייפע דיין בראנד ניכט אן, זא ווירסט דוא דיך ניכט ברענ-

 גען,

סגיאא אשדין דמא: (יא) אן תפוח בנורא תאקדי ואן תרוס עליה מיא תדעכי ותרתיהין מגן אנין: (יג) ואף לשנא תליתיא ליט נהוא דקטלא סגיאא ארמא: (יד) לשנא תליתיא לסגיאא בשביא אפיק ובדר אנון מן עמא לעמא: (טו) ואף לאנשא מיקרא דמדינתא מן בתיהון טרד ובתא דמלכא מהרבו אחרב: (טז) לשנא תליתיא סגיא בשביה אפק וארחק אנון מן נכסהון: (יז) מהותא דהוטרא עבדא שוחנא ומחותא דלשנא תברא גרמא: (יח) סגיאין אנון קטילי חרבא ברם לא איך קטילי לשנא: (יט) טובוהי לגברא דאתפצי מנה וחכמתה לא אתחלט: (כ) טובוהי לגברא דלא נגד בגידה ובאסורוהי לא תתאסר: (כא) מטל דנירא קשיא נירה ואסורוהי אסורא אנון דפרזלא: (כב) מותא בישא מותה וניהא אירת בשיול טב מן דלותה: (כג) לא תאקד בזדיקא

הוא מכשול אשר לא ידע האדם להמלט ממנו, ומזיק גדול לבני אדם וראוי לשנוא אותו: (כח) ולא ידע כו'. כי המלשין על זולתו, סוף יאבד באמונתו, ושומעו ישיב לו פעלו בראשו, וכפועל כפיו נוקש הרשע, ע"כ לא ידע מאין יבוא מפלתו:

כח (ה) הוא בין אחים כו'. איש בליעל אוהב להתחמם בגחלי חמת המריבים, ויגרה איש על רעהו להרבות חמתם, ולהגדיל התלונה, ולספות הקטטה: (ט) ומרבה מדנים כו', הוא אזהרה שלא להחזיק במחלוקת, בשנים מריבים אם לא ישקוט אחד משניהם, אך ישיבו תמיד זה לזה על דברי תלונתם הרי הם כמרבים זפת וגפרית לאש מתלקחת, ואין לדבר סוף. ואם אחד מהם כובש כעסו כמעט ואין עונה על דברי מעליבו, עד מהרה ישכך חמת זולתו, ותשקוט הזעם והמריבה תכנס: (יא) הפח בנך כו'. מה יפה המשל הזה על ענין המחלוקת, כי כן קטן ראשית מדון. ותחלת המריבה לרוב ע"י דבר קל, ע"י דבור אחד שלא כהוגן. ומעתה נתלה באיש, אם יחזיק בדבר הקל ההוא ולא יעבור עליו וידבר קשות, הרי הוא כמפיח הגץ להעלותו ללהב גדול, ואם בדברי רכוי בא אליו לפייסו ולהתנצל בענין מה, הרי זה רוק על הגץ וכבה. ולז"א ושתי אלה בפיך המה. כי הפה שאמר הוא הפה שהתיר; ובלשון שהגית חמת רעהו בלשון ההוא יכול לשכך חמתו, רק נתלה אם ידבר קשות או רכות. והפסוק שאחריו באור למה שלפניו:

(יד) וגרם

תאחז באיד ולא תבוה הפרד מאיש תבכים ולא תלכד:
(כד) עוזבי יי המה יכשלו בה ואש עולם תיקד בם:
(כה) הן כרמך בסירים תגדור אך־כי תשים לפיך דלתים
ובריח: (כו) כספך וזהבך במאזנים תשקול אף־כי תפלס
אמרי פיך: (כז) חתום בספך ובלום פיך ותנצל נפשך
מכל מכשול:

כט (א) מלוה לרעהו איש חסד ומחזיק בידו נוצר תורה:
(ב) הוצה ברעך לעת מחסורו והוא ביומו ישיב כספו:
(ג) קים מבטחך למועדו ובכל עת ידו פתוחה תמצא:
(ד) רבים ילוו לעת מחסור ואחרו מועד ליום שלום:
(ה) ישק ידיו לעת קחת ועל כיס רעו ירחיב קולו: (ו) וביום
בוא

נען, איידע דען טוויען טווענלר, זאָ ווירסט דוא ניכט בעטריקט;
(כד) גאָטטעסטויגנער ווערדען דאַרין געפאַנגען, איין עוויגעס
פייער פערצעהרט זיא: (כה) דוא אומצייניעסט יאַ דיינען וויינבערג
מיט דאָרנען, פיוועהר דאַס דוא פאָר דיינעם מונדע טהאָר אונד
ריגעל פאָרלעגסט: (כו) וויגסט דוא דיין געלד אונד זילבער אויף דער
וואַגע, פיוועהר דאַס דוא דיינע וואָרטע אַבוועגען מוזט: (כז)
לעגע איין ריגעל אויף דיינעם מונדע, אונד איין טהאָר פאָר דיינעם
מונדע, זאָ ביסט דוא זיכר פאָר אַללעם אַנשטאָסט;

כט (א) ווער זיינעם נעכסטען געלד לייהט איזט איין וואָהלטהעטי-
גער מאַן, אונד ווער דען דירפטיגען אונטערשטיצט, האָלט גאָ-
טעס געבאָט: (ב) לייהע דיינעם נעכסטען ווען ער אין נאָהט איזט,
יעדאָך אַבער אויז עס אויך צור בעשטיממטען צייט ווידער געבען· (ג)
האַלטע דיין וואָרט צור בעשטיממטען צייט, זאָ ווירסט דוא שטעטס
ביי איהם איינע האַבּע האַנד פינדען: (ד) פילע זעהען זיך ווען
זיא ברויכען, אונד ווען דיא צייט צור בעצאַהלונג קאָממט טיבן זיא
אויף· (ה) ווען ער דען דאַרלעהן ניממט קיססט ער דיא הענדע,
אונד טוהמט אום דעס געלדעס וויללען פיין פאָר: (ו) קאָממט דיא
צייט אַבער צום בעצאַהלען. זאָ צייהט ער איהן אויף, ער ווירד'ס
איהם

בזיקא וזליקא דנורא לא נוקדונך: (כד) כל דשבקין דהדלתא דאיהה בה נפלון ובהון תאקדי נורא ולא תדיעכי ותשלט בהון איך אריא ואיך נמרא תבסבסי אנון: (כה) איכנא גיר דסאג אגרת כרמך בהטטא היכנא אף לפומך תריצא וסוכרא: (כו) לכספך ולדהבך את עבד התמא ולמלתך עבד מתקלא: (כז) אידהר דלמא תפל דלא תתרמא קדם כנאך:

כט (א) רמא חובלא טבא מן דמוזף להברה ודאחד באידא נטר פוקדנא הו: (ב) אוזף להברך בעדנא דצריכיתה ואהכל הברך ובעדן זבנא אשר מלתך: (ג) ואקים מלתך ואתקים עם הברך ובכל עדן תשכח צבינך מנדה: (ד) סגיאא גיר יאהפא דבעו יוזפתא ואהרו למוזפניהון: (ה) בעדנא גיר דיזף נשק לידה דמוזפנא ועל נכסה דהברה מרים קלה: (ו) ובעדנא דמיתא יוזפתא מפיח נפשה ולזבנא סגיאא

יהב

(יד) וגרש אותם כו'. יתכן להיות כונת החכם, על אנשי שומרון שהלשינו על יושבי יהודה וירושלים. לפני מלך כורש לבטל בנין בית שני כנזכר בעזרא ד. והנה בת"א כתוב ואף לשנא תליתאה. (איין דרייא לינגוער). ונקרא כן האדם המתערב בין שתי כתות בהיותו עם כת אחת ידבר כמוהו, ועם כת השנית ידבר אחרת, ובמקום שלישי ידבר לא כדעת שתי הכתות, כאשר עשו אנשי שומרון לאנשי יהודה אמרו נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם (שם) ולפני מלך כורש כתבו שטנה על היהודים, והם בדעתם היה להם לבדם לבנות היכל, ולפיה העתקתי בעברי לשון שלישיה וגם חז"ל השתמשו בלשון הזה. וז"ל במערכה אמרו לשון תליתאי קטיל תלתא הורגת למספרו ולמקבלו ולאומרו עליו (ערכין טו). ואמר החכם (דיהגענוט) כאשר שאלוהו איזה חיה הרעה היותר נושך וממית, והשיב בין המדבריות ההולך רכיל, ובין הבייתות החונף: (טז) אין שלום במגורו. איש מטה אזנו לקול מלחשים, בכל עת ימצא הולכי רכיל מפיקים אזניו במלשינות ובלשון הרע, ומטילים שנאה בין איש לאשתו ובין רע לרעהו ובין אח לאחיו, ומוציא כל ימיו במריבה וקטטה, וכאשר מצאנו בדויד קבל דלטורין, והיה תמיד מריבה בביתו ונכנס בפליגת מלכותו. ומי יודע מעשה הורדוס הרג אשתו ובניו על לשון הרע: (יח) ועצומים כו'. כמעשה נוב עיר הכהנים ע"י דואג, ורבים כאלה. וחז"ל לה"ר הורג שלשה המספר והמקבל והאיש הנאמר

עליו

בוא נשה מפח נפשו לימים רבים יתן לו: (ז) אף אם
מצאה ידו חציו ישלם ויהי בעיניו כמצא חפץ: (ח) ויש
ישיב פניו ריקם ויגקה נפשו ברעת עתו: (ט) ויש בריב
ובגאצה יפטירהו תחת כספו וחלף תודה קלון: (י) רבים
יאספו ידם מגמול טוב מיראתם פן ישיבו ריקם: (יא) אפס
חלין עני בעיניו והאריך לו ואם מעט אבדת לא כל תהרר:
(יב) טוב תאבד כספך בעד אחורע משימך אותו תחת
אבן לשחת: (יג) שים לך מטמון בצדק וביושר כי הוא
טוב לך מכל אשר לך: (יד) צר צדקה באסמך ומכל רעה
תפדך: (טו) צנה וסוחרה תהי לך ביצר אויב מחסה
ומסתר מכל צרה: (טז) ערב בעד רעהו איש חסד ויעזב
ערבו עז מצח: (יז) חסד מערבך כל תשה כי נפשו

איהם אין איינע לייטונג געבן (ז) איזט ער אויך בייא געלדע, זא
גיבט ער איהם קוים דיא העלפטע, אונד רעכנעט עס אלס געפונ־
נעט גוט אן: (ח) אמגכר ברינגט איהן גאר אום זיין געלד, אונד
ענטשולדיגט זיך, דיא לייטען זינד שלים: (ט) נאך איין אנדרער
טאעהט מיט שימפפווארטע שטאטט דער בלאהנונג, אונד ערווייזט
איהם שטאטט דעם דאנקט פערארכטונג: (י) פיעלע ענטליהן זיך ווע־
גען דער בטריגרייא, זיא בזארגן אונפערשולדט אום איהר פראנ־
גען צו קאמאען: (יא) איגדעס רעטטע דען נאטליידענדען, אונד
טראגע איהם גדולד, ווען דוא אום עטוואס קאמאטט, זא פער־
ליהרסט דוא נאך ניכט אללעס: (יב) פערליהרע ליבער דיין געלד
אום דיינעס ברודרס אונד פריינדעס ווילען, אלס דאס עס אונ־
טער איינעם שטיין פערראטטען זאלל: (יג) לעגע דיינן שאטץ מיט טוי־
גענד אונד רעדליכקייט אן, ער ווירד דיר מעהר ניטצן, אלס אללעס
וואס דוא בעזיטצעסט: (יד) לעגע אלמאזען אין דיינעם בעהעלטניס
בייא, זא ווערדען זיא דיך אויס אללער נאהט רעטטען: (טו) זיא
ווירד דיך זיכרן וויא שילד אונד לאנצע געגען דען פיינד, אונד איין
שטארקר שוטץ׳ וועהר געגען דער נאהט: (טז) איין גוטטעהטיגר
מאן בירגט פיר זיינן נעכסטן, אונד איין שאמאלאזער לעסט איהן

יהב לדה: (ז) ואן נשכח נתפרע פלגא וחשב לדה דאיך דמשכחו אשכחדה: (ח) וכלקו אידוהי מן נכסוהי פריקאית וקנא לה סנאא ואשתוף דין מנן: (ט) מציתא וצוחיתא פרע לדה וחלף איקרא צערא: (י) סגיאא דלא הוא מן כישותא אתבליו למוזפו אלא מטל דדחלין מן הרתא סריקתא: (יא) ברם עם מסכנא אגר רוחך עמה ואיך דלמטר פוקדנא ארוחיהי ואין נהוא חוסרנא לא תיתא על כלך: (יב) אובד כספך על אחוך ויעל הברך ולא תסימיוהי תחירת כאפא ואסתא: (יג) סים לך סימתא בזדיקותא ובהזבא והו טבא לך מן כל מא דאית לך: (יד) צור זדקתא וסים בית גזך והי תפרקך מן כל דבייש: (טו) כברא דתוקפא ורומחא ושורא לקרבא ולוקבל סגיאא הי תניחך: (טז) גברא טבא מן דערב להברה ומן דמובד בהתתא ערק מן ערבדה: (יז) טיבותא דערבא נשבוק עולא ודשבק לבריה

עליו. ואין דבר חונף בפני אנשי רכיל, כאטימת אזנים שלא לשמוע להם, כי אז יסורו אנשים הרשעים האלה מאהלי אנשי ישר והם לבטח ישכונו. וזה כוונת אמרו אשרי הגבר כגל מתנה ולא שמע למלשינות. וחכמתו לא נכמתה, לא בטלה חכמתו להשמר מהם: (כא) מות אר מותה. כי זולת מה שמאבד חיין ע"י המלשינות, הוא נשלל שמו הטוב על לא דבר. ולו ידענו באמת, מתי חי החכם הזה, היה נוכל לדרוש כל הספוקים האלה על הורדוס המלך; כי הוא מת מיתה מרה, בכעם וביגון אחרי כי התודע לו, כי שפך דם נקי דמי אשתו ובניו, וכי היה שונאיו המתכים למותו. כמסופר ביוסיפון ספר ו' פרק ם: (כב) הפרד מאיש תככים, איש מרמה, אל תכנס עמו בדברים. כי דרך איש רכיל, להכניס בדברים, ידבר תחלה דברים רכים וחלק משמן חכו, ודבריו דברי שבח ותהלה, כאיש אשר ירצה להלשין עליו ומתוך שבחו בא לידי גנותו, ע"כ טוב שתפרד והרחיק ממנו, וגם דברים הטובים לא תקבל ממנו, ולא תדבר עמו מטוב ועד רע, ואז תנצל כפסך ולא תלכד בדבריו ולכן מדמה אותו לאוד, שמראהו עך כבוי, ותוכו גחלי אש, כן הוא איש תככים ובעל רכילות: (כה) דלתים ובריח. סמך לזה כתנא בגמרא (ערכין דף טו) אמר הקב"ה ללשון כל אבריו של אדם זקופין ואתה מוטל, כל אבריו מבחוץ ואתה מבפנים ולא עוד אלא שהקפתי לך שני חומות אחד של בשר ואחד של עצם ע"כ. וע"ש דרשות נחמדות על מספרי לה"ר:

תְקַע בַעֲדֶךָ: (יח) בַּעֲרָבָּה רַבִּים יָרְשׁוּ וְהוֹנָם בְּגַלֵּי הַיָּם: (יט) אַנְשֵׁי הוֹן הֵרִיקָה וְעַל עֲרֻבָּתָם מֵאַרְצָם עָרָקוּ: (כ) נֶפֶשׁ הַחוֹטֵאת תִּכָּשֵׁל בַּעֲרֻבָּה וּמִתְעָרֵב בְּמִינִים שׁוֹנִים נִמְיָן בְּדִין וּמִשְׁפָּט: (כא) עֲרוֹב בְּעַד רֵעֲךָ כַּאֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ אַךְ אֶת נַפְשְׁךָ שְׁמוֹר: (כב) רֵאשִׁית מִחְיַת אָדָם לֶחֶם וּמַיִם כְּסוּת לְעֶרְוָה וּבַיִת בְּקָרָה: (כג) טוֹב חַיֵּי מִסְכֵּן בְּצֵל קוֹרָתוֹ מִלֶּחֶם רַב בְּשֻׁלְחָן זָרִים: (כד) אִם רַב וְאִם מְעַט יֹאכַל וְלֹא יֵדַע אִישׁ אֲשֶׁר הוּא עוֹשֶׂה בְּבֵיתוֹ: (כה) חַיֵּי רָעִים מִבַּיִת לְבַיִת וּבִמְקוֹם זָר פִּיו בַּל יִפְתָּח: (כו) בִּפְנִים נִזְעָמִים יֵצֵא: פְּנֵי אֹרֵחַ נְאָצוֹת יַשְׁמִיעַ וְיַחֲרִישׁ: (כז) אֹרֵחַ אַתָּה שִׂימָה לֶחֶם וֶאֱכוֹל מֵאֲשֶׁר לָךְ: (כח) גֵּר אַתָּה צֵא צֵא

כי

פֿיר זיך האַפֿטן: (יז) פֿרגיס דיא וואָהלטהאַט דעם בירגען ניכט: דען ער האַט זיך זעלבסט פֿיר דיך פֿערזעצט: (יח) בירגשאַפֿט האַט פֿילע אונגליקליך געמאַכט, אונד איהרע גרעסטע שטעטצע זינד זאָ אונזיכער וויא איין מעערעסוועללען: (יט) האַט גראָסע לייטע צו גרונדע געריכטעט, אונד פֿאָר טאַגס איהר נאַך ווייטען אָרטען: (כ) דער זינדר ווירד דורך בירגשאַפֿט אונגליקליך, אונד ווער זיך אין פֿיעלערלייא געשעפֿטע מענגט, ווירד אין פּראָצעסע אונד שטרייטיגקייט פֿערוויקעלט: (כא) בירגע וואָהל פֿיר דיינען נעכסטען נאַך דיינעם פֿרמעגן, אַבער היטע דיך פֿאָר דיינעם אייגנן שאַדען: (כב) דיא הויפּט אָבּשטיאַכע בעדירפֿניסע זינד, בראָדט, וואַססער, אונד איינע היללע דיא שאַנדע צו בדעקן, אונד איין הויז דאַס פֿאָר דער קעלטע שיטצט: (כג) בעססער איזט שלעכט לעבן אונטער זייא נעם אָבדאַך אַלס גוטעלנדע מאַהלע אין פֿרעמדן הויזע: (כד) ער מאַג פֿיל אָדער ווייניג עססען אַלס ער פֿערגניגט. עס ערפֿעהרט ניעמאַנד וואַס אין זיינעם הויזע פֿאָרגעהט: (כה) איין עלענד לעבן איזט'ס פֿאָן הויז צו הויז ציהן, וואָ מאַן פֿרעמדע איזט, דאַרף מאַן דען מונד ניכט אויפֿטוהן: (כו) אויך דאַס שלעכטעסטע ניזאַט מאַן דיך אויך, אויס מאַכע ביטטערע וואָרטע הערען אונד שווייגען: (כז) דאַ ביזט איין פֿרעמדר, ברייטע דיר דיינען טיש אונד עסס וואַס

דוא

לבריה שבק פרקא: (יח) ערביתא לסגיאא אובדרת ושבקו נכסיהון איך גללא דימא: (יט) אף למרי נכסא סרקרת ואזלו לעמא נוכריא: (כ) חטיא דעבר על פוקדניהי דמריא בערבותא נפל ודרדף למקבלה עליהי השהא, נפל בדיניה, חטהא סגיאא מיתיא ערבותא, דמתאלין מגן ומשכח דינא: (כא) ערוב לחברך איך מא דמצא אירת בחילך ופצא נפשך מן אעפא: (כב) ריש היוהי דבר אנשא לחמא ומיא ותכסיתא וביתא מכסא צערא: -(כג) טבין אנון גיר היוהי דמסכנא תהות טללא דקריתה מן עותרא סגיאא באכסניותא: (כד) עם סגיא ועם זעור אנש לא ידע ומנא עבד בגו ביתה אנש לא הזא לה: (כה) היא בישא מן בי לבי ועל דינא רורבנא לא אשכח למפתח פומה: (כו) אבסניא אנת ושערת ובתר הלין תשמע מרירתא: (כז) אבסניא אנת עבד תקן פתורא ולעס מדם דאית קדמך: (כח) פוק מן קדם איקרא, ארהא גיר ׃

כט (א) והוא. אזהרה ללוה שישיב החוב למועד אשר הבטיח לך: (ה) ירחיב קולו. יחניף לו בדברים רכים ומרחיב הדברים למשוך את לבו: (ז) ויהי בעיניו כמצא חפץ. פי' המלוה מדמה החצי שהשיב לו כאלו מצאו אחרי שרואה קשת יד הלוה. וכן אחז"ל: מארי רשותיך פארי אפרע (כ"כ דף נב). מב"ת רע קח סובין. והכתב מוכה כאן ארבעה דעות בלוה: א) יש לו ומאריך זמן התשלומים בלך ושוב ומאחר עוד שבוע עוד יום, אבל ישלם כלו: ב) משלם חציו כדרך השואה (ח) ג) משיב פני המלוה ריקם ולא ישלם לו כלל, אך עם כל זה איכו מעיז רק מבקש ומתנכל העתים רעות ושכר לא כהיה, והמשתכר משתכר אל צרור נקוב, והוצאות מרובות: ד) והוא הגרוע מכלם לא די שלא ישלם, רק עוד: (ט) כריב וכנאצה יפטיר את המלוה, „הלואי לא הלוית לי, וכספך לא הצליח לי“ והחת אשר היה לו להודות יבזהו. והמלוה אשר בעת כתיכתו היה הטוב שבטובים, ישוב אצלו הגרוע שבגרועים, כאשר' יבקש את שלו. ומי לא יראה ויכיר מזה כי מחשבת לב אדם תמיד שוה בכל דור ודור (וויא גלייך מייט זיך דאָך דער אענש דורך אַללע יאַהרהונדרטע!): (יא) אפס כו'. כלומר אף כי הרמאים רבים וכפויי טובה עצומים, בכל זאת לא תאמץ את ידך כו': (יד) נר כו'. כמו נר תעודה, קשור וכמאמר מוכנז המלך (כ"כ דף יא): (טז) ערב כו'. אחר המלוה

כי למכבדי פניתי הבית: (כט) דברים קשים כאלה
כמדקרות חרב לאיש דעת כי ילחין בבוז ובחרפה על מגורו:
(ל) הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מכבים:
(לא) וקל מכבים חהן דר בבית חמיו: (לב) וקל ממנו
ארח מבנים אורח: (לג) וקל ממני משיב דבר בטרם
ישמע: (לד) טוב טוב חונן דל ומאשר לך האכילהו ואם
ערום כסהו: (לה) כי בשרך אתה מכסה ולאלהים אתה
מלוה והוא יגמלך שבעתים:

ל (א) אוהב בנו יחזק מיסרו למען ישמח באחריתו:
(ב) מיסר בנו יגיל בו ובין חביריו בו יתהלל: (ג) בן
חכם קנאה לשנאיו ואוהביו ישעשעבו: (ד) מת האב
הרע

דוא האטט: (כח) גאטט אמכע דיך אויט דעם הויזע, איך האבע
פאר דען פארנעהמן איינן פריינד דאט הוי: אויטגרייאט: (כט)
זאלכע טיאפפווארטע זינד פיר דען געהולפאווען אמן דאלכטיכע,
אום דעם אויפענטהאלטס וויזן זאלכע בוויידיגונג צו הערן איטטן:
(ל) איך וואג אוועט אויף איינער וואגשאאלע, אונד פאנד ניכטס
לייכטערט אלס קוייא: (לא) לייכטר אבר איזט איין שוויגרזאהן דער
בייא זיינעם שוויגרפאטר אים הויזע אונד זיין טיטגענאטע איזט:
(לב) נאך לייכטר איזט איין גאטט דער פאן איינעם אנדרן אייגגלא-
דען ווירד: (לג) נאך לייכטר איזט, אנטווארטן עהע אמן אויטגע-
הערט האט: (לד) זייא זעהר איטליידיג געגן דען ארמן, שפייזע
איהן פאן דיינר קאסט, אונד בדעקע זיינן נאקטן לייב: (לה) דען
דוא דעקסט דאדורך דיינן קערפר, אונד לייהסט גאט, דער ווירד
עס דיר אויך זיבנפאך פרגעלטן:

ל (א) ווער זיינען זאהן ליבט, האלטע איהן אין שטרענגער
צוכט, זא ווירד ער אם ענדע פריידע אן איהם האבן: (ב)
ווער זיינען זאהן אין דער צוכט העלט, ווירד זיך איינסט זיינער
פרייען, אונד קאן זיך זיינער בייא בעקאנטן ריהמען: (ג) איין
גוט ערצאגנער זאהן, אאכט זיינע פיינדע אייפערזיכטיג, אונד
ערפרייעט זיינע פריינדע; (ד) זיין פאטר שטירבט, דער פריינד

גיר ערץ עלי: (כט) יקירן הלין לגברא חכימא בזתא ורביתא ויזפתא דמוזפנא: (לד) טב טב הב למסכנא ומן מא דבאירך אוכליוהי ואן ערטלי הו אלבשיהי: (לה) מטל דבכרך אנרת מכבא ולאלהא הו מוזף אנת והו פרע לך חד בשבעא:

ל (א) דרחם ברה נהדרת זקתוהי מטל דנחדא באחריתרה:
(ב) דרדא ברדה נחרא בדה ובינרת חברוהי נשתבח בדה:
(ג) דמלף ברדה מטן לסנאדה ולעין רחמוהי נשתבח בדה:
(ד) מית אבוהי וחבר דלא מית מטל דאבותרה שבק בתרדה:
(ה) בחיוהי

יבוא אזהרה לערב. ועוזב ערבו עז מאד. ומן דמוכד בהתתא ערק מן ערבה, איש העוזב את ערבו ולא ישלם, הוא עז פנים ואבד בשתו, כי היה לו להתבייש לשלם רעה תחת טובה: (יח) בערבה רבים יורשו. יאבדו הונם תחת שערבו בעד זולתם. וכן הוא אומר בספר בן סירא הקטן. ערבא טבא מאה צפרין, ובישא אלף אלפין. הערב בעד איש טוב בכל זאת ירוץ מאה ימים טרם ישיג ממונו. ובעד איש רע ירוק אלפי ימים ולא ישיג: והונם בגלי הים, ובארמית ושבקו בכסיהון איך גללא דימא. והמקרא קצר והכונה סתומה. ואולי הכונה כמו שיורדי הים באניות עושי מסחר במדינות מרחוק, כל עסקם בסכנה גדולה, רגע עשירים ומשכהו דלים וריקים, בעמוד עליהם זעף וסער ותשבר אניתם, כן הנותנים הונם בערבות, כאלו הניחו אותם על גלי הים: (כ) ומתערב במעבים שונים. אשר ישית ידו בכל עסקים אם שהוא נבהל להון ורוצה להרויח או לכונת דבר זולתו, יעמוס על נפשו דינים ומשפטים ובקבוקים עם בני אדם. ויש לו תמיד טענה ומענה ודין ודברים. ולפי נוסח הארמית המשמעות, הערב יותר מבדי יכלתו יופר במשפט. כי לרוב הערב בעד אחר, הוא איש מכובד ובעל הון ואיש בטוח, ואם הערבות גדולה והלוה לא ישלם, כעדר הערב מכל אשר לו, ומרוב בושה צריך לעקור ממקומו יותר מלוה עצמו, שאין בשתו גדולה כ"כ וזה כונת פסוק (יט) ומתישב על אופנו המקרא שאחריו: (כא) ערוב כו'. אך את כספך שמור שלא תבוא לידי נזק ותכלה את כל אשר לך: (כד) יאכל. במרגוע ובנחת ואין לו קנין שוטר ומושל עליו וכל איש שורר בביתו. ואם מעט ואם רב יאכל לא ידע איש אתו מאומה בביתו אשר הוא עושה: (כה) חבית לבית המתארח בית איש יומו היום בזה ומחר באחר. ובמקום זר כו'. ובארמית ועל דיכא

רירבנא

הריע לא מת כי כמוהו השאיר אחריו: (ה) יראנו בחייו ויגיל
ימות ולא יבהל: (ו) לאוהביו יגמול טוב ורעה ישיב לשונאיו:
(ז) מפנק מנער בנו ירבה מכאוביו ולכל רעה ישטה לבו:
(ח) כעיר פרא לא יאסר בן מביש איננו שומע מוסר אב:
(ט) יסר בנך ולא תבוש תשחק בו ויכלימך: (י) לא תשחק
בו פן תעצב עליו ולא תניחנו באות נפשו פן יקהה שניך:
(יא) לא תשליטנו בימי עלומיו ולא תשא עליו כל חטא:
(יב) כף ראשו בעודו רך הט שכמו בעודו נער פן יקשה
ערפו ומרה בך: (יג) חנך בנך ויסר אותו בכל כחך ולא
תאבד רעהו: (יד) טוב מסכן וחיו בריא מאיש עשיר
ומכאוב

פֿאן איהן אבר ניכט, דען ער הינטערלעסט איינען איהן עהנליכען
זאהן: (ה) אים לעבן האט ער פֿריידע אן איהם, אונד שטירבט
געטראסטעט: (ו) (דען ער הינטערלעסט) איינען דאנקבארן פֿערגעלטער
זיינען פֿריינדן, אונד איינען רעכער זיינן פֿיינדן: (ז) ווער זיינען
זאהן אין דער יוגענד פֿערצערטעלט, פֿערמעהרט דאדורך זיין לייד,
זיין הערץ ווירד פֿיר אלעס בעזע עמפּפֿינדליך: (ח) וויא איין
אונבענדיגער וואלדעזעל, איזט דער אונגעצאהמטע זאהן, דער דעם
פֿאטער שטייזע ניכט געהארכט: (ט) גיבסט דו דיינן זאהן איינע
גוטע ערציהונג, זא ווירסט דו דיך זיינר ניכט שעהמען דירפֿען,
טענדלסט דו מיט איהם זא מאכט ער דיר שאנדע: (י) פֿערוועהנע
איהן ניכט, דאס דו ניכט איבער איהן טרויערן מוסט. איבער־
לאסע איהן ניכט זיינעם אייגענדינקעל, זאנסט מאכט ער דיר דיא
צעהנע שטומפּף (פֿאן אונגעצאגנן קינדערן, איטטן עהרבאהרע מו־
טערן אמגליבען אונפֿוג ערדולדען מעהנע עט זיך אערקן נו לאססען):
(יא) לאססע איהם ניכט פֿרייען ווילן אין דער יוגנד, אונד האבע
קיינע נאכזיכט מיט זיינען פֿעהלערן: (יב) בייגע זיינען נאקקען
וויל ער נאך צארט, ניגע זיינע שולטר (צום פֿלייס) וויל ער נאך
יונג איזט, דאמיט ער ניכט האלזשטאררינג, אונד דיר אונגעהאר־
זאם ווערדע: (יג) ערציהע דיינען זאהן אונד בעשעפֿטיגע איהן
אויפֿס אעגזיכטטע, דאס זיינע אונגעצאגנהייט דיך ניכט בעטריבע:
(יד)

(ה) בחיוהי חזיהי והדי ובמותה לא כריא לה: (ו) לרחמוהי פרע טיבותא ומן בעל דבבוהי מתפרע פורענא: (ז) דמפנק לברה נסגין צולפתה ולכל יללתא נסרק לבה: (ח) איך סוסיא עילא דלא מכבש הכנא ברא מרודא דלא משתמע לאבוהי: (ט) רדי ברך דלא תסמיק ואן תגחך עמה נשבקך: (י) לא תאזל עמה איך צבינה דלא נרגזך ולהרתא נקהא שניך: (יא) לא תשלטיוהי בטליותה ולא תשבוק לה כל סורחניהי: (יב) כוף רישה עד הוא טליא ופקע מתנתה עד הו זעיר דלא נעשן ונמרד מנך: (יג) טורפא דנפשא אלף ברך ואקשא עליהי דלמא בסכלותה נתקלך: (יד) טב הו גיר מסכנא דחי ושריר בגושמה

רורכנא. אפי' על עסק גדול אינו רשאי לפתוח פיו לומר זה נכון וזה בלתי נכון: (כז) ארח אתה כו'. בתחלה מכבדין אותו משלהם, ואח"כ אומרים אם יש לך אכול משלך, וידוע משל המוכי, דג וארח אחר שלשה ימים מסריחים: (ל) הכל שקלתי בכף מאזנים כו'. המקראות האלה עד פסוק ל"ד הובאו בגמרא בבא בתרא (דף נח). מסנים. הוא הפסולת הנגם מקליפות התבואה הנשאר אחר הטחינה, ונקראו סבים, מל' סבוב הנופלים מסבוב רחים ורכב. ופי' רש"י ונקט סובים אף דבולה קלה מחנה, אלא לפי שהוא גרוע [כי אין הבונה באמרו קל בכמות כ"א גם קל באיכות (גערינג געשעצט)]: (לא) חתן דר. בנוהג שבעולם חתן עם חותן לא נשא אותם בית אחד לשבת יחדיו. ואם ישב חתן עם חותנו שומע חרפתו ואינו משיב מפני הכבוד, ואם הוא סמוך עוד על שלחנו הוא בזוי ביותר: (לב) ארח כו'. פי רש"י דיו אם מכבים בע"ה אותו (כאשר הקדים בענין): (לג) משיב דבר כו' גסות רוח הוא, מחזיק עצמו כיודע, ויכלם המספר ובוז יבוז לו. (ועיין במהרש"א ח"א מה שאמר שם בענין הזה):

ל (א) יחזק מוסרו. לפי ת"א נחדת זיקתוהי. יחדש חוטרו. חוטר גאוה, (משלי יד) ת' זיקתא דגערא: (ו) לאוהביו כו'. ע"ד שעשה שלמה כאשר ישב על כסא אבותיו, לנקום באויב ובשמעי תחת אביו, ולברזילי היטיב בעבורו גמול חסדו: (ה) כעיר פרא כו'. ראיתי להציג פה הערת חכם אחד על הפסוק הזה בל"א (ביז איבר דיא העפטיגע אונארט יאהרהונדערטע האט אמן דיזע וייזונג בייגעפיגטעט, דאס קינד טייגט אעהר טהיר אלס אענש נו זיין, דעסוועגן קאן

ומכאוב בבשרו: (טו) נבחר חיי בריאים מזהב וטוב לב
מפנינים: (טז) אין עשר כחיים בריאים ואין שמחה
כשמחת הלב: (יז) טוב מות מחיי מחלה וירדת שאול
מחיי מכאובים: (יח) משים מעדנים לפני פי סגורה
כמציג זבחים על קברי מתים: (יט) מה יועיל מטעמים
לפני האלילים אשר לא יאכלון ולא יריחון ומה כשרון
לעשר לא יכון לבעליו: (כ) עיניו יראו ולבו נאנח
כסריס בחיק העלמה ואין אותו: (כא) אל תתן דאגה
בלבך ולא תתיסר ברעיון רוח: (כב) לב מרגוע חיי רוח
ומשוש נפש ארך ימים: (כג) אל תדאג צרת מחר כי לא
תדע מה ילד יום: (כד) מחר בא ואינך ודאגת על עולם

(יד) בעססער איזט'ס ארם אונד געזונד אלז רייך אונד קראנק זיין: (טו)
געזונדהייט איזט בעססער אלז געלד, פראהער מוהט אלז אללעס
שעטצע: (טז) געזונדהייט איזט דאס גרעססטע רייכטהום, אונד
קיינע פריידע גלייכט דער הערצענס פריידע: (יז) דער טאד איזט
בעססער אלז איין זיכעס, אונד אים גראבע רוהן, אלז איין
שמערצפאללעס לעבן: (יח) איין גוטעס גריכט, פאר איינעס
פערשלאססנען מונדע, איזט וויא שפייזע אויף דעם גראבע איינעס
טאדטען היגעשטעללט: (יט) זא וויא דעם געטצען דיא שפייזען
ניכטס ניטצן, דא ער וועדר עססען נאך ריכן קאן, זא הילפט דער
רייכטהום ניכטס דעם רייכען, ווען ער איהן ניכט געניסן קאן:
(כ) זיינע אויגען זעהן איהן, אונד זיין הערץ שמאכטעט דאנאך,
זא וויא דער פערשניטענע, דער זיך אין דען ארם איינעס מעדכענס
זעהנט: (כא) ערגיב דיך דער טרויריגקייט ניכט, אונד קוועלע
דיך ניכט מיט אייטלן פארשטעללונגן: (כב) דען איין פראהעס הערץ
מאכט פראהעס לעבן, אונד זעלן פריידע פערלענגערט דיא יאהרע:
(כג) זארגע ניכט פיר מארגן דען דוא ווייסט ניכט וואס ביז דאהין
פארגעהן קאן: (כד) מארגן קאנסט דוא שאן טאד זיין, אונד
האסט דאן פיר איינע וועלט געזארגט, דיא דיך ניכט מעהר אנ-
געהט:

בגושמדה מן עתירא וכתיש בבסרדה: (טו) חיא דשריא רחמרת מן דהבא ורוחא טבתא מן מרגניתא: (טז) לירת עותרא איך שרירותא דפגרא ולירת הדותא איך לבא טבא: (יז) פקה לממת מן חיא בישא ולמהות לשיול מבאבא דקים: (יח) טבתא דמבסין על פומא דמכסי איך מאכלתא דכימן יגל קברא: (יט) מנא הנינא אירת לצלמא דעממין דלא אכלין ולא מריחין הכנא מן דאירת לה עותרא ולא מתחשה בדה: (כ) וחזא בעינוהי ומתתנח איך מהימנא דדמך לות בתולתה ומריא תבע באידוהי: (כא) לא תתל לרוגא נפשך ולא תתקל במלכא דנפש: (כב) הדורת לבא אנון גיר היוהי דבר אנשא

עט לו זיינער ביודונג דער פורכט, דער טרעקזייטו, דער זייטרענקונג אונד ניכטיגונג ניכט גאנן ענטבעהרן. הייטע איזט פעט דארין אבגעאנדרט; אמן ערזוונטרט זיבער אלט דא: אמן נידריעוט; אמן זוכט אעהר דורך פרטטאנדט"גרינדע אלט נוואגזייטעו דען וויוזען נו זענקען; זייענע, טאן אונד דאט גאנגע בערטראגען דעט געביהטערט האט זיך אין דאט בעטראגען דעס פריינדעט פרוואנדעוט כו'). ומי יתן והיה לבב בני אחינו יושבי פולין ג"כ לשמוע אל ההנהגה הזאת בענין חנוך הבנים; להטות לב הנערים והילדים אל הלמוד ע"י הערות שכליות והשעשוע כדרך טיול. לא ע"י פצעים וחבורות ומכות אכזריות, שמוסרים אותם אל מלמדים חמת מלאכי מות להם. ותינוק הנכנס לבית הספר כאלו יוצא לדון למיתה, ואימת מות נופלים עליו. וכל איש בנאתו מבית הספר בגדלו, יודע לספר כמה וכמה ענויים קשים אשר עשו לו בבית הספר בימי ילדותו והרבה דברו חכמי זמנינו מענין הזה ולא אאריך: (י) פן יקהה. מהפך המשל הנאמר (ירמי' לא) (ויחזקאל יח) אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה, ופה יכון, אם יעזבו האבות את בניהם ברוח תאותם, ישכנו על תרבות רעות שלהם תחת שלא יסרו אותם כראוי. ובושת המגלה, האב יסבול כמה בזיון ונאצות ויחרוק שן, כי הוא עשה שלא מיחה אותו בנעוריו: (טו) וטוב לב. לב מרגוע ושמח והוא אמת מקוים, כי ההרגשה הפנימית בגוף הבריא תעמוד לו במקום ענג רב, כי בלעדי זה אין טוב לאדם בכל מעדנים ובכל מחמדי תבל, רק גוף בריא תענג החיים, ואם כל עונג חסר לו מעין משוש ומרגוע מנוקור

לבו

לא לך: (כה) הרגיע בחייך והתענג על טוב וגרש עצב מגיו: (כו) כי רבים חללים הפילה דאגה וקטב ישוד ריח נבאה: (כז) קנאה וכעס יענו כח ודאגה בלא יומו הזקין: (כח) מרגוע ומשוש נעם לבעליו וכל מאכל פיו יעלה לו:

לא (א) דאגה מדאיבה דאגת עשר והדאגה תניד שנה: (ב) דאגת הון תרחיק תנומה וחלי רעה תפריד שנה: (ג) עמל עשיר לצבור הון לעת ינוח יאכל טובו: (ד) עמל דל לבדי מחסורו וגם בניחו לא ישיג נחת: (ה) כל ימי עני רעים וגם לילותיו עמל ומכאוב: (ו) בשפל גגים גגו ובמרום הרים כרמו: (ז) ממטר גגים לגגו ומעפר כרמו לכרמים:

געהט: (כה) לאט דיר וואהל זיין, פֿרגניגע דיך, אונד פֿרטייבע טרויריגקייט פֿאָן דיר: (כו) דען דיזע טיידטע פֿילע מענשן, אונד נידרשלאגנהייט, רויבט דיא געזונדהייט: (כז) נייד אונד צארן פֿרקירצן דאס לעבן, אונד זארגע מאכט פֿאר דיא צייט אלט: (כח) צופֿרידענהייט מאכט דאס לעבן אנגנעהם, אונד מאכט אויך גוט געדייהט דעם בגניגזאמען:

לא (א) וואכען אום רייכטוהם, שוועכט דען קערפר, אונד זארגע דארום פֿרטרייבט דען שלאף: (ב) זארגען נאך פֿריעגן שטערט דען שלאף, וויא איינע בעזע קראנקהייט, דיא איהן ניכט לאזעסט: (ג) דער רייכע ארבייטט לאנגר אום שעטצע צו זאמלן, ער גניסט זיא אבער, ווען ער זיך צור רוהע בעגיבט: (ד) דער ארמע היגעגן ארבייטט, צור דאס נאָהטווענדיגע בעדירפֿניסטע זיך צו פֿערשאפֿן, אונד גניסט דער רוהע ניאמאלס: (ה) דיא טאגע דעס דירפֿטיגען זינד פֿאָלער אונגליק, זעלבסט דיא נעכטע זינד פֿאָן עלענד ניכט בעפֿרייעט: (ו) זיין דאך איזט דער דעכר נידריגסטעט, זיין ווייבערג היגעגן דער ווייבערגע האכסטער: (ז) עס טרייפֿט וואסער פֿאָן אנדערן דעכרן אויף דאס זייניגע, אונד דיא דיכגוג זיינט וויינבערגס פֿעלט אויף דען נידרי

אנשא ותרעיתה דבר אנשא היא תסגא חיוהי: (כה) שדל נפשך ופנג לבך וכריותא ארחק מנך: (כו) מטל דלסגיאא קטל דוונא ואובדרת אנון כריותא: (כז) טנגא ורוגזא מבלין יומתא ודלא בזבנהין מפקא חורתא צפתא: (כח) לבא טבא סניאן מאבלותה וכל דאכל סלק על פגרה:

לא (א) שהרא מדיב בשהרה דעתירא וצפתא מפרדא שנתה: (ב) צפתא דמזונא רחקא נומתא ומרעא תקיפא מפרד שנתא: (ג) עמל עתירא למכנשא לה נכסא ומתתניח למקבלו תפניקא: (ד) עמל מסכנא להסירותא דעומרה

לכו כוכע: (כא) אל תתן דאגה בלבך. המקרא הזה הובא בסנהדרין (דף ק) בל' ארמי, דכתיב ביה (בס' ב"ס) לא תיעול דויא בלבך דגברי גוברין קטיל דויא. ובנוסח הארמית שלפני לא תהל לדואג כפשך. ותלת דואג נער ויגון (פי' המיצריך). ולא תתקל במלכה דכפשא. והעתקתי הבונה ולא תתיסר ברעיון רוח. אנו ההולכים בדאגות ובמחשבות איכה יתעשרו, הם מבלים גופם ברעיון רוח. האדם צריך לחשוב בתחבולה להשיג די מחסורו, אבל לא לדאוג ולהתעצב על הון מהבל, כי בזה מעכה כחו: (כג) אל תצר כו'. הובא ביבמות (דף סג) ובסנהדרין (דף ק). והוא כענין מאמר שלמה אל תתהלל ביום מחר. והוא מוסיף עוד באור לדבריו: (כד) מחר בא כו'. כי אין אדם יודע מדת ימיו, ומה ידאג על צרה שלא באה דיה לצרה בשעתה: (כה) הרגיע חייך. בת"א שדל נפשך. פי' פתה אותה להתענג, והמליצה נאותה. כי אע"פי שתענוגי עולם הבל וריק יפתה נפשו להרגיע בהם. ופנג, כמו ופנק בעברי: כריותא. מחלה דאגה ועצב פי' בכר: (כו) קנאה וכעס. כבר אמר שלמה רקב עצמות קנאה: והחכם (אנטיסטעהנס) אמר אין רע מאיש קנאה. כי המה יכלו בשר גופם בקנאתם כברזל האוכל את את מחלודו ואשוכו. ואמר עוד טוב עורב מבעל קנאה, כי העורב יאכל בשר פגרים, והקנאה בשר חיים תאכל: וכעס, אמרו החכמים, אין סם המות לגוף ככעס. ודאגה תלבין שער וזקנה קופלת על בעל דאגה, והוא דבר מפורסם: (כח) יעלה לו. נראה על בשרו, כי הוא סמן ובריאות:

לא (א) אתה הקורא אם תשים לבך תראה, כי דרך החכם הזה, לרוב להתחיל כל פרשה מענין שקיים בפרשה שלפניה, וכן כאן.

לכרמים: (ח) כי ירעב יחסר להמו וישבע ישחית מיניו:
(ט) כל ימיו בלא סדרים פעם מחסור ופעם מותר: (י)
אוהב כסף לא יזכה ורודף אחרי בצע השך מוסר: (יא)
רבים השגו חיל ובטחו בו ולא פדם ברעה ובקצם לא הצילם:
(יב) כי הון מכשל לאויל ושונה בו יוקש: (יג) אשרי עשיר
נקי כפים ואחרי בצעו עיניו לא הלכו: (יד) מי זה האיש
ונהללנו כי פלא עשה בעמיו: (טו) מי זה נכה בהון וישלם
ויעשה לו שם תהלה: (טז) מי זה מצא ידו לעשוק ולא עשק
לעול רעהו ולא עול: (יז) מיכו יחיל לבטח ותהלתו
יתנו בקהל: (יח) בני כי תשב ללחם עם עשיר לא תפער
לועך בלי חק: (יט) אל תאמר לא יספק לי כי רע עין

שנא

גערן הערַאב. (ח) הונגערט איהם, זאָ מאַנגעלט עס איהם אַן
שפייזע, איססט ער זיך זאַטט, זאָ ווירד ער קראַנק: (ט) זיין
לעבן לייבט אָהנע אָרדנונג הין, באַלד האַט ער צו פֿיל, באַלד מאַנ-
געלט עס איהם ווידר: (י) דער גייציגע פֿרפֿעלט אין זינדן, דער
נאַך שעטצן שטרעבט, ווייכט באַלד פֿאָם רעכטען פֿפֿאַדע אַב:
(יא) פֿילע זאַמלן רייכטיהמער אונד פֿרטרויען דאַרויף, עס קאַן
זיא אַבר ניכט נור ניט דער נאָהט עררעטטן, נאָך בייא איהרם ענדע
ערלעזן: (יב) רייכטוהם מאַכט דען טהאָרן אונגליקליך, עס ווירד
דענן נור פֿאַללע דיא דאַרנאַך שטרעבען: (יג) וואָהל דעם רייכען
דער אונשטרעפֿליך איזט, אונד דורך גראָטטע שעטצע ניכט פֿערי-
בלענדעט ווירד: (יד) וואָ איזט דער מאַן דאַס וויר איהן גליקליך
פרייזן קאָננן, דען ער האַט וואונדרדינגע אונטער זיינעם פֿאָלקע
געטהאַן: (טו) ווער איזט דאַדורך געפריפֿט אונד בוועהרט געפֿונדען
וואָרדן? דאַס עס איהם צום רוהם גרייכע: (טז) ווער בעטראָג
ניכט ווען ער בטריגן קאָננטע? ווער טהאַט קיין אונרעכט, ווען
עס אין זיינר מאַכט שטאַנד? (יז) דעסן גיטר בלייבן געזיכערט,
זיינע וואָהלטעהטיגקייט ווירד אַללענטהאַלבן געפריזען: (יח) מיין
זאָהן זיצסט דו אַן איינעס רייכן טישע, זאָ שפעררע דיינען מונד
ניכט גיריג אויף: (יט) דענקע ניכט, איך ווערדע ניכט זאַטט
ווערדן,

דעומרה ואן נתתניה נהוא צריכא: (י) דרחם ממונא לא
נזבא ודרדף בתר קנינא בה נטעא: (יא) סגיאא דהוו עתירא
ואתתכלו על נכסיהון ולא אשכחו למפציו אנון מן בישתא
ואף לא למפרק אנון ביומא דקציהון: (יב) מטל דתוקלתא
הו ממונא לסכלא וכל מן דטעא בה מתתקל: (יג) טובוהי
לעתירא דאשתכח דלא מומא ובתר ממונא לא טעא: (יד)
מנא הנא ונשבחיוהי דפגי גנברותא עבד בעמה: (טו) מנא
הנא דאתדבק בה והוא לה שלמא והוא לה לתשבוחתא: (טז)
מנא הנא דאשכח למטעא ולא טעא ולמבאשא לחברה ולא
אבאש: (יז) מטל הנא נעשן טובא ותשבחתה נתנין
כנושתא: (יח) ברי אן תתב על פתורא דגברא עתירא לא
תפתח גרגרתך עלוהי: (יט) ולא תאמר דלא כפק לי מטל
דבישות

פתח במה דסיים (ה) כל ימי כו'. עד פסוק ח'. הובאו בג' מקומות בתלמוד. בכתובות (דף קי) בבא בתרא (דף קמו). ובסנהדרין (דף ק). וז"ל בכתובות אמר שמואל שנוי וסת תחלת חולי מעים. כתוב בספר בן סירא כל ימי עני רעים. והא איכא שבתות ויו"ט ? (פי' רשי' יש לו מנוחה וטוב לאכול) כדשמואל (הנ"ל). בן סירא אומר אף לילות. (פי' אף שגם שלמה אמר כל ימי עני רעים (משלי טז). החכם הזה מוסיף הלילות): כי (ו) בשפל גגים גגו, אין יכלתו להגביהו ובשפלותו ימך המקרה. ודלף הטורד מגגי העשירים הולך וזולף על גגו. וכמרום הרים כרמו. וכל עפר שהוא מוציא לזבל, יבוא הרוח וישאהו לכרמים שבבקעה: (ח) וישבע ישחית מעיו, כדשמואל שנוי וסת חולי מעים הוא רגיל לאכול מאכלים גרועים, ואם יאכל פעם מאכלים טובים יחלו מעיו: (י) לא יזכה. לא ינקה מעול ומרמה, כאשר התבאר כבר למעלה (פ' כז). ורודף אחרי בצע, מרבה תחבולות מרמה וערמה להרבות הונו, בו ישגה. ירבה נזקו, ד"מ הקונה סחורה גרועה למכרה לאחרים להונותם, ואין קונה אותו כמלא נזקו גדול מנזקי אלתו. ומעתיקי נוסח היונית העתיקו (ווער מוין' טפֿדן יוויטגעהט, טרחֶגט זעובטט
דען

שנא יי: (כ) אין רע מרע עין על כן על כל דבר תרמע
ומפניו תרדנה דמעות: (כא) אל תושיט ידך בכל אשר
תראה ואל תתרוצץ ברעך בקערה ולא תחטוף הלקח ביד:
(כב) שיכם את רעך כאתך והתבונן בכל אשר תעשה:
(כג) אכל מאשר הושם לפניך כאיש מוסר ולא תהיה זולל
פן תשנא: (כד) השכם אסוף ידך בתחלה מן הקערה
ובשבת גדולים אל תהי ידך בה בראשונה: (כה) איש
טעם יאכל במדה וישתה במשורה ישכב וישנתו ערבה עליו:
(כו) מתוקה שנת אוכל במדה על משכבו ינוח בקר יקום
ולבו טוב עליו: (כז) נדד שנה חלי בטן והרס מעי לממלא
בטנו בקר יקום ולבו בל עמו: (כח) ואם יפצירו בך
לאבול

ווערדן, דען איינע גייציגן האסטט גאט: (כ) ניכטס איזט שענד־
ליכר אלס איין אונגעניגסאמעס אויגע, עס וויינט איבר יעדע קליי־
ניגקייט, אונד צערפליסט אין טרעהנן: (כא) גרייפע ניכט נאך
אללעם וואס דוא זיהעסט, אונד שטאססע דיך ניכט מיט איינעם אנ־
דערן אין דיא שיסל, אונד גרייפע ניכט געשווינד נאך דיינעם טהיילע:
(כב) טוהע דיינעם נעכסטן וואס דוא ווינשעסט דאס עס דיר געש־
עהע: אונד האנדלע מיט איבערלעגונג: (כג) איססע וויא איין געזיט־
טעטער מענש, וואס מאן דיר פארלעגט, אונד זייא ניכט אונער־
זעטטליך, דען דאס ציהעט דיר האסס צו: (כד) (וואהלשטאנד פאר־
דערט) דאס דוא צוערשט אויפהערעסט, אונד ווא מעהרערע אם
טישע זיצען, זא גרייפע ניכט צו ערשט צו: (כה) דער וואהלגעזיט־
טעטע מאן איססט אונד טרינקט מעססיג, ער לעגט זיך צו בעטטע
אונד שלעפט זאנפט: (כו) זיס איזט דער שלאף דעס מעססיגען,
ער רוהט זאנפט, אונד שטעהט דעס מארגנס הייטר אויף: (כז)
שלאפלאזיגקייט, בויכגרימען אונד קייכען האט דער זיך מיט שפייזע
איבערלאדען, אונד שטעהט דעס מארגנס וויא בטייבט אויף: (כח)
ווילל מאן דיך נון עססען צווינגן, זא ענטפערנע דיך פאם טישע
דאמיט דוא רוהע האבעסט: (כט) הערע איך איין זאהן, אונד
פערמכטע

דבישות עינא סנא אלהא: (כ) ודביש מנה לא ברא מטל הנא מן קדם כל מדם זיעא עינא ומן אפא דמעא דמעא: (כא) מא דהזירת לא תושיט אידך ובלגתא לא תחבון אידך: (כג) דע דחכרך איך דילך, לעס איך גברא מדם דסים קדמיך ולא תהוא גרגרתן דלא תסתנא: (כד) אזדהר מטל מרדורא וכד התב בירת סגיאא למלעס לא תושט אידך קדמיהון: (כה) מדם גיר זעור מסתה דזדיקא ועל משכבה לא נתתזיע: (כו) כאבא ושהרא ושחקא ושונקא והפך גויא עם גברא יענא שנתא דהלימותא: (כז) עם גברא דבפיסאית עביד דעד מא לצפרא נרמך ונפשה לותה: (כח) ואן תתאלץ במאכלתא
גד

דען גרעֶטטען דהַפָּאָן): (יא) ולא פדם כרעה. ע"ד האמור, הבוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו אח לא פדה יפדה כו׳ (תהל׳ מט): (יב) כי הון מכשול לאויל. ע"י עשר רב ישמן ויבעט, לבו יתגאה, ויבזה כל אדם, ושכוא בעיניהם. ולא עוד אלא שע"י בטחון בהונו פורק ממנו כל עמל ויגיעה וישב בטל כי הוא חושב בלבו, יש לי רב מצאתי הון לי, ואם פעם תהתפכה מסבותיו ויאבד הונו בענין רע, והוא רפה ועצל לעשות דבר, וירע לו מבל עני. ועוד עשר מכשול לאויל, בימי עניו עמל ויגע אכל לחם ויבעס לו שתה מים ורוח לו, שכב על ערשו ושנתו ערבה עליו, ובימי עשרו כל אכל תתעב נפשו, ולא יכעס לו כל משקה, ומרוב דאגתו על אבוד מתונו לא יוכל לישן. וע"ז אמר החכם יש עשר שמור לבעליו לרעהו: (יח) הפסוקים הבאים מדברים מהנהגת מוסר במסבת השלחן: (כ) על כל דבר תדמע. מצרת עין, על אשר אין לו מה שיש לזולתו, כתנוק בוכה על כל דבר אשר לא יותן לו מיד: (כא) ובל התרוצץ כו׳. לא ילחם בכפיהם זה חוטף לעצמו וזה חוטף לעצמו. והוא מבוסה היונית. ולא תחטוף כו׳. בארמית, ובלגתא, חלק, לא תחבוק. לא הקבץ (ב"ר פ מח). פי׳ לא תמהר לקבץ חלקך בו ידך כאלו יראת פן יקדימוהו אחר: (כז) וקרם מעי, תאלי מעים, כי רוב האכילה סבת התחלואים. והחכם (דיאָגענעס) לעג על האנשים המתפללים על בריאות הגוף, ואחר התפלה ימלאו בטנם כמאד יבקע: (ל) היה מהיר כו׳. אין סם מרפא לבריאות הגוף כיגיעה ועבודה. כי התנועה והעמל שומרים מרוצת הדם בטהרתו. והמנוחה והשעשועים מעפשים אותו והוא סבת תחלואים רעים ואמר רב יוסף גדולה
מלאכה

לאביל סיר מתוך המסבה ויניח לך: (כט) שמע בני ואל
תבוז לקחי כי באחרית תתבונן בם: (ל) בכל מעשיך
היה מהיר וחלי לא יקרב אליך יגע בחפצך אז תאיל:
(לא) טוב עין יברך הלחם ומאת כל יצא תודה: (לב) אף
ביין אל תתגבר כי בשכר רבים אבדו: (לג) כלי צורף
בכיר ידע ולב אדם כי מלא מסך: (לד) יין לאדם מים
חיים אם במדה ישתה: (לה) מה חיי
אדם באין יין כי הוא מראש למשוש נוצר:
(לו) שמחת לב צהלת פנים שותה יין במדה: (לז) ריש
וחסר דעת וכשל כח מהלומות ופצעים לסובא: (לח)
במשתה היין אל תוכח רעך ולא תפריענו בשמחתו: (לט)
לא תגלה מומיו ואל תנצה באיש והוא לבוש אדום: (מ)
גם כוד משחקים אל תפר פן תסכן בם: לב (א)

פֿערמאכטע איינע זעהרן ניכט. דען מאן ענדע ווירסט דוא זיא וואהר פֿינ־
דען; (ל) געהע אונטער מאן דיא ארבייט; זא ווירסט דוא ניכט קראנק, זייא
מעהסיג, זא בהעטעט דוא דייגע געזונדהייט: (לא) געזעגנעט איזט
דיא שפייזע, בייא איינעם פֿרייגעביגען, יעדר איזט איהם אויך
דאפֿיר דאנקבאר: (לב) צייגע דייגע שטערקע ניכט דורך וויינ־
טריגקען, דען דער שטירקסטע פֿיעלע אינס אונגליק: (לג) זא וויא
דאס געפעס דורך דיא עססע געפריפט ווירד, זא דער מענש דורך
וויין: (לד) דער וויין ערקוויקט דען מענשען, ווען ער מעססיג
געטרונקען ווירד: (לה) וואס איזט דעם מענשען אָהנע וויין, דער
צור פֿריידע געשאפֿפֿען איזט: (לו) וויין מעססיג געטרונקען ערפֿרייט
דאס הערץ אונד ערהייטערט דאס געזיכט: (לז) אראוועהט, זינלאָ־
זיגקייט, שוועכע. צאנקערייען, אונד שלעגע, קאָממען פֿאָן
איינעם טרונקענבאָלד: (לח) בייס וויינטריגקען מאכע דעם אנדערן
קיינע פֿאָרווירפֿע, שטעהרע איהן אין זייגער פֿריידע ניכט: (לט)
מיידע שימפפֿווארטע. אונד אנדרע שטרייטיגקייטען מיט איינעם
אנדערן דער פֿיעל וויין געטרונקען האט: (מ) שטעהרע אויך דיא שפיעלען
ניכט, דען דוא ווירסט געפֿאהר;

לב (א)

גר נפשך מן מצערת גוא ותתניח: (כט) שמע ברי וקבל יולפני ולא תבסר עלי ולחרתא תשכח מלי: (ל) בכל עבדיך הוית מביך ובל בישא לא נתקרב לך: (לא) עינא טבתא על להמא מברכא וסהדותא טבתא מהימנא: (לב) אף על חמרא לא תתגנבר מטל דלסגיאא איבד עתיקא: (לג) אבאנא גיר דכורא בקא עבדה דקיניא הכנא המרא מגרינא הו דעולא: (לד) איך מיא חיא חמרא לבר נשא כד נשתיוהי כוליתא: (לה) מנא אנון חיוהי דחסיר חמרא דהו מן רישיתא להדותא אתברי: (לו) חדותא דלבא ותפניקא ועדנא טבא חמרא דמשתתא כוליתא: (לז) כאבא ומסכניתא וכאב רישא המרא דמשתתא בחרינא: (*) סגיאותא דחמרא עבדרת לסכלא תוקלתא הסר חילה וסגי צולפתה: (לח) במשתיא דחמרא לא תכס רחמן ולא תהריהי בחדותה: (לט) מלא דחוסרנא לא תאמר לה ולא תצא עמה לעין בני אנשא:

לב (א)

מלאכה שמחממת את בעליה. ואמרו על החכם סאקראטס שהיה מרקד ומטייל אחר הסעודה וכאשר נשאל מה זה עושה? השיב, אני מטעים את המאכל: (לא) טוב עין יברך הלחם. העתקתי כפי מלות הארמית. ואולי הכונה טוב עין יברך את הלחם אשר יתן, ומזונו מתברך במעיו, ופרוטה שלו מתברך ומצלחת. לכן יקבל תודה מאת כל איש. אך מעתיקי כ"י העתיקו (איין גאַסטפרייער מאַן ווירד געלאָבט אונד דער רוהם זיינער פרייגעביגקייט איזט איהם געוויסט; פאָן איינעם קאַרגן מאַן אַבער רעדן דיא לייטע איבעל, אונווידער־לעגליך איזט דער רוף זיינעס גייצעס) (לג) כלי צורף כו'. כי ימלא לב אדם יין, כבר אחז"ל נכנס יין יצא סוד, ובאותו השעה נגלה באדם כל לבו אם טוב ואם רעה, וכן אמרו במס' דרך ארץ, בג' דברים אדם נכר בכיסו בכוסו ובכעסו. והוא נסיון גדול לאדם במשתה היין, מעשהו ומנהגו: ובת"א איכנא גיר דכורא בקא עובדה דקניא, ככור מבחין מלאכת הצורף, וידי צורף (ישעי' מא) ת' וידי קיני, ומעתיקי כ"י יש להם בזה נוסח אחרת. (ווי דאַס פייער דאַס געהערטעטע אייזן פריפט, זאָ פריפט דער וויין דאַס הערץ דער יונגען שטאָלצן:

לב (א) אם רב המסבה נשומות אל תתרומם ובראש
גדולים לא תשב היה כאחד מהם: (ב) הושרה
על אודותם ועשה אשר נטל עליך או אז תשב: (ג) בכל
עמלם תקן ועשה ובשמחתם תחד ועל פניהם תכבד:
(ו) בין גדולים לא תתגדל וזקנים ממך אל תבוז: (*ז)
במועד העדה ישישים בראשם ידברו כי בם עצה ותושיה
ולבם יחוה דעת: (*ח) חדל פיך באין שומעים ולא
תשים דברך כבוסר: (*ט) ערום יצפון חכמה ולפי חפצו
יבין ארחותיו: (*י) דבר ישיש כי לך יאתה ימים בך
ידברו: (*יא) דבר נער לעת תבקש השב דבר בטוב
טעם ודעת: (*יב) רב היגון במעט דברים כמבין

דבר

לב (א) ביזט דוא צום הויפטע דער געזעללשאפֿט ערוועהלט,
זאָ זייא ניכֿט שטאָלץ, דיך האָבען מאַן צו זעהען, שטעללע דיך
פֿיר איהרען גלייך: (ב) מאַכֿע צוערסט איהרע וויניגע, ערפֿיללע
דיינע שולדיגקייט, דאַן ערסט זעצע דיך ניעדער: (ג) פֿעררירכֿטע
דיין מאַנט געביהרליך, דאַן פֿערגניגע דיך מיט איהנען, זאָ ער־
העללעסט דוא געביהרליכֿע עהרע: (ד) שטאָלצירע ניכֿט אונטער פֿאָרנעה־
מען, אונד פֿעראַכֿטע קיינן אֶלטערן מאַן דוא ביזט: (ז) בייא איי־
נער צוזאַממענקונפֿט, רעדע דער עֶלטסטע איצט צו ערסט, דען
איהם געביהרט עס, זאָ ער בזיצט איינזיכֿטען אונד האָט ערפֿאַה־
רונג: (ח) רעדע ניכֿט וואָ מאַן דיך ניכֿט גערנע הערען וויל,
בריגגע דיינע וואָרטע ניכֿט צור אונצייט פֿאָר, וויא אונרייפֿע
בעערען: (ט) דער ערפֿאַהרנע וייס זיינע קענטניסע ביס צור
רעכֿטער צייט צו בוואַהרן, אונד ערגרייפֿט געלעגענהייט איטצט
צו זיינם פֿאָרהאָבען: (י) רעדע גרייז דיר געביהרט עס, ערפֿאַהרנ־
הייט שפּריכֿט אויס דיר: (יא) רעדע יינגלינג, וועןן עס פֿאָרלאַנגט
ווירד; אנטוואָרטע אַנשטענדיג אונד מיט איבערלעגונג: (יב) שפּריכֿט
געדרענגט מיט וועניגען פֿיל, וואָס איינער דער עס פֿערשטעהט אונד
דאָך שווייגען קאַן (אום דאדורך דעם אֶלטערן אונד פֿאָרנעהמען האָכֿ־
אַכֿטונג צו בצייגן. אייבערהויפּט אין געזעללשאַפֿטליכֿם געשפּרעך, אוס

לב (א) רבא אקימוך לא תתרים ובריש עתירא לא תסתמך הוי לך איך חד מנהון: (ב) ויצף דילהון ומן בתר כן אסתמך: (ג) בבל כניקותהון תקר ורבע מטל הגא אף באהדיתהון תהדא ועל פתורא תקבל איקרא: (ד) באתרא דמשתתא בדה המרא לא תאמר בדה שיעיתא ובכל עדן לא תתחכם: (ה) איך התמא על כיסא דדהבא הכנא תשבוחתא דאלהא על משתיא דחמרא: (ו) איך עקא דדהבא וטבעא ומרגדא הכנא מלא שפירתא על משתיא דחמרא: (ז) בית שליטנא לא תתרורב ולדסבין מנך לא תצבא למצערה: (ט) בר אנשא ערימא מטשא יולפנא ובתר צבינה עבר אורהה:
(יד) בעדנא

טטחוֹנגֿן): (לד) יין לאדם מים חיים כו'. לא לבד החכם אמר זה אבל גם רז"ל הסכימו לזה המאמר. וז"ל בריש כל מותא אנא דם בריש כל חייא אנא חמר, ברם הני דיהודאי אמרו בריש כל מרעין אנא דם בריש כל אסוין אנא חמר באתר דלית חמר תמן מתבעי סמנין. (ב"ב דף כט). עוד איתא בגמ' אר"ה בריה דר"י הרגיל ביין אפי' לבו אטום כבתולה יין מפקחו כו' (שם יג). עוד אמרו י' דברים קשים נבראים בעולם. הר קשה ברזל מחתכו, ברזל קשה אש מפעפעו, אש קשה מים מכבין אותו, מים קשה עבים סובלים אותם, עבים קשים רוח מפזרתן, רוח קשה גוף סובלו, גוף קשה פחד שוברו, פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שנה מפכחתו כו'' (שם דף י): (לח) במשת היין. הוא אזהרה נכונה, שלא להוכיח האדם בעת אשר שתה יין, כי במשתה היין האדם יתאוה לשמוע דברים המשמחים את הלב. והתוכחות לא יקבל, ואם יוכיחנו בעת ההיא מוסר כלמהו ישמע תחת תוכחתו. כי במשתה היין ימגן האדם לבו למשוש ושמחה ולא תשבית ממנו משוש רוחו: (לט) ולא תגלה לו מום והוא לבוש אדום מיין וכ"ש שלא תכלה בו בדברי קנטורין, או לבקש ממנו דבר שיחזיר לך ממה שיש לך עליו מהשבת גמול או פריעת חוב:

לב (א) רבא אקימוך כו'. דברי המתרגם ארמית סתומי הכונה, לא גלה לנו במה הכתוב מדבר, ועל איזה ענין הוקם לרבא. ובעלי העתקה היונית באור הענין על ראש המסבה, כי דרכם היה באדנות בני קדם, לבחור אחד מן המסובים במשתה לקבל פני הקרואים להושיבם במקומם ולחלק לפניהם. ומעשה שמול ושאול לעד. (ועוד

היום

דבר ומחריש: (*יג) לפני רעם ברק ולפני חן ענוה:
(יד) לעת אבוא אל תרבה דברים ולא תהיה ממאחרי
שבת: (טו) השב הליך הביתה ועשה חפץ לבך אך
ביראת יי: (טז) ועל אלה ברך שם יי המשביעך מטובו:
(יז) ירא יי ישמע מוסר והמטיב דרכו מישר ארחותיו: (יח)
משחר דתו ימצא טוב והפותר אותה לפי חפצו תהי למוקש:
(יט) משפטי יי נר לרגלי יראיו ומצעדיהם יכונו: (כ) רשע
יכלף תורה ובפתרון מעקל יישר ארחותיו: (כא) משכיל
דעת בל יבז ואם נעלמה ורשע נואש יאמר לבו בגובה
אפו בל יחוש: (כב) נועץ לפני עשותו לא ינחם אחריו:
(כג) משים משטר לדבריו בל יהגה טיח תפל: (כד) בארח
כשל

אמן ניכט דען טאן אוויין ענגעבן, אמן אוט אויך אנדרע נום וואר־
טע קאאמן לאטען): (יג) פאר דעם דאננער אייזט דער בליטן, זא
געהט דעם וואהלגפאללען בשיידנהייט פארהער: (יד) ביים עססן
רעדע ניכט פיל, אונד בלייבע ניכט דער לעצטע בייא טישע: (טו)
געהע נאך הויזע, שפילע אונד האנדלע דא נאך הערצנסלוסט, נור
מיט גאטטספורכט: (טז) לאבע דארויף דיינען שעפפר, דער דיך
מיט זיינן גיטרן זעטיגט: (יז) דער גאטטפערעהרר נימט בעסס־
רונג אן, אונד ווער זיינע זיטטען בעססרט וואנדלט אויף זיכערן
פפאדע: (יח) ווער אים געזעצע פארשט, פינדט דאס גוטע. דער
עס נאך זיינעם אייגנדינקל ערקלעהרט, דעם ווירד עס צום פאלל־
לע: (יט) דעם פראממען לייכטט דאס געזעץ, אונד ער וואנדלט אויף
זיכערם פפאדע: (כ) דער רוכלאזע ערקלעהרט דאס געזעץ ווידער־
זיננינג, אום זיינן וואנדל דאדורך צו רעכטפערטיגען: (כא) דער
פערנינפטיגע פעראכטט דיא לעהרע ניכט, ווען ער זיא אויך ניכט
פערשטעהט; דער טאר פערווירפט זיא אויט שטאלצער אונוויססנהייט,
אהנע דאריבער נאכצודענקן: (כב) איבערלעגע פאר דער טאהט אכט
דאס אמן נאכהער עס ניכט צו בערייהען ברויכט: (כג) אָרדנע דען
פארטראג עהע דוא רעדעסט, זא ברינגסט דוא קיין אונזינעס גע־
שוועץ הערפאר: (כד) געהע אויף קיינן פערדעכטיגען וועג, זא
ווירסט

(יד) בעדנא דפתורא לא תסגא לממללא ועד אית בך שהרנא פטר לביתך: (טו) ועבד צבינך בדחלתה דאלהא ולא בהוסרנא: (טז) ועל כלהין הלין ברך שמרה דאלהא דסבעך מן טבתה: (יז) דבעא פולחנא דאלהא נקבל יולפנא וכד מצלא קדמוהי נענוהי: (יח) דדחלוהי דאלהא נתתחכמון בדינוהי והכמתא כגיאתא מן לבהון נפקון: (כא) בר אנשא חכימא לא שבק הכמתא כד מכסיא ועולא לא נטר לשנה: (כב) דלא מלכא לא תעבד צבו ומן בתר דעבד אנת לא תכרא לך: (כד) באורחא דשחורתא לא תאזל ולמא תתתקל

בכאפא

היום מנהג זה במדינת פולין בבית המשתה לבחור ראש המסבה הנקרא (קאמענדאנט). וכאשר נראה מענין סוף הפרשה שלפניה ומענין הפרשה הזאת נגלה הכונה כי בהנהגת המסבה ידבר, ומזהיר שלא יתגדל בענין ההוא, אך יחוש על אודותם אשר נטל עליו: (ד) איך מתואר כו' מנהגם היה לשיר שירים ולנגן בזמרים במשתה היין. ולז"א כחותם טור אדם במשבצות זהב כן נעימי זמר במשתה היין: (ה) כנפך במשבצות כסף כן נעם השיר במתק היין. וקורא דברי הימים מדורות הקדמונים ידע על נכון המנהג הזה. כי כל עוד שלא היה מלאכת הדפוס במציאות, והחבורים והספרים לא התפשטו בעולם, כמו בימינו, היו מחברים כל דרכי מוסר והנהגה בשירים ושוררו אותם במשתה היין, אך עתה דברי חכמים בדרבונות הנליקה ובמסמרות נטועים בעלי אסופות בדפוס: ולא העתקתי שני פסוקים האלה בפנים, לפי שלא מצאתי בהם תועלת בימינו, ובשיר לא ישתו עוד יין: (ח) בבסר, ענבים בלתי מבושלות והכוכלות מגפן כן דבר דבר בלא עתו: (ט) ולפי חפצו כו'. מכין ארחותיו על אופן שיגיע בהם חפצו וזה בתחבולות דעת: (יא) דבר נער וכו'. הישיש יכל לדבר בלי כי יבוקש מפיו, אבל הנער לא ידבר רק לעת שנדרש להשיב. וע"ז ידבר בקצור נמרץ, ובטוב טעם, דהיינו: (יב) רב הענין בדברים מעטים וקצרים בלי אריכות ומבואר, וכמרמז שמבין הדבר אשר נשא ובכל זאת מחריש מדרך המוסר והענוה: (יד) אל תרבה דברים כארז"ל אין משיחין בסעודה: (יח) משחר עדותיו. להבין דבריהם. לפי אמתתם ישבע מטוב. והפותר דברי תורה לפי חפצו ומכאר דבריה להראות פה פנים לתעתיע המשתתים נהפך לרעך כי ישרים דרכי יי' צדיקים ילכו בם ופושעים

יכשלו

כשל בל תלך ולא תנגף באבן פת שתים ראשים: (כה) בארח
עול בל תבטח ובדרכך השמר מאד: (כו) בכל מעשיך
דעה יי עושה זאת נוצר עדותיו: (כז) מאמין דת אל נוצר
פקודיו ובוטח בו לא ימוט:

לג (א) יראי יי לא יאנה להם רע ואם ינסו מהר ימלטו:
(*ב) איש אמונים ילך בטח ולב חנף כאניה בלבים
זועף: (*ג) למד לדבר אז תשמע אסוף דעת ודע מה
תשיב: (ד) לב סכל כגלגל סובב ומחשבתו כאופן העגלה:
(ה) רע נבל כסוס מצהלה תחת כל רוכב צהל יצהל: (ו)
(ו) מה יום מימים והשמש תשוה אורה יום כיום:
(ז) יי בחכמתו הבדילם וחלק בהם זמנים ומועדים:
(ח)

ווירפט דיא מאן קיינן אנשטאססיגן שטיין אנשטאטטן (דיא פערזו-
כונג, אונד דער פערדאכט): (כה) פערטרויע ניכט אויף דען
אונגרעכטן, זאנדרן געבע זעהר אויף דיינען וועג אכט: (כו) אין
אללעם וואס דוא טוהסט פערטרויע גאט, דען אויך דאס איזט
בעאבאכטונג זיינר געבאטע: (כז) ווער דעם געזעצע גאטטעס גלויבט,
בעאבאכטעט זיינע געבאטע, אונד ווער גאט פערטרויט ווירד ניכט
פערלאססן:

לג (א) דעם גאטטעספירכטיגן, ווידרפעהרט ניכטס בעזעס,
פריפט איהן אויך גאט, זא ווירד ער באלד בעפרייט: (ב)
דער אופריכטיגע וואנדעלט זיכר, דער היכלער אבר גלייכט איינעם
שיפפע אויף דעם טאבענדן מעערע: (ג) לערנע ערשט פאן עט-
וואס רעדען, זא ווירד מאן דיך אנהערן, זאממלע קענטניססע,
עהע דוא אנטווארטעסט: (ד) דעס טאהרען הערץ איזט וויא איין
וואגנראד, זיינע גדאנקן איינע בוועגליכע אקסע: (ה) איין פפא-
טער פפערד גלייכט איינעם ברינסטיגן ראס, דאס אונטר יעדעם
רייטר וויהערט (נ. א. וויא דער הענגסט געגען יעדע שטוטע ווי-
הערט, זא הענגט זיך דער רעליגיאנס-הייכלער אן יעדן שפעט-
טער, אונד שפריכט): (ו) ווארום איזט איין טאג בעססער אלס
דער אנדרע? דא דיא זאננע דעס טאגעס ליכט איינען טאג זא גוט
וויא

בכאפא דתרתין אבנין: (כה) לא תתכל על אורחא דעולא ובאורחתך הוירת זהיר: (כו) בכל עבדיך טר נפשך מטל דכל דהכנא הו נטר פוקדנא הו: (כז) דנטר אורחה נטר פוקדנא דאלהא ומן דמתתכל על אלהא לא נאבד לעלם:

לג (א) דדחל אלהא לא נפגע בה בישא אלא אן בנסינא ונהפוך ונתפלט: (ד) איך גיגלא קלילתא לבה דעולא ואיך חזירא כלהין תרעיתה: (ה) איך סוסיא עתירא דהמיזי דעולא דתהית כל מן דרחם לה צהל: (ו) למנא אירת יומא בשנתא דמן יומהא פריש מטל דכלהון נהירא יומהא דשנתא משמשין: (ז) ברם בחכמתה דאלהא

יכשלו בם. וכמו שאמר בפסוק כ' ובפתרון מעקל יישר ארחותיו, הרשע מצדיק רשעתו ומבאר דברי התורה לפי חפצו בבאור שקר: (כא) ואם נעלמה. החכמה ייקר אותה ויתלה החסרון בקוצר השגתו, ורשע בגובה אפו בל ידרוש החכמה ועל אשר לא ישיג החכמה יבזה לה ולא יחוש, כמשל השועל והענבים. דליו ענבים משועל ביסר הם בעיניו ראמות לאויל חכמה נואש יאמר לבו: (כב) כונן על המעשה טרם העשותו ויתבונן על איזה אופן יעשה לצד היותר מועיל, לא ינחם ויתחרט אחרי המעשה, אבל פרי המהירות חרטה: ומשמעות לשון הארמית, בלי התבוננות לא תעשה דבר, ואם עשית לא תבהל ותתחרט: (כד) בארח כשל כו'. בדרך אשר תוכל להכשל בו לא תלך. ורומז למעשה אשר יוכל להגיע נזק ממנו לא תעשה, וי"ל עוד בארח כשל, בדרך חשוד, שיש לבני אדם לחשוד אותך שתלך לדבר רע. ולזה א פן תגוף באבן בת שתי ראשים, יסוד העולם, והבנין שלא תתפתה והבן.

לג (א) לא יאנה כו'. מי לא יראה כי התחלת הפרשה הזאת הוא באור לסוף מקרא בפרשה שלפניה, במה שקיים ובוטח בו לא ימוט, כי אף אם יכשה לפעמים בדבר רעה לא ימוט בה, כי מהר ימלט: ודבר זה אמרו כבר החכמים שלפניו, כי יי צדיק יבחון, ואת אשר יאהב יוכיח: ולפי נוסח היונית נוספו במקום הזה כ' פסוקים שלא מצאהים בארמית: (*ב) איש אמונים מאמין תורה כתום לבו ילך דרכו לבטח. לב חנף. שאין לבו שלם, ומזייף גלויו להראות עצמו צדיק, לונב באדר התקידות להונות בני אדם ותקתין יקוד הנבלה, הוא

(ח) מהם ברך וקדש ומהם הפלה למלאכה: (ט) ואף בני
אדם כלם יהדין מחמר נבראו ומעפר אדם נוצר: (י) ויי
בחכמתו הבדיל ביניהם והפלה דרכיהם: (יא) מהם ברך
וקדש והקריב אליו ומהם השפיל והכניע: (יב) כחומר
ביד היוצר בני אדם ביד עושמו: (יג) טוב לעמת רע חיים
לעמת מות אור לעמת חשך וצדק לעמת רשע: (יד) שיר
בכל מעשי אלהים כלם שנים שנים זה לעמת זה: (טו)
ואף אנכי באחרונה באתי ולב בני אדם כמבראשית מצאתי:
(טז) כעולל אחר הבוצר קמתי ובחסד אלהי כבוצר יקבי
מלאתי: (יז) שמעוני נגידי עם ונסיבי עדה הקשיבו לי:

(יח) בן

וויא דען אנדערן פערברייטעט? (ז) גאטטעס ווייזהייט אונטערשיד
זיא, אונד בעשטיממטע יאהרעסצייטען אונד פעסטע: (ח) ער
ערהאב איינינע אויס איהנען צו הייליגען גטעפטען, אונד בשטיממטע
אנדרע צו ווערקטאגען: (ט) אויך דיא מענשען זינד אללע אויס שטויב,
אונד אויס ערדע ווארד אדם געבילדעט: (י) אונד דער הערר האט
זיא אונטערשידען נאך זיינער גראסען ווייזהייט, אונד איהרע שיק־
זאלע מאנניגפאלטיג געארדנעט: (יא) איינינע פאן איהנען זעגנעטע
אונד הייליגטע ער, אונד וויהלטע זיא צו זיינעם דיענסטע, אנדרע
אונטערדריקטע אונד ערנידריגטע ער: (יב) וויא דער טאהן אין
דער האנד דעס טעפפערס, זא זינד דיא מענשען אין דער געוואלט
איהרעס שעפפערס: (יג) דאס גוטע איזט דעם בעזען, דאס לעבען
דעם טאדע, דאס ליכט דער פינסטערניס, אונד דער פראממע דעם
זינדער ענטגעגען געזעצט: (יד) בעטראכטע אללע ווערקע גאטטעס,
אללעס איזט צווייא אונד צווייא, וואפאן איינעס דעם אנדערן ענט־
געגען שטעהט: (טו) איך האבע יא שפעטער וויא אנדרע געפארשט,
אבער דיא מענשען וויא פאם אנפאנגע אנגעטראפפען: (טז) איך
קאם וויא איינער דער הינטער דען ווינצערן נאכלעזע העלט, מיט גאָ־
טעס הילפע פילטע איך אבער איינן קעלטער, וויא דער ווינצער
זעלבסט: (יז) העהרט איך איהר פירשטען דעס פאלקס, בעהערר־
שער דער געמיינע מערקט אויף: (יח) ווענדעט דעם זאהנע נאך דעם

ווייבע

אתפרשה ועבד מנהון זבנא ועדנא: (ח) מנהון ברך וקדש ומנהון עבד למנינא דיומתא: (ט) ואף בני אנשא כלהון מן טינא אתעבדו ומן עפרא אתברי אדם: (י) ברם בחכמתה דאלהא פרש אנון ועבד אנון עמורא דארעא: (יא) מנהון ברך ואריס ומנהון קרש ועד מא ליתה מטיו ומנהון לט והפך ועקר אנון מן מדיריהון: (יב) איך טינא דגביל באידא דפהרא הכנא אנשא בידה דברידה למקמותא בכל עבודוהי: (יג) לוקבל בישא אתברי טבא ולוקבל מותא אתברי חיא ולוקבל נהרא אתברי חשוכא: (יד) הכנא חזי אלהא עבדוהי כלהון תרין תרין חד לוקבל חד: (טו) ואף אנא אחרית אתירת איך מבערנא דכרמא בתר קטופא: (טז) ובטבתה דאלהא אנא קמת ואיך קטופא מלית מעצרתי: (יז) שומעוני שליטנא דעמא

טרף כדרכו כאריה טורפת בלב יש זועף, וככל רגע ורגע תקרב להשכר: (*ג) למד לדבר דבר, אם תרצה לשא ולתן בעסק תורה וחכמה, ותדע להשיב לשואלך דבר, תלמד תחלה לעצמך ואח"כ יהיו דבריך נשמעים. אסוף דעת, מלא כרסך מעדני תורה וחכמה, ותדע מה תשיב, ע"ד דע מה שתשיב לאפיקורוס. והחכמים באמת והפלסופן הכנו יודע לתת תשובה נכחת להכופרים המהופכים החולקים על האמת בדעות כוזבות וביסודות נפסדות: (ד) לב סכל כגלגל סובב, כי כל דעותיו אינן בנויות על יסודות החכמה, אך לפי מה שיראה וידמה, לכן אין לבו ומעשיו ומחשבותיו שוות בכל יום, היום אומר כך ומחר אומר כך, יום אחד מתחסד ומצטדק, וביום אחר מעול ומרשיע, מכזב היום מה שהצדיק אתמול: פעם מהלל ופעם מגנה דבר אחד, לכן סובב סובב המה מחשבותיו כאופן בעגלה: (ה) רע נכל, איש בלתי שלם בדעותיו גם אהבתו בלתי שלמה, כל איש אשר יראה יתלה בו ויחניף לו באהבתו כסוס ינהיל תחת כל רוכבו, ואין אמון באהבתו, אך לפי המשך הענין נ"ל יותר לפרש הפסוק הזה על החונף בדת אלהי, ואמר כי מי שאין לבו נכון בטוח באמונתו מצד הידיעה וההשתכלות, הוא כסוס מגלה ינהל תחת כל רוכב, כן לב הנבל הזה אינו מתמיד באמונותיו ובדעותיו, ויתאוה תמיד שנוי והתחדשות, וכל כת אשר יתחדש באמונה נתלה בה, ומחניף לה, ובפרט בימים ההם בימי החכם היו כתות כתות בדת, הפרושים, והצדוקים, והנזירים, וכדומה לאלה, כמבואר ביוסיפון לרומיים,

(יח) בן ואשה אח ורע אל תמשל בך בחייך: (יט) כל יעוד
אתה חי ונשמה בקרבך אל תשלט עליך כל בשר:
(כ) אל תתן הונך לאחר לבקש מהם חית ידך לבקשתך:
(כא) כי יבקשו בניך ממך ואל תבקש אתה מהם: (כב)
היה שליט במעשיך ולא תגבל יקרך: (כג) וכי ימלא
ימיך למות אז הנחיל לבניך כל אשר לך: (כד) מכפא מציא
ושבט להמור להם מוסר ועבודה לעבד: (כה) הקלו ויעבוד
וינוח לך פן ירפה וימרד: (כו) תן-לו ויעבוד ולא ימרה
פיך כי הבטלה ראשית כל חטאת: (כז) אם סורר היא
הרבה מוסרו. אך בלי משפט בל תעשנו: (כח) אם ישר
עבדך אהבהו כנפשך כי בדמך קניתהו: (כט) אם נאמן
הוא

ווייבע, וועדר דעם ברודר נאך דעם פריינדע, לאט קיינעם גע״
וואלט איבער דיך, זא לאנגע דוא לעבסט: (יט) וויילן דוא נאך
לעבסט אונד אטהמען קאנסט, זא איבערטראגע דיינע בעזארגונג
אן קיינן; (כ) גיב איינעם אנדרן ניכט דיין גוט, דאמיט דוא עס
הערנאך ניכט ערבעטטלן מוזט; (כא) בעססער איזט, דאס דיינע
קינדר דיינר בדירפען, אלס דאס דוא אויף דער קינדר גאבע ווארטעסט;
(כב) בלייבע הערר דיינר געשעפטע, דאס דוא דיר דיינע עהרע
ניכט בעפלעקעסט; (כג) אם ענדע דיינר לעבנסטאגע, דאן פער״
טהיילע דיין אייגנטהום; (כד) פוטטער, שטאק, אונד לאסט, געהערט
פיר דען עזעל; בראד, צוכט, אונד ארבייט, פיר דען קנעכט; (כה)
האלטע דען קנעכט צור ארבייט אן, זא האסט דוא רוהע פאר
איהם, לעסט דוא איהן מיסיג געהן זא עמפערט ער זיך; (כו)
לאס איהן ארבייטן דאס ער דיר ניכט אונגעהארזאם ווערדע; דען
מיסיגגאנג איזט אללער לאסטער אנפאנג; (כז) געהארכט ער
דיר ניכט, זא ניכטיגע איהן, שטראפע איהן אבר אהנע אורזאכע
ניכט; (כח) האסט דוא איינן טרייען קנעכט, זא האלטע איהן גוט,
דען דוא האסט איהן מיט דיינעם גוטע ערווארבען: (כט) איזט
ער דיר טרייא זא ליבע איהן וויא דיך זעלבסט, דען זיין לעבען
איזט

דעמא ורורבנא דכנושתא צותוני: (יח) ברא ואנתתא ואחא ורחמא לא תשלט בך בחייך: (יט) עד אנת חי ונשמתא בך לא תשלט בך כל בסר לא תתל לאהרנא נכסיך למיהפך ולמנא מנהון: (כא) מטל דטב הו דנביעון מנך בניך מן דתבעא אנת מנהון: (כב) בכל עבדיך הוית מעלי ולא תתל מומא באיקרך: (כג) ובזבנא דנגמרון מנינא דיומיך ביומא דמותך אורת נכסיך לבניך: (כד) כסתא שוטא וטענא לחמרא ומרדותא ולהמא ופולחנא לעבדא: (כה) לא תתל לדה ניחא ואן ארימא ברישה בעא חרורא: (כו) פלוח בעבדך ולא נמרוד מטל דסוגאא דבישא עבד בטלנא: (*) ואיבנא דולא לה אשלטיהי בביתך: (*) ואן לא שמע לך אסגא אסירוהי לא דין הבנא על כל נש: ודלא בנמוסא לא תעבד צבו: (כט) אן הדהו עבדך נהוא אבותך מטל דאבותך הבנא חוסרנך: אן חרהו עבדך איך אחוך חשוביהי לא תתכתש כדמא דנפשך :
(ל) מטל

לרומיים, וכאשר נתלה ככת אחת מתלונן על זולתה, והפסוק שאחריו הוא אחת משאלות החונף הנפקדות, ככא לחלוק על האמונה בחלוקי השבתות והמועדים. ויהיה לפי זה העתקת המקרא. (וויא דאס שטאָ־נע ראָט אונטר יעדן רייטר וויהערט, זאָ הענגט זיך דער קוויינ־גלייביגע אן אללע שפעטטר, (זעקטען־שטיפֿטערן) אונד שפּריכט): (ז) מה נשתנה יום אחד משאר הימים שיהיה היום הזה מקודש יותר? והלא אור השמש שוה יום ביום, ואין שנוי ויתרון בטבע בין יום ליום: (יא) והקריב אותם אליו, כמשפחת כהנה ולויה, ומהם השפיל כו', ע"ד האמור (במלאכי א) הלא אח עשו ליעקב ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי: (יג) טוב לעמת רע. בו יורה לנו החכם דעה פילוסופיי בענין הרעות הנמשכות בעולם מצד הטוב המחויב, והטוב בעצם והרע במקרה, כנודע לחכמים: (טז) ואף אנכי כו'. בו יחזק החכם דבריו כי אין הבדל טבעי באדם, כי אם מצד בחירת אלהי, ולפי שלהכרת דעות בני אדם צריכה השגחה רבה והתבוננות זמן רב, ולז"א ואף אנכי באחרונה באתי אחרי כל הנביאים והחכמים הגדולים אשר היו באומה מאז היותה לגוי, כי הוא היה קרוב להפסקת הנבואה. ואחרי העיון והחקירה מצאתי כי לב בני אדם עתה כמקדם והזמן לא תשנה בכחות הנטועות אשר בהבנות האדם, כי רק תוספות הידיעות (ערפֿאַהרונג)

מצד

הוא אהבהו כמוך כי נפשו כנפשך: (ל) אם תכביד עלו
וימלט מידך איה איפוא תבקשנו:

לד (א) מרהתריק ימצא כזב וחלום שוא שמחת לב בער:
(ב) מאחז בצל וצפן רוח איש מחזיק בחזיון ליל: (ג) מחזה
בחלום תמונה במראה לעמת הרואה: (ד) מי יתן טהור
מטמא ואמת משקר: (ה) נחש קסם וחלום הבל המה גם
יחד ושוגה בכם שומם רוחו: (ו) אם לא מאת יי נפקדת
אל תתן לחלומם לבך: (ז) רבים נפתו בחלום ותוחלתם
נכזבה: (ח) כי אין חפץ יי בכזב וחכמת בני עול בל
תאמן: (ט) גבר מנסה רבה מדעו ואיש נבחן ישכיל דבריו:
(י) איש לא נסה מה ידע כי במסה תרב חכמה: (יא) רבית

חזיתי

איזט זאָ גוט וויא דאַס דייניגע: (ל) בעהאַנדלסט דוא איהן אַבער איבעל, אונד ער לייפט דיר דאַפאָן, וואָ ווילסט דוא איהן אויפ־זוכען?

לד (א) טאָרען בטריגען זיך מיט לערען האָפנונגען, פער־שטאַנדלאָזע פראָטצען זיך אויף טרייאמע: (ב) אויף טרייאמע האַלטען, איזט עבן זאָ פיעל אַלס נאַך דעם שאַטטען גרייפען, אונד דען ווינד האַשען: (ג) טרייאמע זינד בילדער אָהנע וועזן, וויא גע־זיכטער אים שפיגעל פאָן דען אייטרן געגנשטענדן: (ד) וואַס אונ־ריין איזט וויא קאַן דאַס ריין ווערדן? וויא קענן ליגן וואַהרהייט זיין? (ה) מאַהנדונגן, פאָרדייטונגען, אונד טרייאמע, זינד ניכטס (אַלס פאָראורטהיילע אונד אַברגלויבען) אונד פיהרעט דען איררע דער דאַראַן גלויבט (זיא פעראורזאַכט אַנגסטזאַמקייט שווערמוהט): (ו) האַלטע ניכטס דאַפאָן, ווען עס ניכט גאָטטליכע איינגעבונגען זינד: (ז) פיעלע לאָזען זיך דורך טרייאמע בעטריגען, אונד פאַנדען זיך הערנאַך אין איהרען האָפנונגען געטייטט: (ח) דען גאָט האַסט אַללע ליגען, אונד בעטריגערייען זאָלל מאַן דאַדורך גלויבהאַפט נו מאַכען: (ט) איין ערפאַהרנר מאַן פערשטעהט פיל, דען ערפאַהרונג מאַכט וויזע: (י) ווער ניכט געפריפט וואַרד, וויים ווניג, דער בעטראַגנע אַבר פעראמעהרט זיינע קלוגהייט:

(יא)

(ל) מטל דאן תטרפיוהי נפוק נאבד ובאידה אורהא תשכהיוהי:

לד (א) דבעא סריקותא משכה כדבותא וחלמא וחדותא סריקתא: (ב) איך אנש דאחיד טללא ומפרח עופא הכנא הו מן דמהימן לחווא דלליא: (ג) הכנא הו חזוא וחלמא דלוקבל פרצופא דמותא דאפא: (ד) ומן ריש עמרה נפק זכותא ומנו כדבא דנזכא: (ה) כל נחשא וקצמא וחלמא טעייתא ודמהימן להון תמן לבה: (ו) ואן לא מן קדם אלהא אתפקד למטעא בחושבני ללייא לא תתל להון לבך: (ז) סגיאא גיר דבחלמא טעו אורחא ואתתקלו בשביליהון: (ח) באתרא דלית בה הטהא רעא אלהא מטל דהכמתא דעולא בלליא מתהימנא: (ט) גברא הכימא נבקא סגי ודכשר מדם בצא: (י) דלא נסי קליל הו ידע ודנסי לסגי

מלד ארך הזמן תעמיד האחרונים על גבי הראשונים כננס ע"ג ענק, אבל הככת האדם תמיד שוה: (טז) כעולל אחר בוצר. כו ידבר החכם כמחבר עניו, ומדמה דברי מוסריו ומשליו ואמרי דעת אשר אספם יחד בספר שלו, כעולל המפאר ענבים אחרי הבוצר, כנגד המחברים החכמים אשר קדמוהו לדבר מעניינים האלה. כספר משלי, קהלת, איוב וכדומה, שהרבו לדבר מעניינים כאלה, ולכן מדמה התוספות והמשלים אשר חדש מעצמו כנגדם בענוה, כעולל לעמת בוצר. אשר יאסף רק שנים שלשה גרגרים כראש האמיר אשר השאיר הבוצר, אשריך חכם בחן ובענוה דבריך! לו כל המחברים כמוך היו: וכחסד אלהי, כמרגלא בפומיה דאנשא לומר בעזרת השם עשיתי זאת וזאת: מלאתי יקבי, נדקו דבריו, כי אשר עיניים לו לראות יראה כמה וכמה תוספות משלי מוסר וכללי ההנהגה שהוסיף החכם הזה בספרו על ספרי הראשונים אשר היו לפניו, וכנ"ל יש עוד לפיוס הענין (איברזעצט, דא: איך ניכט פיר איך געארבייטעט האבע, זאנדרן פיר אללע דיא גזיטטהייט ליבען): (יח) בן ואשה כו'. בפסוקים הללו יזהיר החכם את בעל הון, שלא ישליט כל איש יהיה מי שהוא, על חילו ונכסיו, כדי שלא יצטרך להכניע עצמו ליהם לבקש מאת נדבת ידו מחילו ועמלו, כי אב אחד יחיה עשרה בנים ולא עשרה בנים אב אחד:

הזיתי בנסיוני והמון חליפות חלפו עלי: (יב) פעמים
רבות לשערי מות הגעתי ובהם נצלתי: (יג) יי עושה
רצון יראיו כי רב מבטחם בו: (יד) רחוק מצדיקים תוגה
ופחד כי ביי מבטחם: (טו) אשרי איש ירא יי מה רב מגנו
ומה עז מחסהו: (טז) עיני אלהים על כל אוהביו מגן
ומציל ומשען עז: (יז) מחסה משונא פורק מאויב רופא
חולים וסומך נופלים: (יח) משוש לב אור עינים וחיי
נעימים ושבע ברכות כל אלה כפלים על צדיקים יאתיו:
(יט) עולות רשעים עול וזבחיהם לא לרצון: (כ) אין
חפץ ליי בעולותיהם ולא ברב קרבנותם ישא לחטאתם:
(כא) מקריב זבח מחיל דלים זובח בן לעיני אביו: (כב) לחם

צר

(יא) פיעלעס ערפוהר איך בייא מיינר פריפונג, אבוועכסעלנדעס
שיקזאל טראף איך: (יב) יא אפט וואר איך אין טאדעס געפאהר
אונד דורך זיא בין איך גערעטטעט: (יג) דען ווילען דער גאטטעס־
פערעהרר ערפילעט גאט, וויל איהר צוטרויען צו איהם איזט
זעהר גראס: (יד) דער גאטטעספירכטיגע איזט ניכט בעזארגט נאך
פורכטזאם, דען גאט איזט זיינע צופערזיכט: (טו) הייל דעם
גאטטעספערעהרר! גראס איזט זיין רעטטער! איהר בעשיטצער
מעכטיג: (טז) גאטטעס אויגען זעהן גנעדיג אויף דיא, דיא איהן
ליבען, ער איזט איין שילד, איין עררעטטער, איינע מעכטיגע
שטיצע: (יז) איין שוטץ פאר פיינדע, איין ערלעזר פאן ווידרזא־
כערן, היילעט קראנקע, אונטערשטיצט וואנקענדע: (יח) ער־
פרייעט דאס הערץ, ערהייטערט דיא אויגן, פערגניגטעס לעבען,
זעגען אין געשעפטען, אללע דיזע האט דער פראממע צווייפאך:
(יט) אונרעכטמעסיגע אפפער בלייבען אונרעכט, זיא ווירקען
קיינע גנאדע אויז: (כ) דער עוויגע פינדעט קיין געפאללען אן זאל־
כעס אפפער, אונד ער ווירד דאדורך ניכט פערזעהנט: (כא) ווער
פאם ארמען גוט אפפערט, איזט וויא איינער, דער אין געגענ־
ווארט דעס פאטערס, דען זאהן שלאכטעט: (כב) דירפטיגעס
בראד איזט דעס ארמען לעבן, ווער איהן דארום ברינגט, איזט

איין

לסגי הכמתא: (יא) כגי חזית כד נסית וצבותא סגיאתא עבר עלי: (יב) זבנתא סגיאתא למותא מטית ואתפצית מטלתהין: (יג) צבינא דדהלוהי עבד מריא מטל דרב הו סברה ופרק: (יד) דדחל אלהא טוביה לרוחה על מן אתתכל ומנו הוא לה סמוכא: (טז) עינוהי דמריא על כלהין עבדוהי ומגן ופרק ותוכלנא הו רבא ומסתרנא מן סנאא ופרוקא מן בעל דבבא ומשוזבנא הו מן מחותא וסמך מן דלמפל: (יח) הדותא דלבא ונוהרא דעינא ואסיותא דחיא ובורכתא הלין כלהין אעפא על זדיקא נאתין: (יט) עלותהון דעולא עולא אנין ולא מתקבלין קורבניהון: (כ) לא גיר צבא אלהא בעיותהון דהטיא ולא בסוגאא דקורבניהון שבק להין: (כא) איך אנש דנכס ברא קדם אבוהי הכנא מן דמקדב קרבנא מן דמסכנא: (כב) להמא דחסרא חיהין דמסכנא ודכלא לה מנהין איש דמא

לד (א) מרדף ריק. בו יכרית דעות הנפקדות בהיין הנפש, רועי רוח רודפי הבל, להתפתות מהבלי שוא, (חברגוויבן), משיאות נשים טפלות המוזרות ללבנה. והראשון מהם האמונה בחלומות, וכבר אמר הנביא, החלומות שוא ידברו, והחכם אמר כי בין החלום כרוב עניו, והתכא אמר דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (הוריות דף יג ע"ב). ח"ש מרדף ריק כו'. הכסיל הנפתה, מאנו ידיו לעשות בקריצות להשיג, ומאמין בכחו המדמה, ע"י איזה דבר שטות והבל כי בה יצליח: (ג) תמונת המראה כו'. בו יורה טבע החלום כי הוא בא מהרהור היום, ורעיוניו על משכבו סליקו, ובהיות החושים בטלים בשנה, ישפט כח המדמה פעולת החושים, ויצייר וירכיב המוחשים והמושגים אשר התקבצו במוח מפעולות יום בחלום לילה, כפרצוף הנראה במראה מקוים הנופלים עליו מתמונת הרואה העומד לנגדה: (ה) כהם כו'. כתשים הכלים ימלא בהמון מינים ממינים שונים, ימכו הטעות והימים, או יעשו קמכים בפגיעתם בדבר, כר דולק הוא כמן לזה ובדומה, ומי יכיל הכליהם והם ידועים: (ט) גבר מנסה, הוא איש אשר נסה ובחן הרבה וקרה לו ענינים רבים ופגעים מתחלפים עברו עליו, ונגש ונענה בדברים רבים ומגד הנסיון לבו נכון, והוא מתישב מאד לענין שלפניו, כי איש מנוסה ידע ערך הבלי הנחשים כי כהבל יהבלו, כי הבקיאה והנסיון בארך הימים הודיעו לו להכיר הדברים ומסבותם

בלאמתות

צר חיי מסכן וטורפו מידו שופך דם נקי: (כג) עשק מחית
רעהו חומס נפשו ויעוצר שכר שכיר שופך דמו: (כד) זה
בונה וזה פורץ מה יעשו גם שניהם הלא לריק עמלו: (כה)
זה מברך וזה מקלל בקול מי משניהם ישמע יי: (כו) רוחץ
למת ושב אליו איכה יטהר: (כז) צם על חטאיו ושב
אליהם תפלתו מי ישמע וצומו מה הועיל:

לה (א) זבחי צדיקים שועת פיהם וקול רנתם יבקיע
שמים: (ב) עושה צדק טוב מזבח ונוצר תורה ממקטיר
חלב: (ג) עזוב הטאים רצון יי והדל רשע יכפר פניו:
(ד) מתת איש טוב תהי לרצון וזכר צדיק לא ישכח לנצח:
(ה)

איין מערדער: (כג) ווער איינעם זיינע נאהרונג רויבט טאָדטעט
איהן; ווער דעם טאגעלעהנער דען לאָהן פֿאָרענטהעלט, איזט איין
מערדר: (כד) ווען איינער בויעט, אונד דער אנדרע נידררייסט;
וואס האָבען זיא איינאנדר מעהר אלס מיהע? (כה) ווען איינער
זעגנט, אונד דער אנדרע פֿלוכט; וועסן וואונש זאָל גאָט ערהע־
רען? (אענטזליכע ווינשע קאָנן, ווערדר פֿיר, נאָך געגן דאס גליק
איינעס אנדרן עטוואס אויסריכטן, גאָט האנדעלט, פֿאָן ניאמאנד
בשטימט, נאך פֿרייער גיטע): (כו) ווען זיך איינר פֿאָן טאָדטן־
בעריהרונג רייניגט, אונד איהן ווידער בריהרט, וואס ניצט דען
וואשן?: (כז) זאָ דער, זיינר זינדן וועגן פֿאסטעט, אונד זיא ווי־
דער בגעהט, ווער ווירד זיין געבעט ערהערן, אונד וואס הילפֿט
זיין פֿאסטן?:

לה (א) דער פֿראָממען אָפּפֿער איזט, איהר אנדעכטיגעס גע־
בעט, אונד איהר פֿלעהן דרינגט דורך דיא היממעל: (ב)
טוגנד איבן איזט בעסר אלס שלאכט־אָפּפֿער, דאס געזעץ בעאָבאכ־
טען, אלס פֿעטאָפּפֿר: (ג) זינדע פֿרלאססן איזט וואָהלגפֿאללען
גאָטטעס, פֿרעפֿל איידן איזט פֿרזאָהנונג: (ד) דיא גאבע איינעס
וואָהלטעהטיגן מאננס איזט אנגנעהם, דעם פֿראָממען אנדענקן
איזט אונפֿרגעסליך: (ה) גיב דעם הרן מיט פֿריינדליכעם אויגע,
אונד

דמא זכיא: (כג) דקטל לחברה ירת נכסיהי ודאשד דמא זכיא לאלהא גלא דטלם אגרא דאיגרא טלם לבריה והו מקבל פורענא בישא: (כד) חד בנא ואחרנא סתר מנא אהניו אלא עמלא סריקא: (כה) חד מברך ואחרנא מליט בקלא דמן מן תריהון נשמיע אלהא: (כו) דסהא מן מיתא והפך קרב ליה מנא אהני מן מסחותה: (כז) ודצאם מן חטהוהי והפך עבד להון צלותה מנו שמע או מנא אהני דצם:

לה (א) קורבניהון דזדיקא צלותא דפומהין ועבדיהון שמיא בזעין: (ב) אן עבדרת מדם דכתיב בנמוסא אמרת פולחנא ונטר פוקדנא טיבידה לרוחה: רמא היבלא טבא מן דמקרב קורבנא ודעבד זדקתא נטר נמוסא הו: (ג) צבינה דאלהא למסטא מן כל דביש וכלי הילך דלא תיעבד דסנא: (*) לא תתחזא קדמוהי סריקית מטל דכל דעבד דשפירי נטר פוקדנא הו: (ד) מוהבתא דבר אנשא טבא תתקבלי

ודוכרנהון

באמתות ערכם: (יד) רחוק מצדיקים. מה גדול כח המאמר הזה, לאיש מחזיק ביראת יי' בתמים, ומאמין בהשגחתו, ובכל אשר יקרנו יקוה ליי, אם טובה יודנו, ואם רעה יסבול, יען חפץ ה' הוא, ומחכה לתשועתו. כי ימלטנו, כמאמרו בראש פרשה יג ע"כ לב נכון בטוח ביי', ולא יירא ולא יפחד, אבל הכופר. בכל צרה קרובה תתבלבל דעתו כי לא ידע מאין יבוא עזרו. והוא כאניה בלב ים זועק מאין תוחלת: (כה) זה מברך כו'. יאמר בזה גם ברכת אדם גם קללתו לא מעלה ולא מוריד, כי יי' עושה לפי צדקתו ואין ממש לא בברכה ולא בקללה זולתי בצדיקי אבות עולם אשר כח בידיהם להמשיך שפע טוב על המבורך:

לו (יז) ואבל מאכל יערב. יורה לנו בזה, כי האדם צריך שידע להבחין בין דבר לדבר ולהבדיל ביניהם, כי אם אין הבדלה אין דעת כי ע"כ קבעו הבדלה בחונן הדעת: (יט) יבין מדחה יחשוב מזמות ללכוד זולתו בערמתו; ואיש חכם יודע להנצל, בערמה מול ערמה, אך הרשע משמש בערמה להזיק לאחרים, והחכם משמש בה להפקיע את עצמו ממנו כמעשה יעקב בפצול המקלות עם לבן: (כ) לפי גוול כו'. בתובות (דף סז). פי' אדם לפי שכלו נתפס, עם אדם גדול מדקדקים יותר במעשיו מזולתו. ובב"ר (פ' יט) והנחש הי' ערום תנא דבי ר' ישמעאל

(ה) תן לדל בעין טובה ואל תזעף בנדבתך: (ו) בכל־
מתת ידך תצהיל פניך והלוה לדל בטוב לבב: (ז) כי יי
יגמול עליך וכפלים ישיב לך: (ח) מלוה ליי חונן דל כי מי
ישלם מבלעדו: (ט) שועת נכאים ישמע יי וצעקת
מציקים לפניו תעלה: (י) לא יעזוב אנקת יתומים
ודמעות אלמנה מקשיב: (יא) עובד יי בשמחה ירצה
ותפלתו מעל לעננים תעל: (יב) ואת יי לא ישקוט עד
אשר יפקוד אותם ובמשפט קשה ישפוט קובעיהם: (יג)
לגוי אכזרי ישיב גמול ועריצת חטאים תאבד: (יד) יגמול
לרעים אונם ולעושי עול על עלילותם: (טו) עד אשר
ידין יי דין עמו וישיש לבם בפריעות אויביהם: (טז) יבושו
שונאים בעת צרתם כקוים למטר בחורב ואין:

לו (א) אל אלהי עולם רחם עלינו שפוך חמתך על
הגוים אשר לא ידעוך: (ב) הרם ידך על עם
נכרי למען ידעו גבורתך: (ג) קדש שמך בם לעינינו

כאשר

אונד נייגע קיינן פֿערדרוס ווען דוא וואָהלטהאַטען איבסט: (ו)
נייגע ביא יעדר גאבע הייטרט געזיכט, אונד ווייהע דעם אראמען
פֿאָן גאנצן הערצן: (ז) דען גאָט ווירד עס דיר טאָהן פֿערגעלטען,
אונד דיר עס דאָפּפּעלט ערזעטצן: (ח) ווער דעם ארמן גוטעס ער-
צייגט לייהט אן גאט, דען ווער פֿערגעלט אויסער איהם: (ט) דאס
געבעט דעס בדרענגטן ערהערט גאָט, אונד דיא קלאגן דעס נאָהט-
לייִדענדן דרינגט צו איהם עמפּאָר: (י) ער פֿערלאַסט דער וואַיזען
געבעט ניכט, נאָך דיא וויטווע ווען זיא קלאגט: (יא) ווער גאָט
מיט לוסט דיהנט, איזט אנגענעהם, אונד זיין געבעט דרינגט דורך
דיא וואָלקען: (יב) גאָט אבר לעסט ניכט עהער נאך, ביז ער זיא
בדענקט, אונד שטראַפֿט איהרע אונטערדריקקער האַרט: (יג)
ביז ער דיא טיראנניטע נאַציאָנן נאך איהרעם פֿרדיהנסט פֿערגאָלטן,
אונד דיא בארבארן אויסגראָטעט: (יד) דיא פֿרעפֿעל נאך איהרעם
אונרעכט, אונד דיא גוואַלטטהאַטיגן נאך איהרר האנדלונג פֿרגילט:
(טו)

ודוכרנהון דזדיקא לא נתטעא לעלם: (ה) ביצינא טבתא הב למסכנא ולא תתזיע במוהבתך: (ו) בכל מוהבתך נהוין נהירן אפיך ובהדיתא אוזף למן דלא פרע לך: (ז) מטל דאלהא פרועא הו ורבו רבון הי פרע לך: (ח) הב לאלהא אבמא דיהב בעינא טבתא ובאידא רבתא מן דיהב גיר למסכנא לאלהא הו מוזף מנו גיר פרוע אלא אן הו: (*) לא תשתוהר מטל דלא מקבל ולא תתכל על קורבנא דהטיפיא: (*) מטל דאלהא עבד דינא הנא ולית קדמוהי מאסב באפא: (ט) עאלא קדמוהי צלותה דמסכנא ובעותא דעייקי רוח שמע: (י) לא שבק אנקתא דיתמא וצלותא דארמלתא שמע: (יא) מרדא דנפשה דמסכנא הו שמע וצליתה דמסכנא ענגא מרכנא: (יב) צלותהון דמסכנא ליעל מן ענגא סיקא וקדם מרא רבותא עאלא לא עברא עד מא דמבדק עליה ודינא דקושתא דאן: (יג) ואף מריא לא נסלא ולא נשבוק ולא נבטל עד מא דנתבע עבדיהון דעילא ולעממא נהפך פירענא עד מא דנובד עושנהון דחטיא: (יד) ולשליטנא עולא מפסקו נפסק יעד מא דנהפך לבישא חובליהון ולעבדי עולא תרעיתהון: (טו) עד מא דנדון דינא דעמה ונהדא אנין בפירענותה: (טז) ונבהת סנאא בעדנא דאולצנא אך ענגא דמטרא בזבנא דמתבעא:

לו (א) פרוקין אלהא לכלן ואיתא ריגזא על עממא דלא ידעוך: (ב) אריכם אידך על עמא נוכריא דנדעון גנברותך: (ג) כמא דלעניהון אתקדשת בן הבנא לעינן אתקדשת

(טו) ביז ער זיך ענדליך דיא זאכע זיינעס פאָלקס אנגנאָממען, אונד זיא, דורך בעשטראפונג דער פיינדע, ערפרייעט האט: (טז) דיא פיינדע אבר, ווערדן נור לייט דער נאָהט זאָ טיואראָהט נוי ריקקעהרן, אלס דיא, אין דער דיררע פערגעבליך אויף רעגן וואר־טען (זיא ווערדן גלייבן גנאדע צו פינדן, אבר אומזאָנסט):

לו (א) אָ גאָט העררר דעס וועלטאלוס, ערבאַרמע דיך אונזרר! שיטטע דיינן צאָרן איבער דיא פעלקער אויט דיא דיך ניכט קענן וואָללן: (ב) ערהעבע דיינע האַנד געגן יענע בארבאַרישע נאַ־ציאָנן, אויף דאַס זיא דיינע מאַכט ערקענן: (ג) גלייך וויא זיא

כאשר נקדשת בנו לעיניהם: (ד) וידעו גם הם כמונו
כי אין אלהים מבלתך: (ה) חדש אותותיך ושנה מופתיך
חזק ידך וזרוע ימינך: (ו) העירה אפך ושפוך זעמך שבור
שונא והסר אויב: (ז) כי בא הקץ הגיע זמן ומי יאמר לך
מה תעשה: (ח) באש אפך העביר שונא וצרי עמך
הכניע: (ט) הפר נזר צר האומר אני ואפסי עוד: (י) קבץ
כל שבטי יעקב ושבו אל ארץ אחזתם כאשר נשבעת מימי
קדם: (יא) הרם קרן ישראל אשר קראת שמך עליו
לאמר בני בכורי ישראל: (יב) רחם על עיר הקדש
ירושלים מקום קדשך: (יג) מלא ציון ביקרך והיכל הקדש
בכבודך וימלאו דברי נביאיך מקדם: (יד) האר לב עם
סגלתך ושים נבואתך בפי חזיך: (טו) השב גמול
למיחליך לך ויאמנו דברי נביאיך: (טז) שמע תפלת
עבדך ורצה עמך וידעו כל אפסי ארץ כי אתה הוא לבדך
אל מלך עולם: (יז) כל מאכל תקח נפש ואכל מאכל
יערב: (יח) חיך יטעם טעם אכל ולב חכם אמרי שקר:
(יט)

דיך פאן אונס געבעטן, זא איטטען וויר דיך פאן איהנן אנגעבעטן
זעהן: (ד) אמגן זיא דאך אויך ערקענן, זא וויא וויר עס ערקענ־
נעט האבן, דאס אויסר דיר קיין גאט זייא; (ה) ערנייערע דיינע
צייכן, ווידרהאלע דיינע וואונדר, פערהעררליכע דיינע אמכט אונד
צייגע דיינע אונאיבערווינדליכע רעכטע; (ו) ערוועקע דיינן צארן!
שיטטע דיינע וואוהט אויס. צראמאלמע דען פיינד, פערניכטע דען
המטטר: (ז) דען דאס ענדע (דער ליידען) איזט נון געקאממען,
דיא צייט ריקט הערמן, ווער דארף דיר ראטהטען וואס דוא טוהן
זאללסט? (ה) דורך דיינן פייער־צארן פערטילגע דען פיינד, אונד
דעהמיטיגע דיא בדריקקר דיינעס פאלקעס: (ט) פערניכטע דיא גיי־
וואלט דעס פיינדס, וועלכער זיך דענקט: אויסער איר איזט
קיינער: (י) פערזאממלע אללע שטעממע יעקב'ס אונד פיהרע
זיא ווידר נאך איהרם לאנדע צוריק, וויא דוא איהנן פאר אלטערס
צוגשווארן

אתקדשת בהון: (ד) דנדעון אכמא דידען דלית אלהא לבר
מנך: (ה) חדת אתותא ושנא תמיהתא תקף אידא ודרעא
דימינא: (ו) אעיר רוגזא ואשוד חמתא תבר סנאא
ובטל בעל דבבא: (ז) אבע קצא ומטא זבנא מטל דלית
דנאמר לך מנא עבד אנת: (ח) ברוגזא וכנורא אעבר סנאא
וכל רורבנא ושליטנא דעממא: (ט) בטל תגא דסנאא דאמר
דלית אבותי: (י) כנש כלהון שבטיהי דיעקוב ונארתון איכנא
דאמרת מן יומתא קדמיא: (יא) וחדי על עמך דאתקרי
שמך עלוהי אל ישראל ודקריתיוהי ביכרך: (יב) רחם על
מדינתא דקודשך על אירושלים אתרא דשכינתך: (יג) מלי
ציהון מן רבותך ומן איקרך היכלך ואקים סהדותא דעבדיך איך
דמן קדים: (יד) ונאתין נביותא דנביך אילין דמללון בשמך:
(טו) ותתל אגרא למן דנהוא משכא לך ונבייך נתהימנון: (טז)
ותשמע צלותא דעבדיך איך צבינא דעמך ונדעון כלהון
דבסופי דארעא דאנת הו אלהא לעלם עלמין: (יז) כל
מאכלא מקבלא נפשא ברם אירת מאכולתא דמן מאכולתא
בסימא:

לוגעטוואָהרען: (יא) ערהעבע דיא הערשאַפט ישראל'ט, דאַס
דיינען נאָמען פיהרט, אונד דוא עס אייגסט איינעם ערשטגבאָהר-
נען זאָהן גלייך אַכטעט: (יב) ערבאַרמע דיך דער היליגן שטאַדט
ירושלים, דען אָרט דיינט היליגטוהאָט: (יג) ערפיללע ציון ווי-
דער מיט דיינר הערליכקייט, אונד דען היליגן טעמפל מיט דיי-
נעם אַבגלאַנץ, דאַמיט דיא פאָן יעהער פראָפעצייהטן פרהייסונגן
אין ערפיללונג געהען: (יד) בעשטעטיגע דיין ליבלינגספאָלק (דורך בע-
לעהרונג), אונד גיב דיינען פראָפעטען דיא ווייזאַגונג ווידער:
(טו) פרגעלטע דענן דיא דיינע פערהייסונגן זאָ שטאַנדהאַפט אַב-
וואַרטן, דאַמיט דיינע פראָפעהטן בוועהרט ווערדען: (טז) ער-
הערע הערר דאַס געבעט דערר דיא דיך אַנרופן, אונד ווילפאַהרע
דיינעם פאָלקע: דאַמיט דיא גאַנצע וועלט איננע ווערדע, דאַס
דוא אַליין הערר אונד קעניג דער וועלט ביזט: — (יז) דער מאַ-
גען געוואָהנט אַללע שפייזען אַן; איינע שפייזע איזט אַבער בעסער
אַלס דיא אַנדרע (ד. ה. אַמן ווז אין אַללן דינגן אונטרשיידן לערנן):
(יח) וויא דער גוימען שפייזע קאָסטעט, זאָ דער פערשטענדיגע

(יט) לֵב נוֹבָל יָבִין מִדחֶה וְאִישׁ חָכָם יֵדַע לְהִנָּצֵל: (כ) לְפִי
גָמָל מַשָּׂאוֹ וְאָדָם לְפִי שִׂכְלוֹ: (כא) כֶּסֶף וְזָהָב בְּאֶבֶן יִבָּחֵנוּ
וְאָדָם בְּכֶסֶף וְזָהָב: (כב) מוֹקֵשׁ אָדָם יֵיטִיב דַּרְכּוֹ וּמַקְשֶׁה
לִבּוֹ אֵין מָזוֹר לוֹ: (כג) לֹא יֶעֱרַב לִכְסִיל אֱמֶת אִם לִבּוֹ בַּל
יִשְׁתָּאֶה בָּהּ: (כד) דָּבָר אֵין לוֹ שַׁחַר נִפְלָא בְּעֵינֵי אֱוִיל וְחָכָם
בַּאֲשֶׁר יָבִין יִתְעַנָּג: (כה) פֶּה צָמֵא לַמַּיִם וְאֹזֶן כְּסִיל לַחֲדָשׁוֹת:
(כו) אִשָּׁה יָפָה תַּצְהִיל פָּנִים יְקָרָה הִיא מִכָּל מַחֲמַדֵּי עָיִן: (כז)
שִׂמְחַת בַּעַל אִשָּׁה יָפָה וְיִתְרוֹן חֶפְצוֹ בַּכֹּל הִיא: (כח) אִם
פִּיהָ הוּצַק חֵן וְלִבָּהּ מָלֵא טוֹב אֵין בָּאִישִׁים דּוֹמֶה לוֹ: (כט)
אֲשֶׁר לוֹ אֵשֶׁת חַיִל קִנְיָנָיו יִפְרוֹצוּ כִּי עֵזֶר הִיא לִימִינוֹ וְעַמּוּד
לְמִבְטַח עֹז: (ל) נַחֲלָה בְּלִי גָדֵר תִּהְיֶה לָבַז וְאָדָם בְּאֵין אִשָּׁה

הנן

דיא זיגן: (יט) איין רענקנפֿאָללער מענש ברייטעט דיא פֿאַללע; דער
ערפֿאַהרנע אַבער ווייס איהם אויס צו וויכען: (כ) נאַך דעם קאַמ־
מעעל מיסט דיא לאַסט, זאָ דער מאַן נאַך זיינעם פֿערשטאַנדע:
(כא) גאָלד אונד זילבער ווירד מיט דעם שטיין פּראָבירט, דאַס
מענשליכע הערץ ווידר מיט גאָלד אונד זילבער: (כב) דורך איינען
פֿאַלל ווירד מאַן פֿאָרזיכטיגער, איין פֿערשטאָקטעס הערץ אַבער בלייבט
אונהיילבאַר (עס ניצט קיינע בעססרונג מאַן): (כג) דער טאָהר
פֿינדעט אַן דער איינפֿאַכן וואַהרהייט קיינן געפֿאַללען, וויל זיא ניכטס
ערשטוינענדעס האַט: (כד) פֿערשטאַנדלאָזע דינגע עררעגען בייא
דעם טאָהרען בוואונדרונג, דער ווייזע היגעגען פֿרייעט זיך נור
מיט דעם וואַס ער בעגרייפֿט: (כה) וויא דער דורסטיגע נאַך
וואַססער לעכצט, זאָ דער טאָהר איממער נאַך נייאיגקייטען: (כו)
איינע שאָנע פֿרויא ערהייטערט דעס מאַננעס אַנגעזיכט, זיא איסט
איהם שעצבאַרער אַלס אַללע ערגעצליכקייטען: (כז) איינע שעהנע
פֿרויא איסט דעס מאַננעס פֿריידע, זיא פֿערשאַפֿט איהם פֿאָרציגע
אין אַללעם: (כח) זינד איהרע וואָרטע איינניעהמענד אונד איהר
הערץ פֿאָללער גיטע, וועהר גלייכט איהם אונטער דען גליקליכען?:
(כט) ווער איין בידרעס ווייב האַט דעם פֿראַייזען ניאוט מיאוער
צו; דען שטעטס איסט זיא איהם נור האַנד, אונד בייא יעדעם
אונפֿאַלל

בסימא: (יח) פומא טעם טעמא דמאכולתא ולבא דחכימא מלא דעולא: (יט) לבא טמירא סגיאא צפתה וגברא חכימא מסתכל בהלין: (כו) שופרא דאנתתא נשבח אפיה ועל כל רגהא דעינא הי תעשני: (כז) ברייש קנינך קנא אנתתא טבתא עדרא הי גיר אבותך ואסטונא הי לקובלך: (כח) אתר דלית סיגא נתביערון כרמא ואתר דלית אנתתא גלא ומבדר: (כט) מנו גיר נהימן לגדודא דדמא לטביא דהוא שור מן מדינה למדינה הכנא גברא דלית לה אנתתא באתר דנשתכח נמות:

לז (א)

לפום גמלא שיחנא: (כא) ואדם בכסף וזהב. כי נסיון גדול הוא לאדם שיכקה בממון כאשר אמר לעיל פרשה לא' פסוק טו'. ושידע להפכות אותו על אופן ראוי, ולא יהיה לא כילי ולא מפזר: (כב) מוקש אדם כו'. אם האדם עושה דבר ונכשל בו אם שלא הכין היגיעים כראוי או שהתכלית בעצמו לא טוב, והגיע לו נזק תחת ריוח, ייטיב דרכו לפעם אחרת להזהר יותר, כמאמר המוני (דורך שאַדן ווירד מאַן קלוג). ומקשה לבו, שנכשל בו כמה פעמים, ובכל זאת לא שב ידו ממעשותו, אין מזור לו: (כג) לא יערב כו'. האמת לרוב פשוט וטבעיי אין דבר מתמיה בו ולא ענין יוצא מגדר המנהג. זאת לא יערב לכסיל, רק לשמוע דבר מתמיה מגדל פורח באויר וכדומיה מן השתוממים למראה עיניכם זאת תערב לאזן כסיל: (כד) דבר כו'. גם בגדר העיוני, אם ישמע האויל דברים אין ענין ונוגה להם יתפלא עליהם ויחפש תחתיהם סודות עמוקות. ואף כי לא ידע, סוד עמוק הוא, יחפה עליהם, ויבקש להם כונה לא כיון אומרם לה. וכל דבר אשר לא יבין מהבר שכלו יתגלגל לאמר סוד הוא — (כה) לחדשית. הישנות כבר נמאסות בעיניו, אך מה חדשות נשמע? כן תמיד שאלתו: (כו) בכל היא. כל חפציו יש להם יתרון מגד אשה המשגחת עליהם: (לב) כל איש כו'. המנהג הזה נכון היה בעת שרבוי הנשים נהוג היה בישראל, כי אז היה הבחירה ביד האיש, והאשה אשר השיגה לקחה, ועתה אין כזאת בישראל:

לז (א) רע בשתו. ולא בלב כי אם בפיו: (ד) ערמה ומרמה. החכם יתרעם על רוע הדור, וכמתמיה ישאל למה כבראו ואי מזה תבוא הרעה הזאת השוטפת פני האדמה בערמה ומרמה? (ז) מגר כו'.

כקלת

הגות תאוה כה ובה: (לא) מי יבטח על שודד אל כל מקום נודד בן אדם קן אין לו יומם ומקום ללון לפנות ערב: (לב) בעיני אשה ייטב כל איש ואיש יבחר אשה מרעיתה: (לג) בהולד בן תשמח האם וישבת טובה מבן:

לז (א) כל רע יאמר רע אני ויש רע בשמו: (ב) רע נאמן שמר־לך כנפשך: (ג) אוהב נהפך לאויב צרה כמות שנאתו: (ד) אי לרעה הזאת המכסה פני האדמה ערמה ומרמה: (ה) רע נבל יקרב ביום טובה ובאידו יתיצב מנגד: (ו) רע נאמן נלחם באויב ובצרה הוא מחסהו: (ז) הצר בצרת רעו לא די ועזרו במאדו איש אמונים: (ח) הקשיב כל עצה והטובה מהן בחר־לך:

(ט)

אונד שאָנט זיינע נאַכבאַרליכע שטילע: (ל) איין גוט אָהנע צוין שטעהט שוטלאָז דעם פֿערדערבען אָפֿפֿען; זאָ ווירדט איין מאַן אָהנע פֿרויא הילפֿלאָז אומהער: (לא) ווער טרויט דעם רייבער טרויען, דער פֿאָן איינעם אָרטע צום אַנדרן וואַנדרט, ווער דעם מאַננע דער דעס טאַגס קיינע וואָהנ״ אונד דעס נאַכטס קיינע זיכרע לאַ־גער״שטעטטע האַט: (לב) יעדר מאַן געפֿעללט דעם פֿרויענצימער, דער מאַן אבר ניהט דיזע פֿרויא דער אַנדערן פֿאָר: (לג) ווען איין זאָהן געבאָהרן ווירד פֿרייעט דיא מוטטער זיך, אונד איינע טאָכטער אבר איזט בעססער אַלס איין זאָהן:

לז (א) יעדר קאַן זאַגן: אויך איך בין איין פֿריינד, אונד איזט עס פֿיללייכט נור דעם נאַמען נאַך: (ב) נים איינען וואַה־רען פֿריינד, וויא דיך זעלבסט אין אַכט: (ג) ווירד איין פֿריינד צום פֿיינדע; זאָ איזט זיין האַס געפֿעהרליך וויא דער טאָד: (ד) וואָ וועלט זיך דיא באָזהייט הער, דיא דען ערדבאָדן מיט פֿאַלשהייט אונד טרוג בדעקט: (ה) איין פֿאַלשער פֿריינד העלט צור פֿריינד־שאַפֿט זאָ לאַנג עס גוט געהט, אונד אין דער נאָהט ענטפֿערנט ער זיך: (ו) דער וואַהרע פֿריינד פֿיכט פֿיר איהן מיט זיינן געגנרן, אונד בעשילט איהן אין דער נאָהט: (ז) זיינען פֿריינד, אין דער נאָהט בדויערן, איזט ניכט הינרייכענד, בייאשטאַנד מיט פֿער־אייגן איזט וואַהרע פֿריינדשאַפֿט: (ח) הערע יעדן ראַהט, אונד

וועהלע

לז (א) ולרחמה אמר דרחמרת ברם אירת רחמא דשמה
רחמא דלא מטא עד מא למותא: (ב) רחמא דשררא
איך נפשך נהוא לך: (ד) סנאא ובישא למנא אתבריה אלא
לממלא ארעא עבדא דעולא: (ה) כיש רחמא דקריב
לפתורא וביעדן עקתא קאם מן קבול: (ו) טב רחמא
דמתכתש ליקבל בעל דבבא ואחיד סכרא: (ז) לא תשבח
רחמך בקורבא ולא תשלטיוהי בביתך: (ח) כל מלוכא חזי
ברם

כקלת אוהבי פה מגירים ודואגים עם רעיהם כצרתו, אך עוזר לא יעזרוהו, ומה לו תנחומי הבל, אך התשועה בכסף בעת היכלת ובגוף בעת הצורך הוא אהבת אמת, ובנוסחת הארמית במקום הזה נוכה אחרת, לא תהלל רע בפניו ואל תשליטהו בביתך, ואף שהכוונה נגלה בלתי מבואר עוד בו טעם הענין: (ט) התיעץ עם לבך כו. והמליצה הזאת הובא גם בספר בן סירא הקטן, שיתין מלובין יהון לך ומליכות נפישך לא תשביק. כשירצה אדם לעשות דבר, יתיעץ תחלה ברעים ואעפ״כ עצת עצמו בל יעזוב, כי היא אמונה לו, ועכ״ז בל ירחיק עצת אחרים, אך ישקול עצתו עם עצתם ויבריע הטובה מהם: (יא) ובין ט דעתו. כתרגומו ודע לוקדם מנא בעא, הכוין תחלה אם לא יבקש תועלת נפשו בעצתו, או שהוא בדבר אשר הוא מסופק עליו אם המעשה טוב או רע ויעשה בך הנסיון, ויראה מה אחרית המגיע לך בו, ומתך יראה וכן יעשה: (יד) ברע עין (מַרגוועהניש) אשר ירא ליעץ טוב לך, פן יגיע על ידו נזק לו. והמקנא. עין רעה לו, אף שלא יזיק לו, מ״מ לא יכול לראות טובה בזולתו והפסוק שאחריו הוא פרט שאחרי הכלל כי כל אלה שמפרט הם תחת גדר הנוגעים בדבר: (ב) הועץ כו׳. שלשת הכללים האלה נכונים מאד, הראשון לפני עשיית המעשה טובה דרישת העצה וההתבוננות אם לעשות או לעזוב, ואחרי כלתה אליו העצה. השני ראוי לעשות המעשה באמוץ הלב (ענטשלאָססענהייט) ולא ברות נבוך וספק (וואַנקעלמוהט). והשלישי אחרי כלות המעשה לא יתחרט עליו, ולא ינחם, כי איך שיפול הדבר, ואף אם לא לפי חפצו טוב אמוץ הלב והרחקת לב מורך ורפה רוח: (כא) ארבעה כו׳. החכם מונה ארבעה אבות התכלית המניעים לב אדם להתאמץ על דבר לעשות או למנוע. ריוח והפסד, חיים ומות. אך פתוי הלשון יכול יותר לפעמים מאלה, כי ע״י הקתה רכה ורבוי דברים ורוב ההשתדלות יפותה האדם לעשות
דברים

(ט) תיגן בלבך כי אין לך נאמן ממנו: (י) כי היא יהיה
לך יותר משבעה צופים במרומי קרת: (יא) דע יועצך
ובין אל דעתו פן יכוין אל חפצו: (יב) אולי ינסה בך
מעשיך הטוב הוא אם רע: (יג) עשה כי טוב יהיה לך
והוא מנגד יתיצב לראות מה אחריתך: (יד) אל תתיעץ
עם צר עין והעלם מעשך מאיש קנאה: (טו) אל
תדרוש עצה מאשה על צרתה ולא מרך לבב על מלחמה
לא מסוחר על מרכלתו ולא מקונה על קניני: (טז) לא
מכילי על נדיבות ולא מעצל על יגיעה: (יז) לא מאיש
חמה על רחמים ולא מנבל על יושר: (יח) בישרי לבב
תיעץ אשר לבם כלבבך בצרתך צר למו ובטובך יגל לבם:
(יט)

וועהלע דען בעסטען: (ט) דיין הערץ ליהע נור ראהט, דען ניעמאנד
מיינט דיר זא טרייא אלס דיזעס: (י) עס פפלעגט דיר בעזווייזען
מעהר צו פערקינדיגען, אלס זיבען וועכטער דיא אויף דער ווארטע
שטעהן: (יא) זיהע דיך בייא איינעם ראהטגעבער פאר, פריפע
ערסט זיינע אבזיכט, פיעלייכט ראהטעט ער דיר צו זיינעם פארט־
טהייל: (יב) ער זעטצט דיך פיעלייכט אויף גוט גליק האנדלען, עס
מאג גוט אדער שלעכט אויסשלאגען; (יג) מיט גוטהייט שפריכט
ער: דאס טוהסט וואהל דאראן, אונד שטעהט פאן פערנע דען
ערפאלג אבצואווארטען; (יד) בעראהטשלאגע דיך ניכט מיט דעם
ארגוועהנישען, אונד פערבירג דיינע אנשלעגע פאר דעם ניידישען:
(טו) פפלעגע קיינן ראהט מיט איינעם ווייבע איבער איהרע נעבענ־
בוהלערין, מיט איינעם פערצאגטען איבער קריג, מיט איינעם קויפ־
מאן איבער זיינע וואארע, אונד מיט איינעם קייפער איבער דאס גע־
קויפטע: (טז) מיט איינעם גייצהאלז איבער מילדטהעטיגקייט,
מיט איינעם טרעגען איבער עמזיגקייט אין געשעפטען; (יז) מיט איינעם
אונבארמהערציגען איבער מיטלייַדען, אונד מיט איינעם בעטריגער איבער רעד־
ליכקייט: (יח) אבער מיט דען רעדליכען דיא זינדע שייען, בראהטע
דיך אימער, דיא מיט דיר גלייכעס זיננעס זינד, אונד גליק אונד
אונגליק

כרם אירת מלכא דשפיר עביד: (יא) מן מלוכא עולא טר נפשך ודע לוקדם מנא בעא מטל דאף הו בנפשה הו מתרעא: (יב) דדלמא נרמא עליך תוכא בישא ונאמר מא טבא הו אורחך ונקים מן קבול ונהזא בצערך: (יד) לא תתמליך בסנאך ומנה כסא ראזא: (טו) עם אנתתא דלא דגורי ועם סנאא דלא תתכתש ועם תגרא על תאגורתה ועם מזבננא על זבנה: (טז) עם עולא למעבד דשפיר ועם אינא דלית לה רחמא למעבד רחמא: (יז) עם אגירא דמדגל בעבודה ועם אגירא עולא לא תקטור ראזא ועם עבדא דבעא למטלם מרוהי לא תהוא לה בעל מלכא: (יח) עם אנשא זדיקא הוית עמר דהנון דהלין למחטא קדם אלהא ולבהון שוא עם לבך ואן מבאש לך לנפשה הו מבאש ואן מטאב לך לנפשה הו מטאב מטל דהימנותה הי תחיהי ואף הו מהימן הו אבותך:

(*) לבא דבר אנשא נהדא באורחה יתיר מן עותרא דעלמא

דלא

דברים נגד חפצו והפך תועלתו: (כב) איש חכם בעיניו ואמר אינני צריך לעצת אחרים הוא אויל, כי הגדול שבחכמים שוגה לפעמים, ותשועה ברוב יועץ: (כג) יש חכם. מונה כתות החכמים הנמצאים באנשים, יש איש משכיל וחכם, לאחרים יודע ליעץ להזהיר ולהודיע בכל ענין אופן המועיל, וכשיבוא בדבר ענין אשר מגיע לנפשו לא ידע להועיל והוא כרופא לאחרים ולא לו. וסבת הדבר הזה קל לפתור, כי בדבר המגיע לזולתו, לבו שקט ועשתנותיו סדורות, ויודע להתבונן הדבר איכה להועיל, וכהגיע הדבר ההוא לעצמו, והיא לבו חורד, יתבלבלו חושיו ותחבולותיו ולא ידע מה לעשות. (מאנכע קענטניססע אונד געשיקליכקייט, ניטצען אהנע פארט דויערנדע אויפמערק־זאמקייט אויף דיא קליינסטען אומשטענדע, אהנע זעלבסטאיבער־ווינדונג אהנע געדולד אונד שטאנדהאפטיגקייט ווניג, דען איינ־דריקקען זו ווידרשטעהן, וועלכע איין געגנשטאנד דורך איבער־ראשונג, דורך שמערצן, אדר אנגענעהמן רייצן אויף אונזרע נער־פען אונד אוסקען הערפארברינגט, קאסטעט איינע גאנץ אייגנע שטערקע, דיא פאן דער פערשטאנדס־שטערקע אונטערשידען איזט, ביידע זינד אבר זא פרעמד, דאס דער זיטטליכערער אהנע זיטטליכקייט אוס איין ווידרנאטירליכס, פערמאלטונגסווירדיגעס

דיגעם

(יט) ועל אלה תשפוך שיחך לפני אלהים והוא יישר ארחותיך:
(כ) לפני עשותך תיעץ ועשה באמץ לב ובבליתך אל
תנחם: (כא) ארבעה המה מניעים הפך הלב משפחת
ונזק חיים ומות ומרמה פתוי שפתים: (כב) איש חכם
בעיניו קלל הוא בעיני כל: (כג) יש חכם ויועץ לכל
ולנפשו אין כשרון: (כד) ויש חכם לנפשו ומבלעדו אין
תושיה בו: (כה) ויש חכם בפיו וישנא כי פעל ידיו לא
ירצה: (כו) ויש משכיל יכין לנפשו ובטוב אחרים יפיל
גורלו: (כז) הוא ישבע ענג כבוד בעמו יירש וזכרו לנצח:
(כח) בני בחן נפשך בחייך והזר ממנה כל משחת: (כט)
כי לא כל מאכל יכון לכל נפש ולא כל נפש תרצה בכל:

(ל)

אונגליק איזט דיר טהייליען: (יט) פאר אללען פלעהע צו גאט, דאס
ער דיך אויף דען רעכטען וועג וואנדלען לאססע: (כ) פאר דער
האנדלונג מוזט גוט בראהטשלאגען, וועהרנד דערזעלבען ענטשלאס־
סענהייט, אונד נאך דער טהאט דארף דיך ניכטס מעהר רייען:
(כא) פיער דינגע פפלעגען דיא ענטשטיהונג דעס הערצענס צו אענדרן,
פארטהייל אונד שאדן, לעבן אונד טאדט, מעהר אלס אללעס אבער
פערמאג דאס צורעדן: (כב) וואר זיך זעלבסט ווייזע דינקט ווירד
ניכטגעאכטעט פיר איינען טהארען געהאלטען: (כג) מאנכער איזט ווייזע
אונד וואהלערפאהרען אנדרן צו ראהטען, זיך זעלבסט אבער איזט ער
אונניטץ: (כד) מאנכער איזט ווידערום נור צו זיינעם פארטהייל,
אבער אונטויגליך פיר אנדרע: (כה) איין אנדרער איזט נור ווייזע אין
ווארטען, ער ווירד אבער געהאססט, ווייל זיינע האנדלונגען קיינען
בייפאלל פינדען: (כו) דער אנדערן זאוואהל אלס זיך דורך זיינע
ווייזהייט ניטצט, אונד מאן דאס וואהל אנדרער אנטהייל ביזאגט:
(כז) דער גניסט פערגניגן אין איבערמאאס, אונטער זיינן מיטברידרן
ווירד איהם עהרע צו טהייל, אונד זיין אנדענקען דויערט עוויג:
(כח) מיין זאהן ערפארשע דיא נאטור דיינעס קערפערס, אונד
ענטהאלטע דיך פאן דעם וואס איהם שעדליך איזט: (כט) דען
אללעס דיענט ניכט אללען, אונד יעדר מענש האט ניכט אן אללעם
געפאללען:

דלא מהנא: (יט) ועם כלהין הלין הוירת מצלא לאלהא דהו נתקן אורחך בקושתא קדם בני אנשא וקדם כל־מדם: (כ) מריא ברא כל טב וביש היא ומותא ודשליט בלשנה נתפצא מן בישא: (כא) וכל מן דהכים ברעינה הוירת סכלא: (כב) אית גיר דהכים ובשועיתה מסתנא ומן כל איקר כלא נפשה: (כג) ואית חכימא דבכל עדן חכים פאריהון דחכימא לנפשהון: (כד) ואית חכימא דלנפשה חכים ופארא דעבדוהי מן הזוא דאפוהי: (כה) ודחכים לנפשה נשבע תפניקא ונשבחינה כלהון חזיוהי: (כו) חכימא דעמא נארת איקרא ושמה קים להיא דלעלם: (כח) ברי בהייך נפא נפשך והזי מדם דביש להלא תתל לה: (כט) מטל דלא הוא כל מאכולתא טבא ולא כל נפשא

דיגעס וועגען אייזט): (כד) ויש חכם לנפשו. הוא הפך הראשון, כל עצמו לטובתו כלה דורש וכלה מתיעץ אך להועיל לזולתו כעצתו אין לאל ידו: (כה) כפיו כו'. ר"ל כלה דורש ואיננו כלה מקיים, כי אם איננו עושה לפי עצתו אשר נתן לאחרים נראה כי אין לבו תמים. והחכם (ד' לוטהר) הבין המקרא הזה על כונה אחרת. יש משכיל בעצתו ושומע אין לו והוא גבר לא יצלח. כי יש אנשים דבריהם טובים ונכוחים ושומע אין לו, והם נבזים ובלתי מצלחים, לתת לדבריהם אזן שומעת: (כט) כי לא כל דבר כו'. הוא דבר ידוע ומפורסם, כי לא כל הטבעים בבני אדם שוים, ולא כל המזגים שוים, יש אוכל, זה יתענג בו, ואחר יקוץ בו, לזה מרפא, ולאחר מזיק. ואולת הוא לאיש המעריך מזג רעו עם מזגו. כי חוש הטעם הוא מתחלף בבני אדם, לפי חלוף טבעם ומזגם והרכבתם, וכח גופם, וגדולם, והרגלם, זה יתענג במתוק וזה בחימוץ, זה בחריף, וזה ברפה, זה במליח וזה בתפל, זה יאהב משקה זה וזה שונא אותו, וכדומה, ולז"א החכם שראוי לאדם לחקור טבעו ומזגו, ומה שרואה מזגו נוטה לו, והוא טוב ומועיל לו, יאכל וישתה, ומה שמזיק לו יחריס: (ל) אל תפנק לכך כו'. אזהרה כוללת היא לכל אדם שלא ירגיל פיו מתחלה אל מאכלי עונג, ותפנוקי מעדנים, כי המאכלים התפנוקים קשים לגוף להתעכל ומזיקים לכים: (לא) ופוסק לוע. איש גרגרן ורעבתן ירבה תחלואים לגופו, ומסכם הוא מפי הרופאים, כי רוב התחלואים מרבוי אכילה: (לב) ומכלכל ארוחתו, לאכול במדה ובמשורה:

לח (א)

(ל) אל תפנק לבך במעדנים ולמטעמים אל תתן עיניך:
(לא) כי ברב אכל רב מכאוב ופושק לועו ירבה מחלה:
(לב) שנות זולל תקצרנה ומכלכל ארחתו יאריך ימים:

לח (א) כבד הרופא טרם יבקש לך כי מאל הוא:
(ב) יי יתן לרופא חכמה ומשאת מאת פני מלך יקח:
(ג) חכמת הרופא תרוממנהו גדולים עליו יתפלאו: (ד)
אלהים יצר סמים למרפא ונפש דעת לא תקוץ בם:
(ה) הלא בעץ המתיק יי מים המרים למען הכיר כחו:
(ו) יי חונן לבני אדם כח מרפא בו נפלאותיו יהללו:
(ז) עשבי מזור מארץ הצמיח בם ירפאו מכאובות: (ח)
הרוקח ימלח אותם מעשה בלילה ומלאכתו לא תכלה:
(ט)

גפאזזען : (ל) ערגעצע דיך ניכט אן לעקקרביססן, אונד זייא ניכט גיריג נאך טאאקהאפטען גריכטען: (לא) דען פיל עססן פראורזאכט טאערצן, אונד דורך אונערזעטטליכקייט ענטשטעהן גראסע קראנקהייטן: (לב) אונמעססיגקייט פערקירצט דאס לעבן, אמעסטיגקייט אבר פערלענגערט עס:

לח (א) עהרע דען ארצט, בעפאר דוא זיינער בענאטיגט ביזט, דען זיין אאט איזט פאן גאט: (ב) גאט פערלייהט דעם ארצט ווייזהייט אונד קעניגע פערעהרן איהן מיט געשענקען: (ג) דיא געשיקליכקייט ערהעבט דען ארצט, פארנעהמע בעוואונדערן איהן: (ד) גאט שוף דיא ארצנייאמיטטעל, אונד דער פערשטענדיגע האט קיינען עקל דאפאר: (ה) ווארדע ניכט דורך איין האלץ דאס ביטטרע וואססער זיסע? אום גאט'ס אללמאכט דאראויס צו ערקעננען: (ו) גאט האט דיא מענשן דיא ארצנייקונסט געלעהרט, דאס זיא איהן דאדורך לאבפרייזען זאללען. (ז) ער לעט היילונגסקרייטער אויס דער ערדע וואכסען, דער ארצט היילט אונד לינדערט קראנקהייטן דורך זיא: (ח) דער אפאטעקר ניזאט מיט דענזעלבן אללערלייא מישונג פאר, זיינע קונסט קאן אללזא ניא צור פאללענדונג געלאנגן: (ט) ווירד דוא קראנק איין לאהן: לאס זייא ניכט קוויאיהטיג,

נפשא בקליל מתידעא: (ל) לא תסגא לה מאכולתא דתפניקא ולא תבאיש עינך על מאכולתא סגאיתא: (לא) מטל דמן סגיאותא דמאכולתא הוא מרעא ודמסגא למאכל מתכורה: (לב) סגיאא גיר דמיתו מטל מאכולתא סגיאותא ודמזדהר מוסף חיא:

לח (א) יקר אסיא עד לא מתבעא לך מטל דאף לה אלהא בריהי: (ב) מן קדם אלהא נתחכם אסיא ומן מלכא נסב מוהבתה: (ג) מן תרעיתה דאסיא נרמרמינה וקדם מלכא נקימונה: (ד) אלהא מן ארעא ברא סממנא וגברא חכימא לא נבסא עליהון: (ה) בקיסא גיר חליו מיא מרירא מטל דנתידע הילה דאלהא: (ו) דיהב לבני אנשא חכמתא למשתבחו בגנברותה: (ז) בהון אסיא מניח מן כאבא: (ה) ואף בסמא מתקן בסמנא מטל דלא נבטל

עבדא

לח (א) טרם יבוקש. לא תחשבנהו לרעה מכריחת, לעת צרכך אליו אז תכבדנהו, ואחר תעזבנו לא כן הדבר כבחינת עצמו ראוי הוא לכבדהו כי איש יקר הוא שליח השם בהמצאותו יוכנו הסממנים לרפואה, וחז״ל אמרו מאן דכאב ליה כאבא ליזל בי אסיא: (ב) ומאת מאת כו׳. הוא נתינת טעם לכבוד הרופאים, כי גם המלך ראש האומה ורב בעושר, אין ביכלתו לפנויים לשלם לרופא שכרו לפי פעולתו די גמול, אך מתנה יוכל לתת לו ולא שכר. וכל עקר כוונתו לומר כי הרופא איננו כבעל מלאכה אחרת כחרש וחושב אשר לא יכבד רק לפי מלאכתו. אבל אתו חכמה ודעת ומלאכתו יקרה: (ט) לא ירך לבבך. אזהרה קלה אבל הכרחי, כי החולה הבוטח בה׳ שירפאנו ע״י הרופא קרוב יותר להרפא מהמסופק: (ה) הלא בעץ כו׳. כונתו, כי הקב״ה בנס הזה הורה לנו כח הסמים לרפא, כמו שרפא מים מרים ע״י כח העץ, ולז״א אחריו. אם שמוע תשמע כו׳. כי אני ה׳ רופאך, בלי סמים, ואם לא תשמע סופך שתצטרך לסמים למרפא והבן: (טז) יום או יומים. בקרובים שאחרי בשר מדבר, אשר אין אבילותם דאורייתא, לפי כבודו, כת״א הלשין ומטול בני אנשא יטול חיא, הכונה דעתו כמ ד כי ההספד הוא ליקרא דחייא כאמר ל (סנהדרין דף מו). כ״כ לא ירבה אבל יותר מדאי, אך למען הראות לבני חיים, כי חסרון דשכני גדול בעיניו:

לט (א)

(ט) בני אל ירך לבך במחלתך העתר ליי וירפאך: (י)
עזוב עון והיטיבה דרך וטהר לבך מפשע: (יא) אז שלח
לרופא וקראהו כי במלאכות יי יבוא אליך: (יב) כי יבקש
ליי למען תצלח מעשהו לחיותך מחלי וגוך יחלים: (יג)
החוטא לאלהים ביד הרופא ינתן ושב בלבו ימצא מזור:
(יד) בני למת בכה תבכה והורד דמעות על מותו: (טו)
אסוף גויתו כיקרו וקבר אותו לפי ערכו: (טז) כפור
וקוננה עליו יום או יומים ככבודו ואחר תנחם: (יז) כי
ברוב יגון מחלה ומכפד מר יענה כח: (יח) אל המגן
למרידה לבך והסר תוגה מנפשך: (יט) כי אין מיציאות
השב ולמה תאבד חייך בלא יומו: (כ) זכור כי אחריתך
כאחריתו היום זה מחר אחר: (כא) לבן בניחו גם זכרונו

ינית

איהטיג, זאנדערן בעטע צו גאטט זא ווירד ער דיך געזונד מאכען;
(י) פֿראָמם דיא זינדע, בעטטרע דיינן וואנדעל, אונד רייניגע דיין
הערץ פֿאן אַללען פֿעהלערן: (יא) דאַן לאַס דען אַרצט האָלען, ער
קאמט יא אויס גאָטטעס געבאָט צו דיר: (יב) ער ווירד גאָטט ביט-
טען, דורך איהן דיר געזונדהייט אונד שטערקע ווידערצוגעבען:
(יג) ווער געגן גאָטט זינדיגט געראָהט אין דיא העגדע דעס אַרצטעס:
(יד) איין זאָהן! ווייגע איבער דען פֿערשטאָרבענען, אונד פֿערגיס
טרעהנען איבער דיינן פֿרלוסט: (טו) הערנאך בעשטאַטטע זיינען
לייכנאם, געביהרליך נאך ערדע, אונד בגראַבע איהן נאַך זיינעם
שטאַנדע: (טז) קלאַגע אונד טרויערע אום איהן, נאַך בעשאַפֿענהייט,
איין אָדער צווייא טאגע, דערנאַך זאַלע דיך ווידער צו בערוהיגען:
(יז) דען טרויריגקייט פֿראורזאַכט קראַנקהייטן, אונד וועהקלאַ-
גען שוועכט דיא קרעפֿטע: (יח) איבערלאַס דיך ניכט צו זעהר אין
טרויערהאַפֿטן קלאגן, פֿערמיידע טרויריגקייט פֿאן דיינעם געמיהטע:
(יט) דען אונמעגליך איזט עס דיר, זיינע ריקקעהר אויס דעם
גראבע צו בווירקן; אונד ווארום ווילסט דוא דיר אויך דאס לעבן
אוואונטט פֿערקירצן? (כ) בעדענקע דאס זיין שיקזאל אויך דאס
דייניגע איזט; הייטע טריפֿט'ט דיזען, מאָרגן יענן: (כא) איט

עבדא וחכמתא מן אפי ארעא: (ט) ברי אף במרעך צלא קדם אלהא דהויו מאסא: (י) אעבר עולא ושוקרא ומן כל הטהא דכא לבך: (יא) ואף לאסיא הב אתרא מטל דאף בה אית בה הנינא: (יב) מטל דאית זכנא ובאידה מצלחא אסיותה דנצלא לאלהא ונתל באידה חולמנא ותאתא אסיותא באידה וחיא: (יג) מטל דמן דחטא קדם אלהא מתיהב לאידא אסיא: (יד) ברי על מיתא אסגא דמעא ונכאב לך ואמר אוליתא ואכמא דולא לה כנוש פגרה ולא תכסי על קבורתה: (*) חמרא וסיברתא לבני אנשא דמרקדין: (טז) ועבד אבלא בזדקא יומא ותרין מטל בני אנשא ואתביא מטל חיא: (יז) מטל דמן בריותא מתילדא עקתא: (יח) הכנא גיר לבא בישא יתיר מן מותא תבר כצפתא למסכנא ומיתא עקתא מטל דחיוהי דמסכנא ללוטתא דלבא: (יט) לא תתל לבך למומתא אתדכר עקתא ועבר הטהא: (כ) ואתדכר דפוסקנא הו לך לה אתמל ולך יומתא: (כא) ואיך דבטל מיתא הכנא בטל דוכרנה ואתביא עם מפקנא דנפשה:

(כב) ולא

לט (א) וחפשי ממלאכה. שאין לו עסקים וענינים בחפצי העולם, הוא יש לו פנאי ללמוד. וכאמרז"ל אי ספרא לא סייפא, ואי סייפא לא ספרא, ואמרו עוד, כל המקבל עליו עול תורה פורקים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ כו'. ובת"א ודלא מפרק סריקתא יתחכם, פי' שאינו מפנה לבו לבטלה, להוציא עתותיו לריק אך ישתדל בעיון הלמודים הוא יתחכם: (יד) אפס לענה כו'. כולל מה שפירש לפניו, מכל בעלי מלאכות הגסות מאכר העודר וחורש פולח ובוקע בארץ ועד כל בעלי אומנות הגסות, כנגר וחרש ויוצר וכדומה, כל אלה עבודתם כבדה ויגיעתם רבה ועמלם חזקה, ואין להם פנאי להשתדל בחכמה ולהשתכל בידיעות, ע"כ לבם לא נכון למשלה, ואין אתם עצה ותושיה: (ועכ"ז בשנוי העת שנוי הדעות, ושערורית מדינת צרפת הורה לנו נסיון כי גם בעלי אומנות כאלה יצליחו להיות גדולים חקרי לב —): (יח) איש תבונה. ר"ל איש אשר לו הכנות טבעיות, בעל שכל נח, וחד התבונה: שם לבו לחכמה. ושם חכמה כולל כל חלקי חכמה (פּילאָ־זאָפּיה) המתחלקת לכמה וכמה מינים, טבעית (פּיזיטע), למודיות (מַטְהֵמַטִיטע), ושכלית (מעטאַפּיזיטע וויססענשאַפּטן): ובתורת

ינוח ובצאת נפשו השקט לבך: (כב) אל תבטח בהון אין מבטח בו כיעוף השמים הוא פורח אנה ואנה: (כג) כדבורה עוקצת לאחד ולאחר תתן דבש כן הון האחד ישמח בו ואחר יעצב בו:

לט (א) חכמת סופרים בלמוד תמצא וחפשי ממלאכה יחכם: (ב) איכה יחכם חורש ויעורר כפרים מלאכתו ושיחתו בבני בקר: (ג) זרע מעניתו הגיון לבו ודאגתו על בליל בקרו: (ד) החרש והחושב יומם ולילה יגיע ומחשבתו למלאכת אמן: (ה) חרש אבן לפתוחי חותם התבולותיו עם מעשה ידיו להתפאר: (ו) חרש ברזל על פטישו נצב נחר בשרו מלהיב אשו ומהלום פעמו תצלנה אזניו: (ז) צורף זהב ירקע פחו לציצים ופרחים להוציא כלי

זיינער רוהע, רוהט אויך זיין אנדענקען; אונד איזט זיינעס היני־ טיידן ברוהיגע דיך: (כב) פערטרויע אויף רייכטהום ניכט, ווייל עס אונזיכר איזט, גלייך דעם געפֿויגל, דאס הין אונד הער פֿליגט: (כג) וויא דיא בינע, דען איינן שטיכט, אונד דעם אנדערן האָניג גיבט, זאָ רייכטוהם, דעם איינן פֿרייט ער פֿערגניגן אונד דעם אנדרן קוואאל: —

לט (א) דיא ווייזהייט דער געלעהרטען ערפֿאָרדערט מוסע, אונד ווער פֿאָן געשעפֿטן בפֿרייעט איזט קאַן ווייזע ווער־ דען: (ב) וויא קאַן דער אַקקערסמאַן דער הינטרם פֿפֿלוגע געהט, ווייזע ווערדען, דער בלאָס מיט דעם אָכסן געשפאַן זיך בעשעפֿ־ טיגט, אונד נור פֿאָן אָכסן צו רעדן וויס: (ג) זיין דענקן געהט נור דאַהין, דיא פֿורכען אויסצופֿיהרען; אונד זיינע זאָרגע איזט דאַס פֿיהע צו פֿיטטערן: (ד) גלייכער אַרט זינד קינסטלער אונד האַנדווערקר, דיא נאַכט וויא טאַג אַרבייטען, אונד איבר איהרע קונסטאַרבייט נאַכדענקען: (ה) דער שטיינשניידער דער זיך בע־ איהט דען זיגעלרינג צו שטעכן, דאַס זיינע אַרבייט איהם עהרע מאַכען זאָלל: (ו) זאָ דער שמידט אַם אַמבאָס, דער מיט דעם שטאַרקען אייזען האַנטיהרט; דיא פֿייערפֿלאַממע צעהרט זיינען קערפער,

(כב) ולא תתכל על עותרא דלית בה סברא מטל דאיך פרחתא דשמיא דפרחא ושכנא: (כג) הכנא הו עותרא קדם בני אנשא לך מחרא ולאחרנא מבאש:

לט (א) חכמתה דספרא תוספי לה חכמתא ודלא מפרק סריקתא הו נתחכם: (ב) מנא גיר נתחכם אחיד הרבא דפדגא ובתורא דבר ובתורא מתיר ושועיתה עם בני תורא: (ג) ולבה רנא כלגתא דזרעה ושהרה למגמרו עבדה: (ד) הכנא אף כלהון אומנא מתתזיעין אכחדא ולליא ואימממא בהון הו רנין: (ה) בעבדא דגלפן ודטבעא ודמרגניתא אף חושביהון לעבדא דאומנותהון מתבעין: (ו) למתב על כורא ולממתכלו במאנא מתקלא שלהביתא דנורא מפקין בבדה ויקד בחמתא דנורא: (ז) לוקבל סוכלא נרכן אידה ולוקבל צורתא

יי כו'. ידיעת תורתיות (טעאָלאָגיא): (יט) חכמת הקדמונים ידרוש, בקראו ספריהם ותולדותם וקורותם לדעת צדקתם וישרם ומנהגם ויהי לו למשל לעשות כמעשיהם ולהתנהג עפ"י מדותם: (כ) דברי אנשי השם יחקור, בחבורים ובספרים אשר חברו להורות לעם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו: ובמעמקי סודותם, הלמודים אשר חברו בעניני חכמות הנשגבות: (כא) בין נסיכי ארץ כו'. נראה מדברי החכם, כי מאיש המנהיג המדיניי ידבר (פאָן איינעם שטאַטס־מאַן) אשר יכין נפשו להיות משנה או יועץ או מנהיג ומושל. ואיש כזה צריך שמוש לפני גדולים ללמוד מנהגם נמוסם וטכסיסי הממשלה (דיא פאָליטיק). ולז"א אח"כ: (כג) גלילות ארץ יסובב כו' כתרגומו במדינתא דעלמא נהלך. כי איש המדיניי צריך לנסוע לארצות הרחוקות לראות התמורות במדינות והתחלפות המנהגים: טוב ורע ינסה. מצד הידיעה ומצד המאורעות המתחלפות אשר עברו עליו, הוא איש מנוסה (איין ערפאַהרנר מאַן) ויודע להבדיל בין האמת לשקר ובין הטוב לרע ובין הנאה למגונה, ובין היש לחזיון (דאַס וועזענטליכע פאָן שיינבאַרען): (לא) יהלל מעף. המ"ס הוא מ"ס היתרון (קאָמפּאַראַטיו) יותר מעף: ובמותו שם עולם לו. ערך איש הגדול נכר במותו יותר מבחייו כי אז כלם מרגישים החסרון בו במקום שצריכים לו ואינו, וכה"א אין נבלה בעף נשתכח ואין נשתוק בעמא זעורא, והכוכה סתומה, ואולי יאמר כי כשיש לו איזה ממשלה ומנוי ושררה יש לו הכנה להראות כחו

וחכמתו

כלי למעשהו: (ח) נחר גרונו ממפיח ועיניו על תבניתו:
(ט) ויוצר חרש על גלילו ישב כליו באבנים יבין ובכבשן
יצרפנו: (י) לבצע מלאכתו כל דאגתו וכל עתותיו שקולות
לפניו: (יא) יוצר החומר ביד ובכבד משאה יגע: (יב)
כל אלה בעמל ידם יעבודו ואיש איש במלאכתו יבין: (יג)
ואם אמנם לא תכון עיר בלעדיהם כי כשרון המעשים
במלאכתם: (יד) אפס לעצה לא יכון לבם ובקהל עם
לא ירומו: (טו) על כסא דין לא ישבו צדק ומשפט בל
ידעו: (טז) מדע ולקח לא ילמדו ומשלי חכמה אין
בפיהם: (יז) כי בכשרון מלאכתם ידם גברה ותחבולות
במעשיהם יבינו: (יח) אבן איש תבונה שם לבו לחכמה
ובתורת יי יהגה: (יט) חכמת קדמונים ידרוש ובנביאי יי
יתבונן: (כ) דברי אנשי השם יחקור ובמעמקי סודם ישכיל:
(כא) בין נסיכי ארץ יתהלך ולפני גדולים יתיצב: (כב) משלי
חכמים יאלף ומבין אל חידותם: (כג) גלילות ארץ יסובב
טוב ורע ינסה: (כד) ולפני יי ישפוך שיחו וחטאיו להיטיב

יבקש

קופרפר, מוכד דער המאמרטואג בטייבט זיין מהר: (ז) זא דער
גמורטאידט, דער דיא פומטטע צו פרטידנן פיגורן מוכד פרציה-
רוגען טוחגן מוז, מום דאס גפעם נור פאווקאמאנהייט צו ברינ-
גען: (ח) איט דער עסטנהיטלע מוז ער קעאפאן, מוכד זיין מויגע
מיזט מוין דאס אמדעון גריכטעט: (ט) זא דער טאפפר, דער בייא
זיינר טייבע זיצט, דאס גפעם מין דער פארמע ביורט, מוכד עס
מים אפען ברעננט: (י) דער מיאורדאר זיינס ווערקס וועגען
מין זארגן מיזט, מבגוואגן מיזט מיהם זיינע צייט: (יא) מיט זיינר
האכד ביורעט ער דען טאהן, מוכד דיא טוועהרע ומסט ערמידעט
מיהן: (יב) אווע דיזע האבען המדע מרבייט, מוכד יעדער פער-
טטעהט זיינע קונסט: (יג) מבנוואהר קיין שטאט קאנע זיא בע-
טטעהן קאן, דען דיא צובערייטונג אוועדר געטעפטע קאווט פאן
מיהרער מרבייט: (יד) גוייכוואהן מיזט דיא ראהטפעהיגקייט

מין

צורתא דעבדה נצרן עינוהי: (ט) הכנא אף פחרא דיתב על גיגלא ומזיע בפרסתה מאנא עינוהי במאני כל עבדה: (י) ודרעוהי מפקעין טינא ועד לא מאת כפיף וגחין: (יא) ולבה סים למגמרה עבדה ושהרה למפנא אתונה: (יב) כלהון הלין מטל בסרהון וכל גבר בעבדא דאומנותהון נתחכמון: (יג) ובלעדיהון לא מתיתבא מדינתא ואתר דעמרין לא נכפנון: (יד) ברם למלכא דעמא לא נתבון ובכנושתא לא נתתרימון: (טו) ועל כורסיא דדינא לא נתבון וקימא ודינא לא נסתכלון: (טז) לא נתבינון יולפנא דחכמתא ובמתלא דחכימא לא נסתכלון: (יז) מטל דבעבידותה דעלמא הנון נהירין ורניהון בעבדא דאומנותהון: (יח) ברם הו דיהב נפשה למרחל אלהא ולמסתכלו נמוסא דחיא: (יט) איך חכמתא דכלהון קדמיא נבעא ולות נביא קדמיא נתפנא: (כ) ושועיתא דכל אנשא דעלמא נאלף ובדעימקן נתחשב: (כא) חכמתא דמתלא נאלף ובכל סתירתא נכתכל: (כב) בינת שליטנא נהלך ובינת מלכא ורורבנא נשמש: (כג) במדינתא דעלמא נהלך טב וביש בעלמא ננסא: (כד) ובלבה נסים למצליה ומן קדם אלהא

אין איהרעם הערצן ניכט, אונד קאָנן אין פאָלקספערזאַממלונגען ניכט אויפגענאָממען ווערדען: (טו) זיא זיטצען ניכט אויף דעם ריכטערשטוהל, פערשטעהן דיא רעכטסזאַכע ניכט: (טז) וויססענשאַפטליכע לעהרען קענענן זיא ניכט פערטראַגען, נאָך וועניגער, ווייזע שפריכע אין איהרם אונדע: (יז) זאָנדרן אין דיא בעריטונג איהרעט האַנדווערקט בעשטעהן איהרע קרעפטע, אונד איהר טיכטען געהט אויף איהרע קונסטגעשיקליכקייט: (יח) אַנדרס אַבר איזט איט דעם דענקענדן אַננע, דער אויף וויססענשאַפטען זיך לעגט, אונד אין דער הייליגען שריפט נאַכדענקט: (יט) זוכט דיא וועזהייט אַללער פאָרפאַהרן אויף, אונד אין דען ווייסאַגונגן שטודירט: (כ) גיבט אויף דיא געשיכטע בריהמטער מאַננער אַכט, אונד בעטראַכטעט איהרע געהייאמניסע: (כא) בייא דען פאָרגעהאַען זיך אויפהעלט, אונד בעזוכט גראָסע מאַננער: (כב) ווייזע שפריכע לערנט, אונד רעהטזאַהמפטע שפריכע ערפאָרשט: (כג) דער אויף רייזען

זיך

יבקש: (כה) לו יתן יי חכמה וברוח מדע יבוננהו: (כו)
אתו עצה ותושיה ומפיו יפיק תבונה: (כז) עמים לו ישמיעו
ומפרי שפתיו ישביעו לקח: (כח) רבים תהלתו יגידו ושמו
יגדל בארץ: (כט) תפארתו לעולם תהיה וזכרו לדור דר:
(ל) חכמתו יתנו בקהל ותבונתו עמים יספרו: (לא) בחייו
יהלל מאלף ובמותו שם עולם לו:

מ (א) שמעוני כי עוד מלים מלאתי כסהר בחצי חדש:
(ב) הקשיבו בני ותפרחו כשושנה בעמק המים:
(ג) כלבונה תתנו ריח וכחבצלת השרון תפרחו: (ד) הרימו
קול תהלה יחדיו הודו לאלהים על עלילותיו: (ה)
תנו הודה וכבוד לשמו בנבל וכנור זמרו לו לאמר: (ו) כל

מעשי

זיך בעגיבט, אונד האט ערפאהרונג פאן גוטען אונד באזן: (כד)
ער טיטט זיין געבעט פאר גאט אויס, אונד זוכט זיינע פעהלער
צו בעססרן: (כה) דעם גיבט אויך גאט וויזהייט, אונד בשענקט
איהן מיט איינעם איינזיכטספאללען גייסטע: (כו) בייא דעם איזט
ראהט אונד הילפע אנצוטרעפן; אונד ווייזע לעהרן קאממען אויס
זיינעם מונדע: (כז) נאציאנן געהארכן איהם, זיינע ווארטע זינד
פאלל בעלעהרונג: (כח) פילע ריהמען זיינן פערשטאנד, זיין נאמען
ווירד אויסגעברייטעט: (כט) זיין רוהם דויערט עוויג, זיין אנ־
דענקן דורכלעבט מעהרעראלטר: (ל) אין עפפענטליכן פערזאממלונגען
פרקינדט מאן זיינע וויזהייט, אונד זיינע איינזיכטן אונטר נאציא־
נען: (לא) ביים לעבן ערהעלט ער רוהם פאן טויזנדן, שטירבט
ער, זא בלייבט זיין נאמען אונשטערבליך:

מ (א) א הערט איך! נאך בין איך גדאנקן־פאלל וויא דער פאלל־
מאנד: (ב) הערט איך געליבטע קינדר, איהר גרינט נאך וויא
ראזען אויף וואסטררייכען באדען: (ג) דופטעט וויא ווייהרויך,
אונד בליהט וויא דיא ליליע אים טהאלע: (ד) ערהעבט אייערע
שטיממע מיט לאבגזאנג, פרייזט דען שעפפר אב זיינע ווערקע:
(ה) גיבט זיינעם נאמען עהרע אונד דאנקזאגונג, שטיממט ליטער
אונד הארפע צו זיינעם לאבגעזאנג אן: (ו) אללע ווערקע גאטעס

זינד

אלהא נבעא רחמא נפתח פומה בצלותא ועל חשהוהי נבעא טבתא: (כה) וברוחא דסכולתנותא נתחכם: (כו) הו מפק מתלא הד תרין ונורון לה בתרעיתה: (כז) הוא נסתכל מתלא והכמתא ונשתכל בסתירתא הוא נפק חכמתא דיולפנא ובנמוסי דהיא נשתכח: (כח) ונאלפון סגיאא מן חכמתה וביגלמא לא נתטעא שמה: (כט) ולא נבטל דוכרנה ועדמא לעלם ושמה לא נתטעא מן דר לדר: (ל) חכמתה נתנין כנושתא והשבהתה נאמר עמא: (לא) אן נצבא ב אלף נשתבח ואן נשתוק בעמא זעירא:

מ (א) אסתכלו ואמר יולפני איך סהרא ביומי תרעסרא: (ב) שמעוני זדיקא ונפרע בסרכון איך שושנא ואיך ארזא דשתילין על מיא: (ג) ואיך בסמא טבא נבסם רוחכון איך ריהא דלבנן בארזוהי ואיך עקרא דשושנת מלכא: (ד) ארימו קלכון ושבהו אכחדא ואודו אלהא על כלהון עבדוהי: (ה) מנו גנברותה בתשבחתא ובתודיתא ובקלא רמרא והכנא אמרו:

וחכמתו ומעלתו, לכן יהולל מהמון עם אשר הוא מנהיגם, ואם יחיה חיי התבודדות (פריפאַטוֹעבן) אז לא תגלה הכמתו מכח ש הפועל:

מ (ו) כאוו גם יחד. בא להורות הענין אשר העיר עליה ככר בפרשה יח, כי העולם הנמצא הוא עולם הנבחר (ד״הז דיזע וועלט דיא בעסטע איזט) כדעת החכם (לייבניץ). וכי כל חפצי הנמצאים לתכלית הטוב בעצם בכללי הבריאה, והרע נמשכת מהם במקרה בפרטים מצד העדר הכרוך בעקביהם: לתמם, בתכלית השלמות על האופן אשר הוא ראוי לו, וכפי כח קבול השלמיות: (יט) נבאו. כוונה המיוחדת בו (יעדעס האַנדעלט נאַך זיינער בעשטיממונג) ואין דבר משנה חקו וטבעו אשר כטוע עליו מבראשית, אם לא ע״ד נס: ומלת נבא כולל יעוד ורצון חפץ גבול ותכלית, ומזה הלא נבא לאכוש (איוב יג)· ולכן אמר כי לא תפול השאלה על דבר מן הנמצאים לאיזה תכלית הוא נמצא? כי כל דבר עושה הענין אשר מכוון בו לתכלית מה ואם נעלמה מהשגתנו: (יא) קטן וגדול כו׳. כי הגדול שוה בערכו כקטן, ואין חזק ממנו מעשות, וכל החלוף והשנוי אשר יפול בעולם הגשמי או ברוחניי הוא לפי סדורו הקדוש: (יב) חסדו כו׳. ירצה בזה כי מאתו לא תצא רעה, רק ברכה ושפע טוב, והרע הוא מצד המקבל בהיותו תעות דרכיו, ומשתמש

בחפציו

מעשי יי טובים גם יחד לתמם נוצרו כלמו: (ז) ומי־זה
יאמר מה־זה ועל־מה־זה כי חפץ לכל־דבר: (ח)
בדברו תצא השמש בבקר ובערב היא באה בדברו: (ט) כלם
בשמחה לחפצו ילכו ופקדתו אין מאחר: (י) מציגי איש
לו נודעו ואין נסתר מנגד עיניו: (יא) כל דבר מאתו לא
יפלא קטון וגדול אין לפניו ולא חזק וקשה ממנו:
(יב) חסדו כנחל שוטף ומשקה כנהר תבל: (יג) גם חמתו
כשטף מים לעמים ההופך ארץ פרי למלחה: (יד) ישרים
דרכי יי לצדיקים ופושעים בם יכשלו: (טו) מראש
טוב לטוב הוכן ולרשעים רעה: (טז) ראשי צרכי אדם
אש ומים ברזל ומלח יין ושמן דגן חלב ודבש כסות ובגד:
(יז)

זינד איינשטיממיג זעהר גוט, נור פֿאָללקאָממענהייט זינד זיא אַללע ער־שאַפֿפֿען וואָרדען: (ז) ווער דאַרף וואָהל פֿראַגען: וואַס זאָלל דאַס? וואָזו דאַס? דען יעדעס האַט זיינע בעשטיממונג: (ח) דורך זיין גע־הייס געהט דיא זאָננע דעס מאָרגענס אויף, אונד דורך זיין געהייס געהט זיא דעס אַבענדס ווידער אונטער: (ט) מיט פֿריידען בעפֿאָלגט אַללעס זיינן ווילללען, ניכטס פֿרלענגרט זיינע פֿאָרדערונג: (י) דיא וועגע דער מענשן זינד איהם אַללע בעקאַננט, ניכטס בלייבט איהם פֿערבאָרגען: (יא) ניכטס איזט איהם צו וואונדערבאַר, וועדער צו קליין נאָך צו גראָס, וועדער צו שטאַרק נאָך צו מעכטיג: (יב) זיינע גיטע פֿליסט דאַהער וויא איין שטראָם, אונד וויא איין פֿלוס טרענקט זיא דיא וועלט: (יג) גלייכפֿאַללס טרעגט זיינע שטראָפֿע איבער דיא פֿעלקער, וויא איין רייסענדער שטראָם, פֿער־וואַנדעלט דען פֿרוכטבאַרען באָדען אין איינע איינאָדע: (יד) גאָטטעס וועגע זינד געעבנעט פֿיר דען פֿראָממען, דעם רוכלאָזען אַבער זינד זיא איין אַנשטאָס: (טו) גוטעס איזט פֿאָם אַנפֿאַנג פֿיר דען גוטען בעשטיממט; זאָ וויא דאַס בעזע פֿיר דען זינדער: (טז) דיא הויפּט־בעדירפֿניססע פֿיר מענשליכען לעבען זינד, פֿייער, וואַססער אונד אייזען, זאַלץ אונד געטריידע, מעהל אויך אונד האָניג, מיינע דעקקע אונד איין קלייד: (יז) פֿאָלגט דיעס, ווירד דעם גו־
טען

אמרו: (ו) כלהון עבודהי דאלהא יאין אכחדא וכלהון לצבותהון אתבריו: (ז) ולית דנאמר הנא למנא והנא למנא מטל דכלהון בוליתא עבידין: (ח) במאמרה מדנח שמשא ובמאמרה הוא מערב לה: (ט) בחדותא צבינה מתעבד ולית דמשיחר לפוקדנה: (י) עבדיהון דכל בני בשרא לקובלה ולית דטשא מן קדמוהי: (יא) לית דקליל וסגי קדמוהי ולית דעשין וקשא לקובלה: (יב) בורכתה איך נהרא רדיא ואיך נהרא עלמא משקיא: (יג) הכנא רוגזה עממא דאן והפך ארעא דשקיהון למלחא: (יד) ואורחתהון דזדיקא תריצן קדם אפוהי אף לרשיעא הנין מתפנין: (טו) טבתא מן ברישירת לטבא אתבריה ואף לעולא אן טב ואן ביש: (טז) ריש כלהון צבותא דמתבעין לחיא דבני אנשא מיא ונורא ופרזלא ומלחא וחטא ותרבא והלבא ודבשא וענבא וחמרא ומשחא

בחפציו שלא על אופן המכון כם ממכו, וכמו שבאר זה בפסוק יז: (יד) דרכי ה'. מנהגו אשר הוא נוהג העולם, ישרים לצדיקים, ובלתי מתרעמים על ההשגחה, כי אל אמונה הוא ואין עול, אבל הרשעים נכשלים כם מצד שהם מדמים, רוע הנהגה והשחתה בסדר הגמול, ויבואו לכפור בה: (כב) הן זאת מראש דברתי, החכם קיים במה שפתח, ואמר זה כוונתי במה שהחלותי (פסוק ו) כל פעל יי רק טוב, ובארתי וכתבתי בספר:

מא (א) מה רבה כו', מכאן עד פסוק ח' מספר דרך כלל הבל חיי האדם כי כל ימיו מלאים עמל ומכאוב, דאגות וצרות כי אדם לעמל יולד קצר ימים ושבע רגז, אין שעה בלי רעה, ואין רגע בלי פגע. כי רוב מעשיו תוהו וימי חייו הבל, ואם ישיג לפעמים כף נחת הוא מלא חפנים עמל ורעות רוח. ועכין המאמר הזה עם הפרשה שלפניה העירותי על מאמר החכם (זעמינג) דרך פליאה (אָ! דער אענש וואָ איזט ער העער, זו קויין פיר איינן גאָט, זו גראָט פירט אונגפעהר): (יא) ומטר סוחף, כי המטר הבא בזעף רבה לא יתקיים זמן ארוך, אך תכף עבר וחלף: (יב) עב שאב מים כו'. כי העבים הם האדים העולים מן הארץ והם מרכבים, ממים ומגפרית (עלעקטריטעט פייער) ומרוח, וברדת המטר יתפרדו החלקים האלה איש למקומו ויאספו, כן אוצרות רשע: (יח) וספק, המסתפק כאשר יש לו, כמו אם ישפוק עפר שומרון (מ"א כ). כארז"ל

איזה

(יז) טוביכם המה כל אלה לטובים ולרשעים לרעה יהפכו: (יח) גם רוח סער למשפט הוכן יעקרהרים בעזאפו לנקמת שולחו: (יט) ברד ורעם דבר ורעב שלוחי משפט כל אלה: (כ) שן חיה נחש ועקרב שוט וחרב לכלות פושעים: (כא) ביום פקודה ימהרו פי שולחם לא יעבורו: (כב) הן זאת מראש דברתי התבוננתי וכתבתים בספר: (כג) כל פעל יי רק טוב וכל דבר לצבאו נוצר: (כד) אל תאמר זה טוב וזה רע כי כלכם חתומים באוצרותיו וכל דבר בעתו מה טוב: (כה) הבינו זאת בלבבכם ברכו את יי והודו לשמו:

מא (א) מה גדול עמל אנוש ומה רבה אין אדם מיום צאתו מבטן אמו עד שובו לבטן אדמה אם כל חי: (ב) יגון ומכאוב מנתו כעס ועצב עניני הבל ורעות רוח עד יום מותו: (ג) ממלך היושב על כסאו ועד שובני עפר ואפר מנושא נזר ועד לבוש קרעים: (ד) רגז וכעס קנאה וחמדה פחד ואימה שנאה עצב וחרון יפריעום יומם ובניהם עלי משכב עשתונות בלהות תנדמו: (ה) ינפש אדם מעט

בשנתו

טען ניטצליך, דעם זינדער אבער טעדליך: (יח) ביזווייזען זינד שטורמווינדע צור שטראפע בעשטיממט, זיא רייסטען בערגע מיט איהרר העפטיגן וואוהט אויס, אום דען צארן איהרעט זענדערס צו שטילזען: (יט) האגעל אונד געוויטטר, פעסט אונד הונגר, זינד אללע באטען דעס שטראפגעריכטס: (כ) צאהרן דעט רויבטיהרעס, שלאנגן אונד סקארפיאנן, שווערדט אונד רוהטן זינד בעשטיממט צו פערטילגונג דער רוכלאזען: (כא) שנעלל זינד זיא אם אהנדונגס־טאגע, אונד איבערטרעטען דען בעפעהל איהרס זענדערס ניכט: (כב) דיזס אייטס וואס איך אנפאנגס זאגטע, דאכטע דאדורך נאך, אונד טריב עס נידר: (כג) גאטעס ווערקע זינד אללע גוט, אונד יעדעס אייט צו זיינעם נוטצען ערשאפפען: (כד) אמן דארף ניכט זאגען דיזעס אייט גוט אונד יענעט אבער אייט שלעכט, דען יעדעס בווערט זיך צור בשטיממטן צייט אלס גוט: (כה) איבער־

זעגט

ומשחא ותכסיתא ולבושא: (יז) כלהין הלין לטבא מטאבן ולבישא ללוטתא מתהפכן: (יח) אית רוחא דלפרעא איתברי וברוגזהין טורא עקרן בערן רוגזא הילהין מחיין ורוהא דמן דברא אנין מניחן: (יט) נורא וברדא וכאפא דמותא כלהין הלין לדינא אתברי: (כ) חית שנא ועקרבא וחייתא חרבא ופורענא למובדו לרשיעא: (כא) בעדנא דפקד להון חדין ובכל יומתהון לא מהפכין מלתה: (כב) מטל דמן ברישירת אתבריו אסתכלו בני אנשא דבכתבא כתיבן כלהין הלין: (לג) וכלהון עבדוהי טבין צבו לזבנה אתבירת: (לד) ולית דנאמר דהנא ביש מן הנא מטל דכלהון קפיסין באוצרא ולעדנא זבנהון מתגנברין: (לה) מכיל בכלדה לבכון ברכו לאלהא ושבחו לשמה:

מא (א) צבותא רורבתא ברא אלהא וגנסא תקיפא על בני אנשא מן יומא דנפקו מן כרסא דאמהון עד מא דסמכין לארעא דהיא: (ב) תשביחתהון ותרעיתא דלבהון והרתא דמליהון עד מא ליומא דמותהון: (ג) מן יתבי כורסותא דמלכא ועד מא ליתבי עפרא וכטמא ומן קטרי תגא ועד מא אלילין דלבישין לבושא דמסכנותא: (ד) רוגזא וכריותא וטננא ודחלתא ודחלת מותא חרינא וכריא ובעדנא דמתתניחין על ערסתהון בשנתא דלליא מנד להון: (ה) דמתמלך כהווא דלליא איך גברא דערק מן קדם רדופא: (ו) אן

לעגט דאס וואהל אין אייערם הערצען, לאבט דען הערן אונד דאנקט זיינן נאמען:

מא (א) אָ וויא גראָס איזט דיא מיהזעליגקייט דעס מענשען, וויא שוועהרט אונגליק טריפט דען זאהן אדם'ס, זייט דעם ער אויס מוטטרלייבע קאָמט, ביז ער ווידר אין דיא ערדע אונזר אללער מוטטר צוריקקעהרט: (ב) קוממר אונד שמערצען, זאָרן אונד פֿערדרוס, אייטלע זאָרגע אונד טהעריכטע אהנדונגען, קוועהלען איהן ביז אנס ענדע: (ג) פֿאָם קעניג דער אויף דעם טראָהן זיצט ביז אויף דען אַרמען אים שטויב, פֿאָן דעם דער דיא קראָנע טרעגט, ביז אויף דען דער אין וואָללען געהילט איזט: (ד) צאָרן, פֿערדרוס, אייפֿערזוכט, נייד, ליידענשאַפֿטען, פֿורכט, אַנגסט, האַס,

בשנתו סעפים וחזיונות יבהלוהו: (ו) יקיץ מתנומה כפליט
משדה קטל ויגל כי סר צל פחד: (ז) כל אנוש נושא דאגתו
בלבבו אם עשיר בעשרו ואם עני בעניו: (ח) כל בשר
מאדם ועד בהמה יגון ומכאובות ישיגו: (ט) כל אשר
מאדמה לאדמה ישוב וממרום למרום יעל: (י) כל יגע
ורשע יהבלו צדק ויושר לעולם נצבים: (יא) הון עול נחל
כוזב ומטר סוחף בציע שקר: (יב) אסף רשע עב בלו
ממים גפרית ורוח: (יג) גפרית בברק תעשן מים נתך
ארצה ורוח יעלה בתוהו ויאבד: (יד) חליפות לרשע אין
שרשו בל יפה גזעו בל יחליף כעץ שתול על שן סלע:
(טו)

האט, אונד גרים, שאערן אונד גראם, פלאגען זיא דעט טאגס,
אונד ווען זיא זיך נור רוהע לעגען, ווערדען זיא איס שלאפע דורך
שרעקבילדר אונד שרעקליכע געדאנקען געאנגסטיגט: (ה) ווען דער
מענש אויך איין ווייניג שלוממערט, ערשריקט ער דורך פאלשע
טרוימגעזיכטער: (ו) שפרינגט אויס דעם שלאף, אלס איין פליכט־
לינג פאם שלאכטפעלדע, אונד פרייעט זיך, דאס דאס שרעק־
בילד פאראיבר איזט: (ז) יעדר מענש האט זיינע זארגע, זאוואהל
דער רייכע איט זיינעם רייכטוהם אלס דער ארמע איט זיינער אר־
מוהט: (ח) יא אללע לעבענדיגע געשעפפע, פאן מענשען ביז צום
פיה, טריפט שאערן אונד עלענד: (ט) וואס פאן ערדן קאממט,
קעהרט צור ערדע צוריק, אונד וואס פאם היממעל קאממט
ווידר נאך דעם היממעל געהט: (י) זינדע אונד אונרעכט ווערדען
פערניכטעט, טוגענד אונד רעדליכקייט אבר דויערן עוויג: (יא)
רייכטוהם דעם גאטלאזען פערזיגט וויא איין באך, אונרעכטער גע־
ווינסט איזט וויא איין פלאך־רעגן: (יב) צוזאממען גערמאפטעס גוט
דעס רוכלאזען, גלייכט איינר וואלקע, דיא אויט וואססר, שוועה־
פעלדינסטען אונד גלוט בעשטעהט: (יג) דיא פייערדינסטע פרליעה־
רעט דער בליטץ, דיא וואסערשטאייע לעגן זיך איס הערמאבפאללענ־
דען רעגען אויף, אונד דיא גלוט פערפליגט איס דונסטקרייזע, אונד
פערשווינדעט: (יד) דער רוכלאזע ברינגט קיינע נאכקאממען, זיינע

(ו) אן צבינא בלבה מתתעיר והזא דלית ליה מדם: (ז) עם כלהון בני בסרא צפתהון עמהון ועותרא מנד שנתהון: (ט) כל מדם דמן ארעא הו לארעא הפך ודמן רומא לרומא: (י) כל מן דחטא ומדגל נבטל וכשירי עלמא אף הנון נתקימון: (יב) נבסא דשיקרא איך נהלא נתגרפון ואיך נהרותא דמלין מן ענגא קלילתא כד הנון גליזין נגמרון: (יד) וחלפא לאנשא רשיעא לא תהוא עקרהון גיר דחטיא איך שבלא דיערת על

איזה עשיר השמח בחלקו: (לא) לעקת מצוק כל תהדוף. כן הוא לפי ת"א, מאן דשאג לך לא תכליוהי, לא תמנע מתת לשואג אליך, אך לפי כ"י, בני הזהר מבקש נדיבות כי טוב מות מחיי עני: והוא מתישב יותר לענין הסמוך: (לג) גבר מגפה כו'. כאר"ול המגפה לשלחן אחרים העולם חשוך בעדו: (לד) ירחיק ממנה, כארז"ל, א"ל רב לרב כהנא הפוך בנבילתא ולא תהפוך במולי, פשוט נבלתא בשוק וטול אגרא, ולא תימא כהנא אנא וגברא רבא אנא וזילי בי מלתא (פסחים דף קיב) ועוד גם עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות (דף קיג).

מב (טז) חכמה מסתתרה כו'. עיין לעיל (פרשה כ' פ' לו) (לד) בת לאביה כו'. הפסוקים האלה הובאו בתלמוד (סנהדרין דף ק) וז"ל בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא יישן בלילה, בקטנותה שמא תתפתה, בנערותה שמא תזנה, בגרה שמא לא תנשא נשאת שמא לא יהיה לה בנים, הזקינה שמא תעשה כשפים. ואנכי העתקתי לפי הנוסח אשר לפני, והמאמר הזה מסכים למאמר ר"זל, בתך בגרה שחרר עבדך והבה לה (פסחים דף קיג): (לז) אל תביט באיש אל יופי מראהו כו'. ולפי תרגום ארמית, לא תגל לבך לכל אדם ובקרב נשים אל תתן אמרי שפר: (לז) לא תהלל איש בתאר פניו, החכם מזהיר שלא למראה עיניו ישפוט על מעשה האיש ותכונתו, כארז"ל אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. וכבר שלחו אל החכם ר' יוסף קנדיא תלמידיו, לאמר בא אליכו איש תאר, זקנו גדול וכרסו עבה הנכבדוהו ואם נחוש לדבריו? והשיב להם אל תביטו אל מראהו ואל גובה קומת זקנו, כי אם הכרס והזקן, על כלי מלא וריקן, המה מעידים, אין חכמים כתישים ועתודים: ובחברת נשים לא תתליך לשון, כדרך האנשים הבחורים בשבתם בחברת הבתולות, מאריכים לשון בשפתי חלקות ודברי חנף בדברי רצוי והתגדלות למתוק לבן, והמה מרגילים לדבר ערוה:

והיא

(טו) כקנה על שפת נחל ולפני עשות ירק יבש מקורו:
(טז) קלים הם כקצף על פני המים כרגע יהלמו ואינם:
(יז) ופעל צדיקים יברך והפצם עומד לעד: (יח) איש שפק
ויגע יגיע בחייו מהון עתק: (יט) ירושה והצלחה יתנו הון
ומשניהם שפק לב: (כ) כבוד ויקר יתנו שם ומשניהם
מוצא חכמה: (כא) בנין ובגד ירהיבו לב ומשניהם אשת
חן: (כב) יין וזמר ישמחו לב ומשניהם אוהב נאמן: (כג)
כנור ועוגב יערבו לאזן ומשניהם אמרי שפר: (כד) תאר
ויופי מחמדי עין ומשניהם שבלי השדה: (כה) רע וחבר
עוזרים בעתם ומשניהם אשה טובה: (כו) אח וגואל
מצילים בצרה ומשניהם צדקה: (כז) הון ובצע מסעדי רגל
ומשניהם עצת אמונה: (כח) חיל וחסן מאמצי רוח ומשניהם
יראת יי: (כט) כי אין ביראת יי מחסור ולא בעזרתה מגור
ועל כל היא רוממה: (ל) הדבק בה ואל תרפינה כי אין

דומה

וואורצל שלעגט ניכט אן, זיינע שפרעסלינגע בריכן קיינע צווייגע,
ווי איין געפפלאנצטער בוים אויף שטיינן פעלזען: (טו) ווי שילף
אם וואסר איינעס פלוססעס, וועלכר פרזיגט, בפאר נאך יענס גו
גריכען אנפענגט: (טז) נאך פערגענגליכער אלס וואססער" בלאזען,
וועלכע לייכט צערשלאגען אונד קיינע שפור היטער זיך לאססען:
(יז) דער פרמאגן המנדלונגן בלייבן געזעגנעט, אונד איהר וואונש
דויערהאפט: (יח) דער ארבייטזאמע אונד צופרידנע, לעבט פערי
גניגטער אלס דער גראסטע שעטצע בעזיצט: (יט) ערבשאפט אונד
גליק פרשאפען רייכטוהם, מעהר אלס ביידע איזט איין צופרידען
הערץ: (כ) עהרע אונד ווירדע פערשאפפען איינען נאמען,
מעהר אלס ביידע אבער וויססענשאפטליכע קענטניססע: (כא)
געביידע אונד קליידונגן ערהייטרן דאס געמיהט, מעהר אלס ביי
דע, איין האלדזעליגעס וויב: (כב) וויין אונד מוזיק ערפרייען
דאס הערץ, מעהר אלס ביידע, איין טרייער פריינד: (כג) פייפע
ן אונד הארפע טאנן מעלאדיש, מעהר אלס ביידע פארטרעפליכע
רעדן:

על שנא דשקיפא: (טו) ואיך הבלבלא דיערא על גדנפא דנחלא וקדם כל יורק הי יבשא: (יז) ועברא דכאנא בעדנא מתברכין ועבדא דזדיקא לעלם נתקימון ודמתקרב להון איך אנש דמשכח סימתא: (יט) רבותא ואיקרא נקימון שמא ומן תרויהון מן דמשכח חכמתא: (כא) בנינא ונצבתא מהדתין שמא ומן תרויהון אנתתא חכימתא: (כב) חמרא עתיקא מהדא לבא וטבא מנה רחמותה דרחמא: (כג) אבובא ואפודיא מבסמין זמרא ומן תרויהון לשנא דכיא: (כד) יאיותא ושופרא רגתא דעינא ומן תרויהון שבלא דחקלא: (כה) רחמא וחברא בעדנא נתברכון ומן תרויהון אנתתא טבתא: (כו) אחא ומעדרנא בעדנא דעקתא ומן תרויהון זדקתא פרקא: (כז) דהבא וסאמא מקימין רגלא ומן תרויהון מלכא טבא: (כח) חילא ותוקפא מרימין לבא ומן תרויהין דחלתא דאלהא: (כט) לית בדחלתה דאלהא הוסרנא ולית למבעא עמה מעדרנא דחלתה דאלהא על כל מדם אתתרימא: (ל) אחודיה ולא תרפיה מטל דלית אכותה דחלתה

רעדן: (כד) שאָנהייט אונד גשטאַלט ערגעֶצען דאַס אויגע, אעהר אָלס ביידע, דאַס גריגע דעס פעלדעט: (כה) פריינד אונד בעקאַננטער שטעהן נור ביט בייא, אעהר אַלס ביידע איינע טרייע פרויא: (כו) ברודער אונד פערוואַנדטער רעטטן אין דער נאָהט, אעהר אַלס ביידע רעטטעט באַרמהערציגקייט: (כז) געלד אונד פראַכטן זינד אעכטיגע שטיצן, אעהר אלס ביידע איין גוטער ראַהט: (כח) מאכט אונד שטערקע מאכן בהערצט, אעהר אלס ביידע, איזט דיא גאָטטס פורכט: (כט) איהר וואוגלט אן ניכטט, בייא איהרר היזפע איזט ניכטס צו בפירכטן, אונד איבר אללען איזט זיא ערהאַבען:

והיא אזהרה נוספת על ארז"ל אל תרבה שיחה עם אשה: (לט) כמור הולך ותאשה מכזרת, המרבה בקשוט ותכשיט, כי ברוב קשוטיה תרושש בעלה: כאשר חלו ידים, במקום שידי רבים ממששים, וכטל דבר ואינו יודע מי הוא, וכאים לידי חשד: (לח) ומלב אשה ערמה, ע"כ לא יועילו לו שפתי חלקות כי בכל אלה תרמה אותך, ולשוא תיפה לה דבריס, ולפי ת"א כן קנאת אשה מרעותה, 'ואם מהללים אחת תתקנא בה חברתה ותפיל מריבה וקטטה בינך לבינהן:

דומה לה ותפארתה על כל כבוד: (לא) בני זעקת מציק
כל תהוף ולא תהיה נבהל להמית ונמהר להכות: (לב)
בני הזהר מבקש נדיבות כי טוב מות מחיי עני: (לג) גבר
מצפה לשלחן זרים חייו אינם חיים: (לד) מארוחת זר ישביע
קיקלון ואיש רוח ירחיק מנה: (לה) לחם עני לנפש עזה
יערב ובקרבו נהפך למרורת פתנים:

מב (א) אי מות מה מר אתה לאיש עשיר שוקט על
נכסיו: (ב) לאיש חיל ומצליח דאגה ועצב לבו לא
ילחצו וכל מאכל פיו יערב לו: (ג) הה מות מה נעמת
לאיש נשבר נכה רוח והדל טוב: (ד) לאיש זקן קשה רוח
וחסר לחם וכח לעבוד אין: (ה) אל תירא מות כי זה
חלקך גם קדמונים גם אחרונים לך ידמו קץ כל בשר הוא:
(ו) הבחפץ יי׳ תגעל ובשאול מי ישאל אם רב ואם מעט
ימיך: (ז) זרע שנוא בני בליעל כי בבית עוזבי יי׳ גדלו:
(ח) אב בליעל בניו יבזוהו כי בגללו תקלל חלקם: (ט) אוי
לו

בען: (ל) האלטע זיא פֿעסט אהנע אונטרלאַס, דען ניכֿטט קאַוואט
איהר גלייך, איהר רוהם איבערטריפֿט אללע עהרע: (לא) איין
זאָהן! פֿרשטאָסטע דען ניכֿט דער נו דיר אום היִלפֿע רופֿט, איבר־
איילע דיך ביים טאדעט אורטהייל ניכֿט, אונד זייא ניכֿט פֿאַרטשנעלל
צו שטראַפֿן: (לב) איין זאָהן! היטע דיך פֿאר דעם בעטטעל לעבן,
דען דער טאדט איזט בעססר אלס בעטטעלן איסטן: (לג) איין מאַן
דער אויף איינעס אנדרן טיש זעהן אוט, דעססן לעבן איזט גאר
ניכֿט פֿיר לעבן צו רעכֿנן: (לד) דורך פֿרעמדע מאהלצייטען בע־
טיאפֿפֿט מאַן זיך, דער געפֿיהלפֿאָללע מאַן היטעט זיך דאַפֿאַר:
(לה) דעם אונפֿרשעהאטן טמעקט דאַס בעטטלברָאד זיס, אַבער
אין זיינעם מאַגן ווירד עס צו גיפֿט אונד גאַללע פֿרוואַנדלט:

מב (א) אָ טאָדט, וויא ביטטער איזט דיין אַנדענקן דעם ריי־
כֿען מאַננע, דער רוהיג אים בעזיצע זיינעס פֿעראָמגענס
לעבט: (ב) דער בייא גוטע קראַפֿטע איזט, אונד גליקליך; דעם
קוואר

דהלתה דאלהא בעדנא מתברכא ולעל מן כל איקר הו
משתבחא: (לא) ברי מן דשאג לך לא תבליזהי לא תהיא
טב למקטל ולא הוי טב למאחיו: (לג) גברא דסבר על פתורא
דאחרנא לא אנש נחשביוהי איך דהיא הו: (לה) סנא נפשה
מן דרחם רגיגתא ולגברא דידע הלין כאבא אנין דמעיא: (*)
בפומה דחציפא תבסמי שאלתה ואיך נורא יקרא בגוה:

מב (א) יא! מותא מא ביש אנת לגברא עתירא דיתב
על נכסוהי: (ב) גברא דעשין ומצלח בכל עדן ותיב
אית בה חילא למקבלו תפניקא: (ג) או מותא מא כשיר
אנת לגברא דתביר והסיר נפש: (ד) גברא
סבא דמתתקל בכל עדן והטיר מזונא ולית בה חילא למפלח:
(ה) לא תדחל מן מותא מטל דהיו מנתך אתדכר דקדמיא
ואחרא לותך אנון מטל דהדא הי הרתא דכלהון בני אנשא
קדם אלהא: (ו) זרעא מתליא תולדתא דחטיא ושרבתא דוי
לה תולדתא דעולא: (ז) מן ברא עולא נאבד שולטנא ועם
זרעה נעמר חוסרנא: (ח) לאבא עולא בנוהי כאנא נלוטינה
דמטלתה הוו בסירא בעלמא: (ט) וי להון לאנשא עולא
דזונא מליא להון עד מא ליומא דמותהין: (*) אנתתא
ילדתא להדותא דעמה ואן נמות אבא עולא בניהי
כאנא לא נתאבלון עלוהי: (י) רשיעא גיר הרתה לאבדנא
הי ושמא דעבדי טבתא לא נתעטא לעלם: (יא) כף על
שמך

קוואַל אונד זאָרגע ניכט דריקקן, דעם דאַס עססען נאָך שמעקט:
(ג) אָ טאָד ערווינשט ביזט דוא, דעם דירפטיגען אונד קראַפט־
לאָזען: (ד) דעם אַלטען אַבגעלעבטען מאַננע, דעססען זינפֿטע פֿער־
טראַקנעט זינד, דער אין קוואַל לעבט, אונד קיינע קרעפֿטע
מעהר צו אַרבייטען האַט: (ה) שייע דעם טאָדעס טיקקע ניכט;
דיס איזט יאַ דעם מענשען לאָאָז, בדענקע דאַס דיא פֿאָר אונד נאַך,
וועלט מיט דיר געלייכעס שיקזאַאַל האַט, עס איזט דאס ענדע אללעס
פֿלייטעס: (ו) קאַנסט דוא דען וויללען גאָטטעס צו ווידר זיין? ווער
בקלאַגט זיך אים גראַבע אָב דיין לאַנגעס לעבען? (ז) האַססענס־
ווערט זינד דיא קינדר דער רוכלאָזען, דיא אים הויזע דער גאָט־
לאָזען פֿעראַכטער ערצאָגען זינד: (ח) קינדר פֿעראַכטען איינן גאָטטלאָזען

לו לרשע כי עצב ילונו עד מות והקבר: (י) שם רשעים
לאבדון וזכר צדיק לעולם יהיה: (יא) קנה לך שם טוב
כי הוא ילוך מאלפי זהב וכסף: (יב) לרעה נולד רשע חייו
ביגון ואחריתו לאבדון: (יג) אם רבה הצלחת אדם בימיו
הלא קצרים המה ושם טוב עומד לעד: (יד) אם רבו
שנות זד מה כשרון לו והמה כלא היו: (טו) ארוכים הם
חיי ישר אם רב ואם מעט ימיו: (טז) חכמה נסתרה
ואוצר טמון מה יועילו גם שניהם: (יז) טוב אויל המסתיר
אולתו מחכם המסתיר חכמתו: (יח) בני בטוב לך התאמין
ביראת יי פן תריכם ותבעט: (יט) עשה הטוב ומפני כל
אל תבוש: (כ) יש בשת לתהלה תהיה ויש בשת לא נאוה:
(כא) יבושו אב ואם מזנות שר ומושל מכחש: (כב) יבוש

שופט

פאטר, דען זיינעטוועגן זינד זיא פעראכטעט: (ט) וועהע דעם
זינדר, קוואר פאלגט איהם ביז אינס גראב; (י) דעט רוכלאזען
נאמען ווירד אויסגראטט, דעט פראמאן אנדענקן בלייבט עוויג:
(יא) ערווירב דיר איינען גוטן רוף, דען דיזר איבערדוירט דיא ערי
ווארבנע טויזנד גאלד. אונד זילבר שטיקע: (יב) צום אונגליק ווירד
דער רוכלאזע געבאהרן, קוואר האט ער ביים לעבן, אונד שטירבט
ער זא ווירד ער פערדאמט: (יג) ווען דער מענש אויך גליקליך
לעבט זא ווערט עס דאך נור קורץ, איין גוטר נאמע אבר דויערט
עוויג: (יד) ווען דער פרעפלר נאך זא לאנג לעבט, וואס פראמט
עס איהם? ער פעהרט דאהין אלס ווערע ער ניא געוועזן: (טו)
דעט רעדליכן לעבן מיזט לאנגע, זיינע יאהרע מעגן פיל אדר ווענינ
זיין: (טז) פערשטעקטע ווייזהייט אונד פערבארגנע שעטצע, וואס
ניטצן ביידע? (יז) דער טאהר, דער זיינע טאהרהייט פערשטעקט,
איזט פארצוציהן, דען ווייזען וועלכר זיינע קענטניסע פערבירגט:
(יח) איין זאהן! ווען עס דיר וואהל געהט, האלטע פעסט אן
גאטעספורכט, דאס דוא ניכט אויט איבערמוהט ווידרשפענסטיג
ווערדעסט: (יט) טוהע וואס רעכט איזט, זא ברויכסט דוא דיך
פאר ניאמאנד צו שעהמן: (כ) דען מאנכע שאם איזט לעבליך,

מאנכע

שפט מחזות. משפט יוגן מהכשיל ויגם ממרי: (כג)
יבוש רע מבגוד בנאמיתו ושכן מהפיג גבול: (כד) יבוש
איש מגמול רעה תהרת טוב ומהחריש לדורש בשלומו:
(כה) יבוש הנדב מהבלים במתת ידו והגואל מהעלים עין
משאלו: (כו) יבוש איש מגלות סוד רעהו ורש מנבלת
ומכפר מכזב: (כז) אם באלה תבוש ומצאת חן בעיני
כל אדם: (כח) אך באלה אל תבוש ולא תשא פני כל
איש: (כט) לשמור מצות יי ועדותיו ולהוכיח גבה ע—
פניו: (ל) ליסר בנך במוסר ולחנך אותו במישרים: (לא)
לשאת לקח מחכמים ולשמוע אמת מפי אומרה: (*) אל
תבוש כל מלאכה ולהרגיע בשכרה אם רב ואם מעט:
(לב) הרעת בשלום איש ומחריש איש חמס הוא: (לג)
שלום

וואנקע אבר שאדהאפט: (כא) עס שעהמע זיך פאטר אונד מוטטר
דעס עהעברוכס, איין פירסט אונד פארנעהמר הערר דער לויגען:
(כב) איין ריכטר דאס רעכט צו ביגען, דער ראטהסגעבר איינעס
שלעכטען ראטהס, דער בירגר דעס אויפרוהרס: (כג) דער פריינד
שעהמע זיך דער טרייאלאזיגקייט, אונד דער נאכבאר דיא גרענץ
אויס צו ריקקען: (כד) דער גוטס עמפפאנגען האט שעהמע זיך דעס
אונדאנקס; אונד דעס ניכט צו דאנקען דער איהן גריסט: (כה) דער
וואהלטהעטר שעהמע זיך פארווירפע צו מאכען בייא דער גאבע,
אונד דאס אנגעזיכט פאן איינעם בוטטעפרייענדע הינוועג צו ווענדען:
(כו) דעם איין געהיימניס אנפערטרויט שעהמע זיך עס צו אפפענבארן,
דער ארמע פאר בטרוג, אונד דער עטוואס ערצעהלט ליגען נאכצו-
זאגען: (כז) ווען דו דיך בייא זאלכען דינגען שעהמסט, ווירסט דו בייא
אללען בעליבט זיין: (כח) פאלגענדע דינגע אבר שעהמע דיך ניכט,
אונד דארפסט ניאמאנד שאהנען: (כט) נעהמליך דיא געזעטצע גאטטס
צו בעאבאכטען, אונד דען פרעפלער אינס געזיכט צו שטראפען: (ל)
שעהמע דיך ניכט דיינען זאהן מיט דער צוכט צו האלטען, אונד איהם
איינע טוגענדהאפטע ערציהונג צו געבען: (לא) שעהמע דיך ניכט פאם
ווייזען לעהרע אן צו נעהמען, אונד דיא וואהרהייט פאן יעדעם אן צו הערן.

 (*) קיינע

שמך דהונלויך מן אלפא דסימתא — דעתא מטל דמבטל מוהבתא וקימא: (לב) כל דשאלין שלמה ושתיק הו הן גלוזא רבא: (לג) שאלתא דשלמא דיהב אנת לה לא מפנא לך — גועלנא דיהב אנת לה איכנא מפנא לך: (לד) ברתא על אבוה יקירא סגי וצפתה מפרדה שנתה: (לה) בטליותה דלא תצטחא ומן בעלה דלא תסתנא: (לו) בתולותה דלא תתפרסא ועל בעלה דלא תשטא במדעה ותאזל בתר גברא אחרנא: (*) ברי על ברתך צקים מטרתא דלמא תעבדך שמא בישא ושועיתא ורטוניא בעמא ובכנושתא דקריתך תבהתך ברטוניא דעמא אתר דעמרא לא תשבקיה נפקא ובבתא לא תהוא הדרא: (לז) לכל גבר לא תגל מא דבלבך ובינת נשא לא תשפר שיעיתא: (לח) מטל דאבאנא דבלבושא נפל כסא הכנא טננא באנתתא מן בישותא דחברתה:

מג (א)

(*) קיינע ארבייט זייא דיר איינע שאנדע; פֿין ווענינר דער ואהן ווען ער אויך גרינגע איזט: (לב) גריטסט דוא איינן אונד ער דאנקט ניכט, זא קאנסט דוא אהנע האט איהן אוט איינן רייבר בטראכטן: (לג) דער גרוס דען דוא איהם גיבסט ערווידרט ער דיר ניכט, פֿיוועניגר דיא בלאהוונג ווען דוא איהם געוד ויהסט: (לד) איינע טאכטר אאכט איהרם פֿאטר פֿין קוואר, אונד זיינע זארגע פֿיר זיא טואפֿאהגע מאכטע: (לה) אוט קינד דאט זיא ניכט פֿרפֿיהרט ווערדע, אונד אוט אאדכן דאט זיא ניכט זעלבסט דער אונגלוכט נאכגעהט: (לו) איזט זיא גראט וויא ער זיא פֿרהייראטע; אונד האט זיא איינן אאן, דאט זיא ניכט פֿאן איהם געהאטט ווערדע: (לז) זיהע ניכט אויף דיא טאנהייט איינעט אאנגעט, אונד אונטר געזעלשאפֿט דער פֿרויענציאמר זייא קיין הייכלעריטר טוויטנר: (לח) וויא דיא אאטטע אויס דען קליידרן קיאאט, זא קאאט ויטט פֿאם ווייבע: (לט) בוואהרע דיין פֿראייגן פֿאר איינם פֿרטוועגדריטן ווייבע; אונד וואפֿילע נגרייפֿן קאנן, פֿרטויטע: (מ) האוטע רעכנונג בייא דיינן אויסגאבן אונד אייננאהאן; נעהלע אונד וויגע נו, וואט דוא אנדרן איברגיבסט אדר פֿאן זיהנן נעהאטט, אונד נייכנע אלע דיינע האנדלונגן אין איינם בוכע אויף:

מג (א)

שלום נתת לו ואינו משיב כבפך אשר תהלו איבה ישיב:
(לד) בת לאביה מטמון שוא ומפחדה לא יישן בלילות:
(לה) קטנה פן תפתה נערה פן תזנה: (לו) גדלה פן תינשא
ותחת בעלה פן תשנא: (לז) אל תביט באיש אל הוד
מראהו ובחברת נשים לא תמתיק מלים: (לח) כי סס
מבגד יבוא ומלב אשה ערמה: (לט) נצור הונך מאשה
מפזרת וינצל בעד הפציך באשר חלו ידיכם: (מ) שימה
חשבון כאשר תוציא ותביא מנה וספור אשר תתן ואשר תקח
וכל מעשיך בספר יכתבו:

מג (א) הכרו לבבם עבדי יי
ואשר חזיתי תחיה פי:
(ב) כי יי צוה ונבראו
ויצוריו חפצו יעשו:
(ג) כשמש מאיר לכל
כן רחמי יי על כל מעשיו:
(ד) גדלו יעידו השמים
ותבודו מלאה הארץ:
(ה) גם קדשיו לא יכילוהו
להבין ערכו לא יעצרו כח:

מג (א) אתדכרו מכיל עבדוהי
דאלהא ומן מא דחזית אנא
מתנא: (ב) במלתה אתבריו
עבדוהי וכלהין בריתה צבינה
עבדן: (ג) איך שמשא
דדניח על כל אתגליו ורחמוהי
דמריא על כלהון עבדוהי:
(ד) לא נופון קדישוהי דמריא
לממנא גנברותא דפרישותה
לא יהב לדחלוהי למיקם קדם
איקרה: (ו) תהום ולבא הו
בדק

(ו)

מג (א) אָ! זייט גוטעס אוהטס, דיהנר דעס עוויגן!
ערטיינונגן דיא איך זאה פערקינדט איין זונד:
(ב) אויף געבאָט בפעהל ענטשטאַנד אַללעס;
דיא געשעפּטע אַללע, בעפאָלגטן זיינע פעראָרדנונג:
(ג) וויא דאַס זאָננענליכט, איבר אַללעס זיך פערברייטט;
זאָ זייכע גיטע איבר זיינע ווערקע אַללע:
(ד) יענע היממעל זינד בווייזע זיינר מאַיעסטעט;
אונד זיינע גיטע ערפילעט דיא גאַנצע ערדע:
(ה) זעלבסט דען הייליגן איזט פערזאַגט זיין וועזן צו בעגרייפן;
זיינן אונבגרין צו מעסטן, האַבן זיא ניכט פעהיגקייט גנוג:

(ו) תהום ולב הוא חוקר
ותעלומות בני אדם יבין:
(ז) אין נסתר מנגד עיניו
וכל חקי עולם נגלו לפניו:
(ח) קדמוניות והדשות יודע
וכל צפון הוא חושף:
(ט) לא נעלם ממנו כל חכמה
וכל רז לא סתום לו:
(י) כל מעשיו בדעת כלמו
ולעד צבאם ישמורו:
(יא) חיים וקימים כלהם
ואת גדלו כלם יהללו:
(יב) שנים שנים זה לעמת זה
לא למחסור ולא למותר:
(יג)

כדק וכלהון כסיתהון דבני אנשא
איך שמשא גלין קדמוהי: (ו)
מטל דלא כסא קדם אלהא מדם
וגלין קדמוהי כל דאתין לעלמא:
דעברין ודעתידין וכלון כסיתא
גלין קדמוהי: (ח) ולא ענדא
מן קדמוהי כל חכמא ולא
טשא מן קדמוהי כל ראזא:
(ט) גנברתא וחכמתא קדמוהי
קימא לעלמין: (י) וכלהון
עבדוהי לעלם בקושתא משרא
ובקדישותא משבחין כלהון:
(יא) וחיין וקימין לעלם ולכלהון
צבינוהי כלהון עתידין
ומסרהבין טב בשולטניהון:
(יב) וכלהון תרין תרין הד
לוקבל

(ו) אבגרונד אונד דאס מענשנהערץ ערגרינדעט ער;
ער קעננט דער מענשן געהיימניססע:
(ז) ניכטט בלייבט זיינעם אללועהענדען אויגע פערבארגען;
דיא גאנצע וועלט פערפאססונג ליגט פאר איהם אפפען:
(ח) ער קינדיגט דאס פערגאנגנע אונד צוקינפטיגע אן;
אונד דעקט דיא פערבארגנסטע שפורען אויף:
(ט) קיינע וויססנשאפט איזט איהם ענטצאגען;
קיין געהייאניס בלייבט איהם אונבעקאננט:
(י) ער אָרדנעטע זיינע ווערקע אללע איט ווייזהייט;
דיזע בעאבאכטן איהרע בעשטיממונג אין עוויגקייט:
(יא) אללעס לעבט אונד דויערט מיזוורדאר;
אונד פרייזען זיינע אללמאכט אללעזאמט:
(יב) אללעס איזט צווייא אונד צווייא אייננד דעם אנדרן ענטגעגנגזעצט;
ניכטט פעהלט, ניכטט איבערפליסיג:
(יג) איינס הינדערט דען אנדערן ניכט;
ניכטט אהנע ענטצוועק:

(יד)

(יג) אֱלֹהַּ לֶאֱלֹהַּ לֹא יַשְׁבִּיתוּ
וְדָבָר לָרִיק אֵין בָּמוֹ:
(יד) דָּבָר דָּבָר עַל אוֹפַנָּיו
וְלִרְאוֹת יְקָרָם לֹא תִשְׂבַּע עָיִן:

מד

(א) שָׁמַיִם הָרָמִים מַה נִּשְׂגָּבוּ
כִּגְזֶרֶת הַסַּפִּיר לָטֹהַר:
(ב) זֹהַר הַשֶּׁמֶשׁ גָּדְלוֹ יְבַשֵּׂר
הוֹד אוֹרוֹ יַגִּיהַּ תֵּבֵל:
(ג) יְיַבֵּשׁ אֶרֶץ בְּצָהֳרָיִם
וְלִפְנֵי חֻמּוֹ מִי יַעֲמוֹד:
(ד) כְּתַנּוּר בּוֹעֵר מֵאֵשׁ צוֹרֶפֶת
כִּפְלַיִם יְלַהֵט שֶׁמֶשׁ הָרִים:
(ה) יָפִיק קִיטוֹר לוֹהֵט
וּבְנֹגַהּ חִצָּיו יְעַוֵּר עָיִן:
(ו) גָּדוֹל וְרַב כֹּחַ עֹשֵׂהוּ
וּבְרוּחַ פִּיו יָרוּץ אֹרַח:
(ז)

לוקבל חד ולא ברא חד מנהון בטלאית: (יג) אלא הנא עם הנא זוגין זוגין ומנו נסבין למחזא ליקרהון:

מד (א) עבד שמשא למחזא ולמשכחו מאנא דתדמורתא עבודה דמרימא: (ב) במצעתה דטהרא מוקד לה לארעא וקדם חומה מנו משכה למקם: (ג) על כורא דנפח בעברא דקיניא חד תלתא עלוהי שמשא מוקד טורא להגא איך עטרא דנורא ומנהר זליקוהי ומשרג עינא: (ו) רב הו מריא דעבדה ובמלי קדישא סרהב הלכתה: (ז) וסהרא קאם לזבנא תהויתא דזבנא

(יד) יערס מַן זיינער שטעווע פאַטטענד;
ניא ווירד דאַט אויגע זאַטט, איהרע פרחאַכט זו שויען:

מד (א) דיא ערהאַבנע הימעל! אָ וויא מאַיעסטעטיש;
קומאַר וויא דער טענטטע טאַפיר:
(ב) דיא גלענצנדע זאָננע, פאַרקינדעט גראָססע;
איהר העררליכער אַנבליק, בעווייכטעט דיא וועלט!
(ג) איהרע מיטטאַגס־שטראַהלן, טראָקנן דיא ערדע אויס;
איהרע היטצע מוֹעס דורכדרינגענד:
(ד) פאַס פייער דעם גאָלד־ארבייטערט ווירד דער מאַן גליהנד;
אעהר אַבר דער בערגע שטילע פאַן דער זאָננען גלוהט:
(ה) זאָרערנדן דאַמפן ברינגט זיא הערפאָר;
איהר גלאַנצנדר שטראַהל בלענדט דאַס אויגע:

(ו) וְיָרֵחַ עָשָׂה לְמוֹעֲדִים
עִתּוֹת מַחֲלִיפוֹת יוֹדִיעַ:
(ח) אוֹתוֹת וּזְמַנִּים בּוֹ יָמְנוּ
וְאוֹרוֹ יִמְעַט וְיִרְבֶּה בַּחֹדֶשׁ:
(ט) כּוֹכָבִים יַזְהִירוּ הָרָקִיעַ
גְּדוּדִים אֵין מִסְפָּר יַגִּידוּ מָרוֹם:
(י) עַל מִשְׁמַרְתָּם יַעֲמֹדוּ
וּתְפַקִּידָם לֹא יַעֲבֹרוּן:
(יא) מָה אַדִּירִים שְׁחָקִים הָאֵלֶּה
מָה רָמוּ גָּבְהוּ לְאֵין חֵקֶר:
(יב) שִׁיר מַרְאֵה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן
מַה נִּפְלְאוּ צִבְעָיו דִּגְלָן:
(יג) הִפְתִּיחַ אוֹצְרוֹ עָבִים יְמַהֲרוּ
כָּעוֹף עַל כַּנְפֵי רוּחַ:
(יד)

דזבנא ואתא דמן עלם: (ו) מן סהרא גיר אתיתא דארעא: (ז) נהירא דגמר לאהריתא ירהא איך שמרה איתיהי ומתרבא מרמרמאירת בשוחלפא: (ח) מאנא דמשריתא דרומא ומנהר ברקיעא דשמיא: (ט) צבתא דשמיא ותשבוחתא דכוכבא: (י) במלי קדישא נקומהן איך דינהון ... וברהטהון ... לא נשתחלפון:

(מכאן עד סוף הפרשה חסר בארמית)

מה

(ו) דער מאָנד, גראַדע אונד מאָונעבליג,
אונ' דעטען וויא דורכליישפט זיא איהרע באַהן;
(ז) דער מאָנד פֿאָן איהם אייגעזעצט, צו פֿעסטמאָגען;
אונד דען וועכסעל דער צייט צו בשטיממען;
(ח) דורך איהן באַערקט מאַן יאַהרטצייטן: זיין ליכט ניממט אַב
אונד צו ביים וועכסעל זיינעס שטאַנדפונקטס;
(ט) דאַס פירמאַמענט גלאַנצט דיא הייטרע שטערנן „ביהנע;
שטאַרן אָהנע נאַהל צירען דען האָריזאָנט:
(י) אונ' זיינן בפֿעהל שטעהן זיא אונ' איהרר וואַכט;
פֿערענדרן ניא דיא פֿאָן איהם פֿעסט געזעצטע אָרדנונג:
(יא) אָ וויא פראַכט"פֿאָלל יענע שטפֿיהרנע געוועלבר;
האָך ערהאַבען אין איינעם אונערמעסטליכען קרייזע:
(יב) זיהע דען רעגנבאָגן דאָרט, וויא הערליך;
זיינע שפיעלענדע פֿאַרבן, דעם אויגע ערגעצענד:
(יג) ער אעפֿנט זיינע פֿאָררעטהט"קאַמערן, וואָלקן אייזען,
אונ' דיא פֿיטטיגע דעס ווינדעס ציהן זיא הין:

(יד)

(יד) המביט לארץ ותעשן
וישם ערפל התלתה:

(טו) הצורר מים בשמלה
ויצו עליהם קדרת ארצה:

(טז) בעזו יצבור הררי יגן
וברקן זעם למשפט ישלח:

(יז) מרעם ורוח מזועה וסער
תנוט ארץ והרים ירגזון:

(יח) יפיץ שלג כצמר
בהיר לבנתו ישיש לב:

(יט) המורדה כפור כמלח
ומשליך קרחו כפתים:

(כ) ישב רוח מצפון
וישם מים בעין הבדלח:

(כא) יקפיא כנדאגב ונהל
ויעטו מעיל קרח בשרין:

(כב) יהפיך רוח מים
ימסרה קרח ושלג:

(כג) רמפש השרון מב—
ותחדש פני האדמה:

(כד)

(יד) בליקקט אויף דיא ערדע, רויך שטייגט הערפֿאָר;
נעבל״דאַמפף אומהיללעט זיא וויא געוואַנד:

(טו) ער באַנד וואַסער אין איהם וויא אין איינעם קליידע;
געביטעט דיזען, זיא שטירצען צור ערדע:

(טז) איט זיינער אַמכט פרעסט ער וואָלקען״געבירגע צוזאַמאן;
לעסט אויס, דראָהענדע בליטצע צום שטראַפגעריכטע:

(יז) דאַס ברילען דעס דאָננרס, דאַס זויזען דעס ווינדעס, דאַס
קרייזען דער שטירמע, ערשיטטערן דיא ערדע אונד ערשיט״
טערן דיא בערגע:

(יח) עס שטיבערט שנעעפֿלאָקקען, וויא געשלונגענע וואָללע;
דאַס פֿונקעלנדע וועיס ערפֿרייעט דאַס הערץ:

(יט) איט ריין אַללעס בשטרייעט, וויא סאַלץ זאַלגע;
אונד ווען עס געפֿריערט שטעהן וויינצאַפפען דאַ:

(כ) דער קאַלטע נאָרדווינד בלעזט;
דאַס וואַססער פֿרירעט, וויא דער שטעכסט קריסטאַלל:

(כא) זעע אונד באַך שטעהן פֿעסט וויא וואַיער:
אונד ציהן אייז וויא איינן פאַנצר אַן:

(כב) ער לעסט דען ווינד זיך ווענדן, פֿאָן וועסטן הער;
דער אייז אונד שנעע אין וואַססער צערשמילצט:

(כג) קעמט איין טויא בפֿייכטעט דען באָדען;
דעם ערדען״פֿלור נייע קרעפֿטע גיבט:

(כד)

(כד) ירטיב צחיח הארץ
שיח ונטע יחליפו כח:
(כה) השם חק גבול לים
ויטע איים בתוכו:
(כו) ישקיט בגערתו גליו
וכל משברי ים יפצין:
(כז) יורדי הים באניות
המה נפלאותיו יספרו:
(כח) שם יראו גדולים מעשיו
התנינים ודגי הים:

(כט) מה אדיר מעשיך
כרוקק למחוז חפצם ילכו:
(ל) מי יעצר כח להגיד פעליך
ולבשר נפלאותיך מי יוכל:
(לא) ואם עצמנו לספר
כדק מחל וכמר מים:
(לב) מי ראהו כי יגיד גדלו
ומי השיגו כי יתהלכו:
(לג) אפס קצה ראינו
ומעט מזער ידענו:

(לד)

(כד) בוואססרט אויסגטראקנעטן באדען;
גראט אונד פפלאנצע גדייהען ווידער:
(כה) ער, דער דעם מעערע גרענזן אנגוויזען,
אונד אינזעלן אין דעססעלבען איינגעזענקט:
(כו) שטיללעט דורך זיין דראהן דיא טאבנדע וואגען;
דיא אויפבראויזענדע וועללען צרשמעטטרט ער:
(כז) דיא ערשטוינענדע זעע״פאהרר צו שיפפע,
דיזע ערצעהלען זיינע וואונדרטאהטען:
(כח) וואונדרדינגע דיא זיא דא זעהן;
גראסטע פישע, אונד מעער־אונגהייער!
(כט) וויא בוואונדרנסווירדיג זינד דיינע ווערקע אָ עוויגער!
דין וויללע פיהרט זיא צור בשטימונג אהן:
( ) ווער איזט פערמעגנד, דיינע ווערקע אויסצושפרעכען?
דיינע וואונדר צו פערקינדן, ווער איזט אים שטאנדע?
(לא) ווען וויר זיא אויך מאהנע אונטרלאס ערצעהלען, גלייכט עס
דאך נור איינעם שטייבכען זאנד, איינעם טראפפען אויס דער זעע:
(לב) ווער זאה איהן, דאס ער זיינע גרעסע בשטימען קאן?
פאסטע דעססען אינבגריף? דאס ער איהן אנגעבע?
(לג) איין ווינציגס נור, וואס וויר זעהן;
דאס וויססען — אך וויא איינגשרענקט;

(לד)

(לד) תכלית תהלתך אל
אתה הוא הכל:
(לה) מי חכם ויבן זאת
נבון וידענה:
(לו) יי עושה כל
וליראיו יתן חכמה:
(לז) איש כלבבו ישכיל
ואדם כשכלו יתבונן
כי רב ממך לא בקש:
(לח) משכילים ישכילו בם
ובוערים ישעו עיניהם:

(לט) ואני יהושע בן סירא
מילידי ירושלים
חכמה מלבי הוצאתי:
(מ) משלי חכמים והידותם
כתבתי בספר להורותם:
(מא) אשרי הגבר יהיה בם
ישכיל ויעשה אותם:
(מב) כי עושה אלה אשריו
ואור יי יאיר על נתיבתו:

מה

(לד) דיינעס לאבעס העכסטער אויפשוואונג או וואכטיגער!
דוא זעלבסט ביזט אללעס,
(לה) דער וויזע מערקט דיזעס,
דער פערנינפטיגע דענקט נאך:
(לו) דער עוויגע שאפט אללעס,
זיינן פרעהרערן שענקט ער וויזהייט;
(לז) דענקע נור, קראפט דיינעס פערשטאנדס
דיינער איינזיכט געמעס, פארשע נאך,
מעהר ווירד פאן דיר ניכט פערלאנגט:
(לח) העללדענקנדע בטראכטן זיא (דיא ווערקע גאטטעס)
טארען אבר שליסטען דיא אויגן צו:
(לט) איך יהושע זאהן סירא, פאן הער אייגבאהרנן
ירושלים'ט, גולאנגטע דורך זעלבסטדענקן צו וויזהייט:
(מ) דיא שפריכע דער וויזען, טרוג איך אין דיזעס בוכע
פאר, צור בעלעהרונג אנדרר:
(מא) הייל דענן דיא דארויט לערנן, זיא נאך דענקן:
אונד דארנאך איהרע האנדלונג איינריכטען:
(מב) ווער זא האנדעלט, ווירד גליקליך געפריזען:
דעס עוויגען ליכט בעלייכטעט זיינע באהן:

מה (א) ואת תהלת אבותי אשירה איש בדורו:
(ב) יקר רב נתן למו ותפארתם לבאי עולם: (ג)
בנבואתם הגידו אותות ובתבונתם עצה: (ד) בחכמתם
משלי בעם ובדעת נחי מלכים: (ה) כבוד בימיהם נחלו
ואחריתם לדבר עולם: (ו) עצמותם בשלום ינוחו על משכבם
ושמם חי לדור ודור: (ז) נח איש צדיק תמים בדורותיו
היה: (ח) בבוא המבול לשחת כל בשר ונצל הוא
לפליטת עולם: (ט) וישבע יי לבלתי היות עוד מים
למבול ברית כרת אתו לבלתי השחית כל בשר: (י) אברהם
אב המון גוים התהלך לפני אלהים בתמים: (יא) בריתו
עם בבשרו ולבבו נאמן בנסיונות: (יב) לכן נשבע לו יי
כי יתברכו בזרעו כל גויי הארץ: (יג) להרבות זרעו כחול
הים ולהוריש להם מים ועד ים ומנהר פרת עד אפסי
הארץ: (יד) אף ליצחק נשבע בעבור אברהם אביו וברכת
אבותיו שם על ראש ישראל אשר קרא בני בכורי: (טו)
ויקם בריתו אתו לרשת ארץ מגוריו ויתנהו אב לשנים
עשר שבט:

מו (א) ויצא ממנו איש צדיק אהוב בעיני כל חי ונשא
חן בעיני אלהים ואדם משה זכרו לברכה: (ב) גדלו
ועזו רבה לפני מלכים נצב בעמים רדה יקר יי ראה וקולו
שמע: (ג) כי נאמנה רוחו עם אל וענותו רבה מכל אדם:
(ד) ונגש לערפל תורת חיים וחקים ישרים שם בפיו
ללמד עדות לישראל ומשפט ליעקב: (ה) וירם קדוש
כמוהו אהרן משבט לוי לשליח עמו שמו ומהודו אצל עדיו: (ו)
ברית כהנת עולם נתן לו וכבודי תכלת וארגמן הלבישו
לכבוד ולתפארה: (ז) וימלא משה את ידיו ובשמן הקדש
משחו: (ח) והיתה לו כהנה ברית עולם לו ולזרעו כשמש
עומד לפניו לשרת בקדש ולברך את עמו: (ט) להקריב

מה (א) ואף אנא אשבח לאנשא דטיבותא לאבהין דהוו בדריהון: (ב) סגי איקרא נפלוג להון וכלה רבותהון על דרא דעלמא: (ג) והווֹ בנביותהין אתיתא ומלכא בכבילנהתהון: (ד) חכימא ילפו בחכמתהון ושליטנא בדקו בתושבחתהון על אידא קיתרא וכנרא ואמרי מתלא בכתבא דאנשא דתוקפא ובסמיכי חילא ושלין על תוקנהון: (ה) כליהין הלין בדריהון היא להון איקרא וביומתהון תשבחתהין: (ו) פגריהון בשלמא אתכנשו ושמהון הי מן ור לדר ותשבחתהון נשתעא עמא: (ז) נוח זדיקא אשתכח בדרה שלם: (ח) בזבנא דטופנא הוא חלפתא לעלמא ומטלתה הות משיזבותא: (ט) וימא אלהא דלא נהוא תוב טופנא מומתא דימא לה בשרוא דלא נאבד כל בסר: (י) אברהם אבא דכנושתא דעממא ולא אתיהב מומא באיקרה ועבד פתגמוהי דעליא ועל בקימא עמה: (יא) בבסרה אתתקים לה קימא ובנסיונה אשתכח מהימן: (יב) מטל הנא במומתא ימא לה אלהא דנתברכון בזרעה כלהון עממא: (יג) למסגיו זרעה איך הלא דימא ולמתל זרעה לעל מן כלהון עממא למורתא אנון מן ימא לימא ומן פרת עד מא לסיפיה דארעא: (יד) אף ליסחק ימא מטל אברהם אביהי ובורכתא קדמייא מתתניהא על רישה דיסראיל דקריוהי ברי בוכרי יסראיל: (טו) ויהב יורתנא ואיקימה אבא לשבטא ונפק ואפלג לתר עסר שבטין:

מו (א) ונפק מנה גברא זדיקא ומשכח רחמא בעיני כלהון חיא ורחים קדם אלהא ואף בעיני בני אנשא מושא דוכרנה לבירכתא: (ב) ורביא בבורכתא ותקפה לדהלין ואקימה קדם מלכין ופקדה על עמא והויה איקרה ואשמעה קלה: (ג) בהימנותה ובמכיכותה גביהי מן כלהון בני אנשא: (ד) וקרבת לערפלה וסדר קדמוהי נמיסא דחיא ובירכתא למילפו לבית יסראיל נמוסוהי וקימוהי ודינוהי ליעקוב: (ה) ואריםאביתה קדישא לאהרון מן שבטא דלוי וסמה לשדרא דעמה ויהב עלוהי מן איקרה ישובחה: (ו) וגביהי ברומא דאיקרה ואלבשה נחתא דתוכלתא ויקרה במאנא דתוקפא: (ז) יסם עלוהי אידה מושא ומשחה משחא דקודשא: (ח) והות לה

ליקמא

עולה וזבח ולהקטיר קטרת לכפר על בני ישראל: (י) ויתן
לו משמרת פקודתו להורות לעמו חקים ומשפטים: (יא)
וינצו בו אנשים זרים ויקנאו בו דתן ואבירם ורבו עמו
קרח ועדתו: (יב) וירא יי ויאנף ויכלם באש אפו:
(יג) וישם יקרו על אהרן וראשית הקדש נתן לו: (יד) אך
בארץ נחלה לא יירש ולא חלק בעמו יקח: (טו) כי יי
חלקו ובית ישראל נחלתו: (טז) ואף פינחס בן אליעזר
שלישי ליקר בקנאתו אשר קנא במחנה בקרב ישראל:
(יז) לכן נשבע לו יי להיות לו ברית כהנת עולם: (יח) כאשר
נשבע לדויד בן ישי לבלתי הסיר שבט מזרעו כן נתן
לאהרן כהנה לו ולזרעו: (יט) ברוך יי אלהי ישראל אשר
נתן להם חכמת לב לשפוט את עמו: (כ) שמם לא ישבת
לנצח וממשלתם לדורות עולם:

מו (א) איש גבור חיל יהושע בן נון הלך בדרכי משה
אדוניו: (ב) בידיו נתן יי תשועה לבחיריו צריו
הכניע והוריש לבני ישראל ארץ חמדה: (ג) מה עז היו
כאשר נטה הכידון אשר בידו על ערי האויב: (ד) מי יכל
להתיצב אתו כי יי עובר לפניו: (ה) כדבר פיו ידום השמש
ויהי יום אחד יומים: (ו) כי התפלל אל יי ויענהו וימטר
על שונאיו ברד ואבני אלגביש: (ז) וידעו כל העמים
יד יי כי היא נלחם לישראל: (ח) גם בימי משה טוב
בעמו עשה היא וכלב בן יפנה להשיב תלונת העם ויהפכו
לטובה רעת מוציאי דבת הארץ: (ט) והם לבדם נשארו
משש מאות אלף איש לבא לרשת ארץ זבת חלב ודבש:
(י) ויתן לכלב כח וחיל עד זקנה ושיבה לדרך הרים לרשת
ארץ לבניו: (יא) למען ידע זרע יעקב כי ישרים דרכי יי
ומשפטיו: (יב) גם השופטים איש איש בשמו אשר לא
נפתה לבם לסור מאחרי יי זכרם לברכה: (יג) שמואל

בחיר

ליקמא דלעלם ולזרעה איך יומתא דשמיא למשמשוהי
ולמברכו לעמא בשמה: (ט) וגביהי מן כלהון חיא למקרבת
עולתא ודבחא ובסמא ולמחסיו על כלא יסראיל: (י) ויהב
לה פוקדנא ואשלטה בקימא ודינא: (יא) ואתהריו עמה
נוכריא וטנו בה במדברא אנשי דתן ואבירם וכנושתא דקורח
בתוקפא: (יב) והזא אלהא ורגז ואובד להון בגורא וכרא
להון מחותא ואסיף אנון בתוקפא דרוגזא: (יג) וסם על
אהרון איקרא ויהב לה יורתנה רישיתא דקודשא וסדרא
דלחמא לה ולזרעה: (יד) בלחוד בארעיהון לא ירת יורתנא
ולא פלג פלגותא עמהון: (טו) מטל דמריא מנתה ויורתנה
בית יסראיל: (הז) ואף פינחס בר אליעזר בגנברותה נסב
תלתא איקרין בטננא דטן במדיניתא ובבר יסראיל ודקם
בתירעתא דעמה ובעא על יסראיל: (יז) מטל הנא ימא לה
אלהא דנבנא לה מדבחא ותהוא לה ולזרעה כהנותא רבתא
לעלם: (יח) ואף דויד בר אישי יורתנא דמלכא ירת
בלהודוהי ויורתנא דאהרון לה ולזרעה: (יט) מכיל ברכו
לאלהא דיהב לכון חכמתא דלבא למרן לעמה בשמה: (כ)
מטל דלא נתטעא טובהון ושולטנהון לכל דרא דעלמא:

מז (א) גברא דחילא ישוע בר נון בנביותא אתנטר למהוא
איך מושא רבא: (ב) למיתיה באידיה פורקנא
לרחמוהי ולמתפרעה מן גברא סנאא ולמורתא לבני יסראיל
ארעא דמולכנא: (ג) מא יאא לה כד מרים כניזכא דבאידיה
וכד מניף על מדינתא: (ד) מנו משכח למקם קדמוהי מטל
דקרבה דמריא הו עבד: (ה) מטל דבאידה קם שמשא והוא
יומא חד תרין יומין: (ו) מטל דצלי קדם מריא ועניהי ויהב
באידה תוקפא ועניהי בכאפא דברדא וכבריתא מן שמיא אחת
והבט על עמא סנאא ואובד לכלהון: (ז) וידעו כלהון עממא
חרמא דאלהא הו אקרב עמהון ואף הו שלם בתר אלהא: (ח)
וביומה מושה עבד טיבותא הו וכלב בר יפונא למקם
בתורעתא דעמא למהפכו כנושתא ולמבטלו טבא בישא מן
ארעא דמולכנא: (ט) והנון בלחודיהון אתפציו מן שת מאא
אלפין למעלו אנון לירתותהון לארעא דמרדיא חלבא ודבשא:
(י) ויהב לכלב תוקפא ועד מאא לסיבותה אתקים עמה
למשלטותה

בחיר יי ונביא נאמן בדבר פיו הקים מלכים בישראל ומושלים
בעמו משח: (יד) משפט אלהיו הורה ליעקב ולקח טוב
הביע לישראל: (טו) גם הוא הכה שונאיו בכל אשר יפנה
לעת העלותו טלה חלב: (טז) וירעם מן השמים יי
ובחזיזים נוראים קולו השמיע: (יז)
ונך כל מושלי צור וכל סרני פלשת הכרית: (יח) ולעת
מותו העיד נגד יי ונגד משיחו כי שחד וכפר מאיש לא לקח
וצדקתו ענו בו: (יט) גם אחרי מותו קולו מארץ השמיע
להגיד למלך דרכו ולהזהיר עם על חטאיו:

מח (א) ויקם אחריו נתן הנביא לשרת לפני דוד: (ב)
כאשר הורם חלב מזבח הורם דוד מבית ישראל:
(ג) אריה הרג כגדי ודוב כבבש: (ד) בנעוריו הרג איש
גבור ויעשה תשועה לעמו: (ה) הניף ידו בקלע
וישבר גאון גלית: (ו) כי פלל ליי ויתן עז בידו
להרג איש לחם להרים קרן עמו ישראל: (ז) על
כן נשים במחולות ענו לו הכה דוד
ברבבותיו: (ח) איביו מסביב הכניע וצרי פלשתים
הכרית: (ט) ועל כל מעשיו תודה לאלהים נתן כבוד
והדר לאל המאורו הלל: (י) אהב עושהו בכל לבו ישירו
יום יום יהלל לפני מזבחו: (יא) ויתן בלשונו נעימי זמר
תהלתו בקהל עם השמיע: (יב) גם יי העביר פשעיו
וירם קרנו לעולם ובכאו לדור ודור: (יג) ויקם אחריו
מלך חכם ואדיר שלמה בני: (יד) ויי הניח לו מכל איביו
מסביב למען יבנה בית לשמו לעולם: (טו) מה חכמת
שלמה בנעוריך שפתיך הביעו שכל כנהר: (טז) ממשלתך
על כל המלכים הורמה ושמך עד קצוי ארץ הגיע ולשמע
שמעך תמהו: (יז) משירי חכמה מליצה וחידה כתבת
ואל בינתך עמים ממרחק התפלאו: (יח) ותתן בימיך
כסף בעפרת וזהב כעפר חוצות: (יט) אך לנשים נתת

חילך

למשלטותה על תיקפה דארעא ואף זרעה נארת יורתנא:
(יא) מטל דנדע זרעה דיעקב דשלם נמוסה דאלהא ודינוהי:
(יב) גבר גבר בשמה כל דלא טעא לבהון ולא הפכו מן נמוסה
דאלהא נהוא דוכרנהון לבורכתא וגאהרון גרמיהון איך שושנא
ונשבקון שמהין טבא לבניהון ולכלה עמא תשבחתהין:
(יג) ורחים לבריה מן דאשתאל מן כרסא ואמרה נזירא
בנביותא שמואיל דינא וכהנא דבמלתה תקנת מלכותא
ומשח שליטנא ומלכא לעמא: (יד) בנמוסה פקד כנושתא
איכנא דפקד מרא דיעקב: (טו) ואף הו תבר סנאא מן כלהון
חדרוהי במסקה אמרא דחלבא: (טז) ורעם מן שמיא מריא
ובפקיעא חסינא אשמע קלה: (יז) תבר כלהון שליטנא דצ׳ר
ואיבד כלהון טרונא דפלשתיא: (יח) ובזבנא דמתתניה על
ערסה אסהד קדם מריא וקדם משיחה דשוחדא וקורבנא מן
אנש לא נסב וכל בסר לא אסהד עלוהי: (יט) ומן בתר
מיתא אשתאל והוי למלכא אורחה ואריס מן ארעא קלה
בנביותא למבטלו חטהא:
מח (א) ובתרה קם נתן נביא למשמעו קדם דויד: (ב)
איכנא גיר דרם תרבא מן קודשא הכנא רם דויד מן
יסראיל: (ג) אריותא איך גדיא קטל ודאבא איך אמרא:
(ד) בטליותה קטל לגנברא ועבד הסד דעמה: (ה) אניף
אידה בקלעא ותבר כלה שבהרנותה דגולית: (ו) מטל דצלי
קדם אלהא ויהב באידה תוקפא למקטל לגנברא דידע קרבא
למרמה קרנא דעמא יסראיל: (ז) מטלהנא שבחיהי נשא
ברבותא: (ח) קליל אתבתש ותבר סנאא מן כלהון חדרוהי
ואתפרע מן פלשתיא ואף עדמא ליומנא תבר קרניהון: (ט)
מטל הנא יהב הוא מלא וקלא דתוריתא ודאיקרא: (י)
ובכלה לבה רחם בריה וכל יום אמינאית תשבחתה אמר הוא
קדם מדבחא: (יא) יהב תשבחתא רורבתא בלשנא בשנא:
(יב) ואף אלהא שבק לה הטהוהי וארים לעלם קרנה ויהב לה
כורסיא דמלכותא על יסראיל: (יג) וקם מן בתרה מלכא
תקיפא שרא בשליא שלימון: (יד) ואלהא אניח לה מן
כלהין הדריהי מטל דנבנא ביתא לשמה לעלם: (טו) כמא
חכים הוית בטליותך שלימון ואטיפת איך נהרא הכמתא
בסוכלך:

חילך ונעצביך לנבריה: (כ) ביקרך נתת דופי וקלון על
צאצאיך ופרי אולתך בני בניך אבלו: (כא) ותחן מלכותך
לשתי ממלכות ומאפרים קם שבט רשע: (כב) ובכל
זאת לא עזב יי חסדו מאתו ודבריו לא הפיל ארצה: (כג)
זרע אהבו לא האביד ושריד צדיקיו לא כלה: (כד) ויתן
ליעקב מושיע ולדוד ממשל רב: (כה) וישכב שלמה ויקם
אחריו בן סכל וחסר דעת רחבעם הפריד עמו בעצת
אולת: (כו) אל יהי שם ושארית לירבעם בן נבט אשר
חטא והחטיא את ישראל ויתן מכשול לבית אפרים: (כז)
להגליהם מעל אדמתם יועץ על כל פשע להרבות עונם
לכלה:

מט (א) אז יקום נביא בעם כאור נגה ודבריו כאש
להט: (ב) ויבא עלימו רעב ובקנאתו לאלהיו
הרגם: (ג) בדבריו עצר שמים מגשם ויורד אש ממרום שלש
פעמים על המזבח ועל הרשעים: (ד) מה נורא אתה אליהו
ומי יהלל תפארתך: (ה) מתים מן שאול החיית
בחפץ אלהים: (ו) מוריד מלכים מכסאותם ומושלים
על פניהם הוכיח: (ז) שומע נקמת יי מסיני ומשפטו
מחורב: (ח) משח מלכים על תגמול ידם ונביא תחתיו
הקים: (ט) בסער עלה מרומים וברכב אש שמים: (י)
והוא עתיד לבוא לפני בוא יום יהוה להשיב לב בנים
על אבותם ולבשר שבטי יעקב: (יא) אשרי איש רואה
פניך ומת כי לא מת הוא כי אם חיה יחיה: (יב) אליהו
נאסף בצרור החיים השמימה ופי שנים ברוחו לאלישע
השאיר: (יג) אותות רבות עשה בימו פני מלכים לא
נשא וברוחו לא שלט כל בשר: (יד) כל דבר לא נעלם
ממנו נפלאות בחייו עשה ובמותו מת החיה: (טו) בכל
זאת לא שב העם מדרכם ומרעתם לא כרו: (טז)

בסוכלך: (טז) וברומא דאיקרא דמלכא עד מא לגזרתא רחיקתא מטא שמך ומסכין לשמעך: (יז) פיתר מתלא דחכמתא בכתבא ובנביותא אתמהת עממא: (*) ואתקרית בשמה דאלהא דדילה הו איקרא דאתקרי על ישראל: (יח) וכנשת איך אברא דהבא וסאמא איך עפרא: (יט) ויהבת לנשא תוקפך ואשלטת אנון בפגרך: (כ) ויהבת מומא באיקרך וצערא תשויתך למיתיה עולא על בני בניך דנתתנחון על משכבהון: (כא) למתפלגו לתרתין מלכון מן דבירת אפרים מלכותא חנפיתא: (כב) ואף אלהא לא שבק טיבותה ולא נרמא מלוהי על ארעא: (כג) ולא נובד זרעא דרחמיהי ובני זדיקיהי לא נגמר: (כד) ונתל לייעקיב משוזביתא ולדויד מלכותא רבתא: (כה) ושכב שלימון וקם בתרה מסגא סכלותא וחסיר חכמתא רחבעם דבר בתרעיתה לעמה: (כו) ולא נהוא לה דוכרנא לירבעם בר נבט דחטא ואחטי לישראיל ויהב לדבית אפרים תוקלתא: (כז) למגליה אנון מן ארעהון ואסגי חטיהון טב ועל כל בישתא אתמלך:

מח (א) עד מא דקם נביא דדמא לנהורא ומלתה יקדא איך תנורא דמשתגר: (ב) ואיתי עליהון כפנא ובטננא בזע אנון: (ג) במלתה דמריא כלא שמיא ואחרת תלת זבנין נורא מן שמיא על מרבחא ועל אנשא רשיעא: (ד) מא דחיל אנת אליא ומן דאבותך הו נשתבח: (ה) דאחי מיתא מן שיול איך צבינה דמריא: (ו) מסחף יקירא מן כורסותהון ואשמע בנסיונה מכסנותהון: (ח) דמשחת מלכא למרמיה חבלא ונביא דהוא בתרה: (ט) ואתחטף בעלעלא לעל ברכשא דנורא לשמיא: (י) והו עתיד דנאתא קדם דנאתא יומא דמריא למהפכו בניא על אבהא ולמסברו לשבטי יעקב: (יא) טובוהי למן דחזך ומית: ברם דין לא מאת אלא מחא חיא: (יב) אליא באעצרא אתכנש לשמיא וקבל נביותא אעפא אלישע: (יג) סגי נסיונא מלל פומה מן יומוהי לא זע מן בר אנשא ולא שלט בה כל בסר: (יד) וכל מלא לא אתכסית מנה עבר פרישתא בחיוהי ובמותה אחי מיתא: (טו) ובכלהין הלין לא תב עמא ולא פרקו מן עבדיהון בישא: (טז) עד מא דגלו מן אתרהון ואתבדרו בכל

מדינתא:

עד אשר גלו מארצם ונפוצו בארצות הגוים: (יז) וישאר
יהודה לבדו ניר קטן לבית דוד: (יח) אלה בדרך הטוב
הלכו ואלה יספו להרשיע: (יט) חזקיהו בנה חומות העיר
ויבא מי גיחון העירה: (כ) בימיו עלה סנחרב ושלח עליו
רבשקה וינף בציון ידו ואת אלהי השמים חרף: (כא)
ויפרוש חזקיהו כפיו אל אלהים ויצל אותו ביד ישעיהו
הנביא: (כב) ויך במחנה אשור מכה רבה יען עשות
חזקיהו הטוב והישר וילך בדרכי דוד כאשר פקד עליו
ישעיהו נביא הנביאים: (כג) כי על פיו שב השמש
אחורנית וימים על ימי מלך הוסיף: (כד) ברוח קדשו
חזה החדשות ואבלי ציון נחם: (כה) אותות מלפנים הגיד
והחדשות טרם תבאנה: (כו) שם יאשיה כריח בשם כצרי
ובשמן הטוב: (כז) כי בנפלאות נצל בהתבאו והרבי
אבותיו עזב: (כח) וישלם לבו אל אלהיו ואמת עשה
בימיו: (כט) מלבד דוד חזקיהו ויאשיה כל מלכי יהודה
הרעו לעשות: (ל) ויתנו הודם לזרים ותפארתם לעם
נכרי: (לא) ויחריבו עיר הקדש ונשמו חוצותיה כדבר
ירמיהו הנביא: (לב) כי נביא מבטן אמו היה ומרחם
נקדש לנתוש לנתוץ ולהרוס לבנות ולנטוע: (לג) ויחזקאל
ראה מראה המרכבה ודמות אלהים חזה: (לד) ועל איוב
אמר כי כל ארחותיו ישרים: (לה) ואף שנים עשרה
הנביאים עצמותם כדשן תפרחנה כי רפאו לישראל ובשרו
תשועות למו: (לו) מי יהלל את זרבבל אשר הושם
כחותם על יד ימין: (לז) ואף יהושע בן יהוצדק במצוק
הקים מזבח ובנה את היכל הקדש לתפארת עולם:
(לח) נחמיה ישגא שמו כי חיה חומות העיר מערמת העפר
והזק אותם בדלתים ובריח: (לט) מעטים נמצאים
בארץ כחנוך ומצערים נולדו כיוסף מכלכל אחיו ומציל
עמים.

מדינתא: (יז) ויתיר יהודא בלחודוהי זעור שולטנא לדבית
דויד: (יח) אית מנהון דעבדו טיבותא ואית דאוספו חטהא:
(יט) חזקיא בני מדינתא ואעל לגוה מיא: (כ) ביומוהי סלק
סנחריב ושדר עלוהי לרב שקא וארים אידה בצהיון וגדף
במרחותא על אלהא: (כא) ופרס חזקיא קדם מריא אידוהי
אף אלהא בעגל שמע צלותה ופרק אנון ביד אשעיא נביא:
(כב) ותבר משריותה דאתוריא ומחא אנון מחותא רבתא
מטל דעבד חזקיא דטב והלך באורחתה דדויד דפקדה
אשעיא נביא משבחא ודנביא: (כג) מטל דבאידה קם
שמשא ואתתוסף על חיוהי דמלכא: (כד) וברוחא דגנברותא
חזא הדתתא ונהם לאבילא דצהיון: (כה) וכד ביעלמא הו
חזא אתותא ונסיונא עד לא נאתין: (כו) שמה דיושיא איך
פירמא ובסמא דחליט בסגיאתא ובסמנא: (*) איך דבשא
לחכא הלא דוכרנה ואיך תשבוחתא על משתיא דחמרא:
(כז) מטל דאתטשי מן נסיונא ובטל עבדא דטליותא: (כח)
ואשלם לאלהא לבה וביומי חטהא עבד קושתא: (כט)
בלחוד לבר מן דויד וחזקיא ויושיא כלהון חבלו: (ל) ושבקו
נמוסא מלכא דבית יהודא עד מא לאחריתא ויהבו עושנהון
לאחרנא ואיקרהון לעמא נוכריא: (לא) ועקרו קורית
קודשא ואצדיו כלהין חרבתה ביומי ארמיא דהווא נביא מן
כרסא דאמה: (לג) והזקיאל חזי גנסא דמרכבתא וחזא
חזוא: (לד) ואף על איוב אמר דכלהין אורחתה זדיקתא הוי:
(לה) אף תרעסר נביין נהוון גרמיהון מזהרין תחותיהין
דאסיו ישראיל ואתכלו אנון דמתפרקין: (לו) מנא נשבח
לזרובבל דהיא איך התמא על אידא דימינא: (לז) ואף ישוע
בר יוזדק דבמכסנותהון אקימו מדבחא ובנו היכלא קדישא
דעתיד לאיקרא דלעלם: (לח) נחמיא נכיא דוכרנה דאקים
הרבתן ובני מסהפתן ועבד תרעין וסוכרין: (לט) וזעורין
אתבריו על ארעא איך חניך ואמא איך יוסף לא ילדת ואף
פגרה בשלמא אתכנש: (מ) שית ושים ואנוש באנשא
אתבריו ועל כלהין הלין תשבחתה דאדם:

נ (א) רב אחוהי וכלילא דעמה שמעון בר נתניא כהנא
רבא: (ב) דביומוהי אתבני ביתא ואתתסים שירא
ועעיתא:

עמים׃ (מ) שת שם ואנוש תפארתם להלל מאד
במשפחות האדמה ועל כל אלה יגדל תהלת אדם ראש
היצורים׃

נ (א) רב אחיו וכליל עמו שמעון בן חוניו הכהן הגדול׃
(ב) בימיו נבנה הבית ויסד ההיכל והרם החומה׃
(ג) והחזיק המליא והפר מעינות מים ויצל עמו מיד איביו׃
(ד) מה הוד והדר לו בצאתו מהיכל בהגלותו מבית לפרכת
כנגה בין העבים כירח בימי האביב׃ (ה) כשמש זורח על
הרי עפר וכקשת בענן כשבלת השדה וכחבצלת השרון על
מבוע מים וכעץ לבנון בימי הבציר׃ (ו) כריח הלבונה
במחתת הקטרת וכתפוחי זהב במשכיות כסף׃ (ז) כזית
הדר הרחיבו דליותיו וכברוש האריכו ענפיו׃ (ח) בלבשו
בגדי הקדש ובהעטפו כסות תפארת׃ (ט) בבואו אל
הקדש לשרת בעבודתו פנימה׃ (י) בשאתו דם הזבח
מידי אחיו והוא בראשם נצב׃ (יא) וכל אחיו הכהנים
בני אהרן כלם לבושי יקר׃ (יב) ובידיהם הקריבו קרבן
לעיני כל בני ישראל׃ (יג) עד אשר כלה לשרת במזבח
ולפאר אתו בהדרת הקדש׃ (יד) וישלח ידו אל הנסך
ויקח יין ושכר ויסך על המזבח לריח ניחוח׃ (טו) אז תקעו
בני אהרן בחצצרות לפני כל עם ישראל וישאו קול חזק
לברך את העם׃ (טז) ויפלו כל העם על פניהם ארצה
וירנו וישתחוו לאלהים׃ (יז) ויתנו את קולם בתודה
ובשיר בהלל ובתפלה זמרו לו׃ (יח) שירו כל יושבי
תבל לאלהים העשה נפלאות בארץ׃ (יט) הבורא את
האדם ממעי אמו ומנהיג אותו בחפצו וממלא את לבו
חכמה ודעת׃ (כ) יהי נא שלום בארצנו והקם הברך

עם

(כא) והשלישי עם לא הי', בו ירמז החכם על ג' אומו' אשר היו לישראל בתחלת
בנין בית שני לשכים בעיניהם ולצנינים בצדיהם, והם פלשתים ארם ואדום ,

ועיציתא: (ג) ואתבנירת חדרתא והפר מבועא ופצי עמה מן
סנאא: (ד) מא יאא לה במפקרה מן היכלא כד מתחזא מן
תחירת פריסא איך כוכב נוגהא בינרת ענגא ואיך סהרא ביימי
ניסן: (ה) ואיך שמשא דדניח על עפרנא ואיך קשתא
בעננא ואיך שבלא רחקלא ואיך שושנת מלכא במבועי מיא
ואיך אילנא דלבנן ביומי קטפא: (ו) ואיך ריחא דלבינתא
על פירמא: (ז) ואיך עטא דרהבא דמפתך שפיר ומצבת
בכאפא טבתא: (ח) ואיך זיתא הדירא דרורבן סיבוהי ואיך
אילנא דמשחא דמסבע בעופוהי במלבשה מאנא דקידישא
ובמעטפה מאנא דאיקירא: (ט) במפקה למקבלו תשבוחתא
ביאיותא דתוקפא דמקדשא: (י) במקבלותה הדמא דבכרא
מן אידא דאחוהי והו קאם לעל מן סדרא: (יא) ובריכין לה
איך כלה אחוהי כלהון בני אהרון באיקריהון: (יב) וקורבנא
באידוהן לוקבל כלה עמא דיסראיל: (יג) עד מא דגמר
למשמשו מדבחא ולמשמלוי בחדותא דקידשא: (יד) אישט
על קסטא אידה ונסב המרא עתיקא ונסך על גב מדבחא
לריחא דניחא: (טו) והי דין יבבו בני אהרון בקרנתא קדם
כלה עמא דיסראיל ואשמעו קל תקיפא למברכו קדם כלה
עמא: (טז) ונפלו על אפיהון על ארעא אכהדא
כלה עמא למסגד לאלהא: (יז) ויהבו לתודיתא קיהון
ואתבסמו אכהדא בצלותא: (יח) ושבחו עמא דארעא
לאלהא דעבד פרישתא בארעא וברא בני אנשא מן כרסא
דאמהון ומדבר להון איך צבינה למתל להון הכמתא דכבא:
(כ) ונהוא שלמא בינתהון ונתקים עם שמעון הסדא ועם
זרעה איך יומתא דשמיא: (כא) בתרין עממין אתעיקא
נפשי ודתלתא לא הוא: (כב) יתבי גבל ופלשתיא ועמא
סכלא דיתב בשכים: (כד) כל מתלי דחכימא ואיהדתהון
כתיבין בספרא הנא: (כה) טובוהי לגברא דבהלין נרנא
ונאלף אנין ונחכם אנין ונעבד אנין: (כו) רומא דדהלתה על
כל מדם אתתרימת הויה ברי ולא תשבקיה: נא (א)

כמבואר מקצת מזה בעזרא ונחמי'. ככתבם שטנה על יהוד' וירושלים לבנית
חומה ומלאכת הבנין. והשאר בדברי הימים למלכי בית שני, כי אחר מ' שנה
לבנין הבית עבר אלכסנדר מוקדון דרך ירושלים לעמון ללכת להלחם עם דריוש

עם שמעון הצדיק וגם נרעו כימי השמים: (כא) בשנים
עמים קצה נפשי והשלישי עם לא היה: (כב) יושבי גבל
ופלשת וגם כל היושב בשכם:

נא (א) אודך אלהים ומלך
ואהללה שמך בכל יום:
(ב) כי הצלת נפשי ממות
חשכת משאול חיי:
(ד) מלטת רגלי מדחי
ונפשי משחת גאלת:
(ה) פרקתני מיד מבקשי רעתי
וממוקשי בליעל דליתני:
(ו) כי מטה למות נפשי
וחיי לשאול הגיעו:
(ז) פניתי למושיע ואין
לסומך ולא מצאתי:
(ח) חסדי יי זכרתי
וטובו כי מעולם המה:
(ט) הפודה כל הבוטחים בו
ומצילם מיד הזק מהם:
(י) מן המצר הרימותי קולי
שועתי לאלהי מרום:
(יא) אל אדיר ומציל
אל נא תעזבני ביום צרתי:
(יב) אהלל שמך מאין דומיה
והדרך אזכיר תמיד:
(יג) כי שמעת בקול שועי
ותפלטני מרעה ומיגון:
(יד) על כן אודה שמך לעולם
וחסדך אזכיר יום יום:

נא (א) אודא לך מריא
מלכא ואשבח שמך
מריא כל ביום: (ב) ואשתעא
שמך בתשבחתא תוכלנא
דמן עלם מרימא: (ג)
דפרקת נפשי מן מיתא והסכת
נפשי מן חבלא: (ד) מן יד
שיול פרקת רגלי ופרקתני
בסגואותא דרחמך: (ה) מן
תוקלתא ואבדנא שיזבתני ומן
אירא דבעו נפשי פרקתני ומן
סוגאא דעקתי שוזבתני ומן
שלהבותא דנורא דהדרתני:
(ו) ומטת לשיול נפשי ורוחי
למותא אתקרבא: (ז)
ואתפנית לבסתרי דאתעדר
וסכירת לדסמך ולית: (ח)
ואתדכרת חסדוהי דמריא
וטיבותה דמן עלם: (ט)
דמשזב לכל דתבילין עלוהי
ופרק להון מן מן דתקיף
מנהון: (י) וארימת מן
ארעא קלי וצלית וקרית
לאבי מן מרומא: (יא)
מריא גנברא ופורקא לא
תשבקני ביומא דמעיקא:
(יב) אשבח שמך בכל זבן
ואתדכרך בתשבחתא:
(יג) הי

(טו) אֲנִי בְּנְעָרִי בִּקַּשְׁתִּי חָכְמָה מִימֵי עֲלוּמַי דָּרַכְתִּי
בִּנְתִיבוֹתֶיהָ: (טז) נַעַר הָיִיתִי אֶל הַחָכְמָה הִתְפַּלַּלְתִּי
וְלִפְנֵי הֵיכַל יְיָ שָׁפַכְתִּי שִׂיחִי: (יז) חִפַּשְׂתִּיהָ עַל כָּל דְּרָכַי
וְלֹא נַחְתִּי עֲדֵי מְצָאתִיהָ: (יח) כְּעַל בִּכּוּרֵי עֲנָבִים שָׂשׂ לִבִּי
עָלֶיהָ וְעַד עוֹלָם לֹא אֶעֶזְבֶנָּה: (יט) דָּבְקָה נַפְשִׁי בָהּ וְעֵינַי
לֹא נָטוּ מִמֶּנָּה: (כ) וַתְּהִי לִי לַמּוֹרֶה לֶקַח טוֹב בָּהּ מָצָאתִי:
(כא) כִּי בְּכָל כֹּחִי עֲבַדְתִּיהָ דָּרַשְׁתִּי חִקַּרְתִּי וּמְצָאתִיהָ:
(כב) וַיְיָ נָתַן לִי לָשׁוֹן לְמוֹדִים חֵקֶק עֲמָלַי וּבָהּ אֲהַלְלֶנּוּ:
(כג) שְׁעוּ אֵלַי בַּחוּרִים הַסְכּוּ לִבְּכֶם אֶל לִקְחִי: (כד) עַד
אָנָה תַּעַזְבוּ חָכְמָה וְנַפְשְׁכֶם צְמֵאָה אֵלֶיהָ: (כה) הָבִיאוּ
צַוַּארְכֶם בְּעֻלָּהּ אָז תִּמְצָאוּהָ: (כו) כִּי קְרוֹבָה הִיא לִמְשַׁחֲרֶיהָ
וְתִמָּצֵא לְכָל דּוֹרְשֶׁיהָ: (כז) שְׂאוּ נָא עֵינֵיכֶם וּרְאוּ כִּי מְעַט
עָמַלְתִּי בָהּ וּפְרִי רַב עוֹלַלְתִּי: (כח) שִׁמְעוּ לִקְחִי בִּנְעוּרֵיכֶם
כִּי מִמְּמוֹנֵי זָהָב תִּקְנוּ בִי: (כט) עִבְדוּ עֲבוֹדַתְכֶם בְּעִתָּהּ
וְתִמְצְאוּ שָׂכָר טוֹב בְּאַחֲרִית: (ל) בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם
וּמְהֻלָּל שְׁמוֹ לְדוֹר וָדוֹר:

מלך פרס, וילך אליו סנבלט ויבקש מאתו לתת לו רשיון לבנות בית המקד' בהר גריזים ויתן לו המלך שאלתו; והאשדודים והערבים והאדומים, ורבים מבני ישראל זנו אחרי הבית ההוא כמו ר' שנה. וכן בימי אנטיוכס עפיפאנעס היה עת צרה לישראל: (כב) יושבי גבל, היא עיר במדינת צור. ועם סכל כו' רומז לכותים ושמרונים, כי בין שומרון לשכם הוא הר גריזים: ובהעתקה האשכנזית כתוב שומרון במקום גבל: ועיין ביוסיפון פרק ה, וביוחסין דף קד ע"ב, ובצמח דוד תחת אלף הרביעי ובסדר הדורות דף לח:

(יג) אי דין שמעו מריא בקלי וצרת לתהננתי ושזבני מן כל עקא: (יד) ומטלהנא אודא אשבח ואברך שמה קדישא: (טו) אנא טליא ואצטבירת בדה ובעיתדה: (טז) דרכרת רגלי בקושתא מרי ומן טליותי ידעת יולפנא: (יח) וצלית צלותה כד זעור אנא וסני אשכחרת יולפנא נירדה הוא לי לאיקרא ולמלפני אתל תודיתא: (יט) אתחשבת למטאבו ולא אהפוך כד אשכחיוהי: (כ) אתדבקרת נפשי בדה ואפי לא אהפכרת מנה: (כא) יהברת נפשי בתרה ולעלם עלמין לא אטעיוהי: (כב) אידי פתהרת תרעדה ואתחדררת לדה ואסתכלרת בדה ובדכיותא אשכחתדה: (כג) ולבא קנירת לי מן רישיתא מטלהנא לא אשבקיוהי: (*) מלי יקרין איך נורא למדקו בה מטלהנא קניתדה קנינא טבא: (*) יהב מרי ללשני אגרא ובספותי אשבחיוהי: (כד) סטו לותי סכלא ובותי בירת יולפנא: (כה) עד אמתי תהסרון מן הלין ונפשכון תהוא צהיא לחדא: (כו) פתחת פומי ומללת בה סבו לכין הכמתא דלא כספא: (כז) וצורכון אעלו בנירדה ותקבלי נפשכון מרדותא: (כח) קריבא הילמן דבעא לה ודיהב נפשה משכח לה: (כט) הזו בעיניכון מטל דזעור הו עמלת בה ואשכחתה סגי: (ל) שמעו יולפני כד זעור וסאמא ודהבא תקנון בי: (*) תחדא נפשכון בתיבותי ולא תבהתון בתשבחתי: (לא) עבדו עבדיכון דלא בעדנדה ונתיהב אגרכון בעדנה בריך לאלהא לעלם ומשבח שמה לדר דרין:

שלמת חכמתא דבר אסירא בנחתא עסרין ולאלהא שובחא לעלמין:

ס ל י ק.

תקוני הטעות

פרשה	פסוק	תחת	קרא
א	כו	וּבָפִּי	וּבְפִּי
ב	ה	בְּבוֹ רֵעְנִי	בְּבוֹר עְנִי
יז	מא	קַוֵּה	קֹוֶּה
ג	כג	קְשֵׁה	קְשֵׁה לֵב
כא	ח	מִמֶּנּוּ׃ וְיִנָּזְרוּ	מִמֶּנּוּ וְיִנָּזְרוּ׃
—	כא	כֵּגּוּר	סֵגּוּר
ל	טז	כְּשִׂמְחַ תֵּהַלֵּב	כְּשִׂמְחַת הַלֵּב
לא	יב	וְשׁוֹנֶה	וְשׁוֹגֶה

תרגום אשכנזי

פרשה	פסוק	תחת	קרא
ז	ז	דין	דיך
י	כח	פָּהְרעאן	פָּהְרנעאן
טז	לז	ווידרטטרעבט	ווידרטטרעבן
כג	כ	קיינן אעגטן	קיין אעגט
כד	לז	טפעטטן	טפעטטטען
כה	ז	איזט דעס	איזטס דעם
כו	כו	ווען דער	אונד ווען
כז	טו	אונד זעלֹן	אונד איהר זעלֹן
—	כח	אינט נעטלע	איינע נעטלע
כט	ט	יע אעהר העווע	יע אעהר הָוֶן
לב	יב	טפריכֹט	טפריך
מ	כ	נֹאֲרן	נֹאַהן

תרגום ארמית

פרשה	פסוק	תחת	קרא
א	ל	חזית	הוית
ד	ל	וז יף	וזעיף
ה	ז	מה	עמה
—	כג	תסירי	חסירי
יג	כז	מבסנותא	מסכנותא
יט	ד	מסבין	מסכין
כב	א	ריהה	ריחה
—	יח	דריענה	דרעינה

פרשה	פסוק	תחת	קרא
—	כט	תבבהתיוהי	תבהתיוהי
—	—	קדמומי	קדמוהי
—	לא	נתעטון	נתטעון
כה	כד	לית	לות
—	כז	וכסא	נכסא
כז	ד	זבנא	זכנא
—	כז	באפא	כאפא
כח	יא	מנן	מנך
לג	יט	ולמנא	ולמבעא
מא	יב	נבסא	נכסא

באור

א	כד	ירמו	ירמי
ג	ג	מוף	מוסף
יא	כה	מכר	מכד
—	לג	כעשר	בעשר
יג	ח	ויירמ	וירבה
יד	יב	(דף כג)	(דף כג)
טו	יא	וה' מיכו	זה מיכו
—	—	שכת	סכת
—	יג	פתן	כתן
טז	כא	לשניו	לפניו
כג	ו	הרהורי	קרסורי
כו	ו	ומשכוימים	ומשכיתים
כז	ד	בכל ידל	בכל זמת ידל
—	י	פותחין	מסיעין
כח	יד	ערוכין	ערכין
לג	ג	והפלסופן סככו	והפלוסוף הככון
—	ה	והתתדשות	והתחדשות
—	—	כ"כ	ע"כ